

શ્રીમદ્ભાગવત, તેના દરમા સંધ્ય ઉપર અને રાસ-પંચાખ્યાયી ઉપર આત્માર સુધી અનેક-અનેક ભાષાઓ અને ટીકાઓ લખાઈ ચૂક્યાં છે – જેમના લેખકોમાં જગહગુરુ શ્રીવલ્લભાચાર્ય, શ્રીશ્રીપરસ્વામી, શ્રીજીવગોસ્વામી વગેરે છે. તે લોકોએ બહુ જ વિસારથી રાસલીલાનો મહિમા સમજાયો છે. કોઈએ આને કામ પરનો વિજય કર્યો છે, કોઈએ ભગવાનનો દિવ્ય વિહાર બતાવ્યો છે અને કોઈએ આનો આધ્યાત્મિક અર્થ કર્યો છે. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ બધાના આત્મા છે, આત્મકાર વૃત્તિ શ્રીરાધા છે અને બાકીની આત્માભિમુખ વૃત્તિઓ તે ગોપીઓ છે. તેમનું પારાપ્રવાહરૂપે નિરેંતર આત્મરમણ જ રાસ છે. કોઈ પણ દસ્તિએ જોઈએ, રાસલીલાનો મહિમા વધારે ને વધારે પ્રગટ થાય છે.

પરંતુ આનાથી એવું ન માનવું જોઈએ કે, શ્રીમદ્ભાગવતમાં વર્ણવેલ રાસ અથવા રમણ-પ્રસંગ માત્ર રૂપક અથવા કલ્પના જ છે. તે સર્વથા સત્ય છે અને જેવું વર્ણિત છે, તેવું જ મિલન-વિલાસ વગેરે તુપે શુંગારનું રસાસ્વાદન પણ થયું હતું. કર્ક એટલો જ છે કે તે લૌકિક લી-પુરુષોનું મિલન ન હતું. તેમના નાયક હતા સચ્ચિદાનંદવિશ્વાહ, પરાત્પરતાત્ત્વ, પૂર્વિતમ સ્વાધીન અને નિર્દેશુશ્રી સ્વેચ્છાવિહારી ગોપીનાથ ભગવાન નંદનનદી અને નાયિકા હતી સ્વયં આદ્ભુતાદિનીશક્તિ શ્રીરાધાજી અને તેમની કાયવ્યહરૂપા, તેમની ઘનીભૂત મૂર્તિઓ શ્રીગોપીજનો। તેથી આમની તે લીલા અપ્રાકૃત હતી. સર્વથા મીઠી સાકરની કડવી તુંબડી જેવી કોઈ આકૃતિ બનાવવામાં આવે, જે જોવામાં આબેદૂબ તુંબડી જેવી જ લાગે, પરંતુ ખરેખર તે સાકરની તુંબડી કડવી થોડી થઈ જાય છે! શું તુંબડીનો આકાર હોવાથી જ સાકરનો સ્વાભાવિક ગુણ એવી મીઠાશનો અભાવ થઈ જાય ખરો? ના, ના, તે કોઈ પણ આકારમાં હોય – સર્વત્ર, સદા અને સર્વથા સાકર છે. બલકે એમાં લીલા-ચમત્કારની વાત જરૂર છે. લોકો સમજે છે કે કડવી તુંબડી છે પરંતુ છે મીઠી સાકર. આ જ પ્રમાણે અભિલરસામૃતસિન્ધુ સચ્ચિદાનંદવિશ્વાહ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ અને તેમની અંતરંગ અભિનાસ્વરૂપા ગોપીઓની લીલા પણ જોવામાં જે પણ હોય, વસ્તુતા: તે સચ્ચિદાનંદમણી જ છે. તેમાં સાંસારિક અભદ્ર કામનો કડવો સ્વાદ છે જ નહીં. હા, એ જરૂર છે કે, આ લીલાનું અનુકરણ કોઈ કરી રીતે કરી શકે? કડવી તુંબડીને ભલે ગમે તેવી સુંદર મિહાઈની આકૃતિ આપવામાં આવે, તેની કડવાશ ક્યારેય નાટ થતી નથી. તેથી જે મોહગ્રસ્ત મનુષ્યોએ શ્રીકૃષ્ણની રાસલીલા વગેરે અંતરંગ લીલાઓનું અનુકરણ કરીને નાયક-નાયિકાનું રસાસ્વાદ કરવા ચાહું અથવા ચાહે છે, તેમનું હોર પતન થયું છે અને થશે. શ્રીકૃષ્ણની આ લીલાઓનું અનુકરણ તો માત્ર શ્રીકૃષ્ણ જ કરી શકે છે. તેથી શ્રીશુક્રદેવજીએ રાસ-પંચાખ્યાયીના અંતમાં બધાને સાવધાન કરતાં કહી દીધું છે કે ભગવાનના ઉપદેશનું તો બધાએ પાલન કરવું જોઈએ, પરંતુ તેમના બધાં આચરણોનું અનુકરણ કરવું ન જોઈએ.

જે લોકો ભગવાન શ્રીકૃષ્ણને માત્ર મનુષ્ય માને છે અને માત્ર માનવીય ભાવ અને આદર્શની કસોટી પર તેમના ચરિત્રને કસવા ચાહે છે, તે સર્વપ્રથમ શારોથી વિમુખ થઈ જાય છે, તેમના ચિત્તમાં ધર્મનો કોઈ વિચાર પણ હોતો નથી અને તે ભગવાનને પણ પોતાની બુદ્ધિની પાછળ ચલાવવા હશે છે. તેથી સાધકોની સામે આવા લોકોની પુર્ઝિતોનું કોઈ મહત્વ જ રહેતું નથી. જે શાસ્ત્રના ‘શ્રીકૃષ્ણ સ્વયં ભગવાન છે’ આ વચ્ચને માનતો નથી, તે તેમની લીલાઓને કયા આધારે સત્ય માનીને તેમની આલોચના કરે છે – આ જ સમજાતું નથી. જેમ માનવધર્મ, દૈવધર્મ અને પશુધર્મ અલગ-અલગ હોય છે, તે જ પ્રમાણે ભગવદ્ધર્મ પણ અલગ હોય છે અને ભગવાનના ચરિત્રનું પરીક્ષણ તેની જ કસોટી પર થવું જોઈએ. ભગવાનનો એકમાત્ર ધર્મ છે – પ્રેમપરવશતા, દ્વાપરવશતા અને બક્તોની અભિલાષાની પૂર્તિ. પશોદાજીના હાથે ખાંડણિયાથી બંધાઈ જનારા શ્રીકૃષ્ણ પોતાના નિજજન ગોપીઓના પ્રેમને કારણે તેમની સાથે નાચે, આ તેમનો સહજ ધર્મ છે.

જો એવી જીદ હોય કે શ્રીકૃષ્ણનું ચરિત્ર માનવીય ધારણાઓ અને આદર્શોને અનુકૂળ જ હોવું જોઈએ, તો એમાં પણ કોઈ આપણિની વાત નથી. શ્રીકૃષ્ણની ઉભર તે સમ્યે લગભગ દસ વર્ષની હતી એવું ભાગવતમાં સ્પષ્ટ વર્ણિત છે. બાળકોમાં કામ-પૃત્તિ અને લી-પુરુષના સંબંધનું કોઈ શાન જ નથી. છોકરા-છોકરીઓ બેગાં રમે છે, નાચે છે, ગાય છે, તહેવારો ઉજવે છે, ઢીગલા-ઢીગલીને પરણાવે છે, જાન લઈને જાય છે અને પરસ્પર બોજન વગેરે પણ કરે છે. ગામડાના વૃદ્ધજનો

छोकराओनु आ मनोरंजन जोઈने प्रसन्न ज थाय छे. तेमना मनमां कोई प्रकारनो हुर्बाव आवतो नथी. आवा छोकराओने पुरान छोकरीओ पक्ष बहु ग्रेमधी जुझे छे, आदर करे छे, नवडावे छे, खवडावे छे. आ साधारण छोकराओनी वात छे. श्रीकृष्ण जेवा असाधारण बुद्धि-बणधी सपना बालक जेमना अनेक सदगुण बाणपक्षमां ज प्रकट थई चूँक्या हता, जेमनी संमति, चतुराई अने शक्तिधी मोटी-मोटी विपत्तिधीयी प्रज्वासीओने रक्षा मध्यु हतु, तेमनां सौन्दर्य, माधुर्य अने ऐश्वर्यधी अकृतिं थईने गामनां छोकरा-छोकरीओ तेमनी साथे ज रहेतां हतां अने श्रीकृष्ण पक्ष पोतानी भौतिक मतिभाषी राग, ताल, वगेरे नवा-नवा प्रकारे तेमनु मनोरंजन करता हता अने तेमने विश्वा (बोध) आपता हता. आवा ज मनोरंजनोमां रासलीला पक्ष एक हती, ऐवुं समज्जवुं जोઈने. जे श्रीकृष्णने मात्र मनुष्य समजे छे, तेमनी दृष्टिमां पक्ष ते दोषदृष्टि न होवा जोઈने. तेओ उदारता अने बुद्धिमानीधी भागवतमां आवेला काम-रति वगेरे शब्दोनो ठीक तेवो ज (यथार्थ) अर्थ समजे, जेवो के ७५निष्ठ अने गीतामां ते शब्दोनो अर्थ थाय छे. वस्तवमां गोपीओनो आ निष्पट प्रेम ज छे अने भगवान श्रीकृष्णनु आत्मरमण अने तेमनी दिव्य लीला छे. तेवी डेक-डेकाहो तेमना माटे विलु, परमेश्वर, लक्ष्मीपति, भगवान, योगेश्वरेश्वर, आत्माराम, मनमथमन्त्रय वगेरे शब्दो आव्या छे – जेथी जोઈने कोई अम न थई जाय.

ज्यारे गोपीओ श्रीकृष्णनो वेशुनाद सांबणीने वनमां जवा लागी हती, त्यारे तेमना संगा-संबंधीओओ तेमने जतां रोकी हती. रात्रिना समये पोतानी छोकरीओने बला, कोळा बहार जवा हे. हतां ते चाली गई अने ऐथी धरना लोके कोई रीते नाराज न थया अने तेमणी श्रीकृष्ण पर अथवा गोपीओ पर कोई प्रकारनु लांघन पक्ष न लगाइयु. तेमनो श्रीकृष्ण पर, गोपीओ पर विश्वास हतो अने ते बधा आमना बाणपक्षनी रमतोयी परिचित हता. तेमने तो ऐवुं लाज्यु के जाहे गोपीओ अमारी पासे ज छे. आ वातने बे रीते समज्ज शकीओ. एक तो ए के श्रीकृष्ण पर तेमनो अटलो विश्वास हतो के श्रीकृष्ण पासे गोपीओनु रहेवुं पक्ष पोतानी पासे रहेवा जेवुं ज छे. आ तो मानवीय दृष्टि ए छे के, श्रीकृष्णनी घोगभायाए ऐवी व्यवस्था करी राखी हती के गोपीओ ते गोपोने घरमां देखाती हती. कोई पक्ष दृष्टिधी रासलीला दृष्टिं प्रसंग नथी, बलके अविकरी पुरुषो माटे संपूर्ण मनना ढोपोने नष्ट करनारो छे. रासलीलाना अंतमां कहेवामां आव्यु छे के, जे पुरुष अद्वाभक्तिपूर्वक रासलीलानु श्रवण-वर्णन करे छे तेना हृदयनो रोग अति शीघ्र नष्ट थई जाय छे अने तेने भगवान्नो प्रेम ग्राह थई जाय छे. भागवतमां अनेक डेकाहो ऐवुं वर्णन आवे छे के, जे भगवान्नी मायानु वर्णन करे छे ते मायाधी पार थई जाय छे. जे भगवान्ना कामविजयनु वर्णन करे छे ते काम पर विजय ग्राह करे छे. परीक्षित राजाए पोताना प्रश्नोमां जे शंका व्यक्त करी छे, तेमनो उत्तर प्रश्नोने अनुरुप ज अध्याय रहना श्लोक १३ शुभी अने अध्याय उत्तरा श्लोक ३० शुभी श्लोक ३७ शुभी श्रीशुक्टेवक्ष्याए आप्यो छे.

ते उत्तरधी ते शंकाओ तो चाली गई छे, परंतु भगवान्नी दिव्य-लीलानु रहस्य समजायुं नही. संबवतः ते रहस्यने गुप्त राखवा माटे ज ३३मा अध्यायमां रासलीलानो प्रसंग समाप्त करी देवामां आव्यो. वस्तुतः आ लीलाना गूढ रहस्यनी प्राकृत जगतमां व्याख्या करी पक्ष शकाय एम नथी. कारणा के रासलीला ए जगतनी कीडा नथी. ए तो ते दिव्य आनंदमय रहस्य राज्यनी चमत्कारमधी लीला छे, जेना श्रवण अने दर्शन माटे परमहंस मुनिओ पक्ष सदा लालामित रहे छे. थोडा लोको आ लीलाप्रसंगने भागवतमां कोपक माने छे, आ खरेखर तेमनो हुराश्रह छे, तेमके माचीनमां प्राचीन प्रतोमां पक्ष आ प्रसंग छे. अने थोडो विचार करीने जोतां आ बधी रीते सुसंगत अने निर्दोष जङ्घाय छे. भगवान श्रीकृष्ण कृपा करीने ऐवी निर्भय बुद्धि आपे, जेथी अमे लोको आनु थोडुं रहस्य जाज्ञावा समर्थ बनी शकीओ.

भगवान्नी आ दिव्य लीलाना वर्णननु प्रयोजन ए ज छे के, ज्यव गोपीओना अहेतु-प्रेमनुं—जे श्रीकृष्णने सुअ आपवा माटे हतो — स्मरण करे अने तेना छारा भगवान्ना रसमय दिव्यलीलालोकमां भगवान्ना अनंत प्रेमनो अनुभव करे. आपणे रासलीलानु अध्ययन करती वेणा कोई पक्ष प्रकारनी शंका न करीने शब्दा साथे आनो पाठ करवो जोઈओ.

ચોત્રીસમો અદ્યાય

સુર્દર્શન અને શંખચૂડનો ઉદ્ઘાર

શ્રીશુકુરવાચ^૧

એકદા દેવયાત્રાયાં ગોપાલા જાતકૈતુકાઃ ।
અનોભિરનહુદુક્તૈઃ પ્રયયુસ્તેઽમ્બિકાવનમ् ॥ ૧ ॥

તત્ત્ર સ્નાત્વા સરસ્વત્યાં દેવં પશુપતિં વિભુમ् ।
આનર્થુરહુણોર્જક્ત્યા દેવીં ચ નૃપતેઽમ્બિકામ् ॥ ૨ ॥

ગાવો હિરણ્યં વાસાંસિ મધુ મધ્યત્રમાટ્તાઃ ।
ભ્રાન્તાંશોભ્યો દદુઃ સર્વે દેવો નઃ પ્રીયતામિતિ ॥ ૩ ॥

ઉપુઃ સરસ્વતીતીરે જલં પ્રાશ્ય ધૃતપ્રતાઃ ।
રજનીં તાં મહાભાગા નન્દસુનન્દકાદ્ય: ॥ ૪ ॥

કશ્યન્ભહાનહિસ્તસ્મિન् વિપિનેઽતિભુભુક્તિઃ ।
પદેષ્યાડગતો નન્દ શયાનમુરગોડગ્રસીત् ॥ ૫ ॥

સ ચુકોશાહિના ગ્રસ્તઃ કૃષ્ણા કૃષ્ણા મહાનયમ् ।
સર્પો માં ગ્રસ્તે તાત પ્રપત્રં પરિમોચય ॥ ૬ ॥

તસ્ય ચાકન્દિતં શ્રુત્વા ગોપાલાઃ સહસોત્થિતાઃ ।
ગ્રસ્તં ચ દેષ્ટ્વા વિભ્રાન્તાઃ સર્પ વિવ્યધુરુલ્ભુક્તે: ॥ ૭ ॥

અલાતેર્દ્વામાનોડપિ નામુચ્યતામુરક્ષમઃ ।
તમસ્યુશત્પદાડભેત્યભગવાન્સાત્વતાંપતિ: ॥ ૮ ॥

સ વૈ ભગવતઃ^૨ શ્રીમત્યાદર્સ્પર્શહતાશુભઃ ।
ભેજે સર્પવપુહિત્વા રૂપં વિદ્યાધરાર્થિતમ् ॥ ૯ ॥

શ્રીશુકુરવાચ કહે છે.— પરીક્ષિત! એક વાર નંદબાવા વગેરે ગોપજનો શિવરાત્રિના દિવસે બારે ઉત્સુકતા, કુતૂહલ અને આનંદયુક્ત થઈ બળદગાડા પર સવાર થઈ અંબિકાવનમાં ગયા. ॥ ૧ ॥ રાજન! ત્યાં તે લોકોએ સરસ્વતી નદીમાં સાના કર્યું અને સર્વાન્તર્યામી પશુપતિ ભગવાન શંકરજીનું તથા ભગવતી અંબિકાદેવીનું બહુ જ બક્તિપૂર્વક અનેક પ્રકારની સામગ્રીઓ દારા પૂજન કર્યું. ॥ ૨ ॥ ત્યાં તેમણે આદરપૂર્વક ગાયો, સુવર્ણ, વસ્ત્ર, મધ અને સ્વાદિષ્ટ અન્ન ભ્રાન્તાનોને દાનમાં આપ્યું અને તેમને ભોજન કરાયું. તેઓ માત્ર એવું ઈચ્છતા હતા કે દેવાધિદેવ ભગવાન શંકર અમારા પર પ્રસન્ન થાય. ॥ ૩ ॥ તે દિવસે પરમ ભાગ્યશાળી નન્દ-સુનન્દ વગેરે ગોપોએ ઉપવાસ કર્યો હતો, તેથી તે લોકો માત્ર જલપાન કરીને સરસ્વતી નદીના ડિનારે જ સૂર્ય ગયા. ॥ ૪ ॥

તે અંબિકાવનમાં એક મોટો ભયંકર અજગર રહેતો હતો. તે દિવસે તે બહુ ભૂખ્યો પજી હતો. દૈવવશ તે ત્યાં આવી ચઢ્યો અને તેણે સૂર્ય રહેલા નંદજીને પકડી લીધા. ॥ ૫ ॥ અજગરે પકડી લેતાં નંદબાવા બૂમો પાડવા લાગ્યા — ‘બેટા કૃષ્ણા, કૃષ્ણા! દોડો, દોડો! જો બેટા! આ અજગર મને ગળી જાય છે. હું તારા શરણમાં છું. જલદી, મને આ સંકટમાંથી બચાવ. ॥ ૬ ॥ નંદબાવાની બૂમો સાંભળીને બધા જ ગોપો જાળીને ઊભા થઈ ગયા અને તેમને અજગરના મુખમાં જોઈને ગલરાઈ ગયા. તેઓ ત્યાં પડેલા અરધા-બળેલા લાકડાથી અજગરને મારવા લાગ્યા. ॥ ૭ ॥ પરંતુ માર પડવા છતાં અને ધગધગતા ઊભાડિયાથી દાડવા છતાં અજગરે તેમને છોડ્યા નહીં. ત્યારે ભક્તવત્સલ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણો ત્યાં પહોંચ્યોને પોતાના ચરણથી તે અજગરને સ્પર્શ કર્યો. ॥ ૮ ॥ ભગવાનના શ્રીચરણનો સ્પર્શ થતાં જ અજગરનાં બધાં પાપ બળી ગયાં અને તે અજગર શરીરનો ત્યાગ કરીને વિદ્યાધરો પૂજે તેવા વિદ્યાધરના સર્વાંગસુંદર શરીરને પ્રાપ્ત થઈ ગયો. ॥ ૯ ॥

૧. બાદરાધિષ્ઠાનવાચ । ૨. ભગવતા ।

तमपृच्छद्वधीकेशः प्रष्टां समुपस्थितम् ।
दीप्यमानेन वपुषा पुरुषं हेममालिनम् ॥ १० ॥

को भवान् परया लक्ष्या रोचते इन्द्रियानः^१ ।
कथं जुगुणितामेतां गतिं वा प्रापितोऽवशः ॥ ११ ॥

सर्व उवाच

अहं विद्याधरः कश्चित् सुदर्शनं ईति श्रुतः^२ ।
श्रिया स्वरूपसम्पात्या विमानेनाचरं दिशः ॥ १२ ॥

ऋषीन् विदुपानजिरसः प्राहसं दृपदर्पितः ।
तैरिमां प्रापितो योनिं प्रलभ्येः स्वेन पाप्मना ॥ १३ ॥

शापो मेऽनुग्रहायैव कृतस्तैः करुणात्मिः ।
यदहं लोकगुरुषा पदा स्पृष्टो हताशुभः ॥ १४ ॥

तं त्वाहं भवभीतानां प्रपत्नानां भयापहम् ।
आपृच्छे शापनिर्मुक्तः पादस्पर्शादभीवहन् ॥ १५ ॥

प्रपत्नोऽस्मि महायोगिन् महापुरुष सत्पते ।
अनुजानीहि मां देव सर्वलोकेश्वरेश्वर ॥ १६ ॥

भ्रह्मद्वाद्विमुक्तोऽहं सद्यस्तेऽच्युतदर्शनात् ।
पत्राम् गृह्णत्रिभिलान् श्रोतृनात्मानमेव च ।
सद्यः पुनाति किं भूयस्तस्य स्पृष्टः पदा हिते ॥ १७ ॥

ईत्यनुशास्य दाशार्थं परिक्ष्याभिवन्द्य^३ च ।
सुदर्शनो दिवं यातः कृच्छ्रात्मन्दश्च मोचितः ॥ १८ ॥

निशाम्य कृष्णास्य तदात्मवैभवं
प्रज्ञौक्सो विस्मितयेतस्ततः ।

ते पुरुषना शरीरमांशी दिव्यं ज्योति नीकणी रही हती.
तेषो सुवर्णानो आर धारणा कर्या हतो. ज्यारे ते प्रश्नाम् करीने
हाथ जोड़ीने भगवाननी सामे ऊबो थहि गयो, त्यारे
भगवाने तेने पूछ्युः— ॥ १० ॥ 'सर्वांगसुंदर अने जोवामां
अद्भुत ऐवा तमे कोइ छो? तमने आ अत्यंत निंदनीय
अजगरनुं शरीर कहि रीते प्राप्त थयुं? खरेखर तमारे कोई
मज़बूरीधी आ योनिमां आववुं पञ्चुं हरो.' ॥ ११ ॥

० अजगरना शरीरमांशी नीकणेला पुरुषे कहुं—
भगवन्! हुं पहेलां एक विद्याधर हतो. मारूं नाम सुदर्शन
हतुं. मारी पासे सीन्हर्य तो हतुं ज, संपत्ति पक्ष बहु हती.
एक दिवस् हुं विमानमां बेसीने जहि रहो हतो. ॥ १२ ॥
त्यारे में अंगिरा गोत्रना कदृपा ऋषिओने जोया. मारी
सुंदरताना अलिमानमां में ते ऋषिओनी हांसी करी. मारा
आं अपराधी कोप करीने ते ऋषिओंमे आपेला शापथी
मने आ अजगरयोनि मणी हती. प्रभु! आ मारा पापनुं
ज फण छे. ॥ १३ ॥ ते दयालु ऋषिओंमे मारा पर अनुग्रह
करवा माटे ज शाप आओ हतो. केमके, तेमना शापनो
प्रभाव छे के, आजे चराचरना गुरु स्वयं आपे पोताना
चरणकमणीधी मारो स्पर्शं कर्या अने मारा लघां अशुभ नष्ट
थहि गयां. ॥ १४ ॥ समस्त पापोनो नाश करनार प्रभु! जे
लोडो जन्म-मृत्युउपी संसारधी लयभीत थहिने आपना
चरणोनुं शरण ले छे, तेमने आप तमाम लयोधी मुक्त
करी दो छो. हवे हुं आपना श्रीयरणोना स्पर्शधी शापमुक्त
थहि गयो छुं अने मारा लोकमां जवानी आशा मार्जु
छुं. ॥ १५ ॥ भक्तवत्सल! महायोगेश्वर पुरुषोत्तम! हुं
आपना शरणमां छुं. ईन्द्राहि समस्त लोकेश्वरोना परमेश्वर!
स्वप्नंगकाश परमात्मन्! मने आशा आपो. ॥ १६ ॥
पोताना स्वरूपमां नित्य-निरंतर स्थित रहेनार्य अच्युत!
आपना दर्शनमात्रधी हुं ब्राह्मणोना शापथी मुक्त थहि गयो,
ऐ कोई आश्चर्यनी वात नथी, केमके, जे पुरुष आपना नामनुं
कीर्तन करे छे, ते पोताने तथा लघा श्रोताओंने पक्ष तुरत
पवित्र करी दे छे. पछी मने तो आपे स्वयं पोताना
चरणकमणी स्पर्शं कर्या छे. त्यारे भला, मारी मुक्तिमां
संदेह छे? ॥ १७ ॥ आ प्रभाषो सुदर्शने भगवान श्रीकृष्णानी
सुति करी, परिक्षमा करी, प्रश्नाम् करीने भगवाननी आशा
लहने ते पोताना लोकमां चाल्यो गयो अने नंदबावा आ
ज्यारे संकटमांशी ऊगरी गया. ॥ १८ ॥ याजन्! ज्यारे
प्रजवासीओंसे भगवान श्रीकृष्णानो आ अद्भुत प्रभाव
ज्ञेयो, त्यारे तेमने बहु ज आश्चर्य थयुं. ते लोडोंसे ते क्षेत्रमां
रात्रि रोकावानो जे नियम लीधो हतो ते पूर्ण करीने तेओ

१. रोचते शुद्धर्शनः । २. स्मृतः । ३. विवाद ।

સમાપ્ત તસ્મિન् નિયમં પુનર્વજં
નૃપાયપુસ્તત કથયન્ત આદેતાઃ ॥ ૧૮॥

કદાચિદથ ગોવિન્દો રામશાલ્લુતવિકમઃ ।
વિજલ્લતુર્વને રાચ્યાં ભધ્યગૌ વ્રજ્યોષિતામ્ ॥ ૨૦॥

ઉપગીયમાનૌ લલિતં શ્રીજનેર્બદ્ધસૌહદૈઃ ।
સ્વલ્લકૃતાનુલિમાઙ્ગો લગ્નિવિષાં વિરજોડમ્ભરૈ ॥ ૨૧॥

નિશામુખં માનયન્તાવુદ્ધિતોડુપતારકમ् ।
મલિકાગન્ધમતાલિજુદ્ધં કુમુદવાયુના ॥ ૨૨॥

જગતુઃ સર્વભૂતાનાં મનઃશ્રવણમજીલમ् ।
તૌ કલ્પયન્તૌ યુગપત્ત સ્વરમણલમૂર્ચિતમ્ ॥ ૨૩॥

ગોપ્યસ્તદ્ગીતમાકષ્ય મૂર્ચિતાનાવિદન્તનૃપ ।
સંસદ્ધુકૂલમાત્માનં^૧ લક્ષ્યાંશેશલજં તતઃ ॥ ૨૪॥

એવं વિકીડતો: સ્વૈરં ગાયતો: સમ્પ્રમતવત् ।
શઙ્કચૂડ ઈતિ ઘ્યાતો ધનદાનુચરોડભ્યગાત્ ॥ ૨૫॥

તયોર્નિરીક્ષતો રાજંસ્તન્નાથં^૨ પ્રમદાજનમ્ ।
કોશન્તં કાલયામાસ દિશ્યુદીચ્યામશક્ષિતઃ ॥ ૨૬॥

કોશન્તં કૃષણ રામેતિ વિલોક્ય સ્વપરિગ્રહમ્ ।
યથા ગાદસ્યુના ગ્રસ્તા ભ્રાતરાવન્ધાવતામ્ ॥ ૨૭॥

મા લૈષેત્યભ્યારાવૌ શાલહસ્તૌ તરસ્યિનૌ ।
આસેદતુસ્તં તરસા ત્વરિતં ગુહ્યકાધમમ્ ॥ ૨૮॥

સ વીક્ષ્ય તાવનુપ્રામૌ કાલમૃત્યુ ઈવોદ્વિજન् ।
વિસુજ્ય શ્રીજનં મૂર્ઢ: પ્રાદ્રવજ્જીવિતેચ્છયા ॥ ૨૯॥

બહુ આદર અને પ્રેમપૂર્વક શ્રીકૃષ્ણની લીલાનું ગાન કરતા
પાછા પ્રજમાં આવ્યા ॥ ૧૯॥

એક દિવસ અલૌકિક કર્મો કરનારા ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ
અને બલરામજી રાત્રિના સમયે વનમાં ગોપીઓની સાથે વિહાર
કરી રહ્યા હતા ॥ ૨૦॥ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ નિર્મળ પીતામ્ભર
અને બલરામજીએ નીલામ્ભર ધારણ કર્યું હતું. બન્નેના કંઠમાં
પુષ્પોની સુંદર માળા શોભી રહી હતી તથા શરીરમાં અંગરાગ,
સુગન્ધિત ચન્દન લગાડી તેમણે સુંદર સુંદર આભૂષણો ધારણ
કર્યા હતાં. ગોપીઓ બહુ જ પ્રેમ અને આનંદથી લલિત સ્વરમાં
તેમના ગુણગાન ગાઈ રહી હતી ॥ ૨૧॥ હજી હમણાં જ
સન્ધ્યાકાળ થયો હતો. આકાશમાં તારા દેખાતા હતા અને
ચન્દ્રમાનો પ્રકાશ પ્રસરી રહ્યો હતો. મલિકાનાં સુગન્ધિત
પુષ્પોથી મદોન્મત થઈને બમરાઓ ગુંજુ રહ્યા હતા. તથા
જળાશયમાં ખીલેલાં ચન્દ્રવિકાસી કમળોની સુગંધને પ્રસરાવતો
મંદ-મંદ વાયુ વહી રહ્યો હતો. તે વખતે તેમનું સમ્માન કરતા
રહીને ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ અને બલરામજી બન્ને જણો રાગ છેક્યો.
એમનો રાગ સ્વરોના આરોહ-અવરોહથી અત્યંત કર્ષાપ્રિય
લાગતો હતો. તે જગતના સમર્સત પ્રાણીઓનાં મન અને કાનોને
આનંદમાં તરબોળ કરનારો હતો. ॥ ૨૨-૨૩ ॥ તેમનું આ
ગાન સાંબળીને ગોપીઓ મોહિત થઈ ગઈ. પરીક્ષિત! તેમને
પોતાનાં શરીરનું પણ ભાન રહ્યું નહીં કે તેમના પરથી ખસી
રહેલાં વસ્ત્રો અને અંબોડમાંથી ખરી પડતાં ફૂલોને તે સંભાળી
શકે ॥ ૨૪॥

જ્યારે શ્રીકૃષ્ણ અને બલરામ બન્ને ભાઈ આ પ્રમાણે
સ્વચ્છન્દ વિહાર કરી રહ્યા હતા અને મસ્તીમાં ગાઈ રહ્યા
હતા, તે સમયે ત્યાં શંખચૂડ નામનો એક યક્ષ આવ્યો. તે
કુબેરનો અનુચર હતો. ॥ ૨૫॥ પરીક્ષિત! બન્ને ભાઈઓની
નજીર સામે જ તે ગોપીઓને લઈને ઉત્તર દિશા તરફ ભાગી
ગયો. જેમના એકમાત્ર સ્વામી ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ જ છે તે
ગોપીઓ ત્યારે રડી-રડીને બૂમો પાડવા લાગી. ॥ ૨૬॥
બન્ને ભાઈઓએ જોયું કે જાણો કોઈ ચોર ગાયોને હાંકી જાય
તે જ પ્રમાણે આ યક્ષ અમારી પ્રિય ગોપીઓને લઈ જઈ
રહ્યો છે અને તે તે 'હે કૃષ્ણ! હે રામ!' પોકારી પોકારીને રડી
રહી છે. તે જ સમયે બન્ને ભાઈ તે તરફ દોડ્યા. ॥ ૨૭॥
'ડરો નહિ, ડરો નહિ' આ પ્રમાણે અભયવાણી કહેતા ધ્યાનમાં
શાલના વૃક્ષ લઈને બહુ જ વેગપૂર્વક શાલાભરમાં જ તે નીચ
યક્ષ પાસે પહોંચી ગયા. ॥ ૨૮॥ યક્ષે જોયું કે, કાળ અને
મૃત્યુ જેવા આ બન્ને ભાઈ મારી પાસે આવી ગયા છે ત્યારે
તે મૂર્ખ ગલરાઈ ગયો. તેણે ગોપીઓને ત્યાં જ છોડી
દીધી અને સ્વયં જીવ બચાવવા માટે ભાગ્યો. ॥ ૨૯॥

૧. શલયદ્ધુકૂલમાત્માનં । ૨. ચાંસ્તં તાવત् ।

तमन्वधावह् गोविन्दो यत्र यत्र स धावति ।
जिहीर्षुस्तस्तिरोरतनं तस्यौ रक्षन् खियो बलः ॥ ३० ॥

अविदूर ईवाभ्येत्य शिरस्तस्य हुरात्मनः ।
जहार मुष्टिनैवाज्ञ सहचूडामणिं विभुः ॥ ३१ ॥

शङ्क्युँ निष्ठत्यैवं मणिमादाय भास्वरम् ।
अग्रजायाददात् प्रीत्या पश्यन्तीनां च योषिताम् ॥ ३२ ॥

त्यारे गोपीओनी रक्षा करवा माटे बलरामज्ज तो त्यां उबा
रही गया, परंतु भगवान् श्रीकृष्ण ज्यां-ज्यां ते पक्ष आजीने
गयो तेनी पाछण पाछण दोऽच्या, तेओ ईच्छता हता के तेना
माथा परनो चूडामणि काढी लट. ॥ ३० ॥ थोडे दूर गया
पछी भगवाने तेने पकड़ी लीयो, अने ते हुएना माथा पर
जोरथी मूडीनो प्रहार कर्या त्यारे चूडामणि सहित तेनुं मस्तक
पडथी अलग थई गयुं. ॥ ३१ ॥ आ प्रभाणो भगवान्
श्रीकृष्ण शंखचूडने मारीने अने ते तेजस्वी मणि लઈने पाछा
आव्या अने बधी गोपीओनी सामे ज ते मणि तेमणे
श्रीबलरामज्जने प्रेमथी आपी दीधो. ॥ ३२ ॥

—★—

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां दशमस्कन्धे पूर्वार्थे^१ शङ्क्युँवधो नाम
चतुर्थिंशोऽध्यायः ॥ ३४ ॥

इसमा संखना पूर्वार्थ-अंतर्गत शंखचूडवध नामनो चोत्रीसभो अध्याय समाप्त.

—★—

पांत्रीसभो अध्याय

पुगलगीत

श्रीशुक्टेवज्जुले

गोप्यः कृष्णो वनं याते तमनुद्गुतयेतसः ।
कृष्णलीलाः प्रगायन्त्यो निन्युद्दुःखेन वासरान् ॥ १ ॥

गोप्य उच्युः

वामबाहुद्गुतवामकपोलो
वल्लितभूरधरपितवेषुम् ।
क्रोमलाङ्गुलिभिराश्रितमार्गं
गोप्य ईरयति यत्र मुकुन्दः ॥ २ ॥

व्योमयानवनिताः सह सिद्धे-
र्विस्मितास्तदुपधार्य सलज्जाः ।
क्राममार्गशसमर्पितचिताः
कश्मलं ययुरपस्मृतनीव्यः ॥ ३ ॥

श्रीशुक्टेवज्जुले कहे छे — परीक्षित! भगवान् श्रीकृष्ण
गायो चराववा माटे दररोज वनमां जता त्यारे गोपीओनुं चिता
पछा तेमनी साथे चाल्यु जतुं हतुं. तेमनुं मन श्रीकृष्णानुं चितन
करतुं रहेतुं अने तेओ वाणीथी तेमनी लीलाओनुं गान करती
रहेती. आ प्रभाणो बहु ज मुश्केलीथी ते तेमनो दिवस
वितावती हती. ॥ १ ॥

गोपीओ आपसमां कहेती—अरे सभी! पोताना प्रेमी-
जनोने प्रेमनुं वितरणा करवावाणा अने देख करनाराओने पछा
मोक्ष आपी देनारा श्यामसुंदर नटनागर ज्यारे पोताना डाला
कपोलने डाला भभा पर मूडीने पोतानी भूकुटि नचावता रहीने
वांसणीने पोताना अधरो पर मूडीने पोतानी कोमण आंगणीओ
तेनां छिद्रो पर नचावता भधुर तान छेडे छे, त्यारे सिद्धोनी
पत्नीओ आकाशमां पोताना पति सिद्धगणो साथे विमानमां
बेसीने आवी जाय छे अने ते वेषुनाद सांभणीने अत्यंत
विस्मित थई जाय छे। पहेलां तो तेमना पतिदेवो साथे होवाथी
तेमना मननी आवी स्थिति थाय त्यारे ते संकोच अनुभवे छे
परंतु क्षमाभरमां तेमनुं चिता पछा भगवानमां आकृष्ट थई जाय
छे, ते विवश अने अचेत थई जाय छे. तेमने ए वातनुं पछा
लान रहेतुं नथी के, तेमनी वस्त्रग्रंथिओ पछा शिथिल थई गई
छे अने तेमनां वस्त्रो झसी गयां छे. ॥ २-३ ॥

१. प्राचीन प्रत्यां 'पूर्वार्थ' पाठ नवी. २. बादरायणिकवाच.

હંત ચિત્રમબલા: શૃષ્ટુતેદં
હારહાસ ઉરસિ સ્થિરવિદ્યુત ।
નન્દસૂનુરયમાર્તજનાનાં
નર્મદો યહિ કુંજિતવેણુ: ॥ ૪ ॥

વૃન્દશો પ્રજવૃધા મૃગગાવો
વેણુવાદ્યહિતચેતસ આરાત ।
દન્તદષ્ટકવલા ધૃતકર્ણા
નિદ્રિતા લિખિતચિત્રમિવાસન ॥ ૫ ॥

બહિશસ્તબકધાતુપલાણૈ-
બદ્ધમલ્લપરિબહીવિડમ્ભ:
કહિચિત્ત સબલ આલિ સ ગોપૈ-
ગા: સમાલ્યયતિ યત્ત મુકુંદ: ॥ ૬ ॥

તહિ ભગ્નગતય: સરિતો વૈ
તત્પદાભુજરજોડનિલનીતમ् ।
સ્પૃહયતીર્વયમિવાબહુપુણ્યા:
પ્રેમવેપિતભુજા: સ્તિમિતાપ: ॥ ૭ ॥

અનુયરૈ: સમનુવર્ણિતવીર્ય
આદિપૂરુષ ઈવાચલભૂતિ: ।
વનયરો ગિરિતટેષુ ચરન્તી-
વેણુનાડદ્રયયતિ ગા: સ યદા હિ ॥ ૮ ॥

વનલતાસ્તરવ આત્મનિ વિષ્ણું
વ્યગ્નયાત્ય ઈવ પુષ્પફલાઢ્યા: ।
પ્રણાતભારવિટપા
પ્રેમહષ્ટતનવ: સસ્રજુ: સમ ॥ ૯ ॥

અરે ગોપીઓ! તમે એક આશ્રયજનક વાત સાંભળો. આ નંદકુમાર કેટલા સુંદર છે? જ્યારે તેઓ હસે છે ત્યારે તેમની હાસ્યરેખાઓ તેમના ગળાના હારનું રૂપ ધારણ કરી લે છે, અને શુભ મોતી જેવી ચણકવા લાગે છે. અરે સખી! તેમનાં વક્ષઃસ્થળ પર લટકી રહેલા હારમાં તે હાસ્યનાં ડિરણો ચણકવા લાગે છે. તેમના વક્ષઃસ્થળ પર જે શ્રીવત્સની સોનેરી રેખા છે, તે તો એવી લાગે છે, જાણો કાળા વાદળ ઉપર વીજળી સ્થિર થઈને બેસી ગઈ હોય. તેઓ જ્યારે સંતપ્ત લોકોને સુખ આપવા માટે, વિરહીજનોના મૃત શરીરમાં પ્રાણોનો સંચાર કરવા માટે વાંસળી વગાડે છે, ત્યારે પ્રજનાં ટોળે-ટોળાં બળદો, ગાયો અને હરણાંઓ તેમની પાસે ઢોડી આવે છે. માત્ર આવતાં જ નથી, સખી! દાંતોમાં આવેલા ઘાસનો ગ્રાસ તેમના મોદામાં જેમનો તેમ રહી જાય છે, તેને તેપશુઓ ગળી શકતાં નથી અને નથી તેને પાછો કાઢી શકતાં. બન્ને કાન ઉંચા કરીને એ રીતે સ્થિર ઊભાં થઈ જાય છે જાણો સૂઈ ગયાં છે અથવા ભીત પરનાં ચિત્રો જ છે. તેમની આવી દશા થવી સ્વાભાવિક જ છે, કેમ કે, આ વાંસળીની તાન તેમના ચિત્તને હરી લે છે. ॥ ૪-૫ ॥

હે સખી! જ્યારે તે નંદનો લાડીલો લાલ પોતાના મસ્તકમાં મોરનાં પીંછાનો મુકુટ મૂકે છે, વાંકડિયા કેશની લટોમાં ફૂલના ગુંઘાઓસે છે, ગેરુ વગેરે ધાતુઓથી પોતાનું અંગ-અંગ રંગાને, તરુલરોના કોમળ પાનના અંકુરોથી નટવેશનું નાટક કરતા, અને કોઈ મોટા પહેલવાન હોય એવો વેશ સજીને બલબદ્ધ જૈયા સાથે દૂર ગયેલી ગાયોને અને ગોપ સખાઓને વાંસળીમાં નામ લઈલઈને બોલાવે છે, ત્યારે હે સખીઓ! નદીઓનાં નીર સ્થંભી જાય છે. તે હુંછે છે કે અમારા પ્રિયતમના ચરણોની રજ લઈને વાયુ અમને પહોંચાડી હે અને તે પ્રાપ્ત કરીને અમે કૃતાર્થ થઈ જઈએ, (પરંતુ સખીઓ! તે નદીઓ પણ આપણી જેમ બહુપુષ્યશાળી નથી. જેમ નંદનાંનન શ્રીકૃષ્ણનું આલિંગન કરીએ ત્યારે આપણા હાથ ધૂજે છે અને જડતારૂપ અસ્થિરભાવનો ઉદ્ય થઈ જવાથી આપણે આપણા હાથ હલાવી શકતી નથી, તે જ રીતે નદીઓ પણ પ્રેમવશ થઈને પ્રૂજવા લાગે છે. બે-ચાર વખત પ્રેમધી કંપિત તરંગરૂપી પોતાની ભુજાઓને ઉઠાવે છે, પરંતુ પછી વિવશ થઈને સ્થિર થઈ જાય છે, પ્રેમના આવેશથી સ્થંભી જાય છે. ॥ ૬-૭ ॥

અરે સખી! જેમ દેવતાઓ અનંત અને અચિન્ત્ય ઐશ્વર્યાના સ્વામી ભગવાન નારાધ્રાણી શક્તિઓનું ગાન કરે છે, તે જ રીતે જ્વાલભાગી અનંત સુંદર નટનાગર શ્રીકૃષ્ણાની લીલાઓનું ગાન કરે છે. અચિન્ત્ય ઐશ્વર્ય સંપન્ન શ્રીકૃષ્ણ જ્યારે વૃન્દાવનમાં વિહાર કરે છે અને વેણુનાદ કરીને ગિરિરાજ ગોવર્ધનની તળોટીમાં ચરતી ગાયોને નામ લઈલઈને બોલાવે છે, ત્યારે વૃક્ષો, લતાઓ, પુષ્પો અને ફળોથી ભરપૂર ડાળીઓ નીચે ઝૂકીને પરતીને સ્પર્શ કરે છે, જાણો ભગવાનને પ્રણામ કરતી હોય! તે વૃક્ષો અને લતાઓ પોતાની

दर्शनीयतिलको वनभाला-
दिव्यगन्धतुलसीमधुमते: ।
अलिकुलैरलघुगीतमधीष-
माद्रियन् यहि सन्धितवेषु: ॥ १० ॥

सरसि सारसहंसविहजा-
शारुगीतहतचेतस अत्य ।
उरिमुपासत ते पतचिता
हन्त भीलितदशो धृतमौनाः ॥ ११ ॥

सहबलः स्वगवतंसविलासः
सानुषु क्षितिभृतो व्रजदेव्यः ।
हर्षयन् यहि वेषुरवेषा
ज्ञातहर्ष उपरम्भति विश्वम् ॥ १२ ॥

महदतिकमणशक्तिचेता
मन्दमन्दमनु गर्जति भेदः ।
सुहृदमध्यवर्षत् सुमनोभि-
श्चायया च विद्युत् प्रतपत्रम् ॥ १३ ॥

विविधगोपचरणेषु विद्युधो
वेषुवाद्य उरुधा निजशिक्षाः ।
तव सुतः सति पदाधरभिभ्ये
द्वावेषुरनयत् स्वरज्ञातीः ॥ १४ ॥

सवनशस्तहुपधार्य सुरेशाः
शक्षर्वपरमेष्ठिपुरोगाः ।
कवय आनतकन्धरचिता:
कश्मलं ययुरनिश्चिततत्त्वाः ॥ १५ ॥

अंदर भगवान् विष्णुने प्रगतावतां होय ए रीते ग्रेमथी
रोमांचित थई मधनी पाराओ वडावे छे ॥ ८-९ ॥
अरे सभी! जेटली पश्चा वस्तुओ संसारमां अथवा तेनी
बहार जोवा योऽय छे, तेमां सौथी सुंदर, सौथी मधुर, सौना
शिरोमण्डि छे — आ आपशा मनमोहन. तेमना भेदश्याम
ललाट पर केसरनु तिलक केटलु शोभे छे — बस, जोया ज करो!
गणामां धूंटक्को सुधी लटकती वनभालामां गूंथेलां तुलसीनी
दिव्य गंध अने मधुर मध्यथी मदमस्त थईने भमराना टोणे-
टोणां ऊंचा स्वरे गुंजार करी रखां छे, आपशा नटनागर
श्यामसुंदर भमराओना गङ्गागण्डाटनो आहर करे छे अने
तेमना स्वरमां स्वर मिलावीने वांसणी वगाडे छे, ते वधते
सभी! ते मुनिओने भोहित करनारा संगीतने सांबणीने
सरोवरमां रहेवावाणा सारस-हंस वगोरे पक्षीओनु चित्त पश्चा
तेमना छायमां रहेतु नथी, हराई जाय छे. तेओ विवश थईने
चिय श्यामसुंदर पासे आवीने बेसी जाय छे तथा आंओ बंध
करीने, चूपचाप चित्त ऐकाग्र करीने तेमनी आराधना करे छे.
आओ कोई विहंगमवृत्तिना रसिक परमहंस ज होय, भला कहो
तो, आ जेटला आश्वर्यनी वात छे! ॥ १०-११ ॥

अरे प्रजदेवीओ! आपशा श्यामसुंदर ज्यारे कुलोनां
कुडण बनावीने कानोमां धारण करे छे, अने बलरामज्ञनी साथे
जिरिराज्ञनां शिखरो पर ऊबा रहीने समस्त लोकने हर्ष
पमाइता वेषुनाद करे छे — अरे वांसणी शु वगाडे छे,
आनंदमञ्ज थईने तेना ध्वनि द्वारा समस्त विश्वनु आलिंगन
करे छे — त्यारे काणा भेदो वांसणीमां सूर पूरता होय तेम मंद-
मंद गर्जना करवा लागे छे. भेदोना मनमां एवी शंका रहे छे
के, क्यांक अमे ज्ञेयी गर्जना करीजे अने ते क्यांक वेषुनादना
सूरथी विपरीत थई जाय, तेमां बेसूरापशुं लागे तो महात्मा
श्रीकृष्णनो अपराध थई जाय. सभी! ते भेद जेटलु ज नथी
करता, ते ज्यारे जुझे छे के अमारा मित्र घनश्यामने पसीनो
थई रखो छे त्यारे ते तेमना उपर आवीने छाया करे छे, तेमनु
छन बनी जाय छे. अरे सभी! भेद तो प्रसन्न थईने तेमना
उपर पोतानु छ्वन न्योषावर करी हे छे — जीङ्गा-जीङ्गा कोरां
झुपे एवी रीते वरसवा लागे छे के जाणो दिव्य पुष्पोनी वर्षा थई
रही होय! क्यारेक वादणोनी पाइण छुपाईने देवताओ पश्चा
पुष्पनी वृष्टि करे छे. ॥ १२-१३ ॥

सतीशिरोमण्डि पश्चोदाश! तमारा सुंदर कुवर गोपकुमारो
साथे रमवामां बहु चतुर छे. तमारा लाडला लाल भधाना प्रिय
तो छे ज, चतुर पश्चा छे. जुओ, तेमधो वांसणी वगाडवानी कणा
कोईनी पासेथी शीधी नथी. अनेक प्रकारनी राग-रागिणीओ
तेमधो जाते ज शोधी काढी. हवे तेओ तेमना पाका विलोडा जेवा
लाल-लाल नीचला होठ पर वांसणी राखी झटपत, निषाद वगोरे
स्वरो वगाडे छे, त्यारे वेषुनादना ते स्वरोथी भोहित थई भ्रमा,
शंकर अने इन्द्र वगोरे भोटा-भोटा देवताओ पश्चा के जेओ सर्वज्ञ

નિજપદાજ્જદલૈધ્ર્વજવજ-
નીરજાડકુશવિચિત્રલલામૈ:
પ્રજભુવ: શમયનું ખુરતોદ
વર્ષમુર્યગતિરીડિતવેણુ: || ૧૬ ||

પ્રજતિ તેન વયં સવિલાસ-
વીક્ષણાર્પિતમનોભવવેગા: |
કુજગતિં ગમિતા ન વિદામ:
કશમલેન કબરં વસનં વા || ૧૭ ||

મહિધર: ક્વચિદાગણયનું ગા
માલયા દયિતગન્ધતુલસ્યા: |
પ્રણયિનોઽનુચરસ્ય કદાંસે
પ્રક્ષિપનું ભુજમગાયત યત્ર || ૧૮ ||

ક્વાણિતવેણુરવવચ્છિતચિતા:
કૃષ્ણમન્વસત કૃષ્ણગૃહિષ્ય: |
ગુણગણાર્થમનુગત્ય હરિષ્યો
ગોપિકા ઈવ વિમુક્તગૃહાશા: || ૧૯ ||

કુન્દામકૃતકૌતુકવેષો
ગોપગોધનવૃતો યમુનાયામુ |
નન્દસૂનુરનથે તવ વત્સો
નર્મદ: પ્રણયિનાં વિજહાર || ૨૦ ||

મન્દવાયુરુપવાત્યનુકૂલં
માનયનું મલયજસ્પર્શન^૧ |
વન્દિનસ્તમુપદેવગણા
વાદગીતબલિભિ: પરિવવૃઃ || ૨૧ ||

છે - તેને સમજું શકતા નથી. તેઓ એટલા મોહિત થઈ જાય
છે કે તેમનું ચિત્ત તો તેમના રોકવા છતાં પણ તેમના હાથમાંથી
નીકળીને વંશીનાદમાં તલ્લીન થઈ જાય છે, મસ્તક પણ જૂદી
જાય છે, અને તેઓ પોતાનું સાન-ભાન ગુમાવીને તન્મય થઈ
જાય છે. || ૧૪-૧૫ ||

અરી સખી! તેમના ચરણકમળમાં પજા, વજ, કમળ,
અંકુશ વગેરેનાં અદ્ભુત અને સુંદર-સુંદર ચિહ્નો છે. જ્યારે
પ્રજભૂમિ ગાયોની ખરીઓથી ખોદાઈ જાય છે ત્યારે તેઓ
પોતાના કોમળ ચરણોથી તેની પીડા હરીને ગજરાજની જેમ
મન્દગતિથી આવે છે અને વાંસળી પણ વગાડે છે. તેમનો તે
વેણુનાદ, તેમની તે ચાલ અને તે વિલાસપૂર્વી દાખિ અમારા
હદ્યમાં પ્રેમની, મિલનની આકાંક્ષાના આવેગને વધારી દે છે.
અમે ત્યારે એટલી મુગ્ધ, એટલી મોહિત થઈ જઈએ છીએ કે,
જડ વૃક્ષની જેમ હાલી-ચાલી પણ શકતી નથી. અમને તો
અમારાં વસ્ત્રો અને કેશનું પણ ભાન રહેતું નથી. || ૧૬-૧૭ ||

① અરે સખી! તેમના ગળામાં મહિઓની માળા બહુ સુંદર
લાગે છે. તુલસીની મધુર સુગન્ધ તેમને બહુ પ્રિય છે. તેથી
તુલસી-માળાને તો તેઓ ક્યારેય છોડતાજ નથી, હંમેશાં ધારણ
કરી રાખે છે. જ્યારે તે શ્યામસુંદર તે મહિઓની માળાથી
ગાયોની ગણતરી કરતાં-કરતાં કોઈ પ્રેમી સખાના ગળામાં હાથ
નાખી દે છે અને ભાવયુક્ત થઈને વાંસળી વગાડતા ગાવા લાગે
છે, તે સમયે વાગી રહેલી તે વાંસળીના મધુર સ્વરથી મોહિત
થયેલી કૃષ્ણસાર મુગોની પત્ની હરણીઓ પણ પોતાનું ચિત્ત
તેમના ચરણો પર ન્યોછાવર કરી દે છે. અને જેમ આપણે
ગોપીઓ આપણાં ઘર-ભારની આશા-અભિલાષા મૂકીને
ગુણસાગર નાગર નન્દનનને ધેરી લઈએ છીએ, તે જ રીતે
હરણીઓ પણ તેમની પાસે દોડી આવે છે અને ત્યાં એકોટશે
જોતી ઊભી રહી જાય છે. પાછા વળવાનું નામ લેતો
નથી. || ૧૮-૧૯ || ૦

નંદરાણી પશોદાજી! ખરેખર તમે બહુ પુણ્યશાળી છો.
તેથી તો તમને આવા પુત્ર મળ્યા છે. તમારા તે લાડલા લાલ
બહુ જ પ્રેમી છે, તેમનું ચિત્ત બહુ કોમળ છે. તે પ્રેમી સખાઓને
જાત-જાતની હંસી-મજાક દ્વારા સુખ આપે છે. મોગરાની
કળીઓનો હાર પહેરીને જ્યારે તે પોતાને અદ્ભુત વેશમાં સજાવે
છે અને ગોપકુમારો અને ગાયોની સાથે યમુનાડિનારે વિહાર
કરે છે, ત્યારે ચંદન જેવા સુગંધી અને શીતળ સ્પર્શથી તેમનો
સત્કાર કરતો મંદ વાયુ અનુકૂળ બની સેવા કરે છે અને ગન્ધર્વ
વગેરે ઉપદેવતાઓ બંદીજનોની જેમ વાજિન્ત્ર સાથે મધુર ગીતો
ગાઈને તેમને સંતુષ્ટ કરે છે અને અનેક પ્રકારની જેટો આપતા,
બધી રીતે તેમની સેવા કરે છે. || ૨૦-૨૧ ||

૧. મલયજસ્પર્શ રસેન।

वत्सलो ब्रजगवां यदगध्रो
वन्द्यमानयरणः पथि वृद्धेः।
कृत्स्नगोपनमुपोह्य दिनान्ते
गीतवेष्टुरनुगेऽितकीर्तिः ॥ २२ ॥

उत्सवं श्रमरुचापि दशीना-
मुन्त्रयन् खुररजश्छुरितस्तद्।
दित्सैति सुहृदाशिष्ठ अष्ट
देवकीजहरभूरुदुराजः ॥ २३ ॥

मदविघूर्णितलोचन ईषन्
मानदः स्वसुहृदां वनमाली।
बद्रपाण्डुवठनो मृदुगण्ड
मष्टयन् कनककुण्डललक्ष्म्या ॥ २४ ॥

यदुपतिर्द्विरदराजविहारो
यामिनीपतिरिवैष दिनान्ते।
मुदितवक्त्रं उपयाति हुरन्तं
मोचयन् ब्रजगवां दिनतापम् ॥ २५ ॥

श्रीशुक उवाच^१

ऐवं ब्रजलियो राजन् कृष्णलीला नु गायतीः।
रेभिरेऽहःसु तच्यितास्तन्मनस्का महोदयाः ॥ २६ ॥

—★—

इति श्रीमहाभागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां दशमस्कन्दे पूर्वार्थे वृन्दावनकीडायां^२ गोपिकायुगलगीतं नाम
पञ्चत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३५ ॥

दसम स्कन्धना पूर्वार्थ-अंतर्गत गोपिकायुगलगीत नामनो पांत्रीसमो अध्याय समाप्त.

—★—

१. मात्रीन मतमां 'श्रीशुक उवाच' अने ते पठीना श्लोकनो पाठ मूलमां नदी। २. वृन्दावनकीडायां गोपिकागीतं नाम।

अरी सभी! श्यामसुन्दर ब्रजनी गायो साथे बहु प्रेम करे
छे, ते माटे तो तेमणे गोवर्धन धारणा कर्यो उतो. हवे ते बधा
गायोने चरावीने आवता ज हशे; जुओ, सायंकाल थई गायो
छे. त्यारे आटलुं मोहुं केम थाप छे, सभी? कारण के, रस्तामां
मोटा-मोटा भक्षा वगेरे वयोवृद्ध अने शंकर वगेरे ज्ञानवृद्ध
तेमना चरणोनी वंदना करता होय छे. हवे गायोनी पाइण-
पाइण वांसणी वगाडता ते आवता ज हशे. गवालभिन्नो तेमनो
पशोगान गाता ज हशे. जुओने, ए आवी ज रहा छे. गायोनी
भरीओथी उडीने केटलीप धूल वनमाणा पर पडी छे. तेओ
दिवसलर वनमां करी-करीने थाकी गया छे. तेमध्यां पोतानी
शेषाथी तेओ अमारी आंखोने केटलुं सुख, केटलो आनंद आपी
रहा छे. जुओ, आ पशोदानी कूपे प्रगट थई बधाने आख्लादित
करवावाणा श्रीगोकुलचन्द्र अमारा ग्रेमीजनोना छित माटे
अमारी आशा-अभिलाषाओ पूरी करवा माटे आपही पासे
आवी रहा छे. ॥ २२-२३ ॥

सभी! जो तो भरी, केवुं सौन्दर्य छे! मदभर्या रतुमडां
नेत्रोने नयावे छे त्यारे ते केटला सुन्दर लागे छे। कंठमां
वनमाणा लहेराई रही छे. सुवर्णानां कुडणोनी कान्तिथी तेओ
पाताना कोमण कपोलोने अलंकृत करी रहा छे. अनाथी तेमनुं
मुख अर्धपाकेला भोर जेवुं पांडुवर्ण लागे छे अने तेमना रोमे
रोमांथी, खास करीने मुखकमणमांथी प्रसन्नता छलकाई रही
छे. जो, जो, हवे ते पोताना सभा गोपबाजकोने सन्मानपूर्वक
विदाय करी रहा छे. सभी! जो तो भरी, ब्रजभूषण श्रीकृष्ण
गजराज जेवी मदभरी चालथी आपही तरफ आवी रहा छे.
हवे ब्रजमां (पुराई रहेली) गाय जेवी गोपीओना (आपशा)
आभा दिवसना कृद्यना विरह-तापने शांत करवा हमेशा
(सायंकाणे) तेओ अहीं पाधारी रहा छे. ॥ २४-२५ ॥

श्री शुकदेवज्ञ कहे छे — परीक्षित! बहु बाग्यशाणी
गोपीओनुं मन श्रीकृष्णमां ज परोवायेलुं रहेतुं हत्तु. ते कृष्णमय
थई गई हती. ज्यारे भगवान श्रीकृष्ण दिवसे गायो चारवा
वनमां चाल्या जता, त्यारे गोपीओ तेमनुं ज चितन करती
रहेती अने पोत-पोतानी सभीओ साथे जुदी जुदी तेमनी
लीलाओनुं गान करीने तेमां मन थई जती. आ प्रभाषो ते
दिवसो पसार करती हती. ॥ २६ ॥

ષટ્રીસમો અદ્યાય ૦

અરિષાસુરનો ઉદ્ધાર અને કંસ દારા શ્રીમહૃત્થને પ્રજમાં મોકલવા

શ્રીશુક્ર ઉવાચ^૧

અथ તર્વાગતો ગોષ્ઠમરિષો વૃધ્ભાસુરः ।
મહીં મહાકુતકાયઃ કંપયન् ખુરવિક્ષતામ् ॥ ૧ ॥

રમ્ભમાણઃ ખરતરં પદાચ^૨ વિલિખન् મહીમ् ।
ઉદ્ધય પુચ્છં વપ્રાણિ વિષાણાગ્રેણ ચોદ્રન્ ॥ ૨ ॥

કિઞ્ચિત્તકિઞ્ચિચુક્ષુન્મુખ્યન્મૂત્રયન્સ્તબ્ધલોચનઃ ।
યસ્ય નિર્દ્વાદિતેનાજ્ઞ નિષ્કુરેણ ગવાં નૃણામુ^૩ ॥ ૩ ॥

પતન્યકાલતો^૪ ગર્ભાઃ અવન્તિ સ્મ ભયેન વૈ ।
નિર્વિશન્તિ ઘના યસ્ય કક્ષુદ્યચલશક્ષયા ॥ ૪ ॥

તં તીક્ષણશ્વરુપુદીક્ષ્ય ગોપ્યો ગોપાશ્ચ તત્ત્વસુ: ।
પશ્વો દુદ્વારુભીતા^૫ રાજન્ સન્યજ્ય ગોકુલમ् ॥ ૫ ॥

કૃષ્ણ કૃષ્ણોતિ તે સર્વો ગોવિન્દં શરણાં યયુઃ ।
ભગવાનપિ^૬ તદ્વીક્ષ્ય ગોકુલં ભયવિદ્રુતમુ^૭ ॥ ૬ ॥

મા ભૈષેતિ ગિરાડદ્યાસ્ય વૃધાસુરમુપાદ્યત ।
ગોપાલિ: પશુભિર્મંદ ત્રાસિતૈ: તિમસતમ ॥ ૭ ॥

બલદર્પહાડહ^૮ દુષ્ટાનાં તદ્વિધાનાં દુરાત્મનામ् ।
ઈત્યાસ્કોટ્યાચ્યુતોડરિષ્ટ તલશબ્દેન કોપયન્ ॥ ૮ ॥

શ્રીશુક્રદેવજી કહે છે – પરીક્ષિત! જે વખતે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ પ્રજમાં પ્રવેશ કરી રહ્યો હતા અને ત્યાં આનંદ-ઉત્સવની ધૂમ મચેલી હતી, તે જ સમયે અરિષાસુર નામનો એક દૈત્ય બળદનું રૂપ ધારણ કરીને આવ્યો. તેની ખાંધ અને કાયા બહુ મોટી હતી. તે પોતાની ખરીઓને એટલી જોરથી પછાડતો હતો કે તેનાથી ધરતી પ્રૂજી રહી હતી. ॥ ૧ ॥ તે ભયંકર રીતે બરાડતો, પૂછું ઊંચું કરીને શિંગડાની અણીઓથી કોટ-કાંગરા-દીવાલોને તથા ખેતરની પાળોને તોડતો આવી રહ્યો હતો. ॥ ૨ ॥ રસ્તામાં વારંવાર છાડા-મૂત્ર વિસર્જન કરતો, આંખો ફાડીને ઢોડી રહ્યો હતો. પરીક્ષિત! તેના કૂર અને કઠોર બરાડવાથી – ગર્જનાથી ભયભીત થઈને ઝીઓના અને ગાયોના ગર્ભ અકાળે જાવી જતા હતા. વધારે તો શું કહું, તેની ખાંધને પર્વત સમજીને વાદળો તેના પર બેસી જતા હતા. ॥ ૩-૪ ॥ પરીક્ષિત! તે અણીદાર શિંગડાવાળા બળદને જોઈને પ્રજનાં ઝી-પુરુષો ભયભીત થઈ ગયાં. પશુઓ તો એટલાં ગલરાઈ ગયાં કે તેમનાં સ્થાન છોડીને બાળી ગયાં. ॥ ૫ ॥ તે વખતે ભધા પ્રજવાસીઓ શ્રીકૃષ્ણને પોકારતા તેમના શરણમાં આવ્યા. ભગવાને જોયું કે, મારું ગોકુલ બહુ જ ભયભીત થઈ રહ્યું છે. ॥ ૬ ॥ ત્યારે તેમણે ‘ડરશો નહિ’ એવું કહીને ભધાને આશ્ચાસન આપ્યો અને પછી તે ‘વૃધાસુર’ને લલકાર્યો. ‘અરે મૂર્ખ! મદાદુષ! તું આ ગાયો અને ગોવાળોને શું ડરાવી રહ્યો છે? તેનાથી શું થશે?’ ॥ ૭ ॥ જો, તારા જેવા દુરાત્મા દુષ્ટોના અલિમાનના ચૂરે-ચૂરા કરવાવાળો હું ‘કાળ’ છું.’ આ રીતે તેને બોલાવીને ભગવાને સાથળ પર હાથ ઠોકીને તેને કોણિત કરવા માટે એક મિત્રના ગળામાં હાથ મૂકીને ઊભા રહી ગયા. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણના આ પડકારથી તે કોણથી લાલ-પીળો થઈ ગયો અને પોતાની ખરીઓથી ખૂબ જોરથી ધરતી ખોદતો શ્રીકૃષ્ણ તરફ ઢોક્યો. તે વખતે તેણે

૧. બાદરાયણીનુવાચ । ૨. સંવિલિખન । ૩. બૃશમ । ૪. પતનવાકાલિક ગર્ભા: । ૫. દુદ્વારુભાજન્ સન્યજ્ય નિજગોકુલમ् । ૬. ભગવાનથ । ૭. ભયવિદ્વલમ् । ૮. માચીન પ્રતમાં ‘બલદર્પહાડહં..... દુરાત્મનામ્’ એ શ્લોકાર્થ નથી.

सप्युरंसे भुजाभोगं प्रसार्यावस्थितो हरिः ।
सोऽप्येवं कोपितोऽरिष्टः खुरेणावनिमुखिभ्न् ।
उद्यत्पुच्छभ्रमन्मेघः कुष्ठः कुष्ठामुपाद्रवत् ॥८॥

अग्रन्यस्तविषाणाग्रः सत्यासुखोयनोऽच्युतम् ।
कटाक्षिष्याद्रवत्तूर्णमिन्द्रमुक्तोऽशनिर्यथा ॥९॥

गृहीत्वा शृङ्गयोक्तं वा अष्टादश पदानि सः ।
प्रत्यपोवाह भगवान् गजः प्रतिगजं यथा ॥११॥

सोऽपविष्टो भगवता पुनरुत्थाय सत्वरः ।
आपतत्स्विन्नसर्वाङ्गो निःश्वसन् कोष्ठमूर्छितः ॥१२॥

तमापतानां स निगृह्य शृङ्गयोः
पदा समाकम्य निपात्य भूतले ।
निष्पीडयामास यथाऽर्द्धमध्यरं
कृत्वा विषाणेन जघान सोऽपतत् ॥१३॥

असुग् वमन् भूत्रशक्त् समुत्सृजन्
क्षिपंश पादाननवस्थितेक्षणाः ।
जगाम कृच्छ्रं निर्वृतेरथ अयं
पुष्पैः किरन्तो हरिभीडिरे सुराः ॥१४॥

ऐवं कुचिनं हत्वा स्तूयमानः स्वशतिभिः ।
विवेश गोष्ठं सबलो गोपीनां नयनोत्सवः ॥१५॥

अरिष्टे निहते हेत्ये कुष्ठोनाकुत्कर्मणा ।
कंसायाथाह भगवान् नारदो देवदर्शनः ॥१६॥

यशोदायाः सुतां कन्यां देवक्याः कुष्ठमेव च ।
रामं च रोहिणीपुत्रं वसुदेवेन विभ्यता ॥१७॥

न्यस्तौ स्वभित्रे नन्दे वै याभ्यां ते पुरुषाहताः ।
निशम्य तद्भोजपतिः कोपात् प्रयतितेन्द्रियः ॥१८॥

उंचा करेला पूछडाना धक्काथी आकाशना वादणो छिन्नभिन्न
थह गयां ॥८-९॥ तेषो पोतानां तीक्ष्ण शिंगडां आगण
करी लीधां लाल अंधोथी ऐकी नजरे ज्ञेतो श्रीकृष्ण तरक
त्रांसु जोहिने तेमना पर एटला वेगथी धस्यो जाणे ठन्डना
हाथथी छुटेलुं वज्ज होय ॥१०॥ भगवान् श्रीकृष्णो
पोताना बन्ने हाथथी तेनां बन्ने शिंगडां पकडी लीधां अने
जेम ऐक हाथी, तेनी साथे भीडता बीजा हाथीने हटावे
तेवी रीते तेमणे तेने अढार डगलां पाइण धकेली
दीधो ॥११॥ भगवानना आ प्रकारे तेने पाइछो डेली
देवाथी ते फ्री पाइछो उभो थह गयो अने कोपावेशमां
आवीने उडा-उडा श्वास लेतो पाइछो भगवान् तरक धस्यो
ते वधते तेनु आपुं शरीर पसीनाथी लथपथ थह गयुं
हतुं ॥१२॥ भगवाने ज्यारे ज्ञेयुं के, ते हवे मारा उपर
प्रहार करवा हुच्छे छे त्यारे तेमणे तेनां शिंगडां पकडी
लीधां अने पछी पगथी दबावीने तेने लीना कपडानी जेम
नियोली नांझ्यो. त्यार पछी तेनां शिंगडां उपाईने तेने
बहु भायो. अत्यंत भार जावाथी ते आल्या-चाल्या विना
पडी रहो ॥१३॥ परीक्षित! आ प्रमाणो ते हैत्य
मोढामांथी लोही ओकतो अने मण-मूत्र विसर्जित करतो
पग पछाडवा लाग्यो. तेनी आंधोनी कीकीओ अवणी फ्री
गई अने तेषो बहु ज क्ष साथे शरीर छोड़नुं. हवे
देवताओ भगवान् पर पुण्यो वरसावीने सुनि करवा
लाग्या ॥१४॥ ज्यारे भगवान् श्रीकृष्णो आ रीते
बणदृपमां आवेला अरिष्टासुर (वृषासुर)ने मारी नांझ्यो,
त्यारे बधा गोवाणिया तेमनी प्रशंसा करवा लाग्या. तेमणे
बलरामणी साथे प्रज्ञमां प्रवेश कर्या अने तेमने जोहिने
गोपीओनां मन अने नेत्रो आनंदथी पुलकित थह
गयां ॥१५॥

} परीक्षित! भगवाननी लीला बहु ज अद्भुत छे.
अहीं ज्यारे तेमणे अरिष्टासुरने मारी नांझ्यो, त्यारे
भगवन्मय नारदज्ञ (के जेओ लोकोने बहु ज जलदीथी
भगवाननां दर्शन करावता रहे छे) कंस पासे आव्या.
तेमणे कंसने कहु - ॥१६॥ 'कंस!' जे कन्या तमारा
हाथमांथी छूटीने आकाशमां चाली गई हती, ते तो
पशोदानी पुत्री हती अने प्रज्ञमां जे श्रीकृष्ण छे, ते
देवकीना पुत्र छे. त्यां जे बलरामण छे ते रोहिणीना
पुत्र छे. वसुदेवज्ञाने तमाराथी डरीने पोताना भित्र नंद
पासे ते बे पुत्रोने मूँझी हीधा छे. तेमणे ज तमारा अनुचरो
- दृत्योनो वध कर्यो छे । आ वात सांभणतां ज कंसनी
बधी हन्द्रियो कोष्ठथी धूज्जवा लागी ॥१७-१८॥

નિશાતમસિમાદતા   વસુદેવજિઘાસયા ।
નિવારિતો નારદેન તત્સુતૌ મૃત્યુમાત્મન: ॥ ૧૯॥

શાત્વા લોહમયૈ: પાશૈર્બબન્ધ સહ ભાર્યા ।
પ્રતિયાતે તુ દેવર્ણો કંસ આભાષ્ય કેશિનમ् ॥ ૨૦॥

પ્રેષયામાસ હન્યેતાં ભવતા રામકેશવૌ^૧ ।
તતો મુણ્ઠિકચાણૂરશલતોશલકાદિકાન् ॥ ૨૧॥

અમાત્યાન્દહસિપાંશૈવસમાહૂયાહ ભોજરાટ ।
ભોભોનિશમ્યતામેતદ્વીરચાણૂરમુણ્ઠિકૌ ॥ ૨૨॥

નન્દગ્રંજે કિલાસાતે સુતાવાનકદુન્દુભે: ।
રામકૃષ્ણો તતો મહાં મૃત્યુ: કિલ^૨ નિદર્શિત: ॥ ૨૩॥

ભવદ્ભૂયામિહ સમ્પ્રામૌ હન્યેતાં મલ્લલીલયા ।
મર્યાઃ કિયન્તાં વિવિધા મલ્લરક્ષપરિશ્રિતા: ।
પૌરા જાનપદા: સર્વે પશ્યન્તુ સ્વેરસંયુગમ् ॥ ૨૪॥

મહામાત્ર ત્વયા ભద્ર રક્ષાર્થુપનીયતામ् ।
દ્વિપ: કુવલયાપીડો જહિ તેન મમાહિતૌ ॥ ૨૫॥

આરભ્યતાં ધનુર્યાગશ્ચતુર્દશ્યાં યથાવિધિ ।
વિશસન્તુ પશૂન્ન મેધ્યાન્દ્ભૂતરાજ્ય મીદુધે ॥ ૨૬॥

ઈત્યાશાપ્યાર્થતત્ત્વા આહૂય યદુપુજ્વમ् ।
ગૃહીત્વા પાણિના પાણિં તતોકુરમુવાચ હ ॥ ૨૭॥

ભો ભો દાનપતે મહાં કિયતાં મૈત્રમાદતઃ ।
નાન્યસ્ત્વતો હિતતમો વિદ્યતે ભોજવૃષ્ણિષુ ॥ ૨૮॥

અતસ્ત્વામાશ્રિત: સૌમ્ય કાર્યગૌરવસાધનમ् ।
યથેન્દ્રો વિષ્ણુમાશ્રિત્ય સ્વાર્થમધ્યગમદ્વ વિભુ: ॥ ૨૯॥

તેણે વસુદેવજીને મારી નાખવા માટે તુરત જ તીક્ષ્ણ તલવાર ઉઠાવી લીધી, પરંતુ તેને નારદજીએ રોક્યો. જ્યારે કંસને એ ખબર પડી ગઈ કે વસુદેવજીના પુત્રો જ મારા મૃત્યુનું કારણ છે, ત્યારે તેણે દેવકી અને વસુદેવ બન્નેને સાંકળથી બાંધીને જેલમાં પૂરી દીધાં. જ્યારે દેવર્ણ નારદજી ચાલ્યા ગયા ત્યારે કંસે કેશીને બોલાવ્યો અને કહ્યું - 'તું પ્રજમાં જઈને બલરામ ને કૃષ્ણને મારી નાખ.' તે રવાના થઈ ગયો. ત્યાર બાદ કંસે મુણ્ઠિક, ચાણૂર, શલ, તોશલ વગેરે પહેલવાનો, મંત્રીઓ અને મહાવતોને બોલાવીને કહ્યું - 'વીર ચાણૂર અને મુણ્ઠિક! તમે લોકો ધ્યાનથી મારી વાત સાંભળો. ॥ ૧૯-૨૨ ॥ વસુદેવના બે પુત્રો બલરામ અને કૃષ્ણ, નંદના પ્રજમાં રહે છે. તેમના હાથે મારું મૃત્યુ છે, એવું કહેવાય છે. ॥ ૨૩ ॥ તેથી જ્યારે તે અહીં આવે, ત્યારે તમારે તેમને કુસ્તી લડવા માટે પ્રેરીને મારી નાખવા, હવે તમે લોકો અખાડાની ચારે બાજુ અનેક પ્રકારના મંચ (માંચડા) બાંધો. તેના પર બેસીને નગરવાસી અને રાજ્યની પ્રજા આ સ્વચ્છન્દ મહ્લયુદ્ધને જોઈ શકે. ॥ ૨૪ ॥ મહાવત! તું બહુ ચતુર છે. જો બાઈ! તારે રંગમંચના દરવાજા પર જ આપણા કુવલયાપીડ હાથીને ઊભો રાખવો અને જ્યારે મારા શત્રુ બલરામ અને કૃષ્ણ ત્યાંથી નીકળે, ત્યારે તે હાથી હારા તેમને મરાવી નાખવા. ॥ ૨૫ ॥ આ જ ચતુરશીના દિવસે વિધિપૂર્વક ધનુષ્યપજ્ઞનો પ્રારંભ કરી દો અને તેની સફળતા માટે વરદાતા ભૂતનાથ બૈરવને અનેક પવિત્ર પશુઓનો બાલિ ચઢાવો.' ॥ ૨૬ ॥

પરીક્ષિત! કંસ તો માત્ર સ્વાર્થ-સાધનાના સિદ્ધાંતને જાણવાવાણો હતો. તેથી તેણે મંત્રીઓ, પહેલવાનો અને મહાવત વગેરેને એવી આશા આપીને યદુવંશીઓમાં શ્રેષ્ઠ અકૂરજીને બોલાવ્યા અને તેમનો હાથ પોતાના હાથમાં લઈને કંસે કહ્યું - ॥ ૨૭ ॥ 'અકૂરજ! તમે તો બહુ ઉદાર દાની છો. અને બધી રીતે મારા આદરણીય છો. આજે તમે મિત્રધર્મ બજાવીને મારું એક કાર્ય પાર પાડી આપો; કેમકે બોજવંશી અને વૃણ્ણિવંશી યાદવોમાં તમારાથી વધીને મારું હિત કરનાર બીજું કોઈ નથી. ॥ ૨૮ ॥ આ કામ બહુ મોટું છે, તેથી હે મિત્ર! જેમ સમર્થ હોવા છતાં ઈન્દ્ર પણ વિષ્ણુનો આશ્રય કરીને પોતાનો સ્વાર્થ સાથે છે તેમ મેં તમારો આશ્રય લીધો છે. ॥ ૨૯ ॥

૧. રામમાખવી । ૨. કાલનિદર્શિત:

गच्छ नन्दप्रजं तत्र सुतावानकहुन्हुभेः।
आसाते ताविहानेन रथेनानय मा चिरम् ॥ ३०॥

निसृष्टः किल मे मृत्युर्दैवैकुण्ठसंश्रयैः।
तावानय समं गोपैर्नन्दादैः साम्युपायनैः ॥ ३१॥

धातयिष्य ईहानीतौ अलक्ष्येन उस्तिना।
यदि मुक्तौ ततो मल्लैर्धातये वैद्युतोपमैः ॥ ३२॥

तयोर्निःस्तयोस्तमान् वसुहेवपुरोगमान्।
तद्भन्यून् निःस्त्वा भिर्वृष्णिभोजदशार्हकान्^१ ॥ ३३॥

उग्रसेनं च^२ पितरं स्थविरं राज्यकामुकम्।
तद्भातरं देवकं च ये चान्ये विद्विषो मम ॥ ३४॥

तत्शैषा मही भित्र भवित्री नष्टकष्टका।
जरासन्धो मम गुरुर्द्विविदो दधितः सभा ॥ ३५॥

शम्भरो नरको बाणो भयेव कृतसौहृदाः।
तेरहुं सुरपक्षीयान् हत्या भोक्ष्ये महीं नृपान् ॥ ३६॥

ऐतज्ञात्वाऽन्यक्षिप्तं रामकृष्णाविहार्भक्तौ।
धनुर्मध्यनिरीक्षार्थं द्रष्टुं यदुपुरश्रियम् ॥ ३७॥

अहुरु उवाच

राजन् मनीषितं सम्यकृतव स्वावद्यमार्जनम्।
सिद्ध्यसिद्ध्योः समं कुर्याद् देवं हि इलसाधनम् ॥ ३८॥

मनोरथान् करोत्युच्चैर्जनो देवहतानपि।
युज्यते उर्धशोकाभ्यां तथाप्याशां करोमि ते ॥ ३९॥

तमे नन्दरायना ग्रजमां जाओ. त्यां वसुहेवज्ञना ऐ पुत्रो
छे, तेमने आ ज रथमां बेसाडी अहीं लई आवो. बस, हवे आ
काममां विलंब न थवो जोઈअ. ॥ ३० ॥ सांबज्युं छे, विष्णुना
आश्रये ज्ञवी रहेला देवताओं ते बन्नेने मारा मृत्युनुं कारङ्गा
गणाव्या छे. तेथी तमे ते बन्नेने तो गमे तेम करीने लई ज
आवो. साथे-साथे नंद अने गोवाणोंने पक्षा बहु मोटा-मोटा
उपहार आपीने तमारी साथे लई आवो. ॥ ३१ ॥ अहीं
आव्या पछी हुं तेमने साक्षात् काण जेवा कुवलयापीडहाथी पासे
मरावी नाखीश. जो तेओ ते छाथीथी बची गया तो हुं आपक्षा
वज्जेवा बणवान अने चपण पहेलवानो—मुष्टिक अने चालूर
वगेरे द्वारा तेमने मरावी नाखीश. ॥ ३२ ॥ तेमना मृत्युथी
वसुहेव वगेरे वृष्णिओ, भोज अने दशार्हवंशी तेमना लाई-
बंधुओ शोकातुर थई जशे. पछी तेमने हुं मारा हाथे मारी
नाखीश. ॥ ३३ ॥ मारो पिता उग्रसेन आम तो वृद्ध थई गयो
छे, परंतु हज्ज तेने राजगाहीनो मोह छुट्टो नथी. आ बधुं कार्य
संपन्न कर्या पछी हुं तेने, तेना भाई देवकने अने बीजा जे जे
मारी साथे द्वेष राखे छे ते भधाने तलवारने हल्लाले करी
दृष्टि. ॥ ३४ ॥ हे मित्र अहुरुज! पछी तो हुं अने तमे बे ज
रहीशुं अने बीजुं हशे, आ पृथ्वीनुं अंकटक राज्य. ॥ जरासंध
मारा वयोवृद्ध ससरा छे अने वानरराज द्विविद मारो प्रिय मित्र
छे. ॥ ३५ ॥ शशासुर, नरकासुर अने बाणासुर—आ बधा
मारी साथे भित्रता राखे छे, मारी आक्षा माटे तेमनी नजर
मारी सामे ज छोय छे, आ बधानी मददथी हुं देवताओंना
पक्षपाती राजभोने मारीने पृथ्वीनुं अंकटक राज्य
भोगवीश. ॥ ३६ ॥ आ बधी मारी गुप्त पोजना में तेमने
कही दीधी. हवे तमे पथाशीष बलराम अने कृष्णने अहीं लई
आवो. हज्ज तो ते बाणक ज छे, तेमने मारी नाखवामां क्यो
अनर्थ थई जवानो छे? तेमने त्यां जहिने मात्र एटलुं ज कहेजो
के 'तमे लोको धनुष्यक्षनां दर्शन अने यादवोनी राजधानी
मयुरानी शोभा जोवा माटे त्यां चालो.' ॥ ३७ ॥

अहुरुज्जाए कहुं—महाराज! तमे तमालं मृत्यु अने
हुः य वाणवानुं विचारो छो ते तमारो विचार ठीक छे. मनुष्ये
सक्षणता मणे के असक्षणता, बन्नोमां समल्लाव राखी पोतानुं
कार्य करतां रहेवुं जोઈअ. इण तो प्रयत्नथी नहीं, हैवनी
प्रेरणाथी मणे छे. ॥ ३८ ॥ (मनुष्य मोटा मोटा मनोरथो
करे छे, परंतु ते ए नथी जल्लातो के हैव—प्रारब्धे तेने
पहेलेथी ज नष्ट करी दीधां छे. ए ज कारङ्गा छे के, क्यारेक
आरब्ध अनुदूष छोय तो प्रयत्न सक्षण थई जाय छे. त्यारे
ते व्यक्ति हर्षथी कुलाय छे, अने विपरीत इण माप्त थतां
ते शोकातुर बन्नी जाय छे. तेम छतां हुं तमारी आक्षानुं
पालन तो करी ज रह्यो छुं. ॥ ३९ ॥

१. ऋजुदशार्हजन्। २. भतितरं।

શ્રીશુકુદેવજી ઉવાચ

એવમાદિશય ચાકૂરં મન્ત્રિણાશ્ચ વિસુજ્ય સઃ ।
પ્રવિવેશ ગૃહં કંસસ્તથાકૂરઃ સ્વમાલયમ् ॥ ૪૦ ॥

શ્રીશુકુદેવજી કહે છે – કંસે મંત્રીઓ અને અકૂરજને આ પ્રમાણે આશા આપીને બધાને વિદાય કરી દીધા. ત્યાર બાદ તે પોતાના મહેલમાં ચાલ્યો ગયો અને અકૂરજી પોતાને ઘેર આવ્યા. ॥ ૪૦ ॥

—★—

ઈતિ શ્રીમદ્ભાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં દશમસ્કન્ધે પૂર્વાર્થેડકૂરસંપ્રેષણાં^૧ નામ
ખટ્રિંશોડધ્યાય: ॥ ૩૬ ॥

દસમા સ્ક્રિપ્ટના પૂર્વાર્થ-અંતર્ગત અકૂરસંપ્રેષણા નામનો છત્રીસમો અધ્યાય સમાપ્ત.

—★—

સાડત્રીસમો અધ્યાય

૧
કેશી અને વ્યોમાસુરનો ઉદ્ધાર તથા નારદજી દ્વારા ભગવાનની સ્તુતિ

શ્રીશુકુ ઉવાચ^૨

કેશી તુ કંસપ્રાહિત: ખુરૈર્મહી
મહાહ્યો નિર્જરયન् મનોજવ: ।
સટાવધૂતાભવિમાનસકુલં
કુર્વન् નભો હેષિતભીષિતાભિલ: ॥ ૧ ॥

વિશાલનેત્રો વિકટાસ્યકોટરો
બૃહદ્ગળો નીલમહાભુદોપમ: ।
દુરાશય: કંસહિતં ચિકીર્ષુ-
ર્વજં સ નન્દસ્ય જગામ કમ્પયન् ॥ ૨ ॥

તં ત્રાસયાતં ભગવાન् સ્વગોકુલં
તદેષિતેર્વાલવિદૂર્ણિતાભુદમ્
આત્માનમાજી મૃગયાતમગ્રહી-
રૂપાદ્યતઃ સ વ્યનદન્મૃગોન્દવત् ॥ ૩ ॥

સ તં નિશામ્યાભિમુખો મુખેન ખં
પિબશિવાભ્યદ્રવદત્યમર્ઘણઃ ।
જવાન પદ્ભ્યામરવિનલોચનં
દુરાસદશ્શષ્ઠેડજવો દુરત્યય: ॥ ૪ ॥

શ્રીશુકુદેવજી કહે છે – પરીક્ષિત! કંસે જે કેશી નામના દૈત્યને મોકલ્યો હતો તે એક બહુ બળવાન ઘોડાનું રૂપ લઈને મનના વેગથી દોડતો-દોડતો પ્રજમાં આવ્યો. તે પોતાની ખરીઓથી પૃથ્વીને ખોદતો આવી રહ્યો હતો. તેની ગરદનની કેશવાળીથી વાદળો અને દેવતાઓનાં વિમાનોની ભીડ અસ્તિત્વસ્ત થઈ રહી હતી. ૧તેના ભયંકર હણહણાટથી બધા પ્રજવાસીઓ ભયથી પ્રૂજ ઉઠ્યા. તેની આંખો મોટી અને ભયંકર, તેનું મોઢું વૃક્ષની કોતર જેવું હતું. તેની વિશાળ ગરદન અને પર્વતાકાર શરીર જાણે વાદળોની કાળી-કાળી ઘટા છવાઈ હોય એવું લાગતું હતું. તે મહાન દુષ્ટ હતો. તે શ્રીકૃષ્ણને મારીને પોતાના સ્વામી કંસનું હિત કરવા ચાહતો હતો. તેના ચાલવાથી પૃથ્વી પ્રૂજતી હતી. ॥ ૧-૨ ॥ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે જોયું કે, આ દુષ્ટ દૈત્યના હણહણાટથી તેમના આશ્રિત ગોકુલના લોડો ભયબીત થઈ રહ્યા છે એટલું જ નહીં, તેના પુંછડાના વાળથી વાદળો પણ છિન્ન-ભિન્ન થઈ રહ્યાં છે તથા લડવા માટે તે પોતાને શોધી રહ્યો છે, ત્યારે તેઓ તેની સામે આવી ગયા અને સિંહની જેમ ગર્જના કરીને તેને પડકાર્યો. ॥ ૩ ॥ ભગવાનને સામે આવેલા જોઈને તે વધારે કોષિત થયો તથા જાણે આકાશને ભરખી જતો હોય તેમ વેગથી મોઢું પહોળું કરીને તેમની તરફ ધસ્યો. પરીક્ષિત! ખરેખર આ કેશીનો વેગ અત્યંત પ્રચ્યંડ હતો, તેના પર વિજય પ્રાપ્ત કરવો તો મુશ્કેલ હતો, તેને પડકી લેવાનું કામ પણ સહેલું ન હતું, તે દુષ્ટે ભગવાન પાસે આવીને પોતાના પાછલા પગથી પ્રછાર કર્યો. ॥ ૪ ॥

૧. કંસમન્ત્રણ ખટ્રિંશોડધ્યાય: ૨. બાદરાશિવિરૂપાચ.

तद् वर्जयिता तमधोक्षजो रुषा
प्रगृह्य होर्यां परिविध्य पादयोः।
सावशमुत्सुक्य धनुःशतान्तरे
यथोरगं ताक्ष्यसुतो व्यवस्थितः ॥ ५ ॥

स लभ्यसर्वशः पुनरुत्प्रितो रुषा
व्यादाय केशी तरसाऽपत्तद्विम्।
सोऽप्यस्य वक्त्रे भुजमुत्तरं स्मयन्
प्रवेशयामास यथोरगं विदे ॥ ६ ॥

६॥ निपेतुर्भगवन्तुजस्पृश-
से केशिनस्तममयःस्पृशो यथा।
बाहुश तदेहगतो महात्मनो
यथाऽप्यमयः संवृष्टे उपेक्षितः ॥ ७ ॥

समेधमानेन स कृष्णबाहुना
निरुद्धवायुश्चरणांश्च विक्षिपन्।
प्रस्त्रिगात्रः परिवृत्तलोचनः
पपात लेषु विसृजन् क्षितौ व्यसुः ॥ ८ ॥

तदेहतः कुट्टिकाङ्क्षलोपमाद्
व्यसोरपाकृष्य भुजं महाभुजः।
अविस्मितोऽप्यत्तारिलुत्समयैः
प्रसूनवर्षद्विष्टिर्विष्टिर्विष्टितः ॥ ९ ॥

देवर्षिरुपसङ्गम्य भागवतप्रवरो नृप ।
कृष्णमक्षिलाष्टकर्माणां रहस्येतद्भाषत ॥ १० ॥

कृष्ण कृष्णाप्रभेयात्मन् योगेश जगदीश्वर ।
वासुदेवाभिलावास सात्यतां प्रवर प्रभो ॥ ११ ॥

त्वमात्मा सर्वभूतानामेको ज्योतिरिवेषसाम् ।
गूढो गुहाशयः साक्षी महापुरुष ईश्वरः ॥ १२ ॥

१. सुविस्मिते: पश्चलवादिभिः सुरः।

परंतु भगवाने तेनाथी पोताने भयावी लीधा बला, ते इन्द्रियातीत भगवानने कठ रीते ईश पहोचाडी शके? भगवाने बे छाथ वडे ते केशी देत्यना पाष्ठला बे पर फकडी लीधा अने पछी गरुड जेम सापने फकडीने ढेकी हे तेम कोष्ठपूर्वक तेने धुमावीने रमतमां ज सो धनुष्य जेटलो दूर ढेकी दीधो अने पोते त्यां ज उभा रक्षा ॥ ५ ॥ थोडीवार पछी ते दुष्ट पाष्ठो छोशमां आवी गयो अने उभो थयो, त्यार पछी ते कोष्ठपूर्वक भोडुं पहोणुं करीने बहु वेगाथी भगवान तरक्ष दोड्यो, तेने दोडतो आवी रहेलो जोઈने भगवान छसवा लाग्या, तेमधो तेमनो डाबो छाथ तेना भोढामां ए रीते धुसाडी दीधो, जेम साप कोई प्रकारनी शंका विना पोताना दरमां धुसी जाय छे ॥ ६ ॥ परीक्षित! भगवाननो अतंत कोमल कर पशा ते वजते तपावेला लोढा जेवो थई गयो, तेनो स्पर्श थतां जे केशीना दांत तूटी-तूटीने पडी गया अने जेम जगोदर रोग तेनी उपेक्षा करवाथी बहु वधी जाय छे, ते ज प्रमाणो श्रीकृष्णनो भुजदंड तेना मुखमां जडीने वधवा लाग्यो ॥ ७ ॥ अचिन्त्य शक्ति भगवान श्रीकृष्णनो छाथ तेना मुखमां ओटलो वधी गयो के तेना शास रुंधावा लाग्या, हवे तो शास रोकाई जवाने कारणो ते पर पश्चात्वा लाग्यो, तेनु शरीर पसीनाथी लथपथ थई गयुं, आंझोनी पुतणीओ फरी गई, ते मणत्याग करवा लाग्यो, थोडी ज वारमां तेनु शरीर निष्प्राण थईने पृथ्वी पर पडी गयुं ॥ ८ ॥ तेनु निष्प्राण शरीर फूलेलुं छोवाथी जमीन उपर पडलानी साथे पाकेली काकडीना फणनी जेम काटी गयुं, महाबाहु भगवान श्रीकृष्णो तेना भोढामांथी छाथ खेची लीधो, तेनाथी तेमने कोई आश्रय न थयुं, प्रयत्न विना ज शत्रुनो नाश थई गयो, देवताओने अवश्य बहु आश्रय थयुं, ते प्रसन्न थई भगवानना उपर पुण्यो वरसावी सुति करवा लाग्या ॥ ९ ॥

परीक्षित! देवर्षि नारदज्ञ भगवानना परम प्रेमी अने समस्त ज्ञवोना साचा छित्तेशी छे, कंसने त्यांथी नीकणीने तेओ अनायासे ज अद्भुत कर्मो करवावाणा भगवान श्रीकृष्ण पासे आव्या अने एकांतमां तेमने कहेवा लाग्या— ॥ १० ॥ 'सत्यिदानंदस्युप श्रीकृष्ण! आपनो विश्रेष्ठ मन अने वाष्णीनो विषय नथी, आप योगेश्वर छो, समस्त जगतनु नियंत्रण आप ज करो छो, आप सर्वना फृद्यमां निवास करो छो, आप भक्तोना एकमात्र आश्रय, पहुंच-शिरोमणि अने अमारा स्वामी छो ॥ ११ ॥ जेम एक ज अजिने वधां लाकडांमां व्यापीने रहे छे, तेम आप एकला ज समस्त प्राणीओना आत्मा छो, आत्मारूपे होवा छतां पशा आप

આત્મનાડકત્માશ્રય: પૂર્વ માયયા સસૃજે ગુણાનુ ।
તૈરિદું સત્યસંકલ્પ: સુજસ્યત્સ્યવસીશ્વર: ॥ ૧૩ ॥

સ ત્વં ભૂધરભૂતાનાં દૈત્યપ્રમથરક્ષસામ્ભુ ।
અવતીષો વિનાશાય સેતૂનાં^૧ રક્ષણાય ચ ॥ ૧૪ ॥

દિષ્ટચા તે નિહતો દૈત્યો લીલયાડયં હ્યાકૃતિઃ ।
યસ્ય હેષિતસન્ત્રસ્તાસ્ત્યજન્યનિમિષા દિવમ્ભ ॥ ૧૫ ॥

ચાણૂરં મુષ્ઠિકું ચૈવ મલ્લાનન્યાંશુ હસ્તિનમ્ભુ ।
કુંસં ચ નિહતં દ્રક્ષે પરશ્વોડહનિ તે વિભો ॥ ૧૬ ॥

તસ્યાનુ શબ્દયવનમુરાણાં નરકસ્ય ચ ।
પારિજ્ઞાતાપહરણમિન્દરસ્ય ચ પરાજયમ્ભ ॥ ૧૭ ॥

ઉદ્ધારું વીરકન્યાનાં વીર્યશુલ્કાદિલક્ષણમ્ભુ ।
નૃગસ્ય મોક્ષાણાં પાપાદુ દ્વારકાયાં જગત્પતે ॥ ૧૮ ॥

સ્યમન્તકસ્ય ચ મણોરાદાનાં સહ ભાર્યા ।
મૃતપુત્રપ્રદાનાં ચ બ્રાહ્મણસ્ય સ્વધામતઃ ॥ ૧૯ ॥

પૌછ્છ્રકસ્ય વધું પશ્ચાત્ કાશિપુર્યાશુ દીપનમ્ભુ ।
દન્તવક્ત્રસ્ય નિધનાં ચૈદ્યસ્ય ચ મહાકતૌ ॥ ૨૦ ॥

યાનિ ચાન્યાનિ વીર્યાંદ્રિદ્વારકામાવસન્ભવાનુ ।
કર્તા દ્રક્ષ્યામ્યહું તાનિ ગેયાનિ^૨ કવિમિર્ભુવિ ॥ ૨૧ ॥

અથ તે કાલરૂપસ્ય ક્ષપયિષ્ણોરમુખ્ય વે ।
અક્ષૌહિણીનાં નિધનાં દ્રક્ષ્યામ્યજુનસારથે: ॥ ૨૨ ॥

વિશુદ્ધવિજ્ઞાનધનાં સ્વસંસ્થયા
સમામસર્વાર્થમમોદ્વાજિતમ્ભ ।

પોતાને છુપાવી રાખો છો. કેમકે, આપ પંચકોશરૂપી ગુણાઓની અંદર રહો છો. છતાં પણ પુરુષોત્તમારુપે, બધાના નિયન્તારુપે અને બધાના સાક્ષીરુપે આપનો અનુભવ થાય જ છે. ॥ ૧૨ ॥ પ્રભુ! આપ બધાના અધિક્ષાન અને સ્વયં અધિક્ષાનરહિત છો. આપે સુચિના પ્રારંભમાં પોતાની માયાથી જ ગુણોની સુચિની રચના કરી અને તે ગુણોનો સ્વીકાર કરીને આપ જગતની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને પ્રલય કરતા રહો છો. આ બધું કરવા માટે આપને આપના સિવાય અન્ય કોઈ પણ વસ્તુની આવશ્યકતા નથી. કેમકે, આપ સર્વશક્તિમાન અને સત્યસંકલ્પ છો. ॥ ૧૩ ॥ તે જ આપે દૈત્યો, પ્રમથોનો તથા રાક્ષસોનો (કે જે અત્યારે રોજાઓના રૂપમાં રહે છે) વિનાશ કરવા માટે તથા ધર્મની મર્યાદાની રક્ષા કરવા માટે યદુવંશમાં અવતાર લીધો છે. ॥ ૧૪ ॥ એ બહુ આનંદની વાત છે કે, આપે અનાયાસે જ ઘોડાના રૂપમાં રહેલા કેશી દેત્યને મારી નાખ્યો. તેના હણહળણાટથી ભયભીત થઈને દેવતાઓ સ્વર્ગ છોડીને નાસી જતા હતા. ॥ ૧૫ ॥

પ્રભુ! ચાણૂર, મુષ્ઠિકવગેરે મલ્લોને, કુવલયાપીડહાથીને તથા કંસને પણ/ પરમ દિવસે આપના હાથે મરતાં જોઈશ. ॥ ૧૬ ॥ /ત્યાર પછી શંખાસુર, કાલયવન, મુર અને નરકાસુરનો વધ જોઈશ./ આપ સ્વર્ગમાંથી પારિજ્ઞાતવૃક્ષ ઉભાડીને લાવશો, ત્યારે ઈન્જનો આપના દ્વારા પરાજય પણ જોવા મળશે. ॥ ૧૭ ॥ આપ પોતાની કૂપા, વીરતા, સૌન્દર્ય વગેરે કીમતથી વીર કન્યાઓ સાથે લગ્ન કરશો અને હે જગદીશર! આપ દ્વારકામાં રહીને નૃગાનો ઉદ્ધાર કરશો. ॥ ૧૮ ॥ આપ જાખવતી સાથે સ્યમન્તક મહિને જાખવાન પાસેથી લઈ આવશો અને પોતાના ધામથી મરી ગયેલા બ્રાહ્મણના પુત્રને લાવી આપશો. ॥ ૧૯ ॥ ત્યાર પછી આપ પૌછ્છ્રક - મિથ્યાવાસુદેવનો વધ કરશો, કાશિપુરને બાળી નાખશો, પુણિષ્ઠિરના રાજસૂય-યજ્ઞમાં ચેદ્વિરાજ શિશુપાલને અને ત્યાંથી પાછા વળતાં તેના મશિયાઈ ભાઈ દન્તવક્ત્રનો ઉદ્ધાર કરશો. ॥ ૨૦ ॥ પ્રભુ! દ્વારકામાં નિવાસ દરમિયાન બીજાં પણ અનેક પરાકમો કરશો, જેનું પૃથ્વીના મોટા-મોટા જ્ઞાનીઓ અને પ્રતિભાશાળી પુરુષો આગળ જતાં વર્ણન કરશે - ગાશો. આ બધું હું જોઈશ. ॥ ૨૧ ॥ ત્યાર બાદ આપ પૃથ્વીનો ભાર ઉતારવા માટે અર્જુનના સારથિ બનશો અને કાળરુપે અનેક અક્ષૌહિણી સેનાનો સંહાર કરશો. આ બધું હું મારી આંખોથી જોઈશ. ॥ ૨૨ ॥

પ્રભુ! આપ વિશુદ્ધવિજ્ઞાનધન છો. આપના સ્વરૂપમાં બીજા કશાનું અસ્તિત્વ છે જ નહીં. આપ નિરંતર પોતાના પરમાનંદ સ્વરૂપમાં સ્થિત રહો છો. તેથી તમામ પદાર્થો આપને નિત્ય-પ્રાપ્ત છે. આપનો સંકલ્પ અમોદ છે. આપની

૧. સાપુનાં । ૨. યાનિ શોખાણિ વે લુચિ ।

स्वतेजसा नित्यनिवृत्तभाया-
गुष्टप्रवाहं भगवन्तमीमहि ॥ २३॥

त्वामीश्वरं स्वाश्रयमात्मभाया-
विनिर्भिताशेषविशेषकल्पनम् ।
कीर्तार्थमध्यात्मनुष्वविग्रहं
नतोऽस्मि धुर्य यदुवृष्णिसात्वताम् ॥ २४॥

श्रीशुक उवाच

ऐवं यदुपतिं कृष्णं भागवतप्रवरो मुनिः ।
प्रणिपत्याभ्यनुज्ञातो यथौ तदर्शनोत्सवः ॥ २५॥

भगवान्पि गोविन्दो हत्वा केशिनमाहवे ।
पशुनपालयत् पालैः प्रीतैर्वृजसुखावहः ॥ २६॥

अकदा ते पशुन् पालश्चारयन्तोऽद्रिसानुषु ।
चकुर्निलायनकीर्ताश्चोरपालापदेशतः ॥ २७॥

तत्रासन् कृतिच्योराः पालश्च कृतिच्यनुप ।
मेषायिताश्च तत्रैके विजहुरकुतोभयाः ॥ २८॥

मधुपुत्रो महामायो व्योमो गोपालवेषधुक् ।
मेषायितानपोवाह प्रायश्चोरायितो बहून् ॥ २९॥

गिरिदर्थां विनिक्षिप्य नीतं नीतं महासुरः ।
शिलया पिदये द्वारं चतुःपञ्चावशेषिताः ॥ ३०॥

तस्य तत् कर्म विज्ञाय कृष्णः शरणादः सताम् ।
गोपान् नयनं जग्राह वृक्षं हरिरिवौजसा ॥ ३१॥

स निजं दुपमास्थाय गिरीन्द्रसदृशं भवी ।
ईच्छन् विमोक्तुमात्मानं नाशकीयो द्विष्णातुरः ॥ ३२॥

यिन्नयी शक्तिनी सामे माया अने मायाथी उत्पन्न थयेलुं
आ निगुणमय संसार-यक्ष नित्यनिवृत्त छे - क्यारेय थयुं
ज नथी. ऐवा आप अजंड एकरस, सत्यिदानंदस्वरूप,
निरतिशय (उत्तम कोटिना), औशर्यसम्पन्न भगवान्नु हुं
शरण ग्रहण कर्ने हुं. ॥ २३ ॥ आप सर्वना अंतर्यामी अने
नियंता छो. पोतेपोतानामां स्थित, परम स्वतंत्र छो. जगत
अने तेना भाव-अभावरूपी बधा भेदो-विभेदोनी कल्पना
मात्र आपनी मायाथी थयेली छे. आ समये आपे आपनी
लीला प्रगट करवा माटे मनुष्यना जेवो श्रीविग्रह प्रगट
कर्यो छे अने आप यादवो, वृष्णिओ अने सात्वत-
वंशीओना शिरोभाषि छो. ग्रजु! हुं आपने नमस्कार कर्ने
हुं. ॥ २४ ॥

शुकदेवज्ञ कहे छे - परीक्षित! भगवानना परमप्रेमी
बक्त देवर्षि नारदज्ञामे आ प्रमाणो भगवाननी स्तुति करीने
प्रणाम कर्या. भगवाननां दर्शनना आनन्दयी नारदज्ञानुं रोमे-
रोम भीली उठ्युं. पछी भगवाननी आज्ञा लाईने तेओ त्यांथी
सिधावी गया. ॥ २५ ॥ अहीं भगवान श्रीकृष्ण केशी देत्यने
मार्या पछी पोताना प्रेमी अने प्रसन्नयित ज्वाल बाणको साथे
पहेलानी जेम पशुपालनना काममां लागी गया तथा
प्रज्वासीओने परमानन्दानुं दान करवा लाग्या. ॥ २६ ॥ अेक
वार ते बधा ज्वालबाणको पर्वतना शिखर पर गाय वगेरे
पशुओने चरावी रहा हता त्यारे थोडा चोर अने थोडा रक्षक
बनीने छूपवा-छूपाववानी-संतावा-शोधवानी रमत रमी
रहा हता. ॥ २७ ॥ राजन्! ते लोकोमां थोडा चोर अने थोडा
रक्षक तथा थोडा घेटां बन्या हता. आ प्रमाणो निर्भयतापूर्वक
तेओ रमतो रमी रहा हता. ॥ २८ ॥ ते समये गोवाणनु रूप
लाईने व्योमासुर त्यां आव्यो. ते मायावीओना गुरु मयासुरनो
पुत्र हतो अने पोते पशु मोटो मायावी हतो. ते रमत
दरभियान मोटे भागे चोर बनतो अने घेटां गनेला केटलाक
बाणकोने चोरीने संताडी आवतो. ॥ २९ ॥ ते मोटो असुर
तेमने वारंवार लाई जाईने पर्वतनी गुफामां नाखीने तेनो
दरवाजे मोटी शिलाथी बंध करी ढेतो हतो. आ प्रमाणो
ज्वालबाणकोमां डेवा चार के पांच बाणक ज बच्या
हता. ॥ ३० ॥ बक्तवत्सल भगवान ऐनी आ करतूतो जाइ
गया. जे समये ए ज्वाल बाणकोने लाई जतो हतो, ते ज
समये तेमाणे (भगवाने) जाणे सिंह घेटाने पकडे अम पकडीने
तेनु गणु दबायुं. ॥ ३१ ॥ व्योमासुर बहु बणवान हतो, ते
पोताना असली स्वरूपमां पर्वताकार बनी गयो अने
भगवाननी पकडमांथी पोताने छोडाववा प्रयत्न करवा लाग्यो.
परंतु आ तो श्रीकृष्ण छो. तेने ऐवी रीते पकड्यो के ते पोताने
छोडावी न शक्यो. ॥ ३२ ॥

તं નિગૃહ્યાચ્યુતો દોષ્યા પાતથિત્વા મહીતલે ।
પશ્યતાં દિવિ દેવાનાં પશુમારમમારયત્ત ॥ ૩૩ ॥

ગુહાપિધાનં નિર્ભિદ્ય ગોપાનુનિઃ સાર્થ કૃચ્છ્રત : ।
સ્તૂપમાનઃ સુરૈર્ગોપૈ : પ્રવિવેશ સ્વગોકુલમ્ ॥ ૩૪ ॥

ત્યારે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણો પોતાના બે હાથથી પકડીને તેને લૂંમિ
પર પછાડ્યો અને પશુની જેમ ગળું દબાવીને મારી નાખ્યો.
દેવતાઓ વિમાનમાં બેસીને આ લીલા જોઈ રહ્યા
હતા ॥ ૩૫ ॥ હવે ભગવાન ગુહાના દ્વાર પર મૂકેલી મોટી
શિલાઓને તોડીને જ્વાલબાળકોને તે સંકટમાંથી બહાર
કાઢ્યા. મોટા-મોટા દેવતાઓ અને ગોપકુમારો તેમની સ્તુતિ
કરવા લાગ્યા. ત્યાંથી ભગવાન પ્રજમાં પધાર્યા. ॥ ૩૪ ॥

—★—

ઇતિ શ્રીમદ્ભાગવતે મહાપુરાણો પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં દશમસ્કન્યે પૂર્વાર્ધ વ્યોમાસુરવધો^૧ નામ
સપ્તાત્રિંશોડધ્યાય : ॥ ૩૭ ॥

દસમા સંધના પૂર્વાર્ધ-અંતર્ગત વ્યોમાસુરવધ નામનો સાડત્રીસમો અધ્યાય સમાપ્ત.

—★—

આડત્રીસમો અધ્યાય

૬

અકૂરજની પ્રજયાત્રા

શ્રીશ્રુક ઉવાચ

અકૂરોડપિ ચ તાં રાત્રિં મધુપુર્યા મહામતિ : ।
ઉધિત્વા રથમાસ્થાય પ્રયયૌ નન્દગોકુલમ્ ॥ ૧ ॥

ગચ્છનું પથિ મહાભાગો ભગવત્યભુજેક્ષણો ।
ભક્તિં પરામુપગત એવમેતદચિન્તયત્ત ॥ ૨ ॥

કિં મયાડદચરિતં ભદ્રે કિં તમં પરમં તપ : ।
કિં વાડથાપ્યહૃતે દાં યદ્વ દ્રક્ષ્યાભ્યદ્ય કેશવમ્ ॥ ૩ ॥

મમૈતદ્દ દુર્લભં મન્ય ઉત્તમશ્લોકદર્શનમ્ ।
વિષયાત્મનો યથા બ્રહ્મકીર્તનં શૂદ્રજન્મનઃ ॥ ૪ ॥

મૈવં મમાધમસ્યાપિ સ્યાદેવાચ્યુતદર્શનમ્ ।
હ્રિયમાણઃ કાલનદા કૃવચિતરતિ કૃશન ॥ ૫ ॥

મમાધામજલં નાથ ફલવાંશૈવ મે ભવ : ।
પશમસ્યે ભગવતો યોગિધ્યેયાઽદ્વિપદ્જમ્ ॥ ૬ ॥

શ્રી શુકેદેવજી કહે છે – પરીક્ષિત ! મહામતિ અકૂરજ
પણ તે રાત્રિ મથુરામાં વિતાવી પ્રાતઃકાળ થતાં જ રથમાં
બેસી નંદભાવાના ગોકુલ તરફ નીકળી ગયા ॥ ૧ ॥ પરમ
ભાગ્યશાળી અકૂરજ પ્રજની યાત્રા દરમિયાન રસ્તામાં
કુમલનયન ભગવાન શ્રીકૃષ્ણની પરમ પ્રેમયુક્ત ભક્તિથી
પરિપૂર્ણ થઈ ગયા. તેઓ આ પ્રમાણો વિચાર કરતા જઈ રહ્યા
છે ॥ ૨ ॥ ‘મેં એવું કયું સત્કર્મ કર્યું છે, એવી કઈ શ્રેષ્ઠ
તપસ્યા કરી છે અથવા કોઈ સત્પાત્રને એવું કયું મહાત્વપૂર્ણ
દાન આપ્યું છે, જેના ફળસ્વરૂપે આજે હું ભગવાન શ્રીકૃષ્ણનાં
દર્શન કરીશ ॥ ૩ ॥ હું બહુ જ વિષયી જીવ છું, આવી
સ્થિતિમાં મોટા-મોટા સાન્નિધ્ય પુરુષો પણ જેમના ગુણોનું
ગાન કરતા રહેવા છતાં તેમનાં દર્શન કરી શકતા નથી –
તે ભગવાનનાં દર્શન મારા માટે (જેમ શૂદ્રકુળના બાળક માટે
વેદોનું ગાન દુર્લભ છે તેમ) દુર્લભ છે ॥ ૪ ॥ પરંતુ ના, ના,
મુજ અધ્યમને પણ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણનાં દર્શન થશે જ. કેમકે,
જેમ નદીમાં તણાતું તણાખલું પણ કયારેક આ કિનારેથી બીજા
કિનારે પહોંચી જાય છે, તે જ પ્રમાણો સમયના પ્રવાહમાં પણ
ક્યાંક કોઈ જીવ આ સંસારસાગર પાર થઈ શકે છે ॥ ૫ ॥
ખરેખર, આજે મારાં બધાં અશુભ નાથ થઈ ગયાં. આજે મારો
જન્મ સફળ થઈ ગયો. કેમકે, આજે હું ભગવાનનાં તે
ચરણકુમળોમાં સાક્ષાત્ નમસ્કાર કરીશ, જે મોટા-મોટા
યોગી-યતિઓ માટે ધ્યાન કરવા યોગ્ય છે ॥ ૬ ॥

૧. કેશવ્યોમવધ : સપ્તાત્રિંશોડધ્યાય :

कंसो अताव्याऽकृत मेऽत्यनुग्रहे
दक्षेऽङ्गिपद्मं प्रहितोऽभुना हरेः ।
कृतावतारस्य हुरत्ययं तमः
पूर्वजतरन् यश्चमष्टलत्विषा ॥ ७ ॥

पदर्थितं भ्रवभवाहिभिः सुरैः
श्रिया य देव्या मुनिभिः ससात्वते ।
गोचारणायानुचरैश्चरद्वने
पद् गोपिकानां कुचकुड्कुमाङ्कितम् ॥ ८ ॥

दक्षामि नूनं सुकपोलनासिंकं
स्मितावलोकारुण्यकञ्जलोचनम् ।
मुखं मुकुन्दस्य गुडालकावृतं
प्रदक्षिणं मे प्रचरन्ति वै मृगाः ॥ ९ ॥

अथध विष्णोर्भनुज्ञत्वभीयुधो
भारावताराय भुवो निजेच्छया ।
लावण्यधामो भवितोपलभ्मनं
महां न न स्यात् इलमञ्जसा देशः ॥ १० ॥

५ ईक्षिताऽहंरहितोऽप्यसत्सतोः
स्वतेजसाऽपासत्तमोभिदाभ्रमः ।
स्वमाययाऽक्तमन् रचितेस्तटीक्षया
प्राणाक्षधीभिः सदनेष्वभीयते ॥ ११ ॥

यस्याभिलामीवह्निभिः सुमङ्गलै-
र्वाचो विभिश्चा गुणाकर्मज्ञनभिः ।
प्राणन्ति शुभमन्ति पुनन्ति वै जगद्
यास्तद्विरक्ताः शवशोभना भताः ॥ १२ ॥

स चावतीर्णः उल सात्वतान्यये
स्वसेतुपालाभरवर्यशर्मकृत् ।
यशो वितन्यन् प्रज आस्त ईश्वरो
गायन्ति देवा यदशेषमज्जलम् ॥ १३ ॥

अहो! कंसे आजे मारा उपर बहु मोटी कृपा करीछे. ते ज कंसना भोक्लवाथी हु आ भूतण पर पधारेला स्वयं भगवाननां चरणकमणोनां दर्शन करी शक्ति. जेमना न भमंडणनी शक्तिनु ध्यान करीने पूर्वकाणमां ऋषि-महर्षिओ आ अश्वानदृपी अपार अंधकार-समूहने पार उत्तरी गया छे, स्वयं ते ज भगवान अवतार ग्रहण करीने प्रगट थया छे. ॥ ७ ॥ भगवाननां जे चरणकमणनी भ्रवाण, शिवण, ईन्द्र वगेरे मोटा-मोटा देवताओ उपासना करता रहे छे, स्वयं भगवती लक्ष्मी एक काश माटे पश्च जे चरणोनी सेवा छोडतां नथी, प्रेमी बक्तोनी साथे मोटा-मोटा शानीओ पश्च जेमनी आराधनामां लाभ्या रहे छे - भगवाननां ते ज चरण-कमल गायोने चराववा माटे गोपकुमारो साथे वन-वन विचरे छे, ते ज देवताओ अने मुनिओ द्वारा वंदित श्रीचरण गोपीओना वक्षःस्थण पर लागेला केसरना चिष्ठनोवाणा छे. ॥ ८ ॥ आजे हु अवश्य-अवश्य तेमनु दर्शन करीश. मरक्तमणि जेवा सुंदर कपोल अने पोपटनी चांच जेवी सुंदर नासिङ्गा छे, होठो पर मन्द-मन्द स्मितास्यभर्या अवलोकनवाणा, लालवर्णना कमल जेवा नेत्रवाणा, वांकडिया वाणधी छवायेला मुखकमणवाणा, प्रेम अने मुक्तिना परम दानी अेवा मुकुन्द भगवाननां हु आजे अवश्य दर्शन करीश. केम्के, मारी जमणी बाजुथी उरणां नीकणी रहां छे, ते शुभ शुक्लनो संकेत छे. ॥ ९ ॥ भगवान विष्णु पृथ्वीनो भार उतारवा माटे स्वेच्छाए मनुष्य जेवी लीला करी रह्या छे! तेओ संपूर्ण लावण्यना धाम छे, सौन्दर्यना निषिछे, आजे भने तेमनां दर्शन थशो! अवश्य थशो! आजे सहजमां ज मने मारी आंघोनुकृण माप्त थशो. ॥ १० ॥ भगवान आ कर्य-कारणात्प जगतना द्रष्टा छे, अने तेम छतां द्रष्टापशानो अहंकार तेमने स्पर्श करी शक्तो नथी, तेमनी चिन्मयी शक्तिथी अश्वानने लीषे थनारा भेद-भ्रम, अश्वानसहित दूरथी जनश्चर्या जापछे. तेओ पोतानी पोगमायाथी ज पोतानामां, भूकुटिना विलासमानथी प्राण, ईन्द्रियो, बुद्धि वगेरे सहित पोताना स्वतुपलूत छवोनी रचना करे छे अने तेमनी साथे वृन्दावननी कुंजेमां तथा गोपीजनोनाघरोमां विविध लीलाओ करता जग्नायछे. ॥ ११ ॥ ज्यारे समस्त पापोने नष्ट करनार तेमना मंगलमय गुण, कर्म, अने जन्मनी लीलाओथी युक्त थहिने वाणी तेमनु गान करे छे त्यारे ते गानथी संसारमां ज्वन पांगरे छे, शोभानो संचार थर्छ जायछे, तमाम अपवित्रता धोवाईने पवित्रतानु साप्राज्य ज्वाई जाप छे. परंतु जे वाणीथी तेमना गुण-लीला अने जन्मनी कथाओ गवाती नथी, ते तो भुड्डा जेवी वर्थ छे. ॥ १२ ॥ जेमना गुणगाननु ज आवुं माहात्म्य छे, ते ज भगवान स्वयं यद्दुक्तमां अवतर्या छे. शा माटे? पोतानी स्थापेली भर्यादानु पालन करनारा श्रेष्ठ देवताओनु कल्याण

१. अधीयते ।

तं त्वद् नूनं महतां गतिं गुरुं
त्रैलोक्यकान्तं दशिमन्महोत्सवम् ।
उपं दधानं श्रिय इप्सितास्पदं
दक्षे भमासगुषसः सुदर्शनाः ॥ १४ ॥

अथावदः सपठीशयो रथात्
प्रधानपुंसोश्चरणं स्वलभ्येऽपि ।
यिया धूतं योगिलिप्यहं धूवं
नमस्य आभ्यां च सभीन् वनौकसः ॥ १५ ॥

अप्यङ्गिमूले पतितस्य मे विभुः
शिरस्यधास्यन्निजहस्तपङ्गजम् ।
दत्ताभयं कालभुजज्ञरहसा
प्रोद्देशितानां शरणैषिणां नृणाम् ॥ १६ ॥

समर्हणं यत्र निधाय कौशिक-
स्तथा बलिश्चाप जगत्रयेन्नताम् ।
यद् वा विहारे प्रजयोषितां श्रमं
स्पर्शेन सौगन्धिकगन्धपानुदत् ॥ १७ ॥

१ मध्युपैष्यत्यरिषुद्धिमध्युतः
कुंसस्य दूतः प्रहितोऽपि विश्वदक् ।
योऽन्तर्बहिश्चेतस अतदीहितं
क्षेत्रश्च इक्षत्यमलेन यक्षुधा ॥ १८ ॥

अप्यङ्गिमूलेऽवहितं कृताऽजलिं
मामीकिता सस्मितमार्दया देशा ।
सपद्यपध्वस्तसमस्तकिलिप्यधो
वोढा मुदं वीतविशङ्क उर्जिताम् ॥ १९ ॥

सुहितामं शातिमनन्यहेवतं
दोभ्यां बृहज्ज्ञां परिरप्स्यतेऽथ माम् ।

करवा माटे. ते ज परम ऐश्वर्यशाणी भगवान आजे प्रजमां निवास करे छे अने त्यांथी ज पोताना पशनो विस्तार करी रखा छे. तेमनो पश केट्लो पवित्र छे! अहो, देवताओं पश ते संपूर्ण मंगलमय पशनुं गान कर्या करे छे. ॥ १७ ॥ ऐमां शंका नथी के, आजे हुं तेमनां अवश्य दर्शन करीश. तेओं मोटा-मोटा संतो अने लोकपालोना पश आश्रय छे. बधाना परम गुरु छे अने तेमनुं इप-सौन्दर्य त्रिष्णो लोकने गोहित करे छे. जे नेत्रवाणा छे, तेमना माटे श्रीकृष्ण आनंद अने रसनी चरमसीमा छे. तेथी ज स्वयं लक्ष्मीछ पश, जे स्वयं सौन्दर्यनां अधीश्वरी छे, तेमने ग्राप करवा माटे लालायित रहे छे. हा, तो हुं तेमने अवश्य आजे ज्ञेईश. कारण के आजे मने ग्रन्थातमां थयेलां सुंदर शुक्नो आ शुभ दर्शनना सूचक छे. ॥ १४ ॥

ज्यारे हुं तेमने ज्ञेईश त्यारे सर्वश्रेष्ठ पुरुष बलराम तथा श्रीकृष्णना चरणोमां नमस्कार करवा माटे हुं तुरत रथमांथी फूटी पडी पडीश, तेमना चरण पकडी लईश. अहो! तेमना चरण केट्ला हुर्लब छे! मोटा-मोटा योगी-पति आत्म-साक्षात्कार करवा माटे मनमां पोताना हृदयमां तेमना चरणोनुं ध्यान करे छे अने हुं तो ते चरणोने प्रत्यक्ष ग्राप करी लईश अने आणोटीश ते चरणोमां. ते बन्नेनी साथे तेमना वनवासी मित्रो ऐवा एक-एक गोपकुमारनी पश चरण-वंदना करीश. ॥ १५ ॥ मारा अहोभाग्य! ज्यारे हुं तेमना चरणोमां पडी ज्ञेईश, त्यारे शुं तेओं तेमनो श्रीहस्त मारा माथा पर पधरावशे? तेमनां ते करकमण ते लोडोने सदाने माटे अलयदान आपी चूक्या छे. जे कालउपी सर्पना भयधी भयजीत थઈने तेमनुं शरण ईच्छे छे अने शरणमां आवी ज्ञाय छे. ॥ १६ ॥ ईन्द्र अने हैत्यराज बलिए भगवाननां ते ज करकमणोमां पूजानी लेट समर्पित करीने त्रिष्णो लोकनुं प्रभुत्व – ईन्द्रपद ग्राप करी लीधुं. भगवाननां ते ज करकमलोअे (जेमांथी दिव्य कमणना जेवी सुगंध आव्या करे छे) पोताना स्पर्शाती रासलीला वधते प्रजयुवतीओनो वधो श्रम हरी लीधो हतो. ॥ १७ ॥ हुं कुंसनो दूत हुं. तेनो मोक्लेलो तेमनी पासे जही रहो हुं. क्यांक तेओं मने पोतानो शनु तो समझ नहीं ले ने? राम, राम! तेओं आवुं क्यारेय नहीं समझे. कारण के तेओं निर्विकार छे, सम छे, अच्युत छे, बधा विश्वना साक्षी छे, सर्वज्ञ छे, तेओं वित्तनी अंदर पश छे अने बधार पश. तेओं क्षेत्रशुप्ते स्थित रहीने अंतःकरणानी एक-एक येषाने पोतानी निर्मण शानदण्डिहारा ज्ञेता रहे छे. ॥ १८ ॥ तो पछी मारी शंका व्यर्थ छे. ज़रुर हुं तेमना चरणोमां हाथ ज्ञेईने विनीत भावे उल्लो रही ज्ञेईश. तेओं स्मितहास्य अने करणाभरी दृष्टिथी मारी सामुं ज्ञेश. ते वधते मारा जन्मो-जन्मना बधा अशुभ संस्कारो

आत्मा हि तीर्थीकियते तदैव मे
बन्धुश्च कर्मात्मक उच्छ्रूवसित्यतः ॥ २०॥

लभ्याजसज्जं प्रष्टां कृताऽङ्गलिं
मां वक्ष्यतेऽकूर ततोत्युरुश्रवाः ।
तदा वयं जन्मभूतो महीयसा
नैवादतो यो धिगमुष्य जन्म तत् ॥ २१॥

न तस्य कश्चिद् दधितः सुहृत्तमो
न चाप्रियो देष्य उपेक्ष्य एव वा ।
तथापि भक्तान् भृते यथा तथा
सुरद्वुमो यद्दुपाश्रितोऽर्थः ॥ २२॥

किञ्च्याग्रज्ञे माऽवनतं यदूतामः
स्मयन् परिष्वज्य गृहीतमङ्गली ।
गुह्यं प्रवेश्यामसमस्तसत्कृतं
सम्प्रक्ष्यते कंसकृतं स्वभन्धुषु ॥ २३॥

श्रीशुक उवाच

इति सञ्चिन्तयन् कुण्डां शङ्खकृतनयोऽध्यनि ।
रथेन गोकुलं प्रामः सूर्यश्चास्तगिरिं नृप ॥ २४॥

पदानि तस्याभिललोकपाल-
किरीटजुष्टामलपादरेणोः ।
ददर्श गोष्ठे क्षितिकौतुकानि
विलक्षितान्यब्जयवाऽकुशादैः ॥ २५॥

तदर्शनार्द्धादविवृद्धसम्भ्रमः
प्रेम्भोर्ध्वरोमाऽश्रुकलाकुलेक्षणः ।
रथादवस्कन्ध स तेष्यचेष्टत
प्रभोरमून्यऽप्तिरजांस्यहो इति ॥ २६॥

ते ज वर्खते नष्ट थर्त जशे अने हु निःशंक घटने सदाने
माटे परमानंदमां भग्न थर्त जर्हिश ॥ १८ ॥ हु तेमना
परिवारनो हु अने तेमनो हितेषी हु. तेमना सिवाय बीजा
कोई मारा आराध्य देव नथी. ऐवा स्थितिमां तेओ पोताना
आज्ञानभाङ्गी भने पकडीने अवश्य पोताना हृष्ये लगाडी
लेशे. अहो! ते वर्खते भारो देह पवित्र थर्त जशे, ऐट्लुं
ज नहि ते बीजओने पक्ष पवित्र करनारो बनी जशे अने
ते ज समये — तेमनुं आलिंगन प्राप्त थतां ज — भारां
बधां कर्मउपी बंधनो, जेना कारणे हु अनादिकाणवी जटी
रहो हु, नष्ट थर्त जशे ॥ २० ॥ ज्यारे तेओ मारुं आलिंगन
करी चूक्या हशे त्यारे हु छाथ जोडीने, मस्तक नभावीने तेमनी
सामे ऊबो रही जर्हिश. त्यारे तेओ 'काका अकूर'। संबोधन
करीने भने बोलावशे! केम न बोलावे? आ ज पवित्र अने
मधुर यशानो विस्तार करवा भाटे ज तो ते लीला करी रक्षा
छे. त्यारे मारुं छवन सकण थर्त जशे. भगवान श्रीकृष्णो
जेने अपनाव्यो नथी, जेने आदर आप्यो नथी — तेना ते
जन्मने, छवनने विकार छे ॥ २१ ॥ न तो तेमने कोई
प्रिय छे के न अप्रिय. न तो तेमनो कोई आत्मीय भित्र
छे के न शत्रु. तेमनुं उपेक्षापात्र पक्ष कोई नथी. तेम छतां
जेम कल्पवृक्ष पोतानी पासे आवीने याचना करवावाणाने
तेनी इच्छित वस्तु आपे छे, ते ज प्रभाषे भगवान श्रीकृष्ण
पक्ष जे तेमने जे रीते भजे छे, तेने ते ज उपे भजे छे
— तेओ पोताना प्रेमी भक्तोने पूर्ण प्रेम करे छे ॥ २२ ॥
हु तेमनी सामे विनयपूर्वक मस्तक नभावीने ऊबो थर्त जर्हिश.
अने बलरामज्ञ हसता वदने भने पोताना हृष्ये लगाडी
अने पछी मारा बन्ने छाथ पकडीने घरमां लर्त जशे. त्यां
बधी रीते मारो सत्कार करशे, त्यार पछी भने पूछशे के
'कंस अमारा घरवाणाओ साथे केवो व्यवहार करे छे?' ॥ २३ ॥

६ श्रीशुकदेवज्ञ कहे छे — परीक्षित! शङ्खकनन्दन अकूरज्ञ
रस्तामां आम्रकारना चित्तनमां भग्न थर्तने रथ द्वारा नन्दगाम
पहोच्या त्यारे सूर्यदेव अस्ताचल पर चाल्या गया
हता ॥ २४ ॥ जेमना चरणकमणनी २४ बधा लोकपालो अे
पोताना मुकुट पर धारण करी छे तेवा श्रीकृष्णनां पगलां तेमजो
प्रजमां ज्ञेयां केजे पगलां पृथ्वीना आभूषणरूप अने कमण, जव,
धज्जा तथा अंकुशनां चिह्नोथी पुक्त छतां ॥ २५ ॥ ते
चरणचिह्नोनां दर्शन करतां ज अकूरज्ञना हृष्यमां ऐट्लो
आनन्द थयो के तेओ पोताने संभाणी न शक्या, विष्वण थर्त
गया. प्रेमना आवेगथी तेमनुं रोमेरोम पुलकित थर्त गयुं.
नेत्रोमांथी आंसु टपकवा लाग्यां. तेओ रथमांथी झूटीने
श्रीकृष्णनां पदचिह्नोथी अंकित रज्जमां — आ मारा प्रभुनी
चरण-२४ छे — ऐम कहीने आणोटवा लाग्या ॥ २६ ॥

१. किरीटजुष्टामलपादरेणोः ।

દેહમૃતામિયાનર્થો¹ હિત્વાદમંભિયં શુચમ् ।
સન્દેશાદ્ય યો હરેલિઙ્ગદર્શનશ્રવજ્ઞાદિભિः ॥ ૨૭॥

દદર્શ કૃષ્ણાં રામાં ચ પ્રજે ગોદોહનાં ગતૌ ।
પીતનીલામ્બરધરૌ શરદમૃદુરહેકણૌ ॥ ૨૮॥

કિશોરૈ શ્યામલશૈતૌ શ્રીનિકેતૌ બૃહદ્ભૂજૌ ।
સુમુખૌ સુન્દરવરૈ બાલદ્વિરદવિકમૌ ॥ ૨૯॥

ધ્યજવજ્ઞાદકુશામ્ભોજશ્ચલિતેરદ્વિભર્જમ् ।
શોભયન્તૌ મહાત્માનાવનુકોશસ્મિતેકણૌ ॥ ૩૦॥

ઉદારલચિરકીડૌ અભિષ્ણૌ વનમાલિનૌ ।
પુષ્ટયગન્ધાનુલિમાઙ્ગૌ સ્નાતૌ વિરજવાસસૌ ॥ ૩૧॥

પ્રધાનપુરુષાવાદ્યૌ² જગદ્રેતૂ જગત્પતી ।
અવતીર્ણૌ જગત્પર્યે સ્વાંશેન બલકેશવૌ ॥ ૩૨॥

દિશો વિતિમિરા રાજનુકુર્વાણૌ પ્રભયા સ્વયા ।
યથા મારકત: શૈલો રૌષ્યશ્ચ કનકાચિતૌ ॥ ૩૩॥

રથાતૂર્ણમવખુત્ય સોડકૂર: સ્નેહવિન્દલ: ।
પપાત ચરણોપાન્તે દષ્ટવદ્ય રામકૃષ્ણાયો: ॥ ૩૪॥

ભગવદર્શનાલ્બાદભાષ્પપર્યાકુલેકણા: ।
પુલકાચિતાજ્ઞ ઔતકદૃઢ્યાત્ સ્વાભ્યાને નાશકનું નૃપ ॥ ૩૫॥

ભગવાંસ્તમભિપ્રેત્ય રથાજ્ઞાદ્વિતપાણિના ।
પરિરેભેડભ્યુપાકૃષ્ય પ્રીત: પ્રણતવત્સલ: ॥ ૩૬॥

સર્કર્ષણશ્ચ પ્રણતમુપગુહ્ય મહામના: ।
ગૃહીતવાપાણિનાપાણી અનયત્સાનુજો ગૃહમ् ॥ ૩૭॥

પરીક્ષિત! કંસે સંદેશો આઘો ત્યારથી અહીં સુધી અકૂરજ્ઞા ચિત્તની જેવી સ્થિતિ રહી છે, તે જ જીવોએ દેહ ધારણ કર્યાનો પરમ લાભ છે. તેથી જીવમાત્રનું એ જ પરમ કર્તવ્ય છે કે, દંબ, ભય અને શોક છોડીને શ્રીહરિનાં સ્વરૂપદર્શન તથા શ્રવજા વગેરેથી તેણે એ લાભ મેળવવો જોઈએ. ॥ ૨૭ ॥

પ્રજમાં પહોંચીને અકૂરજ્ઞાએ શ્રીકૃષ્ણ અને બલરામ બન્ને ભાઈઓને ગાય દોહવાના સ્થાનમાં જોયા. શ્યામસુંદર શ્રીકૃષ્ણો પીતામ્બર ધારણ કરેલું હતું અને ગૌરસુંદર બલરામજ્ઞાએ નીલામ્બર. તેમનાં નેત્ર શરદત્રસ્તુનાં કમળ જેવાં જણાતાં હતાં. ॥ ૨૮ ॥ તેઓ હમણાં જ કિશોર-અવસ્થામાં પ્રવેશ્યા હતા. તે બન્ને ગૌર-શ્યામ સમસ્ત સાંદર્ઘની ખાણ હતા. ઘૂંઠણોને સ્વર્ણ કરતી લાંબી લુજાઓ, સુંદર મુખ, પરમ મનોહર અને બાળહાથી જેવી તેમની લલિત ચાલ હતી. ॥ ૨૯ ॥ ધજા, વજ, અંકુશ અને કમલનાં ચિહ્નનોવાળા ચરણોથી તે ચાલતા હતા ત્યારે પુષ્ટી શોભાયમાન બની જતી હતી. તેમનું મંદ હાસ્ય અને ચિત્વન (અવલોકન) એવી હતી, જાણો કૃપાની વૃદ્ધિ થઈ રહી છે. તેઓ ઉદારતાની તો જાણો મૂર્તિ હતા. ॥ ૩૦ ॥ તેમની એક-એક લીલા ઉદારતા અને સુંદર લાલિત્યથી પૂર્ણ હતી. ગળામાં વનમાળા અને મણિઓના હાર જગમળી રહ્યા હતા. તેમણે હમણાં જ સ્નાન કરીને નિર્મળ વસ્ત્રો ધારણ કર્યા હતાં અને બન્નેનાં અંગ પવિત્ર ચન્દ્રનથી ચર્ચિત હતાં. ॥ ૩૧ ॥ પરીક્ષિત! અકૂરજ્ઞાએ જોયું કે, જગતના આદિકારકા, જગતના પરમપતિ પુરુષોત્તમ જ સંસારની રક્ષા કાજે પોતાના સંપૂર્ણ અંશોથી બલરામજ્ઞ અને શ્રીકૃષ્ણના રૂપમાં અવતીર્ણ થઈને પોતાની અંગકાળ્જિથી દિશાઓના અંધકારને દૂર કરી રહ્યા છે. (તેઓ બન્ને જાણો મરકતમણિ અને રજતગિરિ સમા પોતાની કાંતિથી પ્રકાશિત થઈ રહ્યા હોય. ॥ ૩૨-૩૩ ॥) તેમને જોતાં જ અકૂરજ્ઞ પ્રેમના આવેગમાં અધીર થઈને રથમાંથી કૂદી પડ્યા અને ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ તથા બલરામજ્ઞના ચરણ પાસે સાણાંગ પ્રણામ કરતા પડી ગયા. ॥ ૩૪ ॥ પરીક્ષિત! ભગવાનનાં દર્શનથી તેમને એટલો આનંદ થયો કે તેમનાં નેત્રો આંસુથી છલકાઈ ગયાં. સંપૂર્ણ શરીર રોમાંચિત બન્યું, ઉત્કંઠાવશ ગણું ભરાઈ ગયું અને તેઓ પોતાનું નામ પણ બોલી શક્યા નહીં. ॥ ૩૫ ॥ શરણાગતવત્સલ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ તેમના મનનો ભાવ જાણી ગયા. તેમણે ખૂબ જ પ્રસન્નતાથી ચકના ચિહ્નનોવાળા હાથથી તેમને ખેંચીને ઉઠાવી લીધા અને છુદ્યે ચાંપી દીધા. ॥ ૩૬ ॥ ત્યારે પછી જ્યારે તેઓ પરમ મનસ્વી બલરામજ્ઞની સામે વિનીત ભાવે ઉલ્લા રહ્યા ત્યારે તેઓ તેમને બેટી પડ્યા અને તેમનો એક હાથ શ્રીકૃષ્ણો પકડ્યો અને બીજો બલરામજ્ઞાએ, એ રીતે બન્ને ભાઈ તેમને ઘરમાં લઈ ગયા. ॥ ૩૭ ॥

૧. પ્રાચીન પ્રતમાં આ શ્લોક મૂળમાં નથી. ૨. ઠુઠુપવાણી.

पृष्ठवाथ स्वागतं तस्मै निवेद्य च वरासनम् ।
प्रक्षाल्य विधिवत् पादौ मधुपर्कार्हणमाहरत् ॥ ३८ ॥

निवेद्य गां चातिथये संवाह्य श्रान्तमादेतः ।
अशं बहुगुणं भेद्यं श्रद्धयोपाहरद् विभुः ॥ ३९ ॥

तस्मै भुक्तवते प्रीत्या रामः परमधर्मवित् ।
मुखवासैर्गन्धमाल्यैः परां प्रीतिं व्यधात् पुनः ॥ ४० ॥

प्रथम् सत्कृतं नन्दः कथं स्थ निरनुग्रहे ।
कुंसे श्ववति दाशार्हं सौनपाला ईवावयः ॥ ४१ ॥

योऽवधीत् स्वस्वसुस्तोकान् कोशन्त्या असुरुपृथकः ।
किं तु स्वितात्प्रज्ञानां वः कुशलं विभृशामहे ॥ ४२ ॥

ईत्यं सूनृतया वाचा नन्देन सुसभाजितः ।
अकूरः परिपृष्ठेन जहावध्यपरिश्रमम् ॥ ४३ ॥

परमां लही जहने भगवाने तेमनो बहु आदर-सत्कार कर्यो. कुशल-मंगल पूछीने श्रेष्ठ आसन पर नेसाइया अने विधिपूर्वक तेमना चरण धोह मधुपर्क (मधु भित्रित हड्डी) वगेरे पूजनी सामग्रीथी तेमनी पूजा करी. ॥ ३८ ॥ त्यार पछी भगवाने अतिथि अकूरज्ञने एक गाय आपी अने चरणसेवा करीने तेमनो श्रम दूर कर्यो तथा बहु ज आदर अने श्रद्धाथी पवित्र अने तेमने अनुकूल भोजन कराव्यु. ॥ ३९ ॥ ज्यारे तेमडो भोजन करी लीधु त्यारे धर्मना परम मर्मज्ञ भगवान बलरामज्ञामे बहु ज ग्रेमधी मुखवास (पान-ईलायची वगेरे) अने सुगन्धित माणा वगेरे आपीने तेमने बहु ज ग्रसन्न कर्या. ॥ ४० ॥ आ प्रमाणे सत्कारविधिथया पछी नंदरायज्ञामे तेमनी पासे आवीने पूछ्यु - 'अकूरज्ञ! तमे लोको निर्दिष्टी कंसनी हयातीमां कઈ रीते दिवसो पसार करो छो? अरे, ते छे त्यां सुधी आपनी ऐवी दशा छे, जेवी कसाई द्वारा पाणेलां घेटानी छोय छे. ॥ ४१ ॥' ऐ ईन्द्रियोना गुलाम पापीमे पोतानी कल्पांत करती बहेननां नानां-नानां बाणकोने मारी नाघ्यां, तमे लोको तेनी म्रजा छो. पछी तमे सुधी छो, ऐवु अनुमान तो अमे कઈ रीते करी शकीओ? ॥ ४२ ॥ (अकूरज्ञामे नंदबावाने पहेलां ज कुशल-मंगल पूछी लीधु छतु.) ज्यारे आ प्रमाणे नंदबावामे मधुर वाङ्मीथी अकूरज्ञने कुशल-मंगल पूछ्यु अने तेमनुं सन्मान कर्यु त्यारे अकूरज्ञना शरीरमांथी रस्तानी थकावट दूर थही गर्छ. ॥ ४३ ॥

=★=

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहस्यां संहितायां दशमस्कन्धे पूर्वार्धे उक्तरागमनं नामाष्टांत्रिशोडध्यायः ॥ ३८ ॥
दसमास्कंधना पूर्वार्ध-अंतर्गत अकूरज्ञनुं आगमन नामनो आडत्रीसमो अध्याय समाप्त.

=★=

ओगणाचालीसमो अध्याय

श्रीकृष्ण-बलरामनुं मधुरा-गमन

श्रीशुक उवाच

सुखोपविष्टः पर्युक्ते रामकृष्णोरुभानितः ।
लेभे मनोरथान् सर्वान् पथि यान् स यकार ह ॥ १ ॥

किमलभ्यं भगवति प्रसन्ने श्रीनिकेतने ।
तथापि तत्परा राजत्रि हि वाञ्छन्ति किञ्चन ॥ २ ॥

श्रीशुकदेवज्ञ कहे छे - भगवान श्रीकृष्ण अने बलरामज्ञामे अकूरज्ञनुं सारी रीते सन्मान कर्यु. तेओ आरामधी पलंग पर बेसी गया, तेमडो रस्तामां जे जे अभिलाखाओ करी छती, ते बधी पूरी थही गर्छ. ॥ १ ॥ परीक्षित! लक्ष्मीज्ञना आश्रयस्थान भगवान श्रीकृष्ण ग्रसन्न थाय त्यारे ऐवी कई वस्तु छे जे प्राप्त न थही शके? छतां भगवानना परम ग्रेमी भक्तो कोई पषा वस्तुनी कामना करता नथी. ॥ २ ॥

१. मधुपर्कमुपाहरत् । २. ग्राचीन मतमां 'पूर्वार्ध' पाठ नथी. ।

सायन्तनाशनं कृत्वा भगवान् देवकीसुतः।
सुहृत्सु वृत्तं कंसस्य प्रप्रथान्यर्थिकीर्षितम् ॥ ३॥

श्रीभगवानुवाच

तात सौभ्यागतः कर्त्त्यत् स्वागतं भद्रमस्तु वः।
अपि स्वज्ञातिबन्धूनामनभीवमनामयम् ॥ ४॥

कु नु नः कुशलं पृच्छे एधमाने कुलाभये।
कुंसे मातुलनाम्यज्ज स्वानां नस्तत्रज्ञासु च ॥ ५॥

अहो अस्मद्भूद्भूरि पित्रोर्वृक्षिनमार्घयोः।
यद्वेतोः पुत्रमरणं यद्वेतोर्भन्धनं तयोः ॥ ६॥

दिष्ट्यादृशं स्वानां भव्यं वः सौभ्य काङ्क्षितम्।
सञ्जातं^२ वर्ष्यतां तात तवागमनकारणम् ॥ ७॥

श्रीशुक उवाच

पृष्ठो भगवता सर्वं वर्णयामास भाववः।
वैरानुबन्धं यद्वु वसुदेववधोद्यमम् ॥ ८॥

यत्सन्देशो यदर्थं वा दूतः सम्प्रेषितः स्वयम्।
यदुक्तं नारदेनास्य स्वज्ञमानकदुन्दुभेः ॥ ९॥

श्रुत्वाऽकूरवयः कृष्णो भवत्त्वं परवीरहा।
प्रहस्य नन्दं पितरं राजाऽदिष्टं विजशतुः ॥ १०॥

गोपान् समादिशत् सोऽपि गृह्णतां^३ सर्वगोरसः।
उपायनानि गृलीध्वं युज्यन्तां शक्टानि च ॥ ११॥

देवकीनन्दन भगवान् श्रीकृष्णो सायंकाशनुं बोङ्गन
कर्या पद्धि अकूरज्ञनी पासे जृठने पोताना स्वज्ञ-
संबंधीओ साथे कंसना वहेवार अने तेना आगामी दार्पकम
विशे पूछ्युः ॥ ३॥

भगवान् श्रीकृष्णो कहुं – काकाश! आप बहु ज
शुद्धदृष्टि छो. आपने रस्तामां कोई कष तो थयुं नथी
ने? स्वागत छे, हुं आपना माटे मंगल कामना कर्ण छुं.
मथुराना अमारा आत्मीय मित्रो, कुटुंबीओ, तथा बीजा
बधा संबंधीओ कुशण अने स्वस्य तो छे ने? ॥ ४॥
अमारो नाममात्रनो मामो कंस तो आपणा कुल माटे
एक लयंकर व्याप्तिरूप छे. ज्यां सुधी तेनी चढतीना दिवसो
छे त्यां सुधी अमे पोताना कुटुंबीओ अने तेमनां बाल-
बच्यानुं कुशण-मंगल शुं पूछीऐ? ॥ ५॥ काकाश! अमारा
माटे ए घडा ज दुःखी वात छे के मारा ज कारणे मारा
निर्दृष्ट अने सदाचारी माता-पिताने अनेक प्रकारनी
यातनाओ सहेवी पडी – जात-जातनां हुःओ वेठवां पञ्चां.
वधारे तो शुं कहुं, मारा ज कारणे छाथकडी पहेरावीने
बांधीने तेमने जेलमां नाखी दीधां अने मारा ज कारणे
तेमनां बाणकोने पक्ष मारी नाख्यां. ॥ ६॥ हुं घडा
दिवसथी इच्छतो हतो के तमारामांथी कोई ने कोई मने
मणे. घडा सौभाग्यनी वात छे के, आजे मारी ते
अभिलाखा पूरी थई. सौभ्य स्वभाववाणा काकाश! हवे
तमे कृपा करीने जडावो के, आपनुं शुभ-आगमन क्या
कारणे थयुं छे? ॥ ७॥

श्रीशुकदेवज्ञ कहे छे – परीक्षित! ज्यारे भगवान्
श्रीकृष्णो अकूरज्ञने आ प्रमाणे प्रश्न क्यों त्यारे तेमणे.
जडाव्युं के, ‘कंस तो बधा यदुवंशीओनी साथे धोर शत्रुता
राखे छे. ते वसुदेवज्ञने मारी नाभवानो पक्ष प्रयत्न करी
चूक्यो छे.’ ॥ ८॥ अकूरज्ञने कंसनो संदेशो अने जे
उद्देशथी तेषो स्वयं अकूरज्ञने दूत बनावीने मोक्ष्या छे
अने नारदज्ञने जे रीते वसुदेवज्ञने धेर श्रीकृष्णाना जन्म
लेवानी हकीकत तेने कही दीधी हती, ते बधुं कही
संबल्याव्युं. ॥ ९॥ अकूरज्ञनी आ वात सांबणीने विपक्षी
शत्रुओनुं दमन करवावाणा भगवान् श्रीकृष्ण अने
बलरामज्ञ उसवा लाभ्या अने त्यार पद्धि तेमणे तेमना
पिता नन्दज्ञने कंसनी आशानी जडा करी. ॥ १०॥ त्यारे
नन्दज्ञावाए बधा गोपोने आशा करी के ‘बधुं गोरस एकन
करो. बेटनी सामग्री लઈ लो अने गाडां जोडो. ॥ ११॥

१. वै । २. साम्रातं । ३. गृह्णतां सर्वगोरसः।

यास्यामः शो मधुपुरीं दास्यामो नृपते रसान् ।
दक्ष्यामः सुमहत् पर्व यान्ति ज्ञानपदाः किल ।
अवभाघोषयत् क्षत्रा नन्दगोपः स्वगोकुले ॥ १२ ॥

गोप्यस्तास्तदुपशुत्य भभूत्पूर्विता भृशम् ।
रामकृष्णौ पुरीं नेतुमङ्करं प्रज्ञमागतम् ॥ १३ ॥

काश्चित्तात्कृतहापश्चासम्लानमुभाश्रियः १ ।
संसद्दुक्तलवलयकेशग्रन्थश्च २ काश्चन ॥ १४ ॥

अन्याश तदनुध्याननिवृत्ताशेषवृत्तयः ।
नाभ्यज्ञनश्रिमं लोकमात्मलोकं गता ईव ॥ १५ ॥

स्मरन्त्यश्चापराः शौरेरनुरागस्मितेरिताः ३ ।
हृदिस्पृशश्चित्रपदा गिरः संमुमुहुः श्रियः ॥ १६ ॥

गतिं सुलितां चेष्टां स्निग्धहासावलोकनम् ।
शोकापहानि नर्माणि प्रोद्धामचरितानि च ॥ १७ ॥

चिन्तयन्त्यो मुकुन्दस्य भीता विरहकातराः ।
समेताः सङ्खशः प्रोयुरश्रुमुख्योऽच्युताशयाः ४ ॥ १८ ॥

गोप उियः

अहो विधातस्तव न क्वचिद् दया
संयोज्य मैत्र्या प्रणयेन देहिनः ।
तांश्चाकृतार्थान् वियुनङ्कश्चयपार्थकं
विकीर्तिं ५ तेऽर्भक्येष्ठितं यथा ॥ १९ ॥

कले म्रातःकाळे ज आपको मथुरा जशु अने त्यां जहाने कंस राजने गोरस आपीशु. त्यां बहु मोटो उत्सव थई रहो छे, तेने जोवा माटे देशना बधा प्रजाजनो त्यां आववाना छे. आपको पक्षा ते जोईशु.' नन्दबावाए आभा गोकुलमां नगरमंत्री द्वारा साद पडावी आ बाबतनी बधाने जाणा करी दीधी. ॥ १२ ॥

१ (परीक्षित) ज्यारे गोपीओओ सांबज्युं के, अमारा मनमोहन श्यामसुन्दर अने गोरसुन्दर बलशमश्चने मथुरा लई जवा माटे अकुरछ प्रज्ञमां आव्या छे, त्यारे तेमना हृदयमां भारे संताप थयो. ते व्याकुल थई गई. ॥ १३ ॥ भगवान श्रीकृष्णना मथुरा जवानी वात सांबणतां ज घण्टा लोकोना हृदयमां ओटली वेदना थई के तेमनो शास वधी गयो, तेमनां मुख करमाई गयां अने घण्टानी अेवी दशा थई के, ते ए रीते अचेत (बेहोश) पक्षा थई गयां के तेमने देहबान, वस्त्रबान, के पोताना सौभाग्यविष्णुनोनुं पक्षा भान न रह्यु. ॥ १४ ॥ भगवानना श्यामसुन्दर स्वरूपनी याद आवतां ज केटलीओ गोपीओनी चितवृत्ति वधी रीते निवृत्त थई जतां समापिस्थ अर्थात् आत्मस्वरूपमां विलीन थई गई अने तेमने पोताना देहनुं के हुनियानुं कोई भान रह्यु नही. ॥ १५ ॥ घण्टी गोपीओनी सामे भगवान श्रीकृष्णनो ग्रेम, तेमनुं मन्द-हास्य अने हृदयस्पर्शी विचित्र शब्दोद्यो पुक्त मधुरवाणी तेनो प्रभाव प्रगट करवा लागी. तेथी तेमां तल्लीन थयेली गोपीओ मोहित थई गई. ॥ १६ ॥ गोपीओ मनमां ज भगवाननी मधुर लटकाणी चाल, मधुर चेष्टा, स्नेहाण स्मित हास्य, मधुर-अवलोकन, तमाम शोकनी निवृत्ति करनारां हास्य वयनो अने श्रीकृष्णनां स्वरूप चरित्रोनुं चित्तन करती सर्व प्रजनारीओ विरहना वयथी दीन-रांक बनी गई. कारण के तेमणे तेमनुं हृदय, तेमनुं छवन-सर्वस्व भगवान पर न्योषावर करी दीधुं हतु. तेमनी आंघोमांधी आंसु वही रह्यां हतां. तेओ टोणे वणीन आ प्रमाणे कहेवा लागी— ॥ १७-१८ ॥

गोपीओओ कह्युं — ते विधातां केटला हुःअनी वात छे के तमारा हृदयमां दयानो छांटो पक्षा नधी. एक वार आ देहधारी कुटुंबीजनोने स्नेह-मित्रताथी एकठां करो छो अने हज्ज तो तेओ मणीने संतोष पाम्या नधी, तेमनां कार्य सर्वां नधी, त्यां तमे तेमने विभूता पाँडो छो! अरेभर तमारी आ रमत बाणकनी रमत जेवी वर्ध छे. ॥ १९ ॥

१. व्यतापाः शास० । २. व्येष्वन्याश । ३. वस्मितेक्षणाः । ४. व्ययुताश्रयाः । ५. विचेष्ठितं ।

યस્તં   પ્રદર્શયાસિતકુન્તલાવૃત્તં
 મુકુન્દવક્ત્રં   સુક્પોલમુન્તસમ् ।
 શોકાપનોદસ્મિતલેશસુન્દરં
 કરોષિ પારોક્ષ્યમસાધુ તે હૃતમ् ॥ ૨૦ ॥

કૂરસ્ત્વમકૂરસમાખ્યયા   સમ   ન-
 શ્રદ્ધાહૃતિ દાં હરસે બતાશવત्^૧ ।
 ધેનેકદેશોડભિલસર્ગસૌષ્ઠવં
 ત્વદીયમદ્રાક્ષમ   વય   મધુદ્વિષઃ ॥ ૨૧ ॥

ન   નન્દસ્ફૂનુઃ   કાળાભક્તસૌહિદઃ
 સમીક્ષતે નઃ   સ્વકૃતાતુરા   બત ।
 વિહાય ગેહાન्   સ્વજનાન्   સુતાન्   પતી-
 સદાસ્ત્યમદ્રોપગતા   નવપ્રિયઃ ॥ ૨૨ ॥

સુખં   પ્રભાતા   ૨૪નીયમાશિષઃ
 સત્યા   બભૂતુઃ   પુરયોષિતાં   ધ્રુવમ् ।
 યા:   સમ્પ્રવિષસ્ય   મુખં   પ્રજસ્પતે:
 પાસ્યન્ત્યપાકોત્કલિતસ્મિતાસવમ् ॥ ૨૩ ॥

તાસાં   મુકુન્દો   મધુમગજુભાષિતૈ-
 ગૃહીતચિત્ત: પરવાન्   મનસ્યાપિ ।
 કથં   પુનર્નઃ   પ્રતિયાસ્યતેઽભલા
 ગ્રામ્યા:   સલજ્જસ્મિતવિભ્રમૈર્ભ્રમન् ॥ ૨૪ ॥

અધ ધ્રુવં   તત્ત્ર દશો   ભવિષ્યતે
 દાશાઈભોજાન્યકવૃષ્ણિસાત્વતામ् ।
 મહોત્સવ: શ્રીરમણાં   ગુણાસ્પદ
 દ્રક્ષ્યન્તિ   યે ચાધ્વનિ   દેવકીસુતમ् ॥ ૨૫ ॥

અરે વિધાતા! એ કેટલા દુઃખની વાત છે, તમે પહેલાં પ્રેમની પરબ જેવા શ્યામસુંદરનું મુખ દેખાજ્યું. કેટલું સુંદર છે તે! કાળા-કાળા વાંકડિયા વાળ ગાલ પર જળકી રહ્યા છે. મરકતમણિ જેવા સુંવાળા કપોલ અને પોપટની ચાંચ જેવી સુંદર નાસિકા તથા અધરોઝ પર મન્દ-મન્દ હાસ્યને લીધે સુંદર શ્રીમુકુન્દના મુખારવિદનાં દર્શન કરાવી હવે તેમને અમારી આંખોથી અણગા કરી રહ્યા છો, ખરેખર તમારું આ કાર્ય અત્યંત અનુચ્ચિત છે. ॥ ૨૦ ॥ હે વિધાતા! અમે જાણીએ છીએ કે આમાં અકૂરજનો દીખ નથી, આ તો ખુલ્લે-ખુલ્લી તમારી કૂરતા છે. વાસ્તવમાં તમે જ અકૂરના નામે અહીં આવ્યા છો અને તમે જ આપેલી આંખો તમે અમારી પાસેથી મૂર્ખની જેમ છીનવી રહ્યા છો! તેમના દ્વારા અમે શ્યામસુંદરના એક-એક અંગમાં તમારી સુછિનું સંપૂર્ણ સૌન્દર્ય નિહાયા કરીએ છીએ. અરે વિધાતા! તમારે આવું ન કરવું જોઈએ. ॥ ૨૧ ॥

અહો, નંદનંદન શ્યામસુંદરને પણ નવા-નવા લોકો સાથે સ્નેહ બાંધવાની આદત પડી ગઈ છે. જુઓ તો ખરા, તેમની મિત્રતા, એમનો પ્રેમ એક કષણમાં જ ક્યાં જતો રહ્યો? અમે તો અમારાં ધર-બાર, સ્વજન-સંબંધી, પતિ-પુત્ર વગેરેને છોડીને એમની દાસીઓ બની ગઈ અને એમના લીધે જ આજે અમારું હૃદય શોકમળ થઈ રહ્યું છે, પરંતુ આ શ્યામસુંદર એવા છે કે અમારી સામું જોતા સુધ્યાં નથી. ॥ ૨૨ ॥ આજની ચાત્રિનો પ્રાતઃકાળ મથુરાની ઝીઓ માટે ખરેખર અત્યંત મંગલકારી હશે. આજે તેમની ધંઢા દિવસની અભિલાષાઓ અવશ્ય પૂરી થઈ જશે. હવે અમારા પ્રજરાજ શ્યામસુંદર પોતાના કટાક્ષભર્યા અવલોકન અને મન્દ-મન્દ હાસ્યયુક્ત મુખકમળના માદક મધુનું વિતરણ કરતાં રહીને મથુરા પુરીમાં પ્રદેશ કરશે, ત્યારે તેઓ તેનું પાન કરીને ધન્ય થઈ જશે. ॥ ૨૩ ॥ જોકે અમારા શ્યામસુંદર ધીર્યવાળા હોવાની સાથે-સાથે નંદબાવા વગેરે વડીલોના આજાંડિત છે, છતાં પણ મથુરાની ઝીઓ પોતાના મધ જેવાં મધુર વચનોથી આમનું ચિત્ત પરાણો પોતાના તરફ ખેંચી લેશે અને તેમનું લજાયુક્ત હાસ્ય અને કટાક્ષભર્યા અવલોકનથી તેમનું મન આકર્ષાઈ જશે. પછી આપણો તદ્દન ગામડાની અબુધ નારીઓ પાસે ક્યાંથી આવશે? ॥ ૨૪ ॥ ધન્ય છે આજે અમારા શ્યામસુંદરનું દર્શન કરીને મથુરાના દાશાઈ, ભોજ, અંધક, વૃષ્ણિ, સાત્વત વગેરે પાદવોનાં નેત્રો અવશ્ય પરમાનંદનો સાક્ષાત્કાર કરશે. આજે તેમને ત્યાં બહુ મોટો ઉત્સવ થશે. સાથે-સાથે જે લોકો અહીંથી મથુરા જઈ રહેલા રમારમણ, ગુણસાગર, નટનાગર, દેવકીનંદન શ્યામસુંદરનું માર્ગમાં દર્શન કરશે તે પણ ધન્ય બની જશે. ॥ ૨૫ ॥

૧. બતાઈયાનું.

मैतद्विष्याकरणस्य नाम भू-
दकूर ईत्येतदतीव दारुषः।
योऽसावनाशास्य सुदुःभितं जनं
प्रियात्रियं नेष्यति पारमध्यनः ॥ २६॥

अनार्दधीरेष^१ समास्थितो रथं
तमन्यमी च त्वरयन्ति दुर्मदाः।
गोपा अनोभिः स्थविरैरुपेक्षितं
हैव च नोऽध्य प्रतिकूलभीहते ॥ २७॥

निवारयामः समुपेत्य माधवं
कि नोऽकरिष्यन् कुलवृद्धभान्धवाः।
मुकुन्दसङ्गात्रिभिर्धृत्यज्ञाद्
हैवेन विघ्नसितदीनयेतसाम् ॥ २८॥

यस्यानुरागलितस्मितवल्गुमन्त्र-
लीलावलोकपरिभ्वषारासगोष्ठ्याम्।
नीताः सम नः क्षणमिव क्षणादा विना तं
गोप्यः कथं न्यतितरेम तमो हुरन्तम् ॥ २९॥

योऽक्लः क्षये ग्रजमनन्तसप्तः परीतो
गोपैर्विशन् खुररजश्छुरितालक्षक्।
येषुं कवषान् स्मितकटाक्षनिरीक्षणेन
चितं क्षिणोत्यमुमृते^२ नु कथं भवेम ॥ ३०॥

श्रीशुकुर्विषय

अेवं भृवाणा विरहातुरा भृशं
ग्रजस्त्रियः कृष्णविषक्तमानसाः।
विसृज्य लङ्घां रुद्धुः सम सुखरं
गोविन्द दामोदर माधवेति ॥ ३१॥

श्रीष्णामेवं रुदन्तीनामुदिते सवितर्यथ ।
अकूरश्चोदयामास कृतमैत्रादिको रथम् ॥ ३२॥

१. अनार्यपी० २. क्षिणोति तमृते ।

जो सभी! आ अकूर केटला ह्यारहित, केटला करण्डारहित छे. आ बाजू तो अमे एटेलां दुःखी थई रह्या छीअे अने आ अमारा परम प्रियतम नंदहुलारा श्यामसुंदरने अमारी आंखोथी दूर करीने घण्टे दूर लही जवा ईच्छे छे अने आशासनना बे शब्दो कही अमने हैयाधारण पण आपता नथी. खरेखर आवा अत्यंत फूर पुरुषनु नाम 'अकूर' न होइु जोहिए. ॥ २५ ॥ सभी! आपणा आ श्यामसुंदर पण ओहाँ कूर नथी, जुओ जुओ, ते पण रथमां बेसी गया, आपणी सामुं जोता नथी. वणी मदमां छकेला आ गोपो, गाहांओ जोहीने तेमनी साथे जवानी केटली उतावण करी रह्या छे. खरेखर ते मूर्खा छे. अने अमारा वडील-वृद्धजनो! तेमणे तो आ लोडोनी उतावण जोहीने उपेक्षा ज करी दीधी छे. 'जाओ तमने मन छावे तेम करो.'! हवे आपणे शुं करीओ? आजे विधाता वधी रीते आपणी प्रतिकूल चेष्टा करी रह्यो छे. ॥ २७ ॥ चालो, आपणे पोते ज जहीने आपणा प्राणाप्रिय श्यामसुंदरने रोकीशुं. परिवारना वडीलो-वृद्धो अने भाईओ वजेरे आपणु शुं करी लेशे? अरे सभी! आपणे अरधी क्षण माटे पण माणवल्लभ नंदनंदननो साथ छोडवा असमर्थ छीअे. आजे आपणा हुभीग्यवश आपणी सामे तेमनो वियोग उपस्थित करीने आपणा चित्तने पूरी रीते नष्ट अने व्याकुण करी रह्यो छे. ॥ २८ ॥ सभीओ! जेमनु प्रेमभर्यु मनोहर हास्य, रहस्यपूर्ण मीठी-मीठी वातो, कटाक्षभर्यु अवलोकन अने प्रेमपूर्वक आलिंगनथी आपणे रासलीलानी ते रात्रिओ (जे नहु दीर्घ हती) एक क्षण जेवी पसार करी हती. हवे भला, तेमना विना आपणे तेमनी आपेली अपार विरहव्यथाने कहि रीते पार थईशुं. ॥ २९ ॥ एक हिवसनी नहीं, आ तो दररोजनी वात छे, सायंकाळे दररोज तेओ गोपबाणकोथी देरायेला बलवरामण साथे वनमांथी गायो चरावीने पाछा आवे छे. अमनी काणी-काणी वांकिया केशनी लटो अने गणाना पुण्यहारगायोनी खरीओनी धूणथी ढंकायेला रहे छे. ते वांसणी वगाइता—मन्द-मन्द हास्य अने कटाक्षभर्यु अवलोकन जोही-जोहीने अमारां हृदयोने वीधी नाखे छे. तेमना विना भला, आपणे कहि रीते ज्ञवी शकीशुं? ॥ ३० ॥

१ श्रीशुकुर्विषय कहे छे—परीक्षित! गोपीओ वाणीथी तो आ प्रभाणे कही रही हती, परंतु तेमनो एक-एक मनोभाव भगवान श्रीकृष्णानो स्पर्श, तेमनु आलिंगन करी रह्यो हतो. तेओ विरहनी संभावनाथी अत्यंत व्याकुण थई गर्छ हती अने लङ्घा छोहीने हे गोविन्द! हे दामोदर! हे माधव! आ प्रभाणे पोकारी-पोकारीने उच्च स्वरे रुदन करवा लागी. ॥ ३१ ॥ रुदन करतां करतां संपूर्ण रात्रि पसार थई गर्छ, सूर्योदय थयो,

ગોપાસ્તમન્વસજ્જન નન્દાદ્યા: શક્તેસ્તત: ।
આદાયોપાયનં ભૂરિ કુમ્ભાનુ ગોરસસમૃતાનુ ॥ ૩૩ ॥

ગોપ્યશ્રી દ્વિતીં કૃષ્ણમનુગ્રહ્યાનુરજ્જિતા: ।
પ્રત્યાદેશં ભગવત: કાદ્યાન્તયશ્વાવતસ્થિરે ॥ ૩૪ ॥

તાસ્તથા તપ્યતીર્વક્ષ્ય સ્વપ્રસ્થાને યદૂતામ: ।
સાન્ત્યામાસ સપ્રેમૈરાયાસ્ય ઈતિ દૌત્યકે: ॥ ૩૫ ॥

યાવદાલક્ષ્યતે કેતુર્ધ્યાવદ્ય રેણુ રથસ્ય ચ ।
અનુપ્રસ્થાપિતાત્માનો લેખ્યાનીવોપલક્ષિતા: ॥ ૩૬ ॥

તા નિરાશા નિવવૃતુર્ગોવિન્દવિનિવર્તને ।
વિશોકા અહની નિન્યુર્ગાયન્ય: પ્રિયચેષિતમ् ॥ ૩૭ ॥

ભગવાનપિ સમ્પ્રામો રામાકૂરયુતો નૃપ ।
રથેન વાયુવેગેન કાલિન્દીમઘનાશનીમ् ॥ ૩૮ ॥

તત્રોપસ્પૃશ્ય પાનીયં પીત્વા મૃષં મણિપ્રભમ् ।
વૃક્ષષફડમુપગ્રહ્ય સરામો રથમાવિશત् ॥ ૩૯ ॥

અકૂરસ્તાવુપામન્ય નિવેશ્ય ચ રથોપરિ ।
કાલિન્દા લદમાગત્ય સ્નાન વિધિવદાચરત् ॥ ૪૦ ॥

નિમજ્જયતસ્મિન્સલિલેજપન્ભ્રવસનાતનમ् ।
તાવેવ દદશેક્ફૂરો રામકૃષ્ણૌ સમન્વિતૌ ॥ ૪૧ ॥

તૌ રથસ્થૌ કથમિહ સુતાવાનકદુનુભે: ।
તહિસિવત્સ્પન્દનેનસ્તાઈત્યન્મજ્જયવ્યયષસ: ॥ ૪૨ ॥

તત્રાપિ ચ યથાપૂર્વમાસીનૌ પુનરેવ સ: ।
ન્યમજ્જદ્દ દર્શનં યન્મે મૃધા કિં સલિલે તયો: ॥ ૪૩ ॥

અકૂરજ્જસનંયા-વંદન વગેરે નિત્યકર્માથી નિવૃત થઈને રથ પર
બેઠા અને તેને હાંકીને લઈ ચાલ્યા ॥ ૩૨ ॥

નંદબાવા વગેરે ગોપોએ પણ દૂધ, દહી, માખણ, ધી
વગેરેથી ભરેલાં માટલાં અને લેટની અનેક સામગ્રીઓ લઈ
લીધી તથા તેઓ ગાડામાં બેસીને પાછળ-પાછળ
ચાલ્યા ॥ ૩૩ ॥ તે સમયે અનુરાગમાં રંગાયેલી ગોપીઓ
પોતાના પ્રાણાય્ય શ્રીકૃષ્ણ પાસે ગઈ અને તેમનું મુખારવિદ,
અવલોકન વગેરેનાં દર્શન કરી કંઈક શાતા વળી. હવે તેઓ
પોતાના પ્રિયતમ શ્યામસુંદર પાસેથી કંઈક સંદેશો મળવાની
અપેક્ષાથી ત્યાં જ ઊભી રહી ગઈ ॥ ૩૪ ॥ ચાદવશિરોમણિ
ભગવાન શ્રીકૃષ્ણો જોયું કે, મારા મથુરા જવાથી ગોપીઓના
હદ્યમાં તીવ્ર વેદના થઈ રહી છે, તેઓ સંતપ્ત થઈ રહી
છે, ત્યારે તેમણે 'હું આવીશ' એવો દૂત દારા સંદેશો
કહેવાળીને તેમને શાંત કરી. ॥ ૩૫ ॥ ગોપીઓને જ્યાં સુધી
રથની ધજા અને રથના પૈડાંથી ઊડતી ધૂળ દેખાતી રહી ત્યાં
સુધી તેઓ પૂતળીઓની જેમ ત્યાંને ત્યાં ઊભી રહી. પરંતુ
તેમણે પોતાનું ચિત્ત તો મનમોહન પ્રાણવલ્લભ શ્રીકૃષ્ણની
સાથે જ મોકલી દીધું હતું. ॥ ૩૬ ॥ હજુ તેમના મનમાં
આશા હતી કે, કદાચ શ્રીકૃષ્ણ થોડે દૂર જઈને પાછા આવશે!
પરંતુ જ્યારે ન આવ્યા ત્યારે તે નિરાશ થઈ ગઈ અને પોતા-
પોતાને ઘેર ચાલી ગઈ. પરીક્ષિત! તે રાત-દિવસ પોતાના
પ્રિય શ્યામસુંદરની લીલાઓનું ગાન કરીને પોતાનો શોક-
સંતાપ હળવો કરતી હતી. ॥ ૩૭ ॥

—પરીક્ષિત! આ બાજુ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ, બલરામજ્જ
અને અકૂરજ્જની સાથે વાયુવેગે ચાલતા રથમાં બેસી
પાપનાશની યમુનાજ્જના ડિનારે પહોંચ્યા. ॥ ૩૮ ॥ ત્યાં આ
લોકોએ હાથ-મોહું ધોઈને ઈન્દ્રનીલમણિ જેવું નિર્મણ જળ,
પીધું. તે પછી બલરામજ્જની સાથે વૃક્ષોની ઘટા પાસે ઊનેલા
રથમાં જઈને બેઠા. ॥ ૩૯ ॥ અકૂરજ્જ બન્ને ભાઈઓને રથમાં
બેસાડીને તેમની આશા લઈ યમુનાકુંડ (અનંત-તીર્થ અથવા
ભબહદ) પર આવીને વિધિપૂર્વક સ્નાન કરવા લાગ્યા. ॥ ૪૦ ॥
તે હુંડમાં સ્નાન કર્યા પછી તેઓ જલમાં દૂબકી લગાવીને
ગાયત્રી-જપ કરવા લાગ્યા. તે વખતે જલમાં અકૂરજ્જએ જોયું
કે, શ્રીકૃષ્ણ અને બલરામ બન્ને ભાઈ સાથે બેઠેલા
છે. ॥ ૪૧ ॥ હવે તેમના મનમાં એવી શંકા થઈ કે
'વસુદેવજ્જના પુત્રોને તો હું રથમાં બેસાડીને આવ્યો છું. તો
પછી તેઓ જલમાં કઈ રીતે આવી ગયા? જ્યારે અહીં છે
તો કદાચ રથમાં નહીં હોય.' એવું વિચારીને તેમણે માથું
બહાર કાઢીને જોયું. ॥ ૪૨ ॥ પણ તેઓ તે રથમાં પૂર્વવત्
બેઠેલા જ હતા, તેમણે 'મે જે આ બન્નેને જલમાં જોયા, તે
મારો જમ જ હશે.' એવું વિચારી ફરી દૂબકી લગાવી. ॥ ૪૩ ॥

भूयस्त्रापि सोऽद्राक्षीत् स्तूयमानमहीथरम् ।
१०१५ चारणगन्धवें रसुरैर्नंतकन्धरैः ॥ ४४ ॥

सहस्रशिरसं हेवं सहस्रशामौलिनम् ।
नीलाभरं बिसथेतं शृङ्गैः शेतमिव स्थितम् ॥ ४५ ॥

तस्योत्सज्जे घनश्यामं पीतकौशेयवाससम् ।
पुरुषं चतुर्भुजं शान्तं पद्मपत्रारुणेकशाम् ॥ ४६ ॥

चारुप्रसन्नवदनं चारुहासनिरीक्षणम् ।
सुभूतसं चारुकर्णं सुकपोलारुणाधरम् ॥ ४७ ॥

प्रलभ्यपीवरभुजं तुङ्गांसोरःस्थलश्रियम् ।
कम्बुकष्ठं निम्ननाभिं वलिमत्पल्लवोदरम् ॥ ४८ ॥

बृहत्कटितटओषिकरभोरुद्धयान्वितम् ।
चारुशानुयुगं चारुज्ञायुगलसंयुतम् ॥ ४९ ॥

तुङ्गगुल्कारुणनभप्रातदीषितिभिर्वृतम्^१ ।
नवाङ्गुल्यज्ञुष्ठदैर्विलसत्पादपञ्जम् ॥ ५० ॥

उसुमहार्हमणिप्रातडिरीटकटकाङ्गैः ।
कटिसूत्रप्रलसूत्रहारनूपुरकुष्ठलैः ॥ ५१ ॥

भ्राजमानं पद्मकरं शङ्खयुक्तगदाधरम् ।
श्रीवत्सवक्षसं भ्राजत्कौस्तुभं वनमालिनम् ॥ ५२ ॥

सुनानन्दप्रमुखैः पार्षदैः सनकादिभिः ।
सुरेरौप्त्रहरुद्राद्यर्नवभिश्च द्विजोत्तमैः ॥ ५३ ॥

प्रक्षादनारदवसुप्रमुखैर्भागवतोत्तमैः ।
स्तूयमानं पृथग्भावैर्वयोभिरमलात्मभिः ॥ ५४ ॥

परंतु करी तेमहो त्यां पद्म ज्ञेयु के साक्षात् अनंतदेव श्री शेषज्ञ बिराजेला छे अने सिद्धो, चारणग, गन्धवो अने असुरो पोतानां मस्तक नमावी तेमनी स्तुति करी रह्या छे ॥ ४४ ॥ शेषज्ञना हजार इष्टाओरुपी मस्तको छे, अने प्रत्येक इष्टा पर मुगट धारण करेलो छे, कमलनाम जेवा उज्ज्वल शरीर पर नीलाभर धारण करवाथी जाणे हजार शिखरोवाणा शेतगिरि डेलास जेवा शोभता हता ॥ ४५ ॥ (अहुरज्ञभे ज्ञेयु के, शेषज्ञना खोणामां श्याम मेघ जेवा घनश्याम बिराजेला छे, तेमहो रेशभी पीताभर धारण कर्यु छे, खूब ज शांत चतुर्भुज भूर्ति छे, कमलनी पांखडी जेवां लाल रत्नमां नेत्र छे ॥ ४६ ॥ तेमनुं मुख खूब ज मनोहर अने प्रसन्नतानु निवास-स्थान छे, तेमनुं मधुर छास्य अने सुंदर अवलोकन चित्तने चोरी ले छे, झूकुटि सुंदर अने नासिका स्तेज ऊची तथा अत्यंत सुघड छे, सुंदर कान, कपोल अने लाल-लाल अधरोनी छटा अनोखी ज छे, भुजाओ धुंटणो सुधी लांबी अने हट-पृष्ठ छे, खला ऊच्या अने वक्षःस्थण लक्ष्मीज्ञनु आश्रयस्थान छे, शंख जेवो धाटीलो भरावहार कंठ-प्रदेश, उडी नाभि, त्रिश रेखाओ युक्ता पीपणाना पान जेवुं पातणुं मनोहर उदर छे ॥ ४७-४८ ॥ स्थूल कटिप्रदेश अने नितंब, छाथीनी सुंद जेवी साथणो, सुंदर धुंटणो अने पिंडीओ छे, अंडीना सांधानो भाग उपसेलो छे, लाल-लाल नभोथी दिव्य ज्योतिर्मध्य डिरज्ञो डेलाई रह्यां हतां, चरणकमणनी अंगणीओ अने अंगूठा नवीन अने कोमण पांखडीओ जेवा शोभतां हतां ॥ ४८-५० ॥ अत्यंत बहुमूल्य मणिओ जडेलो मुकुट, कडां, बाजुबंध, मेखला, हार, नूपुर अने झुडणो, तथा यशोपवीतथी भगवाननो दिव्य विश्राद अलंकृत हतो, एक छाथमां पद्म शोभी रह्युं हतुं अने बाडीना त्रिश छाथोमां शंख, चक अने गदा, वक्षःस्थण पर श्रीवत्सनु चिरहन, गणामां श्रीस्तुभमणि अने वनमाणा लटकी रही हती ॥ ५१-५२ ॥ नन्द-सुनन्द वगेरे पार्षदो पोताना 'स्वामी', सनकादि परमप्राप्तिओ 'परब्रह्म', श्रिला, महादेव वगेरे देवताओ 'सर्वेश्वर' मरीचि वगेरे नव ब्राह्मणो 'प्रजापति' अने प्रख्यात - नारद वगेरे भगवानना परम प्रेमी भक्तो तथा आठ वसुओ पोताना परम प्रियतम 'भगवान' समज्ञने लिन्न लिन्न भावो अनुसार निर्दृष्ट वेदवाज्ञीथी भगवाननी स्तुति करी रह्या छे ॥ ५३-५४ ॥

१. शिरेन्दुज्ञगपतिभिरसुरैऽ । २. व्याषितिभिर्नृप । ३. महार्हमणिप्रातात ।

શ્રિયા પુષ્ટયા ગિરા કાન્ત્યા કીર્ત્યા તુષ્ટયે લયોર્જ્યા ।
 વિદ્યાડવિદ્યા શક્ત્યા માયયા ચ નિષેવિતમ् ॥ ૫૫ ॥

વિલોક્ય સુભૃતં પ્રીતો^૧ ભક્ત્યા પરમયા યુતઃ ।
 હથ્યાત્નૂ રહો ભાવપરિક્લિનત્રાત્મલોચનઃ ॥ ૫૬ ॥

ગિરા ગદ્ગદ્યાડસ્તૌ પીત્સત્વમાલભ્ય સાત્વતઃ ।
 પ્રણભ્ય મૂખ્યાડવહિતઃ કૃતાજ્જલિપુટઃ શનૈઃ ॥ ૫૭ ॥

સાથે જ લક્ષ્મી, પુષ્ટિ, સરસ્વતી, કાન્તિ, કીર્તિ અને તુષ્ટિ (અર્થાત, ઐશ્વર્ય, બલ, જ્ઞાન, શ્રી, યશ અને વૈરાગ્ય — આ છે એશ્વર્યા પુક્ત શક્તિઓ), ઈલા (સંચિનીરૂપ પૃથ્વી-શક્તિ), ઉર્જા (લીલાશક્તિ), વિદ્યા-અવિદ્યા (જીવના મોક્ષ અને બંધનમાં કારણઝપા બહિરંગ શક્તિ) આહ્લાદિની, સંવિત (અંતરંગા શક્તિ) અને માયા વળે શક્તિઓ મૂર્તિમાન થઈને તેમની સેવા કરી રહી છે. ॥ ૫૫ ॥

ભગવાનની આ જાંખી નિરખીને અકૂરજનું કદ્ય પરમાનંદથી તરબોળ થઈ ગયું. તેમને પરમભક્તિ પ્રાપ્ત થઈ ગઈ. આખું શરીર હર્ષથી રોમાંચિત થઈ ગયું. પ્રેમનો ઉભરો આવવાથી નેત્રોમાં આંસુછલકાઈ ગયાં. ॥ ૫૬ ॥ હવે અકૂરજને પોતાની હિમત લેગી કરીને ભગવાનના ચરણોમાં મસ્તક મૂકીને પ્રણામ કર્યા અને તેઓ ત્યાર પછી હાથ જોડીને બહુ જ સાવધાનીથી ધીરે-ધીરે ગદ્ગદ કંઠે ભગવાનની સ્તુતિ કરવા લાગ્યા. ॥ ૫૭ ॥

—★—

ઈતિ શ્રીમદ્બાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં દશમસ્કન્ધે^૨ પૂર્વાર્ધે અકૂરજને
 એકોનચત્વારિંશોડધ્યાય: ॥ ૩૮ ॥

દસમા સ્કંધના પૂર્વાર્ધ-અંતર્ગત અકૂરજના પ્રત્યાગમનમાંનો ઓગણચાલીસમો અધ્યાય સમાપ્ત.

—★—

ચાલીસમો અદ્યાય

અકૂરજ દ્વારા ભગવાન શ્રીકૃષ્ણની સ્તુતિ

અકૂર ઉપાય

નતોડસ્યહ	ત્વાડભિલહેતુહેતું
નારાયણં	પૂરુષમાદ્યમવ્યયમ् ॥
યત્નાભિજીતાદરવિન્દકોશાદ્	
બ્રહ્માડવિરાસીદ्	યત એષ લોક: ॥ ૧ ॥
ભૂસ્તોયમણિઃ	પવન: ખમાદિ-
ર્મહાનજીદિર્મન	ઈન્દ્રિયાણિ ।
સર્વેન્દ્રિયાર્થા	વિબુધાશ સર્વે
યે હેતવસે	જગતોડજભૂતાઃ ॥ ૨ ॥
નૈતે	સ્વરૂપં વિદુરાત્મનસે
	શજાદયોડનાત્મતયા ગૃહીતાઃ ।

અકૂરજ બોલ્યા — ગ્રલુ! આપ પ્રકૃતિ આદિ સમસ્તા કારણોના પરમ કારણ છો. આપ જ અવિનાશી પુરુષોત્તમ નારાયણ છો તથા આપના જ નાભિકમળથી તે બ્રહ્મજીનો આવિર્ભાવ થયો છે, જેમણે આ ચરાચર જગતની રચના કરી છે. હું આપના ચરણોમાં નમસ્કાર કરું છું. ॥ ૧ ॥ પૃથ્વી, જલ, અઞ્જિ, વાયુ, આકાશ, અહંકાર, મહાત્મ, પ્રકૃતિ, પુરુષ, મન, ઈન્દ્રિયો, બધી જ ઈન્દ્રિયોના વિષયો અને તેમના અધિકાતા દેવતાઓ આ બધું ચરાચર જગત તથા તેનાં કારણો આપના જ અંગમાંથી જન્મ્યાં છે. ॥ ૨ ॥ પ્રકૃતિ અને પ્રકૃતિથી ઉત્પન્ન થવાવાળા સમસ્ત પદાર્થો 'ઈદંવૃત્તિ' દ્વારા ગ્રહણ કરવામાં આવે છે, તેથી એ બધા અનાત્મ છે. અનાત્મ હોવાથી તે જડ છે અને તેથી આપનું સ્વરૂપ જાળી શકતા નથી. કેમકે, આપ તો સ્વર્ય આત્મા જ છો. બ્રહ્મજી આમ તો આપનું જ સ્વરૂપ છે, પરંતુ તેઓ રજોગુણથી પુક્ત છે,

૧. શાન્તાં । ૨. દશમસ્કન્ધે અકૂરજને એકોનચત્વારિંશોડધ્યાય: ।

अज्ञेऽनुभवः स गुणैरज्ञाया
गुणात् परं वेद न ते स्वरूपम् ॥ ३ ॥

त्वां योगिनो पञ्चन्त्यद्वा महापुरुषभीश्वरम् ।
साध्यात्मं साधिभूतं च साधिहेवं च साधवः ॥ ४ ॥

त्रया च विद्या केचित् त्वां वै वेतानिका द्विजः ।
पञ्चन्ते विततैर्घौर्णानारूपामराभ्यया ॥ ५ ॥

ऐके त्वाऽभिलक्ष्माणि संन्यस्योपशमं गताः ।
शानिनो शानयशेन पञ्चन्ति शानविग्रहम् ॥ ६ ॥

अन्ये च संस्कृतात्मानो विविनाऽभिहितेन ते ।
पञ्चन्ति त्वन्मयास्त्वां वै बहुमूर्त्येकमूर्तिकम् ॥ ७ ॥

त्वामेवान्ये शिवोक्तेन मार्गेण शिवरूपिणम् ।
बह्वाचार्यविभेदेन भगवन् समुपासते ॥ ८ ॥

सर्व एव पञ्चन्ति त्वां सर्वदेवमयेश्वरम् ।
येऽप्यन्यदेवताभक्ता यद्याप्यन्यधियः प्रभो ॥ ९ ॥

यथादिग्रन्थवा नद्यः पञ्चन्यापूरिताः? प्रभो ।
विशान्ति सर्वतः सिन्धुं तद्वायां गतयोऽन्तः ॥ १० ॥

सावं रञ्जस्तम ईति भवतः प्रकृतेर्गुणाः ।
तेषु हि प्राकृताः प्रोता आश्रितस्थावरादयः ॥ ११ ॥

तुम्यं नमस्तेऽस्त्वविष्कृतदेष्ये
सर्वात्मने सर्वधियां च साक्षिणो ।
गुणप्रवाहोऽयमविद्या कृतः
प्रवर्तते देवनृतिर्यगात्मसु ॥ १२ ॥

तेथी तेऽमो पश्च आपनी प्रकृतिने अने आपना गुणातीत स्वरूपने आश्रिता नथी ॥ ३ ॥ उत्तम योगीओ स्वयं पोताना अंतःकरणमां स्थित 'अंतर्यामी'ना उपमां, समस्त भूतोमां अने भौतिक पदार्थोमां व्याप्त 'परमात्माना' उपमां अने सूर्य, चन्द्र, अग्नि वगेरे देवमंडलमां स्थित 'ईश देवता'ना उपमां तथा तेमना साक्षी महापुरुष तथा नियंता ईश्वरना उपमां साक्षात् आपनी ज उपासना करे छे ॥ ४ ॥ धृष्णा कर्मकांडी भ्रातृणो कर्ममार्गनी उपदेशक त्रयीविद्या द्वारा, (जे आपना ईन्द्र, अग्नि वगेरे अनेक देवताचक नाम तथा वज्रहस्त, सप्तार्थि वगेरे अनेक नाम बतावे छे) मोटा-मोटा पक्षो करे छे अने तेना द्वारा आपनी ज उपासना करे छे ॥ ५ ॥ धृष्णा शानीओ पोतानां समस्त कर्मानो त्याग करीने शांतलावमां स्थित थृष्णे शानयक्ष द्वारा शानस्वरूप आपनी ज उपासना करे छे ॥ ६ ॥ (बीज पश्च केटलाय संस्कारसम्पन्न अथवा शुद्धित वैष्णवो आपना द्वारा प्रेरित पांचरात्र वगेरे विषिओथी तन्मय थृष्णे आपना चतुर्वृहु वगेरे अनेक अने नारायणरूप एक स्वरूपनी पूजा करे छे ॥ ७ ॥) अग्रवन्! बीज केटलाक लोको भगवान् शिवज्ञ द्वारा बतावेला मार्गीथी (जेना आचार्य-लेदथी अनेक अवांतर भेद पश्च छे) शिवस्वरूप आपनी ज पूजा करे छे! ॥ ८ ॥ हे स्वामी! जे लोको बीज देवताओंनी भक्ति करे छे अने तेमने आपनाथी लिङ्ग समझे छे, ते बधा पश्च वास्तवमां आपनी ज आराधना करे छे; केम्के, आप ज समस्त देवतारूपे छो अने सर्वशर पश्च छो ॥ ९ ॥ प्रभु! जेम पर्वतो परथी बधी बाढ़ु अनेक नदीओं नीको छे अने वरसाठना पाणीथी भराईने इरती-इरती समुद्रमां चाली जाय छे, ते ज प्रभाषो बधा प्रकारना उपासना-मार्गो करी-करीने वडेला-मोडा आपनी ज पासे आवी भणे छे ॥ १० ॥

प्रभु! आपनी प्रकृतिना त्रिश गुण छे - सत्त्व, २४ अने तम् ब्रह्माथी लैठने स्थावर पर्यंत बधा ज चराचर छवो प्राकृत छे अने जेम वल्ल सूतरना तंतुओथी ओतप्रोत छोय छे, ते ज प्रभाषो आ बधा प्रकृतिना ते गुणोथी ओतप्रोत छे ॥ ११ ॥ परंतु आप सर्वस्वरूप छोवा छतां पश्च तेमनी साथे लिङ्ग नथी. आपनी दृष्टि निर्विप्त छे, केम्के आप समस्त वृत्तिओना साक्षी छो. आ गुणोना प्रवाहथी थनारी सुष्टि अश्वानमूलक छे अने आ देवताओ, मनुष्यो, पशु-पक्षीओ वगेरे बधी ज योनिओमां व्याप्त छे, परंतु आप ते बधाथी अलग छो, हु आपने नमस्कार करूं छुं ॥ १२ ॥

१. अपूरिता विभो ।

અભિનર્મુખં તેડવનિરહૃદ્વિરીક્ષણાં
સૂર્યો નભો નાભિરથો દિશાઃ શ્રુતિઃ ।
ધીઃ કુસુરેન્દ્રાસ્તવ બાહ્યોડર્ણાવાઃ
કુક્ષિર્મલુત્ પ્રાણાબલં પ્રકલ્પિતમ् ॥ ૧૩ ॥

રોમાણિ વૃક્ષૌષધયઃ શિરોરૂહા
મેધાઃ પરસ્યાસ્થિનખાનિ તેડદ્રયઃ ।
નિમેષણાં રાન્યહની પ્રજ્ઞાપતિ-
મેદ્રસ્તુ વૃષ્ટિસ્તવ વીર્યમિષ્યતે ॥ ૧૪ ॥

ત્વય્યવ્યવ્યાત્મન્ પુરુષે પ્રકલ્પિતા
લોકાઃ સપાલા બહુજીવસહૃકુલાઃ ।
યથા જલે સંજીહતે જલૌકસો-
ઉઘુદુભ્રરે વા મરણા મનોમયે ॥ ૧૫ ॥

યાનિ યાનીહ રૂપાણિ કીડનાર્થ બિભર્ષિ હિ ।
તૈરામૃષશુચો લોકા મુદા ગાયન્તિ તે યશાઃ ॥ ૧૬ ॥

નમઃ કારણમત્સ્યાય પ્રલયાભ્યિચરાય ચ ।
હૃદ્યશીષ્ઠો નમસ્તુભ્યં મધુકૈટભમૃત્યવે ॥ ૧૭ ॥

અકૂપારાય બૃહતે નમો મન્દરધારિષો ।
ક્ષિત્યુદ્ધારવિહારાય નમઃ સૂકરમૂર્તયે ॥ ૧૮ ॥

નમસ્તેઽહૃતસિંહાય સાધુલોકભયાપહ ।
વામનાય નમસ્તુભ્યં કાન્તત્રિભુવનાય ચ ॥ ૧૯ ॥

નમો ભૃગૂણાં પતયે દેમકત્રવનચિદ્ધિદે ।
નમસ્તે રધુવર્યાય રાવણાન્તકરાય ચ ॥ ૨૦ ॥

નમસ્તે વાસુદેવાય નમઃ સર્વાણાય ચ ।
પ્રદ્યુમ્નાયાનિરદ્વાય સાત્વતાં પતયે નમઃ ॥ ૨૧ ॥

અભિન આપનું મુખ છે. પૃથ્વી ચરણ છે. સૂર્ય-ચન્દ્રમાનેત્ર છે. આકાશ નાભિ છે. દિશાઓ કાન છે. સ્વર્ગ આપનું મસ્તક છે. દેવતાઓ આપની લુજાઓ છે. સમુદ્ર આપનું ઉદર છે અને વાયુ આપના પ્રાણ છે. ॥ ૧૩ ॥
વૃક્ષો અને વનસ્પતિઓ આપનાં રોમ છે. મેધ શિરના કેશ છે. પર્વતો આપના અસ્થિસમૂહ અને નખ છે. દિવસ-રાત એ પાપણોનો વિલાસ છે. પ્રજ્ઞાપતિ જનનેન્દ્રિય છે અને વૃષ્ટિ જ આપનું વીર્ય છે. ॥ ૧૪ ॥ હે અવિનાશી ભગવન! જેમ જલમાં અનેક જલચર જીવો અને ઉભાના ફળમાં નાનાં-નાનાં અનેક જંતુઓ રહેતા હોય છે તેમ કેવળ ઉપાસના માટે મનોવૃત્તિથી જાણવા યોગ્ય આપ પૂર્ણ પરમેશ્વરમાં લોકપાલો સહિત અનંત જીવોથી પૂર્ણ અનેક લોકો રહેલા છે. ॥ ૧૫ ॥ પ્રભુ! આપ કીડા કરવા માટે પૃથ્વી પર જે જે રૂપ ધારણ કરો છો તે બધા અવતારો લોકોના શોક-મોહને નાચ કરી નાખો છે અને પછી બધા લોકો ધણા આનંદથી આપના નિર્મલયશનું ગાન કરે છે. ॥ ૧૬ ॥ પ્રભુ! આપે વેદો, ઋષિઓ, ઔપાધિઓ અને સત્ય-પ્રત વગેરેની રક્ષા અને પ્રસાર માટે મત્સ્યરૂપ ધારણ કર્યું હતું અને પ્રલયના સમુદ્રમાં સ્વચ્છાન્દ વિહાર કર્યો હતો. આપના તે મત્સ્યરૂપને હું નમસ્કાર કરું છું. આપે જ મધુ-કેટલ નામના અસુરોનો સંહાર કરવા માટે હયશ્રીવ અવતાર લીધો હતો. હું આપના તે રૂપને પણ નમસ્કાર કરું છું. ॥ ૧૭ ॥ આપે જે વિશાળ કુદ્ધપરૂપ લઈને મંદરાચલને ધારણ કર્યો હતો, આપને નમસ્કાર છે. આપે જ પૃથ્વીના ઊદ્ધાર માટે વરાહરૂપ સ્વીકાર્યું હતું, આપને મારા વારંવાર નમસ્કાર. ॥ ૧૮ ॥ પ્રભુલાદ જેવા ભક્તોના ભયને દૂર કરનાર પ્રભુ! આપના તે અલૌકિક નૃસિંહરૂપને નમસ્કાર કરું છું. આપે વામનરૂપ ગ્રહણ કરીને પોતાનાં ત્રણ ડગલાંથી ત્રણ લોકને માપી લીધાં હતાં. આપને હું નમસ્કાર કરું છું. ॥ ૧૯ ॥ પર્મનું ઉલ્લંઘન કરનાર અભિમાની ક્ષત્રિયોના સમૂહનો સંહાર કરવા માટે આપે ભૃગુપતિ પરશુરામરૂપ ધારણ કર્યું હતું. હું આપના તે રૂપને નમસ્કાર કરું છું. રાવણનો નાશ કરવા માટે આપે રધુવંશમાં ભગવાન શ્રીરામરૂપે અવતાર લીધો હતો. હું આપને નમસ્કાર કરું છું. ॥ ૨૦ ॥ વૈષ્ણવો તથા યાદવોનું પાલન-પોષણ કરીને આપ જ વાસુદેવ, સંકર્ણ, પ્રદ્યુમ્ન, અનિરુદ્ધ - ચતુર્વ્યૂહના રૂપમાં પ્રકટ થયા છો - હું આપને વારંવાર નમસ્કાર કરું છું. ॥ ૨૧ ॥

नमो बुद्धाय शुद्धाय देत्यदानवमोहिने ।
स्वेच्छप्रायक्षत्रहन्ते नमस्ते कलिरुपिष्ठे ॥ २२ ॥

भगवग्ज्ञवलोकोऽयं मोहितस्तव मायथा ।
अहंममेत्यसद्ग्राहो भ्राम्यते कर्मवर्त्मसु ॥ २३ ॥

अहं चात्मात्मज्ञारदारार्थस्वज्ञादिषु ।
अमामि स्वज्ञकुलेषु मूढः सत्यधिया विभो ॥ २४ ॥

अनित्यानात्मदुःखेषु विपर्ययमतिर्बहुहम् ।
द्वाद्वारामस्तमोविष्टोनं ज्ञनेत्वाऽक्षमनः प्रियम् ॥ २५ ॥

यथाऽबुधो जलं छित्वा प्रतिच्छन्तं तदुज्ज्वैः ।
अस्येति मृगतुष्णां वै तद्वाऽहं^१ पराऽमुभः ॥ २६ ॥

नोत्सहेऽहं कृपशधीः कामकर्महतं मनः ।
रोहुं प्रभाथिभिश्चकैर्कियमाणभितस्ततः ॥ २७ ॥

सोऽहं तवाऽद्वयुपगतोऽस्यसतां हुरापं
तथाप्यहं भवद्नुग्रह ईश मन्ये ।
पुंसो भवेद् यहि संसरणापवर्ग-
स्त्वयज्ञनाभसहुपासनयामतिःस्यात् ॥ २८ ॥

नमो विश्वानमात्राय सर्वप्रत्ययहेतवे ।
पुरुषेशप्रधानाय भ्रष्टाङ्गनन्तशक्तये ॥ २९ ॥

दैत्यो अने दानवोने मोहित करवा माटे आप शुद्ध अहिंसा-
मार्गना प्रवर्तक बुद्धनुं रूप ग्रहण करशो. हुं आपने
नमस्कार करुं छुं. पृथ्वीना क्षत्रियो ज्यारे स्वेच्छो जेवा थई
जशे, त्यारे तेमनो नाश करवा माटे आप ज कलिरुपे
अवतार लेशो. हुं आपने नमस्कार करुं छुं. ॥ २२ ॥

भगवन्! आ बधा ज ज्ञवो आपनी मायाथी मोहित
थई रह्या छे अने आ मोहने करणे ज ‘आ हुं छुं’, आ
मारुं छे’ ऐवा जूठा दुराग्रहमां क्षार्णने कर्ममार्गमां भटकी
रह्या छे. ॥ २३ ॥ मारा स्वामी! आ प्रभाषे हुं पश्च स्वज्ञमां
देखानारा पदार्थोनी जेम जूठां देह-घर, पत्नी-पुत्र अने धन-
स्वज्ञन वगेरेने सत्य समज्ञने तेमना मोहमां क्षार्ण रह्यो
हुं अने भटकी रह्यो छुं. ॥ २४ ॥

मारी मूर्खता तो जुओ, प्रभु! मे अनित्य वस्तुओने
नित्य, अनात्माने आत्मा अने हुःअने सुख मानी लीधुं छे.
भला, मारी आ उलटी बुद्धिनी कोई सीमा छे! आ प्रभाषे हुं
अश्वानवश सांसारिक सुख-हुःअ वगेरे द्वंद्वोमां ज पडी रह्यो अने
ऐ वात बिलकुल भूली गयो के, आप ज अमारा साचा छितेखी
छो. ॥ २५ ॥ जेम कोई अज्ञात्यो मनुष्य जण माटे तणाव पर
जाय अने तेने ते जणथी ज उत्पन्न थयेल शेवाण वगेरेथी
दंकायेला जणने, ‘आ जण नथी’ ऐवुं मानीने पाइचो जाय
अथवा दूर देखाता जांगवाना जणनी पाइचन दोडे, ते ज रीते
हुं आप जे पोतानी मायाथी छुपायेला होवाथी आपने छोडीने
विषयोमां सुखनी आशाए भटकी रह्यो छुं. ॥ २६ ॥ हुं
अविनाशी अक्षर वस्तुना ज्ञानथी रहित छुं. तेथी मारा मनमां
अनेक वस्तुओनी कामना अने तेना माटे कर्म करवाना संकल्पो
यता ज रहे छे. आ सिवाय आ ईन्द्रियो पश्च जे बहु ज बलवान
अने वशमां रहे तेवी नथी ते मनने भधी-भधीने बणपूर्वक
आम-तेम घसडीने लई जाय छे. तेथी मनने हुं रोकी शकतो
नथी. ॥ २७ ॥ आ प्रभाषे भटकतो रहेलो हुं आपनां ते
चरणकमणोनी छत्रायामां आवी पहेंच्यो छुं, जे दुधो माटे
हुर्लब छे. मारा स्वामी! आने पश्च हुं आपनो कृपा-प्रसाद ज
मानुं छुं. केमके, हे पश्चनाब! ज्यारे ज्ञवनो संसारथी मुक्ता
थवानो समय आवे छे, त्यारे सत्युरुपोनी उपासनाथी
चित्तवृत्ति आपना चरणोमां जोडाय छे. ॥ २८ ॥ प्रभु! आप
केवल विज्ञानरूप छो, विज्ञानघन छो. ज्ञान वगेरे जेटली पश्च
ग्रतीतिओ थाय छे, जेटली पश्च वृत्तिओ छे ते बधाना आप ज
करण अने अविज्ञान छो. ज्ञवरुपे अने ज्ञवोने सुख-हुःअ
आपनारा काण, कर्म, स्वल्बावे वगेरेना नियंता अने अनंत
शक्तिवाणा आप पूर्ण ब्रह्मने हुं नमस्कार करुं छुं. ॥ २९ ॥

१. उित्वाऽहं तां पराऽमुभः ।

नमस्ते वासुदेवाय सर्वभूतक्षयाय च ।

हृषीकेश नमस्तुत्यं प्रपञ्चं पाणि मां प्रभो ॥ ३० ॥

प्रलु ! आप ज वासुदेव, आप ज सधणा छवोना आश्रय (संकर्षण) छो; तथा आप ज बुद्धि अने मनना अविज्ञाता देवता हृषीकेश (प्रद्युम्न-अनिरुद्ध) छो. हुं आपने वारंवार नमस्कार करूं हुं. प्रलु ! आप मुळ शरणागतनी रखा करो. ॥ ३० ॥

=★=

इति श्रीभज्जागवते भगवान् पारमहेत्यां संहितायां दशमस्कन्धे पूर्वार्धेऽकूरस्तुतिर्णाम^१
चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४० ॥

दसमा स्कंधना पूर्वार्ध-अंतर्गत अकूरस्तुति नामनो चालीसमो अध्याय समाप्त.

=★=

ऐकतालीसमो अध्याय

श्रीकृष्णनो मथुरामां प्रवेश

१०

श्रीशुक उवाच

स्तुवतस्तस्य भगवान् दर्शयित्वा जले वपुः ।
भूयः समाहरत् कृष्णो नटो नाट्यमिवात्मनः ॥ १ ॥

सोऽपि चान्तर्हितं वीक्ष्य जलाद्विन्मङ्गल्य सत्परः ।
कृत्वा चावश्यकं सर्वं विस्मितो रथमागमत् ॥ २ ॥

तमपृच्छद्वृष्टीकेशः किं ते दृष्टमिवाद्वृतम् ।
भूमौ वियति तोये वा तथा त्वां लक्षयामहे ॥ ३ ॥

अकूर उवाच

अद्वृतानीह यावन्ति भूमौ वियति वा जले ।
त्वयि विश्वात्मके तानि किं भेदद्वयं विपश्यतः ॥ ४ ॥

यत्राद्वृतानि सर्वाणि भूमौ वियति वा जले ।
तं त्वाऽनुपश्यतो भ्रत्वान् किं मे दृष्टमिहाद्वृतम् ॥ ५ ॥

ईत्युकृत्वा चोदयामास स्यन्दनं गान्धिनीसुतः ।
मथुरामनयद् रामं कृष्णां चैव हिनात्यये ॥ ६ ॥

श्रीशुकदेवज्ञ कहे छे – परीक्षित! अकूरज्ञ आ प्रभानो स्तुति करी रखा हता. तेमने लगवान् श्रीकृष्णो जलमां पोतानां दिव्यदृपना दर्शन कराव्यां अने पछी ते ३५ अदृश्य करी हीं हुं, जेम कोई कलाकार अलिनय दरभियान कोई ३५ देखाईने पछी तेने परदा पाइण छुपावी हे छे तेम. ॥ १ ॥ ज्यारे अकूरज्ञ ए जोपुं के भगवान्ननु ते दिव्यदृप अंतर्धीन थहि गयुं, त्यारे ते जलमांथी भहार आव्या अने पछी जलदी-जलदी बधां आवश्यक कर्म समाप्त करीने रथमां बेसी गया. ते समये ते विस्मित थहि रह्या हता. ॥ २ ॥ भगवान् श्रीकृष्णो तेमने पूछ्युं – ‘काकाशी! तमे शुं पृथ्वी, आकाश अथवा जलमां कोई अद्वृत वस्तु जोई? केमके तमारूं मुख जोतां ऐवुं लागे छे.’ ॥ ३ ॥

अकूरज्ञ ए कह्युं – ‘प्रलु! पृथ्वी, आकाश तथा जलमां अने संपूर्ण संसारमां जेटला पाणि अद्वृत पदार्थो छे, ते बधा आपमां ज छे. केम के, आप विश्वदृप छो. ज्यारे हुं आपने ज जोई रह्यो हुं, त्यारे ऐवी कहि अद्वृत वस्तु जेवानी बाकी रही जाय छे, जे मैं न जोई होय! ॥ ४ ॥ भगवन्! जेटली पाणि अद्वृत वस्तुओ छे, ते पृथ्वीमां होय, अथवा जलमां के आकाशमां होय – ते बधी जेमां छे, ते ज आपने हुं जोई रह्यो हुं! आपना विना बीजे कोई स्थाने कहि आश्रये छे ज नहीं. ॥ ५ ॥ एम कही गांधिनीना पुन अकूरज्ञ ए रथ हांक्यो अने भगवान् श्रीकृष्ण तथा बलरामज्ञने लहिने सायंकाणे तेअो मथुरापुरी जहि पहोच्या. ॥ ६ ॥

१. अकूरयाने भगवुरपस्तुतिश्चत्वारिंशोऽध्यायः ।

मार्गे ग्रामजना राजंसत्र तत्रोपसङ्गताः ।
वसुदेवसुतौ वीक्ष्यै प्रीता दृष्टिं न चाद्दुः ॥ ७ ॥

तावद् प्रश्नैकससत्र नन्दगोपादयोऽग्रतः ।
पुरोपवनमासाद्य प्रतीक्षन्तोऽवतस्थिरे ॥ ८ ॥

तान् समेत्याह भगवान्कूरं जगदीश्वरः ।
गृहीत्वा पाणिना पाणिं प्रश्रितं प्रहसन्निव ॥ ९ ॥

भवान् प्रविशताभग्ने सहयानः पुरीं गृहम् ।
वयं त्विहावमुच्याथ ततो दक्ष्यामहे पुरीम् ॥ १० ॥

अहूर्द उवाच

नाहं भवद्भ्यां रहितः प्रवेक्ष्ये मथुरां प्रभो ।
त्यक्तुं नार्हसि मां नाथ भक्तं ते भक्तवत्सल ॥ ११ ॥

आगच्छ याम गेहान् नः सनाथान् कुर्वधोक्षज ।
सहाग्रजः सगोपालैः सुहृदिश्च सुहृतम् ॥ १२ ॥

पुनीहि पादरजसा गृहान् नो गृहमेविनाम् ।
यच्छौचेनानुतृप्यन्ति पितरः साज्जयः सुराः ॥ १३ ॥

अवनिज्याइत्रियुगलमासीच्छलोक्यो बलिर्महान् ।
ऐश्वर्यमतुलं लेभे गतिं चैकान्तिनां तु या ॥ १४ ॥

आपस्तेऽश्रत्यवनेऽन्यस्तील्लोकाग्नुययोऽपुनन् ।
शिरसाऽधत्तयाः शर्वः स्वर्योताः सगरात्मजाः ॥ १५ ॥

देवदेव जगत्ताथ पुष्पश्रवणकीर्तन ।
यदूतमोत्तमश्लोक नारायण नमोऽस्तु ते ॥ १६ ॥

परीक्षित! रस्तामां डेक-डेकाशे ओकडा थेला गामडाना लोडो वसुदेवजना ते बन्ने पुत्रोने जोई प्रसन्न थई गया. तेओ तेमनी दृष्टिने पाणी वाणी शक्ता न हता. ॥ ७ ॥ नंदबावा वगेरे प्रज्ञवासीओ तो पहेलांधी ज त्यां पहोंची गया हता, अने मथुरापुरीना बहारना उपवनमां रोकाईने तेमनी प्रतीक्षा करी रह्या हता. ॥ ८ ॥ तेमनी पासे पहोंचीने जगदीश्वर भगवान् श्रीकृष्णे विनयपूर्वक उभेला अकूरज्जनो खाथ पोताना लाथमां लઈने हसता होय तेम मुख भलकावीने कह्यु - ॥ ९ ॥ 'काकाश्री! तमे रथ लઈने पहेलां मथुरापुरीमां प्रवेश करी तमारे घेर आओ. अमे लोडो अहीं उतरीने पछी नगर जोवा आवीशु. ॥ १० ॥

अकूरज्जे कह्यु - प्रभु! तमने बन्नेने लीधा विना हुं मथुरापुरीमां जई शक्तो नथी. स्वामी! हुं तमारो भक्त छु! भक्तवत्सल प्रभु! तमे भारो त्याग न करो. ॥ ११ ॥ भगवन्! आवो ने, आपहो जईओ. भारा परम लितेधी अने साच्चा सुहृद भगवन्! आप, बलरामज्ज, गोपबाणडो तथा नंदरायज्ज वगेरे आत्मीयज्जनो साथे आवीने भारं घर सनाथ करो. ॥ १२ ॥ अगे गृहस्थी छाओ. तमे तमारी चरण-रज्जधी अभारं घर पवित्र करो. आपना चरणोना प्रक्षालित जग (गंगाज्जण अथवा चरणामृत)थी अज्जिन, देवताओ, पितृओ—बधा ज तुपा थई आय छे. ॥ १३ ॥ प्रभु! तमारा युगलचरणोने पञ्चाणीने महात्मा बलिओ ऐवो यश प्राप्त कर्या, जेनुं गान संत पुरुषो करे छे. भात्र यश ज नहीं तेमने अपार ऐश्वर्य तथा ते गति प्राप्त थई, जे अनन्य ग्रेमी भक्तोने प्राप्त थाय छे. ॥ १४ ॥ आपना चरणोना प्रक्षालनथी पवित्र चरणोदक — गंगाज्जे त्रिष्ठो लोकने पवित्र करी हीधां. खरेखर तेओ पवित्रतानी मूर्ति छे. ते गंगाज्जना स्पर्शधी सगरना पुत्रोने सद्गति प्राप्त थई अने ते ज जलने भगवान् शंकरे पोताना मस्तक पर धारण कर्यु. ॥ १५ ॥ यादवश्रेष्ठ! तमे देवताओना पक्ष आराध्य देव छो. जगतना स्वामी छो. आपना गुण अने लीलाओनुं श्रवण तथा कीर्तन अत्यंत मंगलकारी छे. उतम पुरुषो आपना गुणोनुं कीर्तन करता रहे छे. नारायण! हुं आपने नमस्कार कर्ने छु. ॥ १६ ॥

શ્રીભગવાનુવાચ

આયાસે ભવતો ગોહમહમાર્યસમન્વિતઃ ।
યદુચકુહું હત્વા વિતરિષે સુહત્ત્રિયમ् ॥ ૧૭ ॥

શ્રીશુકુવાચ

એવમુક્તો ભગવતા સોઽકૂરો^૧ વિમના ઈવ ।
પુરી પ્રવિષ્ટઃ કંસાય કર્માવેદ્ય ગૃહં-યયૌ ॥ ૧૮ ॥

અથાપરાઙે ભગવાનું કૃષ્ણાઃ સર્કર્ષણાન્વિતઃ ।
મથુરાં પ્રાવિશાદ્ ગોપેર્દિદક્ષુઃ પરિવારિતઃ ॥ ૧૯ ॥

દદર્શ તાં સ્ફાટિકતુજગોપુર-
દ્વારાં બૃહદ્રેમકપાટતોરણામ् ।
તામ્રારકોષાં પરિખાદુરાસદા-
મુદ્યાનરસ્યોપવનોપશોભિતામ् ॥ ૨૦ ॥

સૌવર્ણશૃજાટકહર્યનિષ્કૃતૈः
શ્રેષ્ઠીસભાભિર્ભવનૈરૂપસ્કૃતામ् ।
વૈદૂર્યવજામલનીલવિદુમૈ-
મુક્તાહરિન્દ્રિર્વલભીષુ વેદિપુ ॥ ૨૧ ॥

જુષેષુ જાલામુખરન્ધ્રકુદ્રિમે-
ખાવિષ્ટપારાવતબહિનાદિતામ् ।
સંસિકતરથ્યાપણમાર્ગચત્વરાં
પ્રકીર્ણમાલ્યાડુરલાજતાદુલામ् ॥ ૨૨ ॥

આપૂર્ણકુમ્ભૈર્ધિયન્દનોક્તિતે:
પ્રસૂનદીપાવલિભિ: સપલ્લવૈ: ।
સવૃન્દરમ્ભાકમુકૈ: સકેતુભિ:
સ્વલુકુતદ્વારગૃહાં સપહૃકૈ: ॥ ૨૩ ॥

શ્રીભગવાને કહું - કાકાશી! હું દાઉલેયા સાથે તમારે
દેર આવીશ, પરંતુ પહેલાં આ યાદવોના ગ્રોહી કંસને મારીને
પછી મારા બધા સુહૃદ-સ્વજનોનું પ્રિય કરીશ. ॥ ૧૭ ॥

શ્રીશુકુવાચ કહે છે - પરીક્ષિત! ભગવાનના આ
પ્રમાણે કહેવાથી અકૃતજ્ઞ યોગી ઉદાસ જેવા થઈ ગયા,
તેમણે મથુરામાં પ્રવેશ કરીને કંસ પાસે જઈને શ્રીકૃષ્ણા-
બલરામને લઈ આવ્યાના સમાચાર કણા અને પછી તેઓ
પોતાને દેર ગયા. ॥ ૧૮ ॥ બીજા દિવસે ત્રીજા પહોરમાં
બલરામજી અને ગોપબાળકો સાથે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે
મથુરાપુરી જોવા માટે નગરમાં પ્રવેશ કર્યો. ॥ ૧૯ ॥
ભગવાને જોયું કે નગરના ડિલ્લામાં સ્ફાટિકમણિના બહુ
ઊચા-ઊચા ગોપુર (મુખ્ય દરવાજા) તથા ધરોમાં પણ
મોટા-મોટા દરવાજા હતા. તેમાં સોનાનાં મોટાં-મોટાં કમાડ
લગાવેલાં છે અને સોનાનાં જ તોરણ (બહારના દરવાજા)
બનાવેલાં છે. નગરમાં ચારે બાજુ તાંબા-પીતળની દીવાલો
બનાવેલી છે. જાઈને કારણે બીજે ક્ષાંયથી તે નગરમાં
પ્રવેશ કરવો બહુ મુશ્કેલ હતો. નગરમાં અનેક સ્થળે સુંદર
બગીચા અને ઉપવનો (માત્ર જીઓ માટે) શોભી રહ્યાં
હતાં. ॥ ૨૦ ॥ સોનાના ચોતરા, ધનવાનોની હવેલીઓ
પણ જોનાની હતી, બવનોની ભૂમિ પણ સોને મહેલી
હતી. (ચૌટાં, સભાસ્થાનો અને જન-નિવાસો-મકાનો, તેનાં
છજાં, ચબૂતરા, જરૂખા વગેરે પણ સોનાથી બનાવેલાં હતાં.)
ઘરની અને બગીચામાં બેસવાની ઓટલીઓ વૈદૂર્ય, હીરા,
સ્ફાટિકમણિ, નીલમણિ, પ્રવાલમણિ, મૌઝિયાં, લીલમથી
શોભતી હતી. તેના પર બેઠેલાં કબૂતર, મોર વગેરે પક્ષીઓ
જાત-જાતનો કલરવ કરી રહ્યાં હતાં. માર્ગ, બજાર, ગલી
અને ચોતરાઓને કૂલો, જવારા, ડાંગરની ધાઢી, ચોખા
વગેરેથી શાંકાણાર્યાં હતાં. ॥ ૨૧-૨૨ ॥ ઘરના દરવાજાઓ
પર દહીં અને ચંદન વગેરેના સુગન્ધિત જળથી ભરેલા
કણશ મૂકેલા હતા અને તે કૂલ, દીપક, નવી-નવી કુપળો,
કેળ, સોપારીનાં વૃક્ષો, નાની-નાની ધજાઓ અને રેશમી
વચ્ચોથી સારી રીતે સજાવવામાં આવ્યા હતા. ॥ ૨૩ ॥

૧. અકૂરો ।

तां सभ्रविष्टौ वसुदेवनन्दनौ
वृतौ वयस्यैर्नरदेववर्त्मना ।
प्रहुं समीयुस्त्वरिताः पुरक्षियो
उम्र्याणि चैवारुरुषुर्पोत्सुकाः ॥ २४ ॥

काश्चिद् विपर्यग्यृतवस्थभूषणा
विस्मृत्य चैकं युगलेष्वथापराः ।
कृतैकपत्रश्रवणैकनूपुरा
नाऽकृत्याद्वितीयं त्वपराश्च लोचनम् ॥ २५ ॥

अशनन्त्य एकास्तदपास्य सोत्सवा
अभ्यज्यमाना अकृतोपमञ्जनाः ।
स्वपन्त्य उत्थाय निशम्य निःस्वनं
प्रपाययन्त्योऽर्भमपोह्य मातरः ॥ २६ ॥

मनांसि तासामरविन्दलोचनः
प्रगल्भलीलाहसितावलोकने ।
जहार मताद्विरहेन्द्रविकमो
देशां दद्यश्चिरमणात्मनोत्सवम् ॥ २७ ॥

दृष्ट्वा मुहुःश्रुतमनुद्रुतयेतसस्तं
तत्प्रेक्षणोत्सिमतसुधोक्षणलब्धमानाः ।
आनन्दमूर्तिमुपगुह्य देशाऽक्तमलब्धं
हृष्यत्ययो जहुरनन्तमरिन्दमाधिम् ॥ २८ ॥

ग्रासादशिखरातुढाः प्रीत्युत्कुल्लामुखाभ्युजाः ।
अभ्यवर्धन् सौमनस्यैः प्रमदा बलकेशवौ ॥ २९ ॥

दध्यक्षतैः सोदपात्रैः सर्वगन्धैरभ्युपायनैः ।
तावानर्युः प्रमुदितास्तत्र तत्र द्विजातयः ॥ ३० ॥

परीक्षित! वसुदेवनन्दन भगवान श्रीकृष्ण अने बलरामज्ञने गोपबाणको साथे राजमार्गथी मथुरानगरीमां प्रवेश कर्या, ते वज्रे नगरनी लीओ बहु ज उत्सुकताथी आ जन्मे भाईओने ज्ञेवा माटे जलटी-जलटी अटारीओ पर चढ़ी गई, ॥ २४ ॥ कोईक कोईक उतावणने लीषे पोतानां वस्त्रो अने दागीना उथा पहेरी लीधां, कोईक भूलधी कुड़ण, कंकड़ वगेरे जोड़ीमां पहेरवामां आवतां आभूषणोमांधी एक ज पहेर्यु अने चालवा मांझ्यु, कोईक एक ज कानमां आभूषण पहेर्यु हतुं तो कोईने एक ज पगमां जांजर पहेर्या, कोईक एक ज आंधमां काजल आंजु शकी हती अने बीजु आंधमां आंज्या विना ज नीकणी पडी, ॥ २५ ॥ केटलीक लीओ तो भोजन करी रही हती ते हाथमांनो कोणियो फँकीने दोडी गई, केटलीक शरीरे मर्दन करती तेने अधूरूं मूडी अने केटलीक नाल्हा विना ज दोडी गई, केटलीक सूतेली लीओ लोडीनो अवाज सांबणीने उठीने आवी अने बीजु केटलीक माताओ बाणकोने स्तनपान कराववानुं मूडीने श्रीकृष्णनां दर्शन करवा दोडी आवी, आ प्रमाणे बधानुं मन श्रीकृष्णनां दर्शन करवा आतुर हतुं, ॥ २६ ॥ राजमार्ग पर मदमाता गङ्गराजनी जेम चालता कमलनपन श्रीकृष्णो, मथुरापुरीनी लीओना नेत्रोने (ठे, जे लक्ष्मीज्ञने पळा आनंदित करवावाणा छे) पोताना श्यामसुंदर विश्राहथी बहु ज आनंद आप्यो अने पोताना विलासपूर्ण हास्य तथा भावभरी दृष्टि वडे मथुरानी लीओना मन रही लीधां, ॥ २७ ॥ मथुरानी लीओ बहु दिवसधी भगवान श्रीकृष्णनी अद्भुत लीलाओ विशे सांबणती हती, तेमनां चित्त चिरकालथी श्रीकृष्णनां दर्शन माटे चंचण-व्याकुण धर्दि रह्यां हतां, आजे तेमणे तेमने जोया, भगवान श्रीकृष्णो पळा पोतानी प्रेमभरी दृष्टिथी अने मन्द हास्यना सुधारसथी तेमनुं सन्मान कर्यु, परीक्षित! ते लीओओ नेत्रो द्वारा भगवानने पोताना हृदयमां लई जहने तेमना आनंदमय स्वरूपनुं आदिंगन कर्यु, तेमना शरीरमां रोमांय थर्दि गयो अने बहु दिवसनो विरह-व्याधि शांत थर्दि गयो, ॥ २८ ॥ मथुरानी लीओ पोत-पोताना महेलोनी अटारीओ पर चढ़ीने बलरामज्ञ अने श्रीकृष्ण पर पुष्पोनी वृष्टि करवा लागी, ते समये ते लीओनां मुखकमल प्रेमना आवेगथी भीली रह्यां हतां, ॥ २९ ॥ ब्राह्मण, क्षत्रिय अने वैश्योओ ठेक-ठेकाणे दहीं, अक्षत, जलथी भरेलां पात्रो, पुष्पोना छार, चंदन अने लेटनी सामग्रीओथी आनंदमग्न थर्दने भगवान श्रीकृष्ण अने बलरामज्ञनी पूजा करी, ॥ ३० ॥

ઓચુ: પૌરા અહો ગોપ્યસ્તપ: કિમચરન્મહત્ત. ।
યા હૈતાવનુપશ્યન્તિ નરલોકમહોત્સવૌ ॥ ૩૧ ॥

૨૭૫ કઞ્ચિદાયાન્તં રજંકારં ગદાગ્રજઃ ।
દેખ્યાડયાચત વાસાંસિ ધૌતાન્યત્યુતમાનિય ॥ ૩૨ ॥

દેખ્યાવયો: સમુચિતાન્યજં વાસાંસિ ચાઈતો: ।
ભવિષ્યતિ પરં શ્રેયો દાતુસ્તે નાત્ર સંશય: ॥ ૩૩ ॥

સ યાચિતો ભગવતા પરિપૂર્ણન સર્વત: ।
સાક્ષેપં રૂપિત: પ્રાહ ભૂત્યો રાશઃ સુદુર્મદ: ॥ ૩૪ ॥

ઈદશાન્યેવ વાસાંસિ નિત્યં ગિરિવનેચરા: ।
પરિધત કિમુદ્વૃતા રાજદ્રવ્યાષ્યભીષથ ॥ ૩૫ ॥

યાતાશુ બાલિશા મૈવં પ્રાથ્ય યદિ જિજીવિષા ।
બધનન્તિ ઘનન્તિ લુભ્યન્તિ દેમં રાજકુલાનિવૈ ॥ ૩૬ ॥

એવં વિકિષ્યમાનસ્ય કુપિતો દેવકીસુત: ।
૨૭૬ કસ્ય કરાગ્રેણ શિર: કાયાદપાતયત્ ॥ ૩૭ ॥

તસ્યાનુજીવિન: સર્વે વાસ: ૨ કોશાન વિસૃજ્ય વૈ ।
દુદ્રુવુ: સર્વતો માર્ગ વાસાંસિ જગૃહેડચ્યુત: ॥ ૩૮ ॥

વસિત્વાડતમાધ્રિયે વસે કૃષ્ણઃ સર્વાંષાસ્તથા ।
શેષાષ્યાદત ગોપેભ્યો વિસૃજ્ય ભુવિ કાનિચિત् ॥ ૩૯ ॥

તતસ્તુ વાયક: પ્રીતસ્તયોર્વેષમકલ્પયત ।
વિચિત્રવણ્ણૈશૈલેયૈરાકલ્પૈરનુરૂપત: ॥ ૪૦ ॥

નાનાલક્ષણવેષાભ્યાં કૃષ્ણારામૌ વિરેજતુ: ।
સ્વલુકુતૌ બાલગજૌ પર્વણીષ સિતેતરૌ ॥ ૪૧ ॥

ભગવાનને જોઈને બધા નગરવાસી આપસમાં કહેવા લાગ્યા - 'ધન્ય છે! ધન્ય છે!' ગોપીઓએ એવી કર્છ મહાન તપસ્યા કરી છે, જેના કારણે આ મનુષ્યમાત્રને પરમાનન્દ આપવાવાળા આ બન્ને મનોહર ડિશોરોને નિરખતી રહે છે. ॥ ૩૧ ॥

૧ એ જ સમયે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણો જોયું કે એક ધોખી, (જે કપડાં રંગવાનું કામ પણ કરતો હતો) તેમની તરફ આવી રહ્યો છે. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણો તેની પાસે ધોયેલા ઉત્તમ-ઉત્તમ વસ્ત્રો માંગ્યાં. ॥ ૩૨ ॥ ભગવાને કહ્યું, 'ભાઈ! તમે મને એવાં વસ્ત્રો આપો જે અમને અમારા શરીરને યોગ્ય હોય. ખરેખર અમે તે વસ્ત્રોના અધિકારી છીએ. એમાં શંકા નથી કે, જો તમે અમને વસ્ત્રો આપશો, તો તમારું પરમ કલ્યાણ થશે.' ॥ ૩૩ ॥ પરીક્ષિત! ભગવાન સર્વત્ર પરિપૂર્ણ છે. સર્વ કાંઈ તેમનું જ છે. છતાં તેમણે આ પ્રમાણો માગવાની લીલા કરી. પરંતુ તે મૂર્ખ, રાજી કંસનો સેવક હોવાને કારણે ગર્વથી છકી ગયો હતો. ભગવાનની વસ્તુ ભગવાનને આપવી તો દૂર રહી, તેણે કોષિત થઈને આક્ષેપ કરતાં કહ્યું - ॥ ૩૪ ॥ 'તમે લોકો રહો છો હુંમેશાં પર્વતો અને જંગલમાં. શું ત્યાં આવાં કપડાં પહેરો છો? તમે લોકો બહુ જ ઉદ્ધત થઈ ગયા છો, તેથી તો આ રાજ્યની વસ્તુ પર હક કરો છો. હવે તમને રાજાની સંપત્તિ લૂટવાની હશ્છા થઈ છે. ॥ ૩૫ ॥ અરે મૂર્ખાંઓ! જાઓ, બાળી જાઓ! જો થોડા દિવસ જીવવાની હશ્છા હોય તો આવું બીજીવાર માગશો નહીં. રાજ્યના સેવકો તમારા જેવા ઉદ્ધત લોકોને પકડીને કેદ કરી લે છે.' ॥ ૩૬ ॥ જ્યારે તે ધોખી આ પ્રમાણો વધારે પડતી બહેકી બહેકીને વાતો કરવા લાગ્યો ત્યારે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણો સહેજ કોષિત થઈને તેને એક તમારો માર્યા અને તેનું માધું તુરત જ ખડથી નીચે પડી ગયું. ॥ ૩૭ ॥ આ જોઈને તે ધોખીની પાસે કામ કરવાવાળા બધા માણસો કપડાનાં પોટલાં ત્યાં જ મૂકીને ભાગી ગયા. ભગવાને તે વસ્ત્રો લઈ લીધાં. ॥ ૩૮ ॥ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ અને બલરામજીએ મનગમતાં વસ્ત્રો પહેરી લીધાં તથા બચેલાં વસ્ત્રોમાંથી ઘણાં વસ્ત્રો પોતાના સાથી ગોપબાળકોને પણ આપ્યાં. ઘણાં વસ્ત્રો તો ત્યાં પડતા મૂકીને તેમણે ચાલવા માંડ્યું. ॥ ૩૯ ॥

ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ અને બલરામજી જ્યારે થોડા આગળ વધ્યા. ત્યારે તેમને એક દરજ મળ્યો. ભગવાનનું અનુપમ સૌનંદર્ય જોઈને તે બહુ પ્રસન્ન થઈ ગયો. તેણે તે રંગ-બેરંગી સુંદર વખોમાંથી તેમના શરીર પર બંધબેસતા પોષાક બનાવી આપ્યા. ॥ ૪૦ ॥ અનેક પ્રકારનાં વખોથી વિલૂષિત બનેલા બન્ને ભાઈ વિશેષ શોખી રહ્યા હતા. જાણો ઉત્સવના પ્રસંગે શેત-શ્યામ હાથીના બચ્યાં સજાવ્યાં હોય! ॥ ૪૧ ॥

૧. સુદુર્મુખ: ૨. બાલઘોર્ણિતત્ત્વસુ:

तस्य प्रसन्नो भगवान् प्रादात् सारुप्यमात्मनः ।
श्रियं च परमां लोके बलैश्वर्यस्मृतीन्द्रियम् ॥ ४२ ॥

ततः सुदाम्नो भवनं मालाकारस्य जग्मतुः ।
तौ देख्या स समुत्थाय ननाम शिरसा भुवि ॥ ४३ ॥

तयोरासनमानीय पादं चार्घ्यार्हणादित्तिः ।
पूजां सानुगयोश्चके अकृताभ्युलानुलेपनैः ॥ ४४ ॥

प्राह नः सार्थकं जन्म पावितं च कुलं प्रभो ।
पितृदेवर्षयो भवं तुष्टा त्यागमनेन वाम् ॥ ४५ ॥

भवन्तौ उल विश्वस्य जगतः कारणां परम् ।
अवतीर्णाविहांशेन क्षेमाय च भवाय च ॥ ४६ ॥

न हि वां विषमा दृष्टिः सुहृदोर्जगदात्मनोः ।
समयोः सर्वभूतेषु भजन्तं भजतोरपि ॥ ४७ ॥

तावशापयतं^१ भूत्यं उमहं करवाणि वाम् ।
पुंसोऽत्यनुग्रहो व्येष भवलिर्यन्तियुज्यते ॥ ४८ ॥

इत्यभिप्रेत्य राजेन्द्र सुदामा प्रीतमानसः ।
शस्तैः सुगन्धैः कुसुमैर्मालाः^२ विरचिता ददौ ॥ ४९ ॥

ताभिः स्वलङ्कृतौ प्रीतौ कृष्णारामौ सहानुगौ ।
प्रक्षाताय प्रपत्नाय ददतुर्वरदौ वरान् ॥ ५० ॥

सोऽपि वक्रेऽयलां भक्तिं तस्मिन्नेवाभिलात्मनि ।
तद्वक्तेषु च सौहार्दं भूतेषु च दयां पराम् ॥ ५१ ॥

भगवान् श्रीकृष्णा ते दरक्ष उपर बहु प्रसन्न थया तेमध्ये तेने आ लोकमां भरपूर पन-संपत्ति, बल-ऐश्वर्य, पोतानी स्मृति अने दूर सुधी ज्ञेवा-सांबणवानी इन्द्रियों संबंधी शक्तिओं आपी अने मृत्यु पछी पोतानो सारुप्यमोक्ष पक्ष आपी दीप्तो ॥ ४२ ॥

त्यार पछी भगवान् श्रीकृष्णा सुदामा माणीने घेर गया बन्ने भाईओने जोतां ज सुदामा उठीने उभो थहि गयो अने जमीन पर माथुं मूँझीने तेमने प्रख्याम कर्या ॥ ४३ ॥ पछी तेमने आसन पर बेसाडी तेमना चरक्ष पख्याया, हाथ धोवडाव्या अने पछी ज्वालबाणको सहित ज्वानी पुष्पहार, पान, चन्दन-वगेरे सामग्रीथी विषिपूर्वक पूजा करी ॥ ४४ ॥ त्यार पछी तेषों मार्यना करी — ‘प्रभु! आप बन्नेना शुभ-आगमनथी अमारो जन्म सक्षण थहि गयो, अमारुं कुण पवित्र थहि गयुं. आजे अमे पितृओ, ऋषिओ अने देवताओना ऋषमांथी मुक्ता थहि गया. तेओ अमारा पर परम संतुष्ट छे ॥ ४५ ॥ आप बन्ने संपूर्ण जगतना परम कारक्ष छो. आपे संसारना अत्युदय, उन्नति अने निःश्रेयस — मोक्षना माटे ज आ पृथ्वी पर पोताना शान, बल वगेरे अंशों साथे अवतार लीपो छे ॥ ४६ ॥ जोके तमे प्रेम करनाराओ साथे ज प्रेम करो छो, भजन करनाराओने ज बज्जो छो — तेम छतां आपनी दृष्टिमां विषमता नथी. केम्के, आप संपूर्ण जगतना परम सुकृद अने आत्मा छो. आप समस्त प्राणीओ अने पदार्थोंमां समरूपे स्थित छो ॥ ४७ ॥ हुं आपनो दास छुं. आप मने आज्ञा आपो के हुं आपनी शी सेवा करु. भगवन्! ज्ञव पर आपनो आ बहु मोटो अनुग्रह छे, पूर्ण कृपा-प्रसाद छे के आप तेने आज्ञा आपीने ठोक्ह कार्यमां नियुक्त करो छो ॥ ४८ ॥ राजेन्द्र! सुदामा माणीओ आ प्रमाणे मार्यना कर्या पछी भगवाननो अभिप्राय जाणीने बहु ज प्रेम अने आनंदमन थहिने बहु ज सुंदर-सुंदर तथा सुगन्धित पुण्योदी गृथेली माणाओ तेमने पहेरावी ॥ ४९ ॥ ज्यारे ग्रोपबाणको अने बलरामज्ञनी साथे भगवान् श्रीकृष्णा ते सुंदर-सुंदर माणाओथी अलंकृत थहि चूक्ष्या, त्यारे ते वरदायक प्रभुओ प्रसन्न थहिने नप्र अने शरणागत सुदामाने श्रेष्ठ वरदान आप्यां ॥ ५० ॥ सुदामाओ तेमनी पासे ए ज वरदान माझ्युं के, ‘प्रभु! आप ज समस्त प्राणीओना आत्मा छो. सर्वस्वरूप आपना चरक्षोमां मारी अविचल भक्ति रहो. आपना भक्तो साथे मारुं सौहार्द, मैत्रीनो संबंध रहो अने समस्त प्राणीओना प्रति स्वाभाविक दयानो भाव रहो.’ ॥ ५१ ॥

१. साक्षात्कापयतं । २. र्मालां विरचिता ।

ઈતિ તસ્મૈ વરે દાત્વા શ્રીયં ચાન્દ્યવર્ધિનીમ् ।

બલમાયુર્યશઃ કાન્તિં નિર્જગામ સહાગ્રજઃ ॥ ૫૨ ॥

ભગવાન શ્રીકૃષ્ણો સુદામાને તેને માગેલું વરદાન તો આપ્યું જુ - એવી લક્ષ્મી પણ આપી, જે વંશપરંપરાની સાથે-સાથે વખતી જાય, અને સાથે-સાથે બળ, આયુષ્ય, કીર્તિ તથા કાન્તિનું પણ વરદાન આપ્યું. ત્યાર પછી ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ બલરામજી સાથે ત્યાંથી વિદાય થઈ ગયા. ॥ ૫૨ ॥

—★—

ઈતિ શ્રીમદ્ભાગવતે મહાપુરાણો પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં દશમસ્કંન્દે પૂર્વાર્ધ^૧ પુરપ્રવેશો નામ
એકચત્વારિંશોઽધ્યાય: ॥ ૪૧ ॥

દસમા સ્ક્રનના પૂર્વાર્ધ-અંતર્ગત પુરપ્રવેશ નામનો એકતાલીસમો અધ્યાય સમાપ્ત.

—★—

બેતાલીસમો અદ્યાય

કુઝા પર કૃપા, ધનુધલંગ અને કંસને ગભરામણા

શ્રીશુક ઉવાચ^૨

અથ પ્રજન્ન રાજપથેન ભાધવ:
શ્રીયં ગૃહીતાર્જવિલેપભાજનામ् ।
વિલોક્ય કુઝાં યુવતીં વરાનનાં
પ્રપ્રચ્છ યાનીં પ્રહસન્ન રસપ્રદ: ॥ ૧ ॥

કા ત્વં વરોર્વતદુ હાનુલેપનં
કાસ્યાર્જને વા કથયસ્ત્વ સાધુ ન: ।
દેહાવયોરર્જવિલેપમુતામં
શ્રેયસ્તતતસ્તે નાયિરાદ ભવિષ્યતિ ॥ ૨ ॥

સૈરન્ન્યુવાચ

દાસ્યસ્યહું સુન્દર કંસસમ્મતા
ત્રિવક્તનામા વિનુલેપકર્મણિ ।
મહાવિતિ ભોજપતેરતિપ્રિયં
વિના યુવાં કોઇન્યતમસ્તદહૃતિ ॥ ૩ ॥

રૂપપેશલમાધુર્યહસિતાલાપવીક્ષિતે: ।
ધર્ષિતાત્મા દદૌ સાન્દ્રમુભયોરનુલેપનમ् ॥ ૪ ॥

શ્રીશુકહેવજી કહે છે - પરીક્ષિતા એ પછી ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ જ્યારે પોતાની મંડળી સાથે રાજમાર્ગથી આગળ વધ્યા ત્યારે તેમણે એક તરણ ઓને જોઈ. તેનું મુખ તો સુંદર હતું પરંતુ તે શરીરથી કૂબડી હતી. તેથી તેનું નામ પડી ગયું હતું 'કુઝા.' તે પોતાના હાથમાં ચંદનનું પાત્ર લઈને જઈ રહી હતી. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ પ્રેમરસનું દાન કરવાવાળા છે, તેમણે કુઝા પર કૃપા કરવા માટે હસીને તેને પૂછ્યું - ॥ ૧ ॥ 'સુન્દરી! તમે કોણ છો? આ ચંદન કોના માટે લઈ જઈ રહ્યાં છો? કલ્યાણી! મને બધું સાચે સાચું કહી શો. આ ઉત્તમ ચંદન, આ અંગરાગ અમને પણ આપો. આ દાનથી તુરત તમારું પરમ કલ્યાણ થશે.' ॥ ૨ ॥

સૈરન્ન્યી કુઝાઓ કહ્યું - 'પરમ સુંદર! હું કંસની પ્રિય દાસી છું. મહારાજ મને બહુ માને છે. મારું નામ ત્રિવક્તા (કુઝા) છે. હું તેમને ત્યાં ચંદન, અંગરાગ લગાડવાનનું કામ કરું છું. મારા દ્વારા તૈયાર કરેલું ચંદન અને અંગરાગ ભોજરાજ કંસને બહુ પસંદ છે. પરંતુ તમારા બન્નેથી ચઢિયાતું બીજું કોઈ ઉત્તમ પાત્ર નથી.' ॥ ૩ ॥ ભગવાનનાં સૌન્દર્ય, કોમળતા, રસિકતા, સ્મિતહાસ્ય, પ્રેમ-આલાપ અને સુંદર અવલોકનથી કુઝાનું મન હાથમાંથી નીકળી ગયું. તેણે ભગવાન પર પોતાનું હદ્ય ન્યોછાવર કરી દીધું. તેણે બન્ને બાઈઓને તે સુંદર અને ગાંધું વિલેપન આપી દીધું. ॥ ૪ ॥

૧. પ્રાચીન પ્રતમાં 'પૂર્વાર્ધ' નથી. ૨. બાદચાયણિરુવાચ.

ततस्तावज्जरागेषां स्ववर्णोतरशोभिना ।
सम्भामपरभागेन शुशुभातेऽनुरञ्जितौ ॥ ५ ॥

प्रसन्नो भगवान् कुञ्जं त्रिवक्तं लयिराननाम् ।
ऋज्वीं कर्तुं मनश्चके दर्शयन् दर्शने इलम् ॥ ६ ॥

पद्म्यामाकृष्णप्रपदे हृष्टगुल्मुतानपाणिना ।
प्रगृह्य शुभुकेऽध्यात्ममुदनीनमदच्युतः ॥ ७ ॥

सा तदर्जुसमानाङ्गी बुद्धश्छोषिपयोधरा ।
मुकुन्दस्पर्शनात् सधो अभूत प्रमदोत्तमा ॥ ८ ॥

ततो उपगुणोदार्थसम्पन्ना प्राह तेशवम् ।
उत्तरीयान्तमाकृष्ण स्मयन्ती ज्ञातहस्तया ॥ ९ ॥

ऐहि वीर गृह्ण यामो न त्वां त्यक्तुभिर्होत्सहे ।
त्वयोन्मथितचित्तायाः प्रसीद पुरुषर्घम् ॥ १० ॥

ऐवं स्त्रियायाच्यमानः कुण्डो रामस्य पश्यतः ।
मुखं वीक्ष्यानुगानां च प्रहसंस्तामुवाच ह ॥ ११ ॥

ऐष्यामि ते गृह्ण सुभूः पुंसामाधिविकर्षनम् ।
साधितार्थोऽगृहणां नः पान्थानां त्वं परायणम् ॥ १२ ॥

विसुद्ध्यमाध्या वाङ्यातां प्रज्ञनमार्गविषिक्षयैः ।
नानोपायनताम्बूलस्त्रग्गन्यैः साग्रज्ञोऽर्थितः ॥ १३ ॥

तदर्शनस्मरक्षो भादात्मानं नाविदन्^१ स्त्रियः ।
विस्तस्तवासः कुरुवलयालेख्यमूर्तयः ॥ १४ ॥

ततः पौरान् पृथग्मानो धनुषः स्थानमच्युतः ।
तस्मिन् प्रविष्टो ददेशो धनुरैन्द्रभिवाल्मुतम् ॥ १५ ॥

त्यारे भगवान् श्रीकृष्णो पोताना श्यामसुंदर शरीर
पर धीणा रंगनो अंगराग अने बलरामज्ञाने पोताना
पोरा शरीर पर नाभिथी उपरना भागमां लाल रंगनो
अंगराग लगाऊयो; त्यारे तेओ बहु शोभवा लाभ्या ॥ ५ ॥
भगवान् श्रीकृष्णो कुञ्ज पर बहु प्रसन्न थ्या. तेमहो
पोताना दर्शननुं प्रत्यक्ष इन आपवा माटे त्रिष्ठा डेकाहो
वांडी ते कुञ्जनुं शरीर सर्वांगसुंदर भनाववानो संकल्प
कर्यो ॥ ६ ॥ अने भगवाने पोताना चरणोथी कुञ्जना
पगना बन्ने पंजा दबाव्या अने हाथ उँचा करीने बे
आंगणीओ तेनी धाढी पर मूढी अने तेना शरीरने थोडुं
भेंच्यु ॥ ७ ॥ भेंचतानी साथे ज तेनां बधां अंगो सीधां
अने सप्रमाण थर्ह गया. ग्रेम अने मुक्तिना दाता
भगवानना स्पर्शथी तुरत ज विशाळ नितंभ तथा
पयोधरवाणी ते एक उत्तम सुंदरी बनी गई ॥ ८ ॥

ते ज शङ्के कुञ्ज ३५, गुदा अने उदारताथी सम्पन्न
बनी गई. तेना मनमां भगवानने मणवानी तीव्र ईरचा
उत्पन्न थर्ह. तेणे भगवानना उपवस्त्रनो छेडो पकडीने
हसीने कहुं - ॥ ९ ॥ 'वीरशिरोमणि! आवो, आपहो थेर
जहांसे. इवे हुं आपने अहीं मूढीने थेर नहीं जाउ. कारण
के, तमे मारा वित्तने वलोवी नाघ्युं छे. पुरुषोत्तम! मुझ
दासी पर प्रसन्न थाओ.' ॥ १० ॥ ज्यारे बलरामज्ञनी
सामे ज कुञ्जओ आवी प्रार्थना करी, त्यारे भगवान्
श्रीकृष्णो पोताना गोवाण भित्रोनी सामे जोहीने हसीने तेने
कहुं - ॥ ११ ॥ 'सुंदरी! तमारे धर संसारी लोको माटे
पोताना मननो व्याधि दूर करनाहुं छे. हुं मारूं कर्य पूडुं
करीने अवश्य त्वां आवीश. अमारा जेवा धर वगरना
मुसाकरोने तो तमारो ज आशरो छे.' ॥ १२ ॥ आ प्रमाणो
मीठी-मीठी वातो करीने भगवान् श्रीकृष्णो तेने विदाय करी,
इवे ते वेपारीओना महोत्त्वामां गया. त्वां वेपारीओओ
तेमनुं तथा बलरामज्ञनुं हूलोना छार, चंदन, पान अने
अनेक प्रकारनी भेटीथी पूज्ञन कर्युं ॥ १३ ॥ तेमनां
दर्शनमात्रथी लीओना हृष्यमां ग्रेमनो आवेग, भिलननी
आकांक्षा उत्पन्न थर्ह जती हती. त्वां सुधी के, तेमने तेमना
शरीरनुं पक्ष भान रहेतुं न हतुं. तेमनां वस्त्रो, कंकण अने
माथाना केश अस्त-व्यस्त थर्ह जतां अने तेओ पूतणीनी
जेम उल्ली रही जती हती. ॥ १४ ॥

२ त्यार बाद भगवान् श्रीकृष्ण नगरवासीओने
धनुर्यागनुं स्थण पूष्टता त्वां पहोच्या अने त्वां पेसतां
ज तेमणे ईन्द्रधनुष्य जेवुं अद्भुत धनुष्य जोयुं ॥ १५ ॥

પુરુષેર્બહુભિર્ગુમમર્યિતં   પરમાર્થિમત् ।
વાર્યમાણો નૃભિઃ કૃષ્ણઃ પ્રસહ્ય ધનુરાદદે ॥ ૧૬ ॥

કરેણ વામેન સલીલમુદ્ધૃતં
સજ્યં ચ કૃત્વા નિમિષેણ પશ્યતામ् ।
નૃણાં વિકૃષ્ય પ્રબામગ્જ મધ્યતો
યથેકુદ્ધર્ણ મદકર્યુરુકમ: ॥ ૧૭ ॥

ધનુષો ભજ્યમાનસ્ય શબ્દ: ખં રોદસી દિશઃ ।
પૂર્યામાસ યં^१ શ્રુત્વા કંસાસમુપાગમત् ॥ ૧૮ ॥

ત્રક્ષિણઃ સાનુચરા: કુપિતા આતતાયિન: ।
ગ્રહીતુકામા આવદ્રુર્ગ્યતં બધ્યતામિતિ ॥ ૧૯ ॥

અથ તાનુ દુરભિપ્રાયાનુ વિલોક્ય બલકેશવૌ ।
કુદ્રૌ ધન્યન આદાય શકલે તાંશ જધનતુ: ॥ ૨૦ ॥

બલં ચ કંસપ્રહિતં હત્વા શાલામુખાતત: ।
નિષ્કર્ષ ચેરતુર્હષ્ટૌ નિરીક્ષ્ય પુરસમ્પદ: ॥ ૨૧ ॥

તયોસ્તદ્ધૃતં વીર્ય નિશાસ્ય પુરવાસિન: ।
તેજ: પ્રાગલભ્યં રૂપં ચ મેનિરે વિભુષોતમૌ ॥ ૨૨ ॥

તયોર્વિચરતો: સ્વૈરમાદિત્યોડસમુપેયિવાન् ।
કૃષ્ણરામૌ વૃતૌ ગોપૈ: પુરાચ્છક્તમીયતુ: ॥ ૨૩ ॥

ગોપ્યો મુકુન્ઠવિગમે વિરહાતુરા યા
આશાસતાશિષ ઋતા મધુપુર્યભૂવન્ ।
સમૃશ્યતાં પુરુષભૂષણગાત્રલક્ષ્મી
હિત્યેતરાનુભુજતશ્કમેડયનં શ્રી: ॥ ૨૪ ॥

તે ધનુષ્ય બહુમૂલ્ય અલંકારોથી સજાવેલું હતું. તેની પૂજા કરવામાં આવી હતી અને અનેક સૈનિકો તેની રક્ષા કરી રહ્યા હતા. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણો રક્ષકોના રોકવા છતાં તે ધનુષ્યને બળજબરીથી ઉકાવી લીધું. ॥ ૧૬ ॥ તેમણે બધાના દેખતાં-દેખતાં તે ધનુષ્યને ડાબા હાથે ઉકાવીને તેના ઉપર પ્રત્યંચા ચઢાવી દીધી અને એક કાણમાં તેને ખેંચીને મધ્ય ભાગથી એ રીતે તોડીને બે ટુકડા કરી નાખ્યા, જેમ બહુ ભગવાન હાથી સહજમાં જ શેરડીના સાંઘાને તોડી નાખે. ॥ ૧૭ ॥ જ્યારે ધનુષ્ય તૂટ્યું ત્યારે તેના ભીષજા અવાજથી આકાશ, પૃથ્વી અને દિશાઓ ગુંજું ઊઠી. તે સાંભળીને કંસ પણ ભયમીત થઈ ગયો. ॥ ૧૮ ॥ હવે ધનુષ્યના રક્ષકો કે જે આતતાયી અસુરો હતા, તે તેમના સહાયકો સહિત અત્યંત ગુરુસે થયા. (તેમણે શ્રીકૃષ્ણને ચારે બાજુથી ઘેરી લીધા અને 'આ છોકરાને પકડી લો, બાંધી દો. આ ભાગી ન જાય.' એવી બૂમો પાડવા લાગ્યા. ॥ ૧૯ ॥ તેમનો બદઈરાદો જાણીને બલરામજી અને શ્રીકૃષ્ણ પણ થોડીવાર માટે ગુરુસે થયા અને તે જાંગેલા ધનુષ્યના ટુકડા ઉકાવીને તેમના દ્વારા જ તેમને પમસદન પહોંચાડી દીધા. ॥ ૨૦ ॥) અને ત્યારબાદ આવેલી કંસની મોટી સેનાનો પણ તેમણે તે જ ધનુષ્યના ટુકડાઓથી સંહાર કરી નાખ્યો. ત્યાર પછી તેઓ યજ્ઞશાળાના મુખ્ય દરવાજેથી બહાર નીકળીને બહુ જ આનંદથી મથુરાપુરીની શોભા જોતા જોતા વિચરવા લાગ્યા. ॥ ૨૧ ॥ /જ્યારે નાગરિકોએ બન્ને ભાઈઓના આવા અદ્ભુત પરાકર્મની વાત સાંભળી અને તેમના તેજ, સાહસ તથા અનુપમ રૂપને જોયું ત્યારે તેમણે એવો નિશ્ચય કરી લીધો કે, માનો-ન-માનો આ બન્ને કોઈ શ્રેષ્ઠ દેવતાઓ છે. ॥ ૨૨ ॥ આ પ્રમાણે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ અને બલરામજી પૂરી સ્વતંત્રતાથી મથુરાપુરીમાં ફરવા લાગ્યા. (જ્યારે સૂર્યાસ્ત થયો ત્યારે જ્વાલબાળકોથી વેરાયેલા બન્ને ભાઈ પોતાના ઉતારા પર આવી ગયા. ॥ ૨૩ ॥) ત્રણો લોકના મોટા-મોટા દેવતાઓ ઈચ્છતા હતા કે લક્ષ્મી અમને મળે. પરંતુ લક્ષ્મીએ બધાનો પરિત્યાગ કરી દીધો અને જે ઈચ્છતા ન હતા તેવા ભગવાનને વર્યો. એટલું જ નહીં ભગવાનના વક્ષઃસ્થળને પોતાનું કાર્યમી રહેઠાણ બનાવી લીધું. મથુરાવાસીઓ તે જ પુરુષશ્રેષ્ઠ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણના અંગ-અંગનું સૌન્દર્ય જોઈ રહ્યા હતા. તેમનું કેટલું સૌભાગ્ય છે! (પ્રજમાંથી ભગવાન જ્યારે મથુરા આવવા નીકળ્યા ત્યારે ગોપીઓએ વિરહાતુર થઈને મથુરાવાસીઓ માટે જે જે વાતો કહી હતી તે બધી અસરશા: સાચી પડી. ખરેખર, તેઓ પરમાનંદમાં મગન થઈ ગયા. ॥ ૨૪ ॥)

अवनिक्ताऽग्नियुगलौ भुक्त्वा क्षीरोपसेचनम् ।
उष्टुस्तां सुखं रात्रिं शात्वा कंसचिकीर्षितम् ॥ २५ ॥

कंसस्तु धनुषो अजं रक्षिणां स्वभलस्य च ।
वधं निशम्य गोविन्दरामविकीर्तिं परम् ॥ २६ ॥

दीर्घप्रजागरो भीतो हुर्निमित्तानि हुर्मतिः ।
बहून्यचष्टोभयथा मृत्योर्दीत्यकराणि च ॥ २७ ॥

अदर्शनं स्वशिरसः प्रतिरूपे^१ च सत्यपि ।
असत्यपि द्वितीये च द्वैरूप्यं ज्योतिषां तथा ॥ २८ ॥

छिद्रप्रतीतिश्छायायां प्राणधोषानुपश्चुतिः ।
स्वर्णप्रतीतिरूपेषु स्वपदानामदर्शनम् ॥ २९ ॥

स्वज्ञे प्रेतपरिष्वज्जः भरयानं विषादनम् ।
यायाम्बलदमाल्येकसैलाभ्यक्तो दिग्म्बरः ॥ ३० ॥

अन्यानि चेत्यंभूतानि स्वभजागरितानि च ।
पश्यन् मरणसन्त्रस्तो निद्रां देहे न चिन्तया ॥ ३१ ॥

व्युष्टायां निशिकौरव्य सूर्ये चादृभ्यः^२ समुत्थिते ।
कारयामास वै कंसो मल्लकीडामहोत्सवम् ॥ ३२ ॥

आनर्थुः पुरुषा रजं तूर्यभेर्यश्च जग्निरे ।
मग्न्याश्चालङ्कृताः क्षणिभः पताकाचैलतोरण्डैः ॥ ३३ ॥

तेषु पौरा जानपदा भ्रह्मक्षत्रपुरोगमाः ।
यथोपज्ञोऽपि विविशू राजानश्च कृतासनाः ॥ ३४ ॥

कंसः परिवृतोऽमात्ये राजमग्न्य उपाविशत् ।
मष्ठुलेश्वरमध्यस्थो हृदयेन विदूयता ॥ ३५ ॥

पछी हाथ-पग धोईने श्रीकृष्ण अने बलरामज्ञाने दूधनी भीर वगेरे पदार्थोनुं बोजन कर्यु अने कंस छवे शु करवा छछे छे, ते वातनी जाग्रातारी भेणवीने ते रात्रिमे त्यां ज विश्राम कर्यो ॥ २५ ॥

ज्यारे कंसे सांबज्युं के, श्रीकृष्ण अने बलरामे धनुष्य तोडी नाघ्युं, रक्षको अने तेमनी मददमां भोक्लेला सैन्यनो पश्चा संहार करी नाघ्यो. अने आ बधुं तेमना माटे मात्र एक रमत जेवुं ज हतु – आना माटे तेमने कोई परिश्रम अथवा मुश्केली उठाववी न पडी ॥ २६ ॥ त्यारे ते बहु गबराई गयो. ते हुर्बुद्धिनी उष्ट उडी गई अने पोतानुं अने पोताना पक्षकारोनुं छवे मृत्यु ज थशे, ऐवुं सूचवनारा मृत्युना हृत जेवां अमंगल स्वभो – अपशुक्नो जेवा लाग्यो ॥ २७ ॥ ज्ञाग्रत अवस्थामां तेषो जेयुं के जल अथवा दर्पणामां शरीरनुं प्रतिबिन्द तो देखाय छे, परंतु माथुं देखातुं नथी, आंख पर आंगणी न मूकवा छतां तेने चन्द्रमा, तारा अने दीपक वगेरेनी ज्योतिओ बे-बे देखाय छे ॥ २८ ॥ तेना पद्धत्यायामां तेने छिद्रो देखायां अने कानोमां आंगणीओ नाखतां संभणातो अवाज तेने न संभणायो. वृक्षो तेने सोनेरी रंगनां देखायां अने धूण के कादवमां तेने तेनां पदचिह्नो न देखायां ॥ २९ ॥ कंसे स्वभावस्थामां जेयुं के, ते प्रेतोने गणे लगाडी रह्यो छे, गणेह पर बेसीने जट रह्यो छे अने विष पी रह्यो छे. तेनु आम्बु शरीर तेलथी तरबोण छे, गणामां जासूदनी भाणा पहेरी निर्वस्त्र जट रह्यो छे ॥ ३० ॥ स्वज्ञ अने ज्ञाग्रत अवस्थामां तेषो आ प्रकारनां बीजां अनेक अपशुक्नो जेयां. तेथी तेने भारे चित्ता थवा लागी. ते मृत्युथी भयभीत थई गयो अने तेने निद्रा न आवी ॥ ३१ ॥

परीक्षिता । ज्यारे रात्रि पसार थई गई अने सूर्यनारायण पूर्व दिशामां उपर आव्या त्यारे राजा कंसे मल्ल-युद्धनो महोत्सव शङ्कु कराव्यो ॥ ३२ ॥ राज्यना कर्मचारीओ रंगभूमिने सुंदर रीते शशागारी हती. अनेक प्रकारनां वाघो गृज्ज उठायां. लोकोंभे बेसवाना मंचोने पुष्पो-गज्जराओ, धज्जाओ, वस्त्रो अने तोरङ्गोधी सज्जव्या हता ॥ ३३ ॥ तेना पर ब्राह्मणो, क्षत्रियो वगेरे नागरिको तथा ग्रामवासीओ यथास्थाने बेसी गया. राजाओं पश्चा पोतानां निश्चित स्थाने बेसी गया ॥ ३४ ॥ हिंस तेना मंत्रीओ साथे मंडणेश्वरो (नाना-नाना राजाओ)नी वच्चे बधांथी श्रेष्ठ सिंहासन पर बेठो. आ वधते पश्चा अपशुक्नोने कारणे तेना चित्तमां अत्यंत व्याकुणता हती ॥ ३५ ॥

१. प्रतिरूपे चतुर्विंशति । २. अतिसमुत्थिते ।

વાધમાનેષુ તૂર્યેષુ મહ્લતાલોતરેષુ ચ ।
મહ્લાઃ સ્વલ્પકૃતા દેમાઃ સોપાધ્યાયાઃ સમાવિશન् ॥ ૩૬ ॥

ચાણૂરો મુણિકઃ કૂટઃ શલસ્તોશલ એવ ચ ।
ત આસેદુરૂપસ્થાનં વળ્ગુવાદ્યપ્રહર્ષિતાઃ ॥ ૩૭ ॥

નાન્ગોપાદયો ગોપા ભોજરાજસમાહૃતાઃ ।
નિવેદિતોપાયનાસ્તે એકસ્મિન્ મર્ય આવિશન् ॥ ૩૮ ॥

ત્યારે પહેલવાનો દ્વારા તાલ ઠોકવાની સાથે જ વાજિનો વાગવા લાગ્યાં અને ખૂબ સજી-ધજીને ગર્વિષ્ઠ મહ્લો પોતાના આચાર્યો (ઉસ્તાદો) સાથે અખાડામાં ઉત્ત્વા ॥ ૩૬ ॥ ચાણૂર, મુણિક, કૂટ, શલ અને તોશલ વગેરે મુખ્ય-મુખ્ય પહેલવાનો સુંદર વાજિનોથી પ્રસન્ન થઈ મહ્લોના રંગમંડપમાં હાજર થયા ॥ ૩૭ ॥ આ જ વખતે ભોજરાજ કંસે નંદ વગેરે ગોપોને બોલાવ્યા, તે લોકોએ આવીને કંસને અનેક પ્રકારની બેટ-સામગ્રીઓ આપી અને પછી જઈને તેઓ એક મંચ પર બેસી ગયા ॥ ૩૮ ॥

—★—

ઇતિ શ્રીમહારાજવાચે મહાપુરાણો પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં દશમસ્કન્ધે પૂર્વાર્ધ મહ્લરઙોપવર્ણનં^૧ નામ
દ્વિચત્વાર્દિશોઽધ્યાયः ॥ ૪૨ ॥

દસમા સ્ક્રન્યના પૂર્વાર્ધ-અંતર્ગત મહ્લરઙોપવર્ણન નામનો બેતાલીસમો અધ્યાય સમાપ્ત.

—★—

તેંતાલીસમો અધ્યાય

૩ કુવલયાપીડનો ઉદ્ઘાર અને અખાડામાં પ્રવેશ

શ્રીકૃષ્ણ ઉવાચ^૨

અથ કૃષ્ણાશ્ રામશ્ કૃતશૌચૌ પરન્તપ ।
મહ્લદુન્દુભિનિર્ધોષં શ્રુત્વા દ્રષ્ટુમુપેયતુઃ ॥ ૧ ॥

રંજદ્વારં સમાસાધ તસ્મિન્ નાગમવસ્થિતમ્ ।
અપશ્યત્ કુવલયાપીડ કૃષ્ણોડમભષ્ઠપ્રચોદિતમ્ ॥ ૨ ॥

બદ્ધ્યા પરિકરં શૌરિઃ સમુદ્ધ કુટિલાલકાન્ ।
ઉવાચ હસ્તિપં વાચા મેઘનાદગભીરયા ॥ ૩ ॥

અમ્બષ્ઠામ્બષ્ઠ માર્ગં નૌદેશ્યપક્મ મા ચિરમ્ ।
નો ચેત્ સકુરજરં ત્વાડ્ય નયામિ યમસાદનમ્ ॥ ૪ ॥

એવં નિર્ભત્સિતોડમભષ્ઠ: કુપિત: કોપિતં ગજમ્ ।
ચોદયામાસ કૃષ્ણાય કાલાન્તકયમોપમમ્ ॥ ૫ ॥

શ્રીશુકૃદેવજી કહે છે – કામ-કોષ વગેરે શત્રુઓને પરાજિત કરનારા પરીક્ષિત । હવે શ્રીકૃષ્ણ અને બલરામ પણ સ્નાનાદિ નિત્યકર્મથી નિવૃત્ત થઈને દુંહુભિ-નગારાંનો અવાજ સાંભળી રંગભૂમિ જોવા માટે નીકળ્યા ॥ ૧ ॥ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણો રંગભૂમિના દ્વાર પર જઈને જોયું કે ત્યાં મહાવતની પ્રેરણાથી કુવલયાપીડ નામનો હાથી ઊભો છે ॥ ૨ ॥ ત્યારે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણો પોતાની કમર બાંધી અને માથાની લટો બાંધી દીધી અને મેઘ જેવી ગંભીર વાજીથી મહાવતને પડકારતાં કહું ॥ ૩ ॥ ‘મહાવત, ઓ મહાવત! અમને બન્નેને જવાનો રસ્તો આપ, અમારા રસ્તામાંથી હટી જા, અરે, સાંભળતો નથી? મોદું ન કર. અન્યથા હું હમણાં જ આ હાથીની સાથે તને યમસદન મોકલી દઉં છું.’ ॥ ૪ ॥ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણો જ્યારે મહાવતને આ પ્રમાણે ધમકાવ્યો, ત્યારે તે કોષથી સમસમી ગયો અને તેણે કાળ, મૃત્યુ અને યમરાજ જેવા અત્યંત બધંકર કુવલયાપીડને અંકુશ મારી કોપિત કરીને શ્રીકૃષ્ણ તરફ હંક્યો ॥ ૫ ॥

૧. મહ્લરઙોપવર્ણન દ્વિચત્વાર્દિશોઽધ્યાય । ૨. બાદરાયણિરૂપાચ ।

करीन्द्रस्तमभिन्नत्य उरेषा तरसाग्रहीत् ।
कराद्विगदितः सोऽमुं निहत्याऽग्निखलीयत ॥ ६ ॥

सङ्कुष्टस्तमयक्षाणो ध्राष्टादिः स केशवम् ।
परामृशत् पुष्करेषा स प्रसक्ष विनिर्गतः ॥ ७ ॥

पुच्छे प्रगृह्यातिभलं धनुषः पञ्चविंशतिम् ।
विचक्ष यथा नागं सुपर्णं ईव लीलया ॥ ८ ॥

स पर्यावर्तमानेन सव्यदक्षिणातोऽच्युतः ।
बभ्राम भ्राम्यमाणेन गोवत्सेनेव बालकः ॥ ९ ॥

ततोऽभिमुखमध्येत्य पाणिनाऽऽहत्यवारणम् ।
प्राद्रवन् पातयामास स्पृश्यमानः पदे पदे ॥ १० ॥

स धावन् कीडया भूमौ पतित्वा^१ सहस्रात्यितः ।
तं मत्या पतितं कुद्दो दन्ताभ्यां सोऽहनत्सितिम् ॥ ११ ॥

स्वविक्षे प्रतिहते कुञ्जरेन्द्रोऽत्यमर्हितः ।
योद्धमानो महामात्रैः कुण्डलमध्यद्रवद् रूपा ॥ १२ ॥

तमापतन्तमासाद्य भगवान् मधुसूदनः ।
निगृह्य पाणिना हस्तं पातयामास भूतले ॥ १३ ॥

पतितस्य पदाऽऽकम्य मृगेन्द्र ईव लीलया ।
दन्तमुत्पाट्य तेनेभं हस्तिपांश्चाहनद्विः ॥ १४ ॥

मृतकं द्विपमुत्सृज्य दन्तपाणिः समाविशत् ।
अंसन्यस्तविषाणोऽसुऽमदभिन्नभिरङ्गितः ।
विरुद्धस्येदकणिकावदनाम्बुरुषो भूमौ ॥ १५ ॥

कुवलयापीडे भगवान तरक छोडीने तेमने बहु ज
त्याथी सूंढमां लपेटी लीधा, परंतु भगवान सूंढमांथी
छटकी गया अने तेने एक मुक्को मारी तेना पगोनी वच्चे
जहने छुपाया ॥ ६ ॥ तेमने पोतानी सामे न जोઈने
कुवलयापीड वधारे कोषित थयो. तेणो सूंधीने पोतानी सूंढथी
भगवानने शोधीने पकडी पश लीधा, परंतु भगवाने
बणपूर्वक तेमांथी पोताने छोडवी लीधा ॥ ७ ॥ त्यार पछी
भगवान ते भगवान हाथीनु पूछ्हु पकडीने जेम गङ्गा
सर्पने पकडीने धस्ते, तेम कीडा मात्रमां पचीस धनुष्य
(सो हाथ) घसडीने लही गया ॥ ८ ॥ जेम बाणक गायना
वाघरडानु पूछ्हु पकडी तेनी पाइणा फरे, तेम (श्रीकृष्ण,
पोताने पकडवा माटे डाबा-जमाशा फरता) ते हाथीनी
पाइणा फरवा लाग्या ॥ ९ ॥ त्यार पछी हाथीनी सामे
आवीने तेमणो हाथीने एक थप्पड मारीने नीये पाडवा
माटे तेनी सामेथी भागवा लाग्या, जाडो ते पगले-पगले
तेमने पकडी लेशे, हमङ्गां ज पकडी लेशे ॥ १० ॥ भगवान
श्रीकृष्णो दोऽतां-दोऽतां एकवार रमतमां ज जमीन पर
पडी जवानो अभिनय कर्यो अने त्यांथी झट-पट भागी
गया. त्यारे ते हाथी कोषिथी बणीने शेकाई रहो हतो.
ते समज्यो के ते पडी गया छे, तेथी तेणो बहु ज जोरथी
पोताना बन्ने दांत धरती पर भार्या ॥ ११ ॥ ज्यारे
कुवलयापीडनु आ आङ्गमङ्ग वर्थ गर्यु त्यारे ते वधारे
चिडायो. महावतोनी ग्रेरङ्गाथी ते कोषित थहने भगवान
श्रीकृष्ण पर तूटी पड्यो ॥ १२ ॥ भगवान मधुसूदने ज्यारे
तेने पोतानी तरक आवतो जोयो, त्यारे तेनी पासे गया
अने पोताना एक ज हाथेथी तेनी सूंढ पकडीने तेने धरती
पर पटकी दीधो ॥ १३ ॥ तेना पडी जवाथी भगवाने
सिंहनी जेम रमतमां ज तेने पगथी दबावी तेना दांत
जेची काढ्या अने ते रीते हाथी अने महावतने स्वप्नाम
पहोचाई दीधा ॥ १४ ॥

परीषित! मरण पामेला हाथीने त्यां ज छोडी छहने
भगवान श्रीकृष्णो हाथमां तेना दांत चार्पीने ज रंगभूमिमां
प्रवेश कर्यो. ते वधते तेमनी शोभा दर्शनीय हती. तेमना
भजा पर हाथीनो दांत हतो, शरीर लोटी अने मदबिंदुथी
शोभी रह्यु हतु अने मुखकमल पर पसीनानां विन्दुओ
शोभी रह्यां हतां ॥ १५ ॥

१. पतितः ।

वृत्तौ गोपैः क्षिपयैर्बलहेवज्ञनार्दनौ ।
रक्षं विविशतु राजन् गजदन्तवरायुधौ ॥ १६ ॥

भल्लानामशनिर्णयां	नरवरः
स्त्रीणां स्मरो	मूर्तिमान्
गोपानां स्वजनोऽसतां	क्षितिभुजां
शास्ता स्वपित्रोः	शिशुः ।
मृत्युभोजपतेर्विराङ्गिद्विदुषां	
तत्त्वं परं	योगिनां
वृष्णीनां परदेवतेति	विदितो
रक्षं गतः	साग्रजः ॥ १७ ॥

हतं कुवलयापीडं हृष्टवा तावपि हुर्जयो ।
कंसो मनस्यपि तदा भृशमुद्दिविजे नृप ॥ १८ ॥

तौ रेजतु रक्षगतौ महाभुजौ	
विचित्रवेषाभरणाक्षगम्भरौ	
यथा नटावुत्तमवेषधारिणौ	
मनः क्षिपन्तौ प्रभया निरीक्षताम् ॥ १९ ॥	

निरीक्ष्य तावुत्तमपूरुषौ जना	
भृथस्थिता नागरराष्ट्रका नृप ।	
प्रहर्षवेगोऽक्षितेक्षणानना:	
पपुर्न तृमा नयनैस्तदाननम् ॥ २० ॥	

पिबन्त ईव चक्रुभ्यां लिहन्त ईव जिह्वया ।
जिघन्त ईव नासाभ्यां शिल्प्यन्त ईव बाहुभिः ॥ २१ ॥

उिचुः परस्परं ते वै यथाहेष्टं यथाश्रुतम् ।
तद्रूपगुणमाधुर्यप्रागलभ्यस्मारिता ईव ॥ २२ ॥

अतौ भगवतः साक्षाद्वरेनारायणस्य हि ।
अवतीर्णाविहांशेन वसुदेवस्य वेशमनि ॥ २३ ॥

परीक्षित! भगवान श्रीकृष्ण अने बलराम बन्नेना हाथमां कुवलयापीडना मोटा-मोटा दांत शरन्तना उपमां शोभी रहा हता अने केटलाक गोपभागको तेमनी साथे चाली रहा हता. आ प्रमाणे तेमणे रंगभूमिमां प्रवेश कर्यो ॥ १६ ॥ जे वधते भगवान श्रीकृष्ण बलरामजनी साथे रंगभूमिमां पधार्या, त्यारे तेओ पहेलवानोने वज्र जेवा, जनसमुदायने नररत्न जेवा, खीओने मूर्तिमान कमदेव जेवा, गोपोने पोताना स्वजन, हुए राजाओने हंड आपनारा शासक, माता-पिता समान वडीलो-वृद्धोने बालक जेवा, कंसने काण जेवा, अशानीओने विराट पुरुष जेवा, योगीओने परमतापत्रपे अने परम भक्त यादवोने पोताना ईष्टदेव देखाया. (बधाए पोत-पोताना भाव प्रमाणे कमशः शीद, अद्भुत, शृंगार, हास्य, वीर, वात्सल्य, भयानक, बीजत्स, शांत अने प्रेमभक्तिरसनो अनुभव कर्यो.) ॥ १७ ॥ राजन! आम तो कंस बहु ज धीर वीर हतो, छतां पष्ठा ज्यारे तेषो ज्ञेयुं के आ बन्नेमे कुवलयापीडने मारी नाभ्यो, त्यारे तेने ए वात समजाई गई के, आमने इतवा बहु मुश्केल छे. त्यारे ते बहु गजराई गयो ॥ १८ ॥ श्रीकृष्ण अने बलरामनी भुजाओ लांबी-लांबी हती. पुष्पोना हार, सुंदर वस्त्रो अने आभूषणो वगेरेथी तेमनो वेश अद्भुत लागतो हतो. ऐवुं लागतुं हतुं के, जाणे उत्तम वेश पारणा करीने बे अभिनेता (नट) अभिनय करवा माटे आव्या होय। जेमनां नेत्र एक वार तेमना पर पढी जतां, बस, त्यांथी भसतां न नहीं. ऐटलुं ज नहीं, तेओ पोतानी कांतिथी तेमनुं मन पष्ठा चोरी लेता. आ प्रमाणे बन्ने रंगभूमिमां छवाई गया ॥ १९ ॥ परीक्षित! मंच पर जेटला लोको बेठा हता — ते मथुराना नागरिको अने राष्ट्रना प्रजाजनो पुरुषोत्तम भगवान श्रीकृष्ण अने बलरामजने जोઈने ऐटला प्रसन्न थया के तेमनां नेत्रो अने मुखकमण भीली उठायां. तेओ उत्कंठाथी भराई गया. तिमने आ बन्नेनां दर्शन करीने रुपि थती न हती ॥ २० ॥ जाणे ते नेत्रोथी आ बन्ने भाईओने पी रहा होय, छलथी चाही रहा होय, नासिकाथी सूंधी रहा होय अने हाथोथी पकडीने हृदये चांपता होय! ॥ २१ ॥ तेमनां सौन्दर्य, गुण, माधुर्य अने निर्भयताए जाणे दर्शकोने तेमनी लीलाओनुं स्मरण करावी दीधुं अने ते लोको परस्पर तेमना विशे ज्ञेयली-सांभगेली वातो कहेवा-सांभगवा लाभ्या ॥ २२ ॥ ए बन्ने साक्षात् भगवान नारायणना अंश छे. ए पृथ्वी पर वसुदेवजना पुत्रो तरीके अवतर्या छे ॥ २३ ॥

ऐष वै उल्ल देवक्यां जातो नीतश्च गोकुलम् ।
कुलमेतं वसन् गृहो वतुधे नन्हवेशमनि ॥ २४ ॥

पूतनाऽनेन नीताऽन्तं चकवातश्च दानवः ।
अर्जुनौ गुह्यकः केशी धेनुकोऽन्ये च तदिधाः ॥ २५ ॥

गावः सपाला अतेन दावाग्नेः परिमोचिताः ।
कालियो धमितः सर्प ईन्द्रश्च विमदः कृतः ॥ २६ ॥

समाहमेकहस्तेन धृतोऽदिप्रवरोऽभुना ।
वर्षवाताशनिभ्यश्च परित्रातं च गोकुलम् ॥ २७ ॥

गोप्योऽस्य नित्यमुहितहसितप्रेक्षाणां मुखम् ।
पश्यन्त्यो विविधांस्तापांस्तरन्ति स्माश्रमं मुदा ॥ २८ ॥

वदन्त्यनेन वंशोऽयं यदोः सुबहुविश्रुतः ।
श्रियं यशो महात्मं च लप्स्यते परिरक्षितः ॥ २९ ॥

अयं चास्याग्रः श्रीमान् रामः कमललोचनः ।
प्रलभ्यो निहतो येन वत्सको ये बडादयः ॥ ३० ॥

जनेष्वेवं भुवाणेषु तूर्येषु निनदत्सु च ।
कुण्डरामौ समाभाष्य चाणूरो वाक्यमध्रवीत् ॥ ३१ ॥

हे नन्दसूनो हे राम भवन्तौ वीरसंभतौ^१ ।
नियुद्धकुशलौ श्रुत्वा राशाऽङ्गहूतौ दिदक्षुणा ॥ ३२ ॥

प्रियं राज्ञः प्रकुर्वन्त्यः श्रेयो विन्दन्ति वै प्रजाः ।
मनसा कर्मणा वाचा विपरीतमतोऽन्यथा ॥ ३३ ॥

नित्यं प्रमुहिता गोपा वत्सपाला यथा स्फुटम् ।
वनेषु मल्लयुद्धेन कीर्तनश्चारयन्ति गाः ॥ ३४ ॥

(आंगणी देखाडीने) आ श्यामसुंदर जे देखाय छे ने, ते देवकीज्ञना पुत्र छे. जन्मतां ज तेमने वसुदेवज्ञने गोकुण पहांचाडी दीधा हता. आठला वधत सुधी तेअो त्यां गुपतरुपे रह्या अने नंदज्ञना घरमां ज तेअो आठला भोटा थया. ॥ २४ ॥ अेमध्ये ज पूतना, तुशावर्त, शंभचूड, केशी अने धेनुकासुर वगेरे तथा बीजा पश्चा हुए देत्योनो वध कर्या अने यमलार्जुननो उद्धार कर्या छे. ॥ २५ ॥ (अेमध्ये ज गायो अने गोवाणोने दावानलनी ज्वाणाथी बचाव्या हता. कालियनागने नाथ्यो अने ईन्द्रनो गर्व उत्तार्यो हतो.) ॥ २६ ॥ अेमध्ये सात दिवस सुधी एक हाथ पर गिरिराज गोवर्धन पर्वतने उपाडी राष्यो अने तेनाथी बारे वृष्टि-आंधी अने वज्रपातथी गोकुलनी रक्षा करी. ॥ २७ ॥ गोपीओ आमना मन्द-मन्द हास्य, मधुर अवलोकन अने सर्वदा एकसरभा प्रसन्न मुखारविंदनां दर्शन करी आनंदित रहेती हती अने अनायासे ज ते बधा प्रकारना तापोथी मुक्त थई जती हती. ॥ २८ ॥ विद्वानो कहे छे के, आ श्रीकृष्ण यद्दुवंशनी रक्षा करेशे. आ प्रसिद्ध वंश श्रीकृष्ण द्वारा महान समृद्धि, यश अने गौरव ग्राप्त करेशे. ॥ २९ ॥ आ बीजा श्यामसुंदरना मोटाभाई कमलनयन बलरामज्ञ छे. अमे कोई-कोईना मुजेथी सांभण्यु छे के, आमध्ये ज प्रलभ्यासुर, वत्सासुर अने बकासुर वगेरेने गाया छे. ॥ ३० ॥

जे वधते दर्शकोभां आ ग्रमाणेनी चर्चा चाली रही हती अने अभागामां तूरी वगेरे वाद्यो वागी रह्यां हतां, ते समये चाणूरे भगवान श्रीकृष्ण अने बलरामने उद्देशीने कह्यु - ॥ ३१ ॥ 'नन्दनंदन श्रीकृष्ण अने बलरामज्ञ! तमे बन्ने आदरक्षीय वीर छो. अमारा महाराजे एवं सांभणीने के, तमे लोको मल्लयुद्ध करवामां भए निपुण छो, तमारं पराक्रम जोवा माटे तमने अहो बोलाव्या छे. ॥ ३२ ॥ जुओ भाई! जे प्रजा मन-वचन अने कर्मथी राजनु प्रिय कर्य करे छे, तेनु कल्याण थाग छे अने जे राजनी ठक्काथी विपरीत काम करे छे तेने नुकसान थाय छे. ॥ ३३ ॥ ऐ तो बधा जाहो छे के, गाय-वाइडां चरावनारा गोवाणो दररोज आनंदथी जंगलमां कुरुती लडवानी रमतो रमता होय छे अने गायो चरावता रहे छे. ॥ ३४ ॥

१. वीर्यसङ्घज्ञानो ।

તસ્માદ् રાશઃ પ્રિયં યું વયં ચ કરવામ હે ।
ભૂતાનિ નઃ પ્રસીદન્તિ સર્વભૂતમયો નૃપ: ॥ ૩૫ ॥

તત્ત્ત્વિશમ્યાખ્રવીત્ કૃષ્ણો દેશકાલોચિતં વચઃ ।
નિયુદ્ધમાત્મનોડભીએ મન્યમાનોડભિનન્દચ ॥ ૩૬ ॥

પ્રજા ભોજપતેરસ્ય વયં ચાપિ વનેચરા: ।
કરવામ પ્રિયં નિત્યં તત્ત્વઃ પરમનુગ્રહ: ॥ ૩૭ ॥

બાલા વયં તુલ્યબલૈ: કીર્તિષ્યામો યથોચિતમ् ।
અવેન્નિયુદ્ધમાડધર્મ: સ્પૃશેન્મલ્લ^૧ સભાસદ: ॥ ૩૮ ॥

ચાણૂર ઉવાચ

ન બાલો ન કિશોરસ્તં બલશ્ચ બલિનાં વર: ।
લીલયેભો હતો યેન સહલદ્વિપસત્ત્વભૂત્ ॥ ૩૯ ॥

તસ્માદ્ ભવદ્ભ્યાં બલિભિર્દ્વયં નાનયોડત્રવૈ ।
મયિ વિકમ વાર્ષોય બલેન સહ મુષ્ટિક: ॥ ૪૦ ॥

તેથી આવો, અમે અને તમે મળીને મહારાજને પ્રસન્ન કરવા માટે કુશ્ટી લડીએ: આવું કરવાથી આપણા પર બધા લોકો ખુશ થશે, કેમકે, રાજ બધી પ્રજાના પ્રતીક છે.' ॥ ૩૫ ॥

॥ પરીક્ષિત! શ્રીકૃષ્ણ તો ઈચ્છતા જ હતા કે આમની સાથે કુશ્ટી કરવી. તેથી તેમણે ચાણૂરની વાત સાંભળીને તેનું અનુમોદન કર્યું અને દેશ-કાલ પ્રમાણો આ પ્રમાણો કહ્યું - ॥ ૩૬ ॥ 'ચાણૂર! અમે પણ આ ભોજરાજ કંસની વનવાસી પ્રજા છીએ, અમારે પણ એમને પ્રસન્ન કરવાનો પ્રયત્ન અવશ્ય કરવો જોઈએ, એમાં જ અમારું કલ્યાણ છે. ॥ ૩૭ ॥ પરંતુ ચાણૂર! અમે અત્યારે બાળક છીએ. તેથી અમે અમારા જેવા બળવાળા બાળકોની સાથે જ કુશ્ટી લડીશું, કુશ્ટી સમાન બળવાળાઓ વચ્ચે જ થવી જોઈએ. જેથી દર્શક સભાસદોને અન્યાયના સમર્થક બનવાનું પાપ ન લાગે.' ॥ ૩૮ ॥

ચાણૂરે કહ્યું - હવે રહેવા દો! તમે અને બલરામ ન તો બાળક છો અને ન કિશોર. તમે બન્ને બળવાનોમાં શ્રેષ્ઠ છો, તમે અત્યારે જ હજાર હાથીઓનું બળ પરાવતા કુવલયાપીડને રમતમાં જ મારી નાખ્યો. ॥ ૩૯ ॥ તેથી તમે બન્નેએ અમારા જેવા બળવાનો સાથે જ લડવું જોઈએ. એમાં અન્યાયની કોઈ વાત નથી. તમે મારા પર તમારું જોર અજમાવો અને બલરામ સાથે મુષ્ટિક લડશે. ॥ ૪૦ ॥

—★—

ઈતિ શ્રીમદ્ભાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં દશમસ્કન્દ્યે પૂર્વાર્ધ^૨ કુવલયાપીડવધો નામ
ત્રિયત્વાર્દ્શોડધ્યાય: ॥ ૪૪ ॥

દસમા સ્ક્રના પૂર્વાર્દ્ધ-અંતર્ગત કુવલયાપીડનો વધ નામનો તેતાલીસમો અધ્યાય સમાપ્ત.

—★—

૫

ચુંમાલીસમો અધ્યાય

ચાણૂર, મુષ્ટિક વગેરે પહેલવાનોનો તથા કંસનો ઉદ્ઘાર

શ્રીશુક ઉવાચ

એવં ચર્ચિતસઙ્કલ્પો ભગવાન् મધુસૂદન: ।
આસસાદાથ ચાણૂરં મુષ્ટિક રોહિણીસુત: ॥ ૧ ॥

શ્રીશુકદેવજી કહે છે - પરીક્ષિત! ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે ચાણૂર વગેરેના વધનો અફર સંકલ્પ કરી લીધો અને જોડી નક્કી કર્યા પ્રમાણો શ્રીકૃષ્ણ ચાણૂર સાથે અને બલરામજી મુષ્ટિક સાથે મલ્લયુદ્ધ કરવા લાગ્યા. ॥ ૧ ॥

૧. મલ્લ સદ: ક્વચિત્ । ૨. મલ્લકીડાયાં ત્રિયત્વાર્દ્શોડધ્યાય: ।

हस्ताभ्यां हस्तयोर्बद्ध्या पद्भ्यामेव च पादयोः ।
विश्वकर्षतुरन्योन्यं प्रसाद्य विजिगीषया ॥ २ ॥

अरत्नीदे अरत्निभ्यां ज्ञानुभ्यां चैव ज्ञानुनी ।
शिरः शीर्षोरसोरस्तावन्योन्यमिभिर्जग्नतः ॥ ३ ॥

परिभ्रामणविक्षेपपरिभ्रमावपातनैः ।
उत्सर्पणापसर्पणैश्चान्योन्यं प्रत्यरुच्यताम् ॥ ४ ॥

उत्थापनैरुत्थयनैश्चालनैः स्थापनैरपि ।
परस्परं जिगीषन्तावुपचक्तुरात्मनः ॥ ५ ॥

तद् बलाभलवद्युद्धं समेताः सर्वयोषितः ।
यिचुः परस्परं राजन् सानुकम्या^१ वरुथशः ॥ ६ ॥

महानयं वताधर्मं एधां राजसभासदाम् ।
ये बलाभलवद्युद्धं^२ राज्ञोऽन्विच्छन्ति पश्यतः ॥ ७ ॥

क्व वज्रसारसर्वाङ्गौ मल्लौ शैलेन्द्रसन्तिभौ ।
क्व चातिसुकुमाराङ्गौ डिशोरौ नामयौवनौ ॥ ८ ॥

धर्मव्यतिक्रमो ह्यस्य समाजस्य धूवं भवेत् ।
यत्राधर्मः समुत्तिष्ठेन स्थेयं तत्र कर्त्तित् ॥ ९ ॥

न सभां प्रविशेत् प्राणः सभ्यदोषाननुस्मरन् ।
अधूवन् विष्वुवन्नशो नरः डिल्युषमशनुते ॥ १० ॥

वल्गतः शत्रुमितः कृष्णस्य वहनाम्बुजम् ।
वीक्ष्यतां श्रमवार्युमं पद्मकोशमिवाम्बुलिः ॥ ११ ॥

ते लोको एक-बीजाने छाती लेवानी उच्छाधी हाथमां हाथ अने पगमां पग भरावीने बजपूर्वक एक-बीजाने खेचवा लाभ्या ॥ २ ॥ तेओं पंजामां पंजो, ढीचशोमां ढीचश, माथा साथे माथुं अने छाती साथे छाती लिडावीने एक-बीजाने हराववा माटे मल्लयुद्ध करवा लाभ्या ॥ ३ ॥ आ प्रमाणो दाव-पेच करी-करीने पोत-पोताना प्रतिस्पृधनि पकडीने आम-तेम घुमावता, दूर घडेली देता, जोरथी पकड़ा लेता, चोटी जता, उठावीने फड़ी देता, छटकीने नीकणी भागता अने क्यारेक छोड़ीने पाछा हटी जता हता, आ प्रमाणो एकबीजाना प्रहारोने रोकता, प्रहार करता अने पछाडवानी कोशिश करता, क्यारेक कोई नीचे पड़ी जाय तो नीजों तेने ढीचशो अने पगधी दबावी ऊबो करी देतो, हाथथी पकडीने उपर लट्ठ जतो, गणे वणज्यो होय तेने घडेली देतो अने जड़र पड़वे हाथ-पग भेगा करी पोटवानी जेम बांधी देवा प्रयत्न करतो ॥ ४-५ ॥

परीक्षित! आ कुश्ती जोवा माटे नगरनी धशी औओ पश्च आवी हती, तेमधो ज्यारे जोयुं के, मोटा-मोटा पहेलवानो साथे आ नाना-नाना निर्बल बाणको लडाववामां आवी रखा छे, (त्यारे ते अलग-अलग जूथोमां भणीने करुणावश आपसमां वातचीत करवा लागती - ॥ ६ ॥) ('अहो राजा कंसनी सभाना आयोजको मोटो अन्याय अने अधर्म करी रखा छे, तेटला हुःअनी वात छे के राजनी सामे ज आ बजवान पहेलवानो अने निर्बल बाणकोना युद्धनु अनुभोदन करी रखा छे ॥ ७ ॥) बहेन! जुओ आ पहेलवानोनु एक-एक अंग वज्र जेवुं मजबूत छे, जोवामां पश्च तेओं पर्वत जेवा लयंकर छे, परंतु श्रीकृष्ण अने बलराम हज युद्ध (युवान) पश्च थया नथी, अमनी तो डिशोर अवस्था छे, अमनु एकेएक अंग अत्यंत कोमण छे, क्यां आ अने क्यां ते? ॥ ८ ॥ जेटला लोको एकठा थया छे, जोई रखा छे ते बधाने पर्मना उल्लंघननु पाप लाग्शो, संभी! हवे आपणे अहो रोकावुं नथी, चालो आपणे जतां रहीऐ, ज्यां अधर्मनी बोलबाला होय, त्यां क्यारेय ऊबा न रहेवुं जोईऐ, आ शास्त्रनो नियम छे ॥ ९ ॥ जुओ, शास्त्र कहे छे के, डाक्खा माणसे सभासदोना दोषोनो विचार करी सभामां न जवुं अने कारको के त्यां जहने ते अवगुणोने कहेवा, चूप रहेवुं अने 'हुं नथी आज्ञातो' अम बोलवुं - ए त्रिष्ठै वात मनुष्यने दोषमां भागीदार बनावे छे ॥ १० ॥ जुओ जुओ, श्रीकृष्ण शत्रुनी चारे बाजु दाव बदली रखा छे, तेमना मुख पर पसीनाना बिंदुओं कमणकोश पर जगनां बिन्हुओनी जेम शोभी रखां छे ॥ ११ ॥

१. सानुकेशा । २. बलाभलवद्युद्धं ।

કિં ન પશ્યત રામસ્ય મુખમાતાભ્રલોચનમ् ।
મુદ્દિકું પ્રતિ સામર્થ હાસસંરમ્ભશોભિતમ्^૧ ॥ ૧૨ ॥

પુષ્ટયા બત પ્રજભુવો યદ્યં નૃલિઙ્ગ-
ગૂઢઃ પુરાણપુરુષો વનચિત્રમાલ્યઃ ।
ગા: પાલયન્ સહબલ: કુવણ્યંશ્ વેણું
વિકીડ્યાડ્યતિ ગિરિત્રમાર્યિતાદ્વિઃ ॥ ૧૩ ॥

ગોપ્યસ્તપ: કિમચરન્ યદમુષ્ય રૂપં
લાવણ્યસારમસમોર્ધ્વમનન્યસિદ્ધમ् ।
દ્વિભિ: પિબન્યનુસવાભિનવં દુરાપ-
મેકાન્તધામ યશસ: ત્રિય ઐશ્વરસ્ય ॥ ૧૪ ॥

યા દોહનેઽવહનને પથનોપલેપ-
પ્રેદેવનાર્ભરુદિતોક્ષણમાર્જનાદૌ ।
ગાયન્તિ ચૈનમનુરક્તવિયોઽશ્રુકષ્ઠયો
ધન્યા પ્રજલિય ઉરુકમચિતયાના: ॥ ૧૫ ॥

પ્રાતર્દ્રજાદ્ પ્રજત આવિશતશ્ સાયં
ગોભિ: સમંકુવણ્યતોઽસ્ય નિશભ્ય વેણુમ् ।
નિર્ગમ્ય તૂર્ણામબલા: પથિ ભૂરિપુષ્ટયા:
પશ્યન્તિ સસ્મિતમુખં સદ્યાવલોકમ् ॥ ૧૬ ॥

એવં પ્રભાષમાણાસુ ખીષુ યોગેશ્વરો હરિઃ ।
શનું હન્તું મનશ્કે ભગવાન્ ભરતર્થમ ॥ ૧૭ ॥

સભયા: ખીગિર: શ્રુત્વા પુત્રસ્નેહશુચાડ્યતુરૈ ।
પિતરાવન્વતપ્યેતાં પુત્રયોરબુધૌ બલમ् ॥ ૧૮ ॥

સખીઓ! શું તમે જોતી નથી કે મુદ્દિકના પ્રતિ કોઈને લીધે બલરામજીનું મુખ અને આંખો કંઈક લાલ-લાલ થઈ ગઈ છે! છતાં પણ મુખ પર હાસ્ય કેટલું મનોહર લાગે છે. ॥ ૧૨ ॥ સખી! સાચું પૂછો તો પ્રજભૂમિ જ પરમ પવિત્ર અને ધન્ય છે. કેમકે, ત્યાં આ પુરુષોત્તમ મનુષ્ય વેશમાં છુપાઈને રહે છે. સ્વયં ભગવાન શંકર અને લક્ષ્મીજી જેમના ચરણોની પૂજા કરે છે, તે જ પ્રભુ ત્યાં રેણ-બેરણી જંગલી પુષ્પોની માળા ધારણ કરી લે છે તથા બલરામજીની સાથે વેણુનાદ કરતા ગાયો ચરાવીને જાત-જાતની કીડા કરતા આનંદથી વિચરે છે. ॥ ૧૩ ॥ સખી! ખબર નહીં, ગોપીઓએ કેવી તપસ્યા કરી હશે, જે આંખોના પદિયાથી નિત્ય-નિરંતર આમની રૂપ-માધુરીનું પાન કરતી રહે છે. આમનું રૂપ શું છે, બધાં જ લાવણ્યનો સાર! સંસારમાં અથવા એનાથી પર કોઈનું પણ આ બન્ને ભાઈઓ જેવું રૂપ નથી, પછી એમનાથી વધારે સુંદર હોવાની તો વાત જ અસ્થાને છે. અને આ રૂપ પણ કોઈના સજાવવા, શાંગારવાથી નહીં, આભૂષણો કે કપડાંથી નહીં, પરંતુ સ્વયંસિદ્ધ છે. આ રૂપને જોતાં તૃપ્તિ જ થતી નથી. કેમકે, આ રૂપ પ્રતિશાસો નવું-નવું નિત્યનૂતન છે. સમગ્ર યશ, સૌનંદર્ય અને ઐશ્વર્ય આમને જ આશ્રિત છે. સખીઓ! પરંતુ આનું દર્શન તો ગોપીઓ સિવાય અન્યને માટે તો બહુ દુર્લભ છે. ॥ ૧૪ ॥ સખી! પ્રજની ગોપીઓ ધન્ય છે. નિરંતર શ્રીકૃષ્ણમાં જ તેમનું ચિત્ત જોડાપેલું રહેવાને લીધે પ્રેમભર્યા હૃદયથી આંસુઓના કારણે ગદ્યગદ કંઠથી તે આ શ્રીકૃષ્ણની લીલાઓનું જ ગાન કરતી રહે છે. તે દૂર્ઘોષાં, દહી મથતાં, અનાજ ખાંડતાં, પર લીપતાં, બાળકોને હીંચકા નાખતાં, રોતાં બાળકોને છાનાં રાખતાં, તેમને નવડાવતાં, ઘરમાં જાડુ કાઢતાં – શું શું કહું! તમામ ઘરનાં કામ કરતાં શ્રીકૃષ્ણના ગુણગાનમાં જ તલ્લીન રહે છે. ॥ ૧૫ ॥ આ શ્રીકૃષ્ણ જ્યારે, સવારે ગાયો ચારવા માટે પ્રજમાંથી વનમાં જાય છે અને સાયંકાળે તેમને લઈને પ્રજમાં પાછા આવે છે, ત્યારે બહુ જ મધુર સ્વરમાં વાંસળી વગાડે છે. બંશીનાદ સાંભળી ગોપીઓ ઘરનું બધું કામકાજ છોડીને જલદી જલદી રસ્તા પર દોડી આવે છે અને શ્રીકૃષ્ણનું મંદહાસ્ય અને કરણાભરી ચિત્તવનથી પુકત મુખકમલ નિરભી-નિરભીને ન્યાલ થઈ જાય છે. ખરેખર ગોપીઓ પરમ પુષ્પશાળી છે. ॥ ૧૬ ॥

ભરતવંશના શ્રેષ્ઠ પુરુષ! જે સમયે મથુરાની લીઓ આ પ્રમાણો વાતો કરી રહી હતી ત્યારે યોગેશ્વર ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે શત્રુને મારી નાંખવાનો મનમાં નિશ્ચય કરી લીધો. ॥ ૧૭ ॥ લીઓની આ ચિંતાયુક્ત વાતો માતા-પિતા દેવકી-વસુદેવ પણ સાંભળી રહ્યાં હતાં. * તેઓ પુત્રસ્નેહવશ

૧. દોહનનમ.

* લીઓ જ્યાં વાતો કરતી હતી, ત્યાં પાસે જ વસુદેવ-દેવકી કેદમાં હતાં. તેથી તેઓ તેમની વાતો સાંભળતાં હતાં.

तेस्तेनिर्युद्धविविभिर्विषेऽच्युतेरौ ।
युयुधाते यथान्योन्यं तथैव बलमुष्टिकौ ॥ १८ ॥

भगवद्गात्रनिष्पातैर्वज्ञनिष्पेषनिष्टुरैः ।
चाषूरो भज्यमानाज्ञो मुहुर्लानिमवाप ह ॥ २० ॥

स श्येनवेग उत्पत्य मुष्टीकृत्य करावुभौ ।
भगवन्तं वासुदेवं कुद्रो वक्षस्यबाधत ॥ २१ ॥

नाचलत्तप्रहारेणा भालाहत^१ ईव द्विपः ।
बाल्विनिर्गृह्य चाषूरं भहुशो आमयन् उहरिः ॥ २२ ॥

भूपृष्ठे पोथयामास तरसा क्षीणश्चवितम् ।
विलस्ताकल्पकेशस्त्रिन्द्रध्यं ईवापतत् ॥ २३ ॥

तथैव मुष्टिकः पूर्वं स्वमुष्ट्याभिष्ठेन वै ।
बलमद्रेणा बलिना तलेनाभिष्ठतो भृशम् ॥ २४ ॥

प्रवेपितः स रघिरमुद्भमन् भुञ्जतोऽहितः ।
व्यसुः पपातोर्व्युपस्थे वाताहत ईवाऽध्रिपः ॥ २५ ॥

ततः फूटमनुप्राप्तं राभः प्रहरतां वरः ।
अवधील्लीलया राजन् सावशं वाममुष्टिना ॥ २६ ॥

तर्हेव हि शलः कृष्णपदापहतशीर्षकः ।
द्विधा विदीर्षस्तोशलक उभावपि निपेततुः ॥ २७ ॥

चाषूरे मुष्टिके फूटे शले तोशलके हते ।
शेषाः प्रदुद्वुर्मल्लाः सर्वे प्राणपरीप्सवः ॥ २८ ॥

गोपान् वयस्यानाकृष्यते: संसृज्य विजक्तुः ।
वाद्यमानेषु तूर्येषु वल्गान्तो रतनूपूरौ ॥ २९ ॥

शोकथी विद्वन थई गया. तेमनां हृष्यमां भहु ज संताप,
भहु पीडा थवा लागी. केमके, तेओ तेमना पुत्रोना बल-
पराक्रमने जाणतां न हतां. ॥ १८ ॥ भगवान श्रीकृष्ण अने
तेमनी साथे कुशी करनार चाषूर बन्ने जुदा-जुदा ग्रामना
दाव-पेचनो प्रयोग करीने लडी रखा हता, ते ज प्रमाणे
बलरामक अने मुष्टिक पशा लडी रखा हता. ॥ १९ ॥
भगवान्नुं ग्रत्येक अंग (शरीरना गौणा भागो - कपाण-कान
वगेरे) वज्ञथी पशा कठोर थई रहुं हतुं. तेमनी साथे लडतां-
लडतां चाषूरनी नसो ढीली पडी गई. वारेवार तेने ऐवुं
लागतुं हतुं के तेना शरीरना बंध तूटी रखा छे. तेने भहु
ग्लानि अने व्यथा थई. ॥ २० ॥ हये ते वधारे ज्ञेशपूर्वक
बाजनी जेमजपत्यो अने बन्ने छाथनी मुष्टीओ वाणीने तेषो
भगवान श्रीकृष्णनी छाती पर ग्रहार क्यो. ॥ २१ ॥ परंतु
तेना ग्रहारथी (फूलना गजराना भारथी गजराजनी जेम)
भगवान सहेज पशा विचकित न थया. तेमजो चाषूरना बन्ने
छाथ पकडी लीधा अने तेने भूब ज देवथी अंतरिक्षमां केरव्यो
अने पछी जमीन पर पछाड्यो. परीकित! चाषूरना प्राण
तो तेने केरव्यो त्यारे ज नीकणी गया हता. तेनी वेशभूषा
अस्त-व्यवस्त थई गई, केश अने माणाओ विजेराई गई,
ति ईन्द्रध्यं (ईन्द्रनी पूजा माटे ऊबी करायेली मोटी धज्जा)नी
जेम पडी गयो. ॥ २२-२३ ॥ ए ज प्रमाणे मुष्टिके पशा
पहेलां बलरामकने ढोसो मार्यो. तेथी भगवान बलरामके
तेने भहु ज्ञेशी एक तमाचो चोटाड्यो. ॥ २४ ॥ तमाचो
वागतां ज ते प्रूळ ऊक्यो अने आंधीधी वृक्ष ऊजडी पडे तेम
अत्यंत व्यथित अने छेवटे प्राणहीन थईने लोही औकतो
पृथ्वी पर पडी गयो. ॥ २५ ॥ हे राजन! त्यार पछी
पोद्धाओमां श्रेष्ठ बलरामके पोतानी सामे आवतां ज फूट
नामना पहेलवानने रमत-रमतमां ज डबा छाये ढोसो मारी
सहजमां ज मारी नांझ्यो. ॥ २६ ॥ ते ज समये भगवान
श्रीकृष्णे पगनी लातथी शब्दनुं मासुं पडथी अलग करी ढीपुं
अने तोशलना ताणभलानी जेम चीरीने बे टुकडा करी नांझ्या.
आ रीते बन्ने धराशायी थई गया. ॥ २७ ॥ ज्यारे चाषूर,
मुष्टिक, फूट, शल, अने तोशल - आ पांच पहेलवानो मराई
गया, त्यारे जे बची गया हता तेओ पोताना प्राण बचावया
माटे पोते ज नासी गया. ॥ २८ ॥ तेमना भागी ज्वाथी
भगवान श्रीकृष्ण अने बलरामक पोतानी उमरना
वाजिन्त्रोनी साथे पोताना नूपुरोनो जङ्गार भिलावीने
मल्लकीडा करवा लाझ्या. ॥ २९ ॥

१. लक्ष्मिर्हत ईव।

જના: પ્રજ્ઞહષુ: સર્વે કર્મણા રામકૃષ્ણયો: ।
અસ્તે કંસં વિપ્રમુખ્યા: સાધવ: સાધુ સાધ્વિતિ ॥ ૩૦ ॥

હતેષુ મહ્લવર્યેષુ વિદુતેષુ ચ ભોજરાટ् ।
ન્યવારયત્ સ્વતૂર્યાણિ વાક્યં ચેદમુવાચ હ ॥ ૩૧ ॥

નિ:સારયત દુર્વૃત્તૌ વસુદેવાત્મજૌ પુરાત् ।
ધનં હરત ગોપાનાં નન્દ બધીત દુર્મતિમ् ॥ ૩૨ ॥

વસુદેવસ્તુ દુર્મધા હન્યતામાશસત્તમઃ ।
ઉગ્રસેન: પિતા ચાપિ સાનુગઃ પરપક્ષગઃ ॥ ૩૩ ॥

એવં વિકિત્થમાને વૈ કંસે પ્રકુપિતોડવ્યયઃ ।
લઘિભોત્પત્ય તરસા મગ્નયમુતુજમારુહત् ॥ ૩૪ ॥

તમાવિશન્તમાલોક્ય મૃત્યુમાત્મન આસનાત् ।
મનસ્વી સહસોત્વાય જગૃહે સોડસિયર્મણી ॥ ૩૫ ॥

તં ખડુગપાણિં વિચરન્તમાશુ
શ્યેનં યથા દક્ષિણસવ્યમભરે ।
સમગ્રહીદ્ દુર્વિષહોગ્રતેજા
યથોરગં તાક્ષ્યસુતઃ પ્રસાદ ॥ ૩૬ ॥

પ્રગૃહ્ય કેશેષુ ચલતિકીર્તં
નિપાત્ય રક્ષોપરિ તુજમગ્નાત् ।
તસ્યોપરિષ્ઠાત્ સ્વયમજ્જનાભ:
પપાત વિશ્વાશ્રય આત્મતન્ત્રઃ ॥ ૩૭ ॥

તં સમ્પરેતં વિચક્ષ ભૂમૌ
હરિર્યથેભં જગતો વિપશ્યતઃ ।
હાહેતિ શબ્દઃ સુમહાંસતદાભૂ-
દુદીરિતઃ સર્વજનૈનરેન્ન ॥ ૩૮ ॥

ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ અને બલરામજીની આ અદ્ભુત
લીલા જોઈને બધા દર્શકોને અતિ આનંદ થયો. શ્રેષ્ઠ
ભ્રાણજીનો અને સાધુ-મહાત્માઓ ‘ધન્ય છે, ધન્ય છે’ –
કહીને તેમની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા. પરંતુ કંસને આનાથી
ભારે દુઃખ થયું. તે વધારે ઉશ્કેરાયો. ॥ ૩૦ ॥ જ્યારે તેના
મુખ-મુખ્ય પહેલવાનો મરાઈ ગયા અને બાડીના બધા
જ ભાગી ગયા, ત્યારે ભોજરાજ કંસે વાજિન્નો બંધ કરાવી
દીખાં અને પોતાના સેવકોને એવી આશા આપી કે –
॥ ૩૧ ॥ ‘અરે, વસુદેવના આ દુરાચારી છોકરાઓને
નગરની બહાર કાઢી મૂકો. ગોવાળોનું બધું ધન છીનવી
લો અને દુર્બુદ્ધિ નંદને કેદ કરી લો. ॥ ૩૨ ॥ વસુદેવ પણ
બહુ જ કુબુદ્ધિનો અને દુષ્ટ છે. તેને તુચ્છ જ મારી નાંખો
અને ઉગ્રસેન મારો પિતા હોવા છતાં પોતાના અનુયાધીઓ
સહિત મારા શત્રુઓને મળેલો છે. તેથી તેને પણ જીવતો
છોડશો નહીં. ॥ ૩૩ ॥ કંસ આ પ્રમાણે બકવાટ કરી રહ્યો
હતો ત્યારે અત્યંત કોપેલા અવિનાશી ત્યાં વેગપૂર્વક ઠેકડો
મારી ઊંચા મંચ પર ચઢી ગયા. ॥ ૩૪ ॥ જ્યારે મનસ્વી
કંસે જોયું કે મારા મૃત્યુરૂપી ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ સામે આવી
ગયા, ત્યારે તે એકદમ પોતાના સિંહાસન પરથી ઊભો
થઈ ગયો અને હાથમાં ઢાલ-તલવાર લઈ જમણી-
ડાબી બાજુ પેતરા બદલવા લાગ્યો. આકાશમાં ઊડતા બાજુ
પક્ષીની જેમ તે ક્યારેક જમણી બાજુ તો ક્યારેક ડાબી
બાજુ જતો હતો. પરંતુ ભગવાનનું પ્રચંડ તેજ અત્યંત દુસ્સહ
છે. જેમ ગણડ સાપને પકડી લે તેમ ભગવાને બળપૂર્વક
તેને પકડી લીધો. ॥ ૩૫-૩૬ ॥ તે જ સમયે તેનો મુક્ત
પડી ગયો અને ભગવાને તેના કેશ પકડીને તેને તે ઊંચા
મંચ પરથી રંગભૂમિમાં પટકચો. અને પછી પરમ સ્વતંત્ર
અને સમગ્ર વિશ્વાના આશ્રય ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ તેના ઉપર
સ્વયં કૂદી પડચા. ॥ ૩૭ ॥ તેમના કૂદતાં જ કંસનું મૃત્યુ
થઈ ગયું. બધાની સામે જ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ કંસની લાશને
ધરતી પર એ રીતે ધસડવા લાગ્યા, જેમ સિંહ હાથીને
ધસડે. નરેન્દ્ર! તે વખતે બધાના મુખેથી ‘હાય! હાય!’
શબ્દો બહુ જ ઊંચા અવાજે સાંભળવા મળ્યા. ॥ ૩૮ ॥

स नित्यदोहिनविद्या तमीश्वरं
पिबन् वहन् वा विचरन् स्वपञ्चवसन् ।
ददर्श यज्ञायुधमग्रतो १५-
स्तदेव उपं हुरवापमाप ॥ ३८ ॥

तस्यानुज्ञा आतरोऽस्त्रौ कक्षन्यग्रोधकाहयः ।
अत्यधावशभिकुद्रा भ्रातुर्निर्वेशकारिष्ठाः ॥ ४० ॥

तथातिरभसांस्तु संयतान् रोहिणीसुतः ।
अहन् परिद्यमुद्यम्य पशूनिव मृगाधिपः ॥ ४१ ॥

नेहुर्द्दुर्भयो व्योम्नि व्रह्मेशाद्या विभूतयः ।
पुण्ड्रैः किरञ्जस्तं प्रीताः शशंसुर्ननृतुः खियः ॥ ४२ ॥

तेषां सियो महाराज सुहन्मरणहुः भिताः ।
तत्राभीयुविनिघनत्यः शीर्षाण्यश्रुविलोचनाः ॥ ४३ ॥

शयानान् वीरश्यायां पतीना लिङ्गय शोचतोः ।
विलेपुः सुस्वरं नार्यो विसृजन्यो मुहुः शुचः ॥ ४४ ॥

हा नाथ प्रिय धर्मक्ष ऋष्णाऽनाथवत्सल ।
त्वा हतेन निहिता वयं ते सगृहप्रज्ञाः ॥ ४५ ॥

त्वा विरहिता पत्या पुरीयं पुरुषर्षभ ।
न शोभते वयमिव निवृतोत्सवमज्जला ॥ ४६ ॥

अनागसां त्वं भूतानां कृतवान् द्रोहमुल्भशम् ।
तेनेमां भोदशां नीतो भूतप्रुक्तो लभेत शम् ॥ ४७ ॥

सर्वेषामिह भूतानामेष हि प्रभवाप्ययः ।
गोमा च तदवध्यायी न क्वचित् सुखमेषते ॥ ४८ ॥

कंस नित्य-निरंतर अत्यंत वयभीत थहने श्रीकृष्णानुं ज
चितन करतो रहेतो हतो. ते खातां-पीतां, सूतां-बेसतां,
बोलतां के श्यास लेतां - निरंतर पोतानी सामे छाथमां
यक लीचिला भगवान श्रीकृष्णने ज जोतो रहेतो हतो.
आ प्रकारना निरंतर चितनना इणस्वरूप - (ते बखे
द्वेषभावथी ज केम नहीं) तेने भगवानना ते ज उपनी
माप्ति थह, सारुप्य मुक्ति थह, जेनी माप्ति भोटा-भोटा
तपस्वी योगीओने थवी कठां छे. ॥ ३८ ॥

। कंसना कंक अने न्यग्रोध वगेरे आठ नाना भाई
हता. ते पोताना भोटा भाईनो बदलो लेवा माटे कोषपूर्वक
भगवान-श्रीकृष्ण अने बलराम तरक दोऽया. ॥ ४० ॥
ज्यारे भगवान बलरामज्ञभे जोयुं के, ते बहु वेगथी पुढ
माटे तेपार थहने आवी रक्षा छे, त्यारे तेमझे परीक
उठावीने (जेम सिंह पशुओने मारी नाए तेम) तेमने
मारी नांज्या. ॥ ४१ ॥ | ते समये आकाशमां हुंहुलिनाद
थवा लाग्यो. भगवानना विभूतिस्वरूप ब्रह्माज्ञ, शंकर
वगेरे देवताओ भूज ज आनंदथी पुण्ड्रोनी वृष्टि करेता
रहीने तेमनी सुति करवा लाग्या. अप्सराओ नाचवा
लागी. ॥ ४२ ॥ महाराज! कंस अने तेना भाईओनी
पल्लीओ पोताना पतिओना मृत्युथी अत्यंत हुःभी थह
गई. ते माथां कूटती अने आंभमांथी आंसु सारती त्यां
आवी. ॥ ४३ ॥ वीरश्या पर सूतेला पोताना पतिओने
भेटी शोकग्रस्त थह गई अने जीया स्वरे विलाप करवा
लागी. ॥ ४४ ॥ 'हा नाथ! हे प्रिय, हे धर्मक्ष, हे
ऋष्णामय! हे अनाथवत्सल! तमारो नाश थवाथी थर
अने प्रजा साथे अमारो पङ्क नाश थह गयो. आपशां
संतानो अनाथ थह गयां. ॥ ४५ ॥ पुरुषश्रेष्ठ! आ
नगरीना आप ज स्वामी हता. आपना विरहमां तेना
उत्सवो समाप्त थह गया अने तेनां मंगणयिष्ठनो उत्तरी
गयां. आ नगरी अमारी जेम विधवा बनीने शोभाहीन
थह गई. ॥ ४६ ॥ स्वामी! तमे निरपराध लोको साथे
उत्र दोह कर्यो हतो, अन्याय कर्यो हतो, तेथी आपनी
आ गति थह. साच्युं ज छे, जे जगतना ग्राहीओ साथे
दोह करे छे, तेमनुं अहित करे छे, ऐवो कर्यो पुरुप शांतिने
ग्राप्त थह शके? ॥ ४७ ॥ आ भगवान श्रीकृष्ण जगतना
समस्त आशीओनी उत्पत्ति अने प्रबलयना आधार छे.
आ ज रक्षक पङ्क छे, जे ऐमनुं बूडु छिय्ये छे, ऐमनो
तिरङ्गार करे छे, ते क्यारेय सुभी थह शकतो नथी. ॥ ४८ ॥

શ્રીશુકુદેવજી ઉવાચ

રાજયોધિત આધ્યાસ્ય ભગવાંલોકભાવનઃ ।
યામાહુલોકિકીં સંસ્થાં હતાનાં સમકારયત્ ॥ ૪૮ ॥

માતરં પિતરં ચૈવ મોચયિત્વાઽથ બન્ધનાત् ।
કૃષ્ણારામૌ વવન્દાતે શિરસાડકસ્પૃશ્ય પાદયો: ॥ ૫૦ ॥

દેવકી વસુદેવશ વિજાય જગદીશરૌ ।
કૃતસંવન્દનો પુત્રૌ સસ્વજીતે ન^१ શહિંતૌ ॥ ૫૧ ॥

શ્રીશુકુદેવજી કહે છે – પરીક્ષિત! ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ જ સંપૂર્ણ જગતના જીવનદાતા છે. તેમણે કંસની પત્નીઓને આચ્છાસન આપ્યું, સાન્નવના આપી પછી લોક-વ્યવહાર પ્રમાણે મૃત્યુ પામનારનું જે રીતે ડિયા-કર્મ થાય છે, તે પ્રમાણે બધું કરાવ્યું. ॥ ૪૮ ॥ ત્યાર પછી ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ અને બલરામજીએ જેવમાં જઈને પોતાના માતા-પિતાને બંધનમાંથી છોડાવ્યા અને મસ્તકથી સ્પર્શ કરીને તેમના ચરણોમાં વન્દન કર્યાં. ॥ ૫૦ ॥ પરંતુ પોતાના પુત્રોના પ્રણામ કરવા છતાં પણ દેવકી અને વસુદેવે તેમને જગદીશર સમજીને પોતાના દૃઢ્યે ચાંચ્યા નહીં. તેમને શંકા થઈ ગઈ કે અમે જગદીશરને પુત્ર કઈ રીતે સમજીશો! ॥ ૫૧ ॥

=★=

ઇતિ શ્રીમત્દાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં દશમસ્કંન્દ્યે^૨ પૂર્વાર્ધ કંસવધો નામ
ચતુશ્રત્વાર્થિશોડધ્યાય: ॥ ૪૪ ॥

દસમા સંધના પૂર્વાર્ધ-અંતર્ગત કંસવધ નામનો ચુંમાલીસમો અધ્યાય સમાપ્ત.

=★=

પિતાલીસમો અધ્યાય

શ્રીકૃષ્ણ-બલરામનું પણોપવીત અને ગુરુકુળમાં પ્રવેશ

શ્રીશુકુદેવજી

પિતરાવુપલભ્યાર્થો વિદિત્વા પુરુષોત્તમ: ।
માભૂદિતિનિજાં માયાં તત્ત્વાન જનમોહિનીમ્ ॥ ૧ ॥

ઉવાચ પિતરાવેત્ય સાગ્રજ: સાત્વતર્ધભ: ।
પ્રશ્યાવનત: પ્રીણાત્રમભ તાતેતિ સાદરમ્ ॥ ૨ ॥

નાસમતો યુવયોસ્તાત નિત્યોત્કષ્ટિતયોરપિ ।
બાલ્યપૌગણુકેશોરા: પુત્રાભ્યામભવન્ કૃવચિત્ ॥ ૩ ॥

ન લબ્ધો દૈવહત્યોર્વાસો નો ભવદન્તિકે ।
યાં બાલા: પિતૃગેહસ્થા વિન્દને લાલિતા મુદમ્ ॥ ૪ ॥

સર્વાર્થસમ્ભવો દેહો જનિત: પોષિતો યત: ।
ન તયોર્યાતિ નિર્વશં પિત્રોર્મત્રઃ શતાયુષા ॥ ૫ ॥

૧. અશહિતૌ । ૨. દશમસ્કંન્દ્યે કંસવધો । ૩. બાદરામણિરૂપાચ ।

‘શ્રીશુકુદેવજી કહે છે – પરીક્ષિત! ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ જોયું કે માતા-પિતાને મારા ઐશ્વર્યનું, મારા ભગવદ્ભાવનું જ્ઞાન થઈ ગયું છે, પરંતુ તેમને આવું જ્ઞાન થવું ન જોઈએ. (આનાથી તેઓ પુત્ર-સ્નેહનું સુખ નહીં પામી શકે.) એવું વિચારીને તેમણે તેમના પર પોતાની તે યોગમાયાનો પદ્ધો નાખી દીધો, જે તેમના સ્વજનોને મુંઘ કરીને તેમની લીલામાં સહાયક થાય છે. ॥ ૧ ॥ યહુવંશશિરોમણિં ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ મોટાભાઈ બલરામજીની સાથે પોતાના મા-બાપ પાસે જઈને આદર અને વિનયપૂર્વક નમીને ‘હે માતા! હે પિતા!’ આ સંબોધનથી તેમને પ્રસન્ન કરતાં કહેવા લાગ્યા – ॥ ૨ ॥ / ‘હે પિતા! હે માતા! અમે તમારા પુત્ર છીએ અને તમે અમારા માટે હંમેશાં આતુર રહ્યા છો, તેમ છતાં અમારી બાલ્યાવસ્થાનું, પોગંડ અવસ્થાનું અને ડિશોર અવસ્થાનું સુખ તમને મળ્યું નથી. ॥ ૩ ॥ કમનસીબે અમુને આપની પાસે રહેવાનું સૌભાગ્ય પણ પ્રાપ્ત ન થયું/તેથી બાળકોને માતા-પિતાના ધરમાં રહીને જે લાડ-ઘારનું સુખ મળે છે તે અમને પણ ન મળી શક્યું. ॥ ૪ ॥ પિતા અને માતા જ આ શરીરને જન્મ આપે છે અને આનું લાલન-પાલન કરે છે. ત્યારે ક્યાંક

૧. અશહિતૌ । ૨. દશમસ્કંન્દ્યે કંસવધો । ૩. બાદરામણિરૂપાચ ।

यस्तयोरात्मजः कल्प आत्मना च धनेन च ।
वृत्तिं न दद्यात् प्रेत्य स्वमांसं खादयन्ति हि ॥ ६ ॥

मातरं पितरं वृद्धं भार्या साध्वीं सुतं शिशुम् ।
गुरुं विष्णं प्रपत्नं च कल्पोऽभिभ्रच्छ्वसन् मृतः ॥ ७ ॥

तत्रावकल्पयोः कुंसात्रित्यमुहिङ्नयेत्सोः ।
मोदमेते व्यतिकान्ता दिवसा वामनर्यतोः ॥ ८ ॥

तत् क्षन्तुमर्हथस्तात् मातर्नौ परतन्त्रयोः ।
अकुर्वतोर्वा शुश्रूषां किलध्योदुर्दृष्टा भृशम् ॥ ९ ॥

श्रीशुक्त उपाय

इति मायामनुष्यस्य हरेविश्वात्मनो गिरा ।
मोहितावङ्गमारोप्य परिष्वज्यापतुर्मुदम् ॥ १० ॥

सिंचन्तावश्रुधाराभिः स्नेहपाशेन चावृतौ ।
न किञ्चिद्दूयतूँ राजन् बाष्पकण्ठौ विमोहितौ ॥ ११ ॥

अवमाशास्य पितरौ भगवान् देवकीसुतः ।
मातामहं तूत्रेन यदूनामकरोत्पम् ॥ १२ ॥

आह चास्मान् महाराज प्रजाशाशमुमर्हसि ।
यथातिशापाद् यदुभिर्नासितव्यं नृपासने ॥ १३ ॥

मयि भृत्य उपासीने भवतो विभुधादयः ।
बलिं हरन्त्यवनताः किमुतान्ये नराधिपाः ॥ १४ ॥

सर्वान् स्वागतिसंबन्धान् दिग्भ्यः कुंसभयाकुलान् ।
यदुवृष्ट्यन्धकमधुदाशार्हकुरुदिकान् ॥ १५ ॥

आ शरीर धर्म, अर्थ, काम अथवा मोक्षनी प्राप्तिनुं साधन बने छे. जो कोई मनुष्य सो वर्ष सुधी श्वीने मां-बापनी सेवा करतो रहे, तो पश्च ते तेमना उपकारोधी ऋषिमुक्त थहि शकतो नथी. ॥ ५ ॥ जे पुत्र सामर्थ्य छोवा छतां पश्च पोताना मा-बापनी शरीर अने धनथी सेवा करतो नथी, तेना मृत्यु पछी पमहूतो तेने तेना शरीरनुं मांस खवडावे छे. ॥ ६ ॥ जे पुरुष समर्थ्य छोवा छतां पश्च वृद्ध माता-पिता, सतीपत्नी, बाणको, गुरु, ब्राह्मणो अने शरणागतानुं भरका-पोषण करतो नथी, ते शकतो छोवा छतां पश्च मुडदा जेवो छे. ॥ ७ ॥ हे पिताज! अमारा आटला दिवसो वर्ष चाल्या गया. कारण के कुंसना भयथी हमेशां व्याकुण रहेवाने कारणे अमे तमारी सेवा करवामां असमर्थ रह्या. ॥ ८ ॥ हे माता! हे पिता! आप बने अमने कमा करो. अरे, हुए कुंसे तमने बहु कष्ट आएँ, परंतु अमे परतंत्र छोवाने कारणे तमारी कोई सेवा-शुश्रूषा करी न शक्या. ॥ ९ ॥

६ । श्रीशुक्तदेवज्ञ कहे छे – परीक्षित! पोतानी लीलाथी मनुष्य बनेला विश्वात्मा श्रीहरिनी आ वाणीथी मोहित थहि देवकी-वसुदेवे तेमने खोणामां बेसाड्या अने हृदये चांपीने परमानंदने ग्राप्त थयां. ॥ १० ॥ राजन्! तेओ स्नेहपाशमां बंधाईने पूर्णपश्चे मोहित थहि गयां अने अशुश्रायावी तेमनो अभिषेक करवा लाग्यां. त्यां सुधी के आंसुओने कारणे गणुं रंधाई जवाथी तेओ कांઈ बोली शक्यां नहीं. ॥ ११ ॥

देवकीनंदन भगवान् श्रीकृष्णो आ प्रमाणे पोताना माता-पिताने सान्त्वना आपीने पोताना मातामह (नाना) उग्रसेनने यादवोना राजा बनावी दीपा. ॥ १२ ॥ अने तेमने कह्यु – ‘महाराज! अमे आपनी प्रजा छीअे. आप अमारा लोको पर शासन करो. राजा यथातिनो शाप छोवाथी यादवो राज्यसिंहासन पर बेसी शकता नथी. (परंतु मारी ऐवी ज ठक्का छे, तेथी तमने कोई दोष नथी.) ॥ १३ ॥ ज्यारे हुं सेवकनी जेम तमारी सेवा करतो रहीश, त्यारे भोटा-भोटा देवताओं पश्च मस्तक नमावीने तमने जेट आपशे. तो बीजा राजाओं आपशे तेमां तो नवाई ज शुं! ॥ १४ ॥ परीक्षित! भगवान् श्रीकृष्णो ज संपूर्ण विश्वाना विधाता छे. तेमझे जे कुंसना भयथी व्याकुण थहिने आम-तेम भागी गयेला यादव, वृषभि, अंधक, भधु, दाशाई अने हुक्कर वगेरे वंशोना सघणा ज्ञातिजनो –

१. उपायनोर्यतू । २. नृपादयः । ३. व्याधितान्।

સભાજિતાન् સમાશાસ્ય વિદેશાવાસકર્ષિતાન् ।
ન્યવાસયત્ સ્વગોહેષુ વિત્તે: સન્નાર્થ વિશ્વકૃત ॥ ૧૬ ॥

કૃષ્ણાસહુકર્ષણાભુજૈર્ગુમા લભ્યમનોરથા: ।
ગૃહેષુ રેમિરે સિદ્ધા: કૃષ્ણારામગતજીવરા: ॥ ૧૭ ॥

વીક્ષાનોડહરહ: પ્રીતા મુર્કુન્દવદનામ્બુજમ્ ।
નિત્યં પ્રમુદિતં શ્રીમત્ સદ્યસ્મિતવીક્ષણમ્ ॥ ૧૮ ॥

તત્પ્રવયસોડખ્યાસન્ યુવાનોડતિભલૌજસ: ।
પિબજ્ઞોડકૈમુર્કુન્દસ્ય મુખામ્બુજસુધાં મુહુ: ॥ ૧૯ ॥

અથ નન્દ સમાસાદ્ય ભગવાન્ દેવકીસુત: ।
સહુકર્ષણાશ રાજેન્દ્ર પરિષ્વજ્યેદમૂચ્યતુ: ॥ ૨૦ ॥

પિતર્યુવાભ્યાં સિન્ધાભ્યાં પોષિતૌ લાલિતૌ ભૃશમ્ ।
પિત્રોરભ્યધિકાપ્રીતિરાત્મજેષ્યાત્મનોડપિહિ ॥ ૨૧ ॥

સ પિતા સા ચ જનની યૌ પુષ્ણીતાં સ્વપુત્રવત્ ।
શિશૂન્ બન્ધુભિરુત્સુષ્ટાનકલ્પૈ: પોષરક્ષણે ॥ ૨૨ ॥

યાત યૂયં ગ્રજં તાત વયં ચ સ્નેહદુઃખિતાન્ ।
જ્ઞાતીન્ વો દ્રષ્ટુમેષ્યામો વિધાય સુહૃદાં સુખમ્ ॥ ૨૩ ॥

એવં સાન્ત્વય ભગવાન્ નન્દ સપ્રજ્ઞમચ્યુત: ।
વાસોડલજ્ઞારકુષ્યાદૈરહ્યામાસ સાદરમ્ ॥ ૨૪ ॥

ઈત્યુક્તસૌ પરિષ્વજ્ય નન્દ: પ્રાણયવિદ્ધિઃ ।
પૂર્યત્રશ્રુભિર્નત્રે સહ ગોપૈર્વજં યયૌ ॥ ૨૫ ॥

અથ શૂરસુતો રાજન્ પુત્રયો: સમકારયત્ ।
પુરોધસા બ્રાહ્મણોશ યથાવદ્ દ્વિજસંસ્કૃતિમ્ ॥ ૨૬ ॥

સંબંધીઓને શોધી શોધીને બોલાવડાવ્યા. તેમને ઘર છોડીને બહાર રહેવામાં મોટું કષ ઉઠાવવું પડ્યું હતું. ભગવાને તેમનો સત્કાર કર્યો, સાન્ત્વના આપી અને તેમને બહુ જ ધન-સંપત્તિ આપીને તૃપ્ત કર્યા તથા પોત-પોતાનાં ધરોમાં વસાવી દીધાં. ॥ ૧૫-૧૬ ॥ હવે તમામ યાદવો ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ અને બલરામજીના બાહુબળથી સુરક્ષિત હતા. તેમની કૃપાથી તેમને કોઈ પ્રકારનું દુઃખ ન હતું. તેમના બધા મનોરથો સફળ થઈ ગયા હતા. તેઓ કૃતાર્થ થઈ ગયા. હવે તેઓ પોતાનાં ધરોમાં આનંદથી રહેવા લાગ્યા. ॥ ૧૭ ॥ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણનું વદન આનંદનું સહન છે. તેઓ નિત્ય પ્રહૃલિદિત, ક્ષારેય ન કરમાવાવાળા કમળ છે. તેનું સૌન્દર્ય અપાર છે. કરુણાર્દ અને મંદ સ્મિતવાળા શ્રીકૃષ્ણના મુખકમળનું હંમેશાં દર્શન કરી યાદવો પ્રસન્ન થતા. ॥ ૧૮ ॥ મથુરાના વૃદ્ધ પુરુષો પણ પુવકો જેવા બળવાન અને ઉત્સાહી થઈ ગયા હતા, કેમકે, તેઓ પોતાનાં નેત્રોના પદિયા વડે વારંવાર ભગવાનના મુખારવિદના અમૃતનું પાન કરતા હતા. ॥ ૧૯ ॥

ત્રિય પરીક્ષિત! ત્યાર પછી દેવકીનંદન ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ અને બલરામજી બન્ને નંદભાવા પાસે આવ્યા, તેમને બેટી પડ્યા અને કહેવા લાગ્યા – ॥ ૨૦ ॥ ‘બાબા! તમે અને મા યશોદાએ ખૂબ સ્નેહ અને લાડથી અમારું પાલન-પોષણ કર્યું છે. એમાં કોઈ શંકા નથી કે, મા-બાપ પોતાના સંતાનને પોતાના શરીરથી અવિક સ્નેહ કરે છે. ॥ ૨૧ ॥ જેમને પાલન-પોષણ ન કરી શકવાને કારણે સ્વજન-સંબંધીઓએ છોડી દીધાં છે, તે બાળકોને જે લોકો પોતાના પુત્ર જેવા લાડ-ખારથી ઉછેરે છે તે જ વાસ્તવમાં તેમના મા-બાપ છે. ॥ ૨૨ ॥ બાબા! હવે તમે લોકો પ્રજમાં જાઓ. એમાં શંકા નથી કે અમારા વિના વાત્સલ્ય-સ્નેહને કારણે તમને બધાંને બહુ દુઃખ થશે. અહીના સુહૃદ-સંબંધીઓને સુખી કરીને અમે તમને મળવા આવીશું. ॥ ૨૩ ॥ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણો નંદભાવા અને બીજા પ્રજ્ઞવાસીઓને આ પ્રમાણે સાન્ત્વના આપી બહુ જ આદરપૂર્વક વલ્લ-આભૂષણો અને અનેક ધાતુઓનાં વાસણો વગેરે આપી તેમનું સન્માન કર્યું. ॥ ૨૪ ॥ ભગવાનની વાત સાંભળીને નંદભાવા પ્રેમ-અધીરા થઈને બન્ને ભાઈઓને બેટી પડ્યા અને નેત્રોથી આંસુ સારતા ગોપોની સાથે પ્રજ જવા માટે વિદાય થઈ ગયા. ॥ ૨૫ ॥

હે રાજન! ત્યાર પછી વસુદેવજીએ પોતાના પુરોહિત ગર્ગાચાર્યજી તથા બીજા બ્રાહ્મણો પાસે બન્ને પુત્રોના વિષપૂર્વક દ્વિજ સંસ્કાર (પણોપવીત-સંસ્કાર) કરાવ્યા. ॥ ૨૬ ॥

तेभ्योऽदादक्षिणा गावो रुक्मभालाः स्वलङ्कुताः ।
स्वलङ्कुतेभ्यः सम्पूर्जय सवत्साः क्षीममालिनीः ॥ २७ ॥

याः कृष्णरामजन्मके भनोदत्ता महामतिः ।
ताश्चादादनुस्मृत्य कंसेनाधर्मतो हताः ॥ २८ ॥

ततश्च लघ्वसंस्कारौ द्विजत्वं प्राप्य सुव्रतौ ।
गर्णाद् पद्मुकुलाचार्याद् गायत्रं प्रतमास्थितौ ॥ २९ ॥

प्रभवौ सर्वविद्यानां सर्वशौ जगठीश्वरौ ।
नान्यसिद्धामलशानां गूहमानौ नरेहितैः ॥ ३० ॥

अथो गुरुकुले वासमित्यन्तावुपज्ञमतुः ।
काश्यं सान्धीपनिं नाम व्यवन्तीपुरवासिनम् ॥ ३१ ॥

यथोपसाध्य तौ दान्तौ गुरौ वृत्तिभनिन्दिताम् ।
ग्राहयन्तावुपेतौ स्म भक्त्या देवमिवादतौ ॥ ३२ ॥

तथोद्दिजवरस्तुष्टः शुद्धभावानुवृत्तिभिः ।
प्रोवाय वेदानभिलान् साज्ञोपनिषदो गुरुः ॥ ३३ ॥

सरहस्यं धनुर्वेदं धर्मान् न्यायपथांस्तथा ।
तथाचान्यीक्षिकींविद्यां राजनीतिं च धर्मविधाम् ॥ ३४ ॥

सर्व नववश्रेष्ठौ सर्वविद्याप्रवर्तकौ ।
सकृनिगदमात्रेषां तौ सञ्जगृहतुर्नृप ॥ ३५ ॥

अहोरात्रैश्चतुष्टया संयतौ तावतीः कलाः ।
गुरुदक्षिणायाऽक्षयार्यं छन्दयामासतुर्नृप ॥ ३६ ॥

तेभ्यो विविष्य प्रकारनां वस्त्रो अने आभूषणोथी भ्रातृश्वरोनो
सत्कार करी घशी ज दक्षिणा तथा वाच्चरडांवाणी गायो
दानमां आपी बधी गायोना गणामां सोनानी माणा
पहेरावी छती तथा बीजं पश्च घशां आभूषणो अने रेशभी
वस्त्रोथी शशगारी छती ॥ २७ ॥ महामति वसुदेवज्ञामे
भगवान श्रीकृष्ण अने बलरामज्ञना जन्म-नक्षत्रमां जेटली
गायो आपवानो संकल्प कर्त्ता छतो ते गायो भ्रातृश्वरोने दानमां
आपी जोडे वसुदेवज्ञ पासेथी बधी गायो कंसे छीनवी लीधी
छती ते छवे छोडवीने संकल्प प्रमाणे दानमां आपी ॥ २८ ॥
आ प्रमाणे यादवोना आचार्य गर्णाचार्यज्ञ पासे संस्कार
करावीने बलरामज्ञ अने भगवान श्रीकृष्ण बन्ने उपनिषद
संस्कार द्वारा गायत्रीव्रतमां निष्ठावाणा थई द्विज
बन्या ॥ २९ ॥ चञ्चन्! श्रीबलरामज्ञ अने भगवान
श्रीकृष्ण सर्व विद्याओनु उत्पत्तिस्थान, सर्वश तथा जगतना
इश्वर खोवा छतां तेभ्यो पोताना स्वतःसिद्ध निर्मण ज्ञानने
मनुष्य-लीलाथी छुपावी चञ्चुं छतुं ॥ ३० ॥

१ छवे ते बन्ने गुरुकुणमां निवास करवानी ईश्वराथी
उज्जयिनीमां कश्यपगोत्री सान्धीपनि मुनि पासे
गया ॥ ३१ ॥ ते बन्ने बाई विष्णुपूर्वक गुरुज्ञ पासे रहेवा
लाग्या. ते वर्षते तेओ जितेन्द्रिय बनी गुरुसभीपे निर्दोषपदो
केवी रीते रहेवुं ते पोतानी साथे अव्यास करता बीज
विद्यार्थीओने श्राववाइता छता. तेओ गुरुवरनी शुद्धभावे
ईश्वरे जेवी सेवा करवा लाग्या ॥ ३२ ॥ तेमनी सेवाथी
गुरुज्ञ ते बन्ने बाईओ पर बहु प्रसन्न थया अने तेभ्यो
तेमने छये शास्त्रो अने उपनिषदो सहित संपूर्ण वेदो
भषाव्या ॥ ३३ ॥ ए सिवाय मंत्रो अने देवताओना ज्ञान
साथे धनुर्वेद, मनुस्मृति वगेरे धर्मशास्त्रो, भीमांसा वगेरे
वेदोनु तात्पर्य बतावनारां शाळो, तर्कविद्या (न्यायशास्त्र)
वगेरे पश्च भषाव्यां साथे-साथे सन्धि, विग्रह, धान, आसन,
द्वेष अने आश्रय — आ छ भेदोथी पुक्त राजनीतिनो पश्च
अव्यास कराव्यो ॥ ३४ ॥ परीक्षित! भगवान श्रीकृष्ण अने
बलराम बधी विद्याओना प्रवर्तक छे, अत्यारे मात्र श्रेष्ठ
मनुष्य जेवो व्यवहार करता रहीने तेओ अध्ययन करी रक्षा
छता. तेभ्यो मात्र गुरुज्ञना एक ज वार कहेवाथी बधी
विद्याओ शीझी लीधी ॥ ३५ ॥ मात्र योसठ दिवसमां ज
संयमशिरोमणि बन्ने बाईओये योसठ कणाओनु* ज्ञान
प्राप्त करी लीधुं. आ प्रमाणे अध्ययन समाप्त थई जवाथी

* योसठ कणाओ आ मुख्य छे —

१. संगीतकला, २. वाय — ज्ञात-ज्ञातनां वायं वगाडवां, ३. नृत्य, ४. नाट्य, ५. चिनकाम, ६. उत्तम आकृतिओ बनाववी, ७. चोभाना
८. पुष्पना साधिया वगेरे पूजाना उपहारनी रथना करवी, ९. पुष्पोनी शम्भा बनाववी, १०. दांत, वस्त्र अने शरीरनां अंगोने रंगवां, ११.
लादी उपर मणि जडवा, १२. शम्भा-रथना, १३. जग्नि पर बंध बांधवो, १४. ज्ञान भाणा वगेरे बनाववां,

દ્વિજસ્તયોસ્તં   મહિમાનમલુતં
સંલક્ષ્ય રાજમતિમાનુધીં મતિમ् ।
સમુન્ય પત્ન્યા સ મહાર્ષાવે મૃતં
બાલં પ્રભાસે વરયાભભૂવ હ ॥ ૩૭॥

તથેત્યથારુદ્ધ મહારથૌ   રથં
પ્રભાસમાસાદ્ય   દુરન્તવિકમૌ ।
વેલામુપત્રજ્ય   નિધીદતુઃ કણં
સિન્ધુર્વિદિત્વાડહૃષમાહરત્યો: ॥ ૩૮॥

તમાહ ભગવાનાશુ ગુરુપુત્ર: પ્રદીપતામ् ।
યોડસાવિહત્વયા ગ્રસ્તો બાલકો મહતોર્મિષા ॥ ૩૯॥

સમુદ્ર ઉવાચ

નૈવાહાર્ષમહં દેવ હેત્ય: પત્યજનો મહાન् ।
અનતર્જલચર: કૃષ્ણ શક્રદ્રષ્પધરોડસુર: ॥ ૪૦॥

આસે તેનાહતો નૂનં તરણુત્વા સત્વરં પ્રભુ: ।
જલમાવિશ્ય તં હત્વા નાપશ્યદુદેડર્મકમ् ॥ ૪૧॥

તેમણે સાન્દીપનિ મુનિને પ્રાર્થના કરી કે 'આપની ઈચ્છા હોય તે ગુરુ-દક્ષિણા માંગો.' ॥ ૩૬ ॥ મહારાજ! સાન્દીપનિ મુનિએ તેમનો અદ્ભુત મહિમા અને અલૌકિક બુદ્ધિનો અનુભવ કરી લીધો હતો. તેથી તેમણે તેમનાં પત્નીને પૂછીને દક્ષિણા માગી કે 'પ્રભાસ કોત્રમાં અમારો પુત્ર સમુદ્રમાં હુંનીને મરી ગયો હતો, તેને તમે લાવી આપો?' ॥ ૩૭ ॥ બલરામજી અને શ્રીકૃષ્ણ અનંત પરાક્રમી હતા. બન્નોય મહારથી હતા. તેમણે 'બહુ સારુ' કહીને ગુરુજીની આજ્ઞા સ્વીકારી લીધી અને રથમાં બેસી પ્રભાસકોત્રમાં ગયા. તેઓ કાણાલર સમુદ્ર-ડિનારે બેઠા. તે સમયે તેમને સાખાત્ ઈશ્વર જાણીને સમુદ્ર અનેક પ્રકારની પૂજાસામગ્રી લઈને ત્યાં આવ્યો. ॥ ૩૮ ॥ ભગવાને સમુદ્રને કહું, 'સમુદ્ર! તમે અહીં તમારા મોટા-મોટા તરંગોથી અમારા જે ગુરુપુત્રને ખેંચી ગયા છો, તેને તુરત જ લાવી આપો.' ॥ ૩૯ ॥

મનુષ્યવેશધારી સમુદ્રે કહું - 'દેવાધિદેવ શ્રીકૃષ્ણ! મેં તે બાળકને લીધો નથી. મારા જલમાં પંચજન નામનો એક મોટો હેત્યજાતિનો અસુર શંખના રૂપમાં રહે છે. તેણે જ તે બાળકનું હરદા કર્યું હશે.' ॥ ૪૦ ॥ સમુદ્રની વાત સાંભળીને ભગવાને તુરત જ જલમાં પ્રવેશ કર્યો અને શંખાસુરને મારી નાખ્યો. પરંતુ તે બાળક તેના ઉદ્રમાં ન હતો. ॥ ૪૧ ॥

૧૫. કુલોનાં આભૂપણો બનાવવાં - કાલ અને અંબોડા માટે. ૧૬. કપડાં અને આભૂપણો બનાવવાં, ૧૭. કૂલના આભૂપણોનો રાજ્યગાર કરવો, ૧૮. પુષ્પો કે કુમળપત્રના કાણમાં પહેરવાનાં આભૂપણો બનાવવાં, ૧૯. સુગાન્ધિત તેલ, અતાર વગેરે બનાવવાં, ૨૦. ઈન્દ્રજિલ, જાદુકલા, ૨૧. અનેક પ્રકારની વેપલૂષા પારકા કરવી, ૨૨. કૂર્તિથી હસ્તકલા દેખાડવી, ૨૩. જાતજાતનાં બોજન બનાવવાં, ૨૪. જાત-જાતની પીવાની વસ્તુઓ બનાવવી, ૨૫. સીવણકલા, ૨૬. કઠપૂતળીઓ બનાવવી અને તેમને નચાવવી, ૨૭. ઊઘાણાં-પ્રહેલિકા, ૨૮. મૂર્તિઓ બનાવવી, ૨૯. કુટનીતિ, ૩૦. ગ્રંથોના અધ્યાપનમાં દક્ષતા, ૩૧. નાટક, આધ્યાનોની રૂચના કરવી, ૩૨. સમસ્યાઓની પૂર્ણ કરવી, ૩૩. પુરશી, ખાટલો જરૂરવાની તથા સોટી, બાળ બનાવવાની કલા, ૩૪. ગાલીચા, દરી, ચટાઈ વગેરે બનાવવાં, ૩૫. સુધારીકામ, ૩૬. ગૃહઉધોગ, ૩૭. સોના-ચાંદી-પાતુ તથા ઢીરા, પના, રણોની પરીકા, ૩૮. સોના, ચાંદી, તાંબાની શુદ્ધ પાતુ બનાવવાની કણા, ૩૯. મદ્વિઓના રંગ ઓળખવા, ૪૦. ખાંડોની ઓળખ, ૪૧. વૃષોની માવજત, ૪૨. ષેટાં, મરદાં લડાવવાની કણા, ૪૩. પોપટ-મેનાની ભાષા બોલવી, ૪૪. મારશવિદ્યા, ૪૫. કેશ-વેણી ગુંથણ, ૪૬. મુક્કીની વસ્તુ અને મનની વાત જાણી લેવી, ૪૭. ખેંચ-કાંબોને સમજવાં, ૪૮. વિભિન્ન દેશોની ભાષાનું શાન, ૪૯. શુકન-અપશુકન પારખવાં, પ્રશ્નોના ઉત્તરમાં શુભ-અશુભ સમજવું અને કહેવું, ૫૦. અનેક પ્રકારના યંત્રો બનાવવા, ૫૧. રણોને અનેક પ્રકારના આકારમાં કાપવા, ૫૨. સાંકેતિક ભાષા બનાવવી, ૫૩. મનોવિશાનકલા, ૫૪. નવા-નવા શબ્દોના અર્થ શોધવા તથા રણો શોધવા, ૫૫. છલવિદ્યાથી કામ બનાવી લેવું, ૫૬. સધણા કોશોનું શાન, ૫૭ સમસ્ત છન્દોનું શાન, ૫૮. વલગોપનકલા, ૫૯. ઘૂતકીડ, ૬૦. દૂર રહેવા મનુષ્યનું અધવા વસ્તુનું આકર્ષણ કરવું, ૬૧. બાળકોની રમતો, ૬૨. મંત્રવિદ્યા, ૬૩. વિજય માપ્ત કરાવનાર વિદ્યા, ૬૪ વેતાલ વગેરેને વશ કરવાની વિદ્યા.

तदज्ञप्रभवं शङ्खमादाय रथमागमत् ।
ततः संयमनीं नाम यमस्य दधितां पुरीम् ॥ ४२ ॥

गत्वा जनार्दनः शङ्खं प्रदध्मो सहलायुधः ।
शङ्खनिर्हाइमाकर्ष्य प्रज्ञासंयमनो यमः ॥ ४३ ॥

तयोः सपर्या महतीं चक्रे भक्त्युपबृंहिताम् ।
उवाचावनतः कुष्ठां सर्वत्मूताशयालयम् ।
लीलामनुष्यहेविष्णो युवयोः करवाम किम् ॥ ४४ ॥

श्रीभगवानुवाच

गुरुपुत्रभित्तीं निजकर्मनिबन्धनम् ।
आनयस्य महाराज मध्यासनपुरस्कृतः ॥ ४५ ॥

तथेति तेनोपानीतं गुरुपुत्रं यद्वृतमौ ।
इत्या स्वगुरुवे भूयो वृष्णीष्येति तमूच्यतुः ॥ ४६ ॥

गुरुरुवाच

सम्यक् सम्पादितो वत्स भवद्भ्यां गुरुनिष्ठयः ।
को तु युञ्जद्विधिगुरोः कामानामवशिष्यते ॥ ४७ ॥

गच्छतं स्वगृहं वीरो कीर्तिर्वामस्तु पावनी ।
छन्दांस्ययातयामानि भवन्त्विष्ट परत्र च ॥ ४८ ॥

गुरुषीवमनुशातौ रथेनानिलरंहसा ।
आयातौ स्वपुरं तात पर्जन्यनिनदेन वै ॥ ४९ ॥

समनन्दन् प्रज्ञः सर्वा हृष्ट्वा रामजनार्दनौ ।
अपश्यन्त्यो बद्धिर्निन नष्टलब्धधना ईव ॥ ५० ॥

त्यारे तेना शरीरनो शंख लઈने भगवान रथमां बेसी पाणि आव्या! त्यांथी बलरामज्ञ साथे श्रीकृष्णो यमराजनी प्रिय नगरी संयमनीमां जहाने शंखनाद कर्या. शंखनो घोथ सांभणीने तमाम प्रजानु शासन करवावाणा यमराजे तेमनु स्वागत कर्यु अने भक्तिभावपूर्वक विषि अनुसार तेमनी पूजा करी. तेमधो विनयपूर्वक नमीने सधणां प्राणीओना हृष्यमां बिराजेला सच्चिदानन्दस्वरूप भगवानने कहु - 'लीलाथी ज मनुष्य बनेला हे सर्वव्यापक परमेश्वर! हु आप बन्नेनी शु सेवा करें?' ॥ ४२-४४ ॥

श्रीभगवाने कहु - यमराज! अही पोताना कर्मबंधन अनुसार मारा गुरुपुत्रने लाववामां आव्यो छे. तसे मारी आशा स्त्रीकारीने तेनां कर्मो पर ध्यान न आपी तेने मारी पासे लई आवो. ॥ ४५ ॥ यमराजे 'जेवी आशा' कहीने भगवाननी आशानो स्त्रीकार कर्या अने तेमनो गुरुपुत्र लावी आप्यो. त्यारे पहुचेष्ठ भगवान श्रीकृष्ण अने बलरामज्ञ ते बाणकने लईने उज्जयिनी पाणि आव्या अने तेने गुरुदेवने सोंपतां कहु के. 'तमे बीजुं जे कुट जोहीने ते मांगी लो.' ॥ ४६ ॥

गुरुदेवे कहु - 'बेटा! तमे मने बहु गुरुदक्षिणा आपी दीधी. हवे बीजुं शु जोहीने? जे तमारा जेवा पुरुपोतामोना गुरु छे, तेना क्या मनोरथो अपूर्ण करी शके छे? ॥ ४७ ॥ वीर शिष्यो! हवेतमे बन्ने तमारा देव सिधावो! तमारी पवित्र कीर्ति थाओ. तमारी भक्षेली विद्या आ लोक अने परलोकमां सदा ताज ज रहो, तेनी विस्मृति न थाओ.' ॥ ४८ ॥ परीक्षित! पछी गुरुज्ञनी आशा लઈने वायु समान वेगवाणा अने मेघ जेवी गर्जना करता रथमां बेसी बन्ने भाई मधुरा पद्मार्घा ॥ ४९ ॥ मधुरानां प्रज्ञाज्ञनो धृष्णा दिवस सुधी श्रीकृष्ण अने बलरामज्ञने न जोही बहु हुँ जी थई रक्षां हतां. हवे तेमने आवेला जोहीने बधां ज परमानन्दमां मन थई गयां, जाहो भोवाई गयेलुं धन पाहुं मणी गयुं होय। ॥ ५० ॥

—★—

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहस्यां संहितायां दशमस्कन्दे पूर्वार्धे गुरुपुत्रानयनं^१ नाम
पञ्चचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४५ ॥

इसमा संखना पूर्वार्ध-अंतर्गत गुरुपुत्रानयन नामनो पिस्तालीसमो अध्याय समाप्त.

—★—

१. गुरुकुलवृत्ति: पञ्च०।

છેતાલીસમો અધ્યાય

૭

ઉદ્વષ્ણની પ્રજ્યાત્રા

શ્રીશુક ઉવાચ^१

વૃષ્ણીનાં પ્રવરો મન્ત્રી કૃષ્ણસ્ય દ્યિતઃ સખા ।
શિષ્યો બૃહસ્પતે: સાક્ષાદુદ્વો બુદ્ધિસત્તમ: ॥ ૧ ॥

તમાહ ભગવાન् પ્રેષ્ઠ ભક્તમેકાન્તિનં કવચિત् ।
ગૃહીત્વા પાણિના પાણિં પ્રપત્રાર્તિહરો હરિ: ॥ ૨ ॥

ગચ્છોદ્વ વ્રજં સૌમ્ય પિત્રોનો પ્રીતિમાવહ ।
ગોપીનાં મદ્દિયોગાદિં મત્સન્દેશોર્વિમોચય ॥ ૩ ॥

તા મન્મનસ્કા મતાણા મદ્યે ત્યક્તદૈહિકા: ।
મામેવ દ્યિતં પ્રેષ્ઠમાત્સાનાં મનસા ગતા: ।
યે ત્યક્તલોકધર્માશ્ચ મદ્યે તાન્ બિભર્યહમ् ॥ ૪ ॥

મધ્ય તા: પ્રેયસાં પ્રેષે દૂરસ્થે ગોકુલખિય: ।
સ્મરાચ્યોડજાવિમુહાન્તિ વિરહોઽછઠયવિહલા: ॥ ૫ ॥

ધારયન્ત્યતિકૃથ્રેણ પ્રાય: પ્રાણાન્ કથઘ્યન ।
પ્રત્યાગમનસન્દેશોર્બલ્યો મે મદાત્મિકા: ॥ ૬ ॥

શ્રીશુક ઉવાચ

ઈત્યુક્ત ઉદ્વો રાજન્ સન્દેશં ભર્તુરાદત: ।
આદાય રથમારુદ્ધ પ્રયયૌ નન્દગોકુલમ् ॥ ૭ ॥

પ્રામો નન્દપ્રજં શ્રીમાન્ નિમ્બોચિતિ વિભાવસૌ ।
છન્નયાન: પ્રવિશતાં પશૂનાં ખુરરેણુભિ: ॥ ૮ ॥

શ્રીશુકદેવજી કહે છે – પરીક્ષિત! ઉદ્વષ્ણ વૃષ્ણિઓમાં એક પ્રધાનપુરુષ હતા. તેઓ સાક્ષાત્ બૃહસ્પતિના શિષ્ય, અત્યંત શ્રેષ્ઠ બુદ્ધિમાન હતા. શ્રીઉદ્વષ્ણના મહિમા વિશે આથી વિશેષ બીજી કઈ વાત કરી શકાય કે તેઓ શ્રીકૃષ્ણના પ્રિય સખા તથા મન્ત્રી પણ હતા. ॥ ૧ ॥ એક દિવસ શરણાગતોનાં બધા દુઃખો હરનારા ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે પોતાના પ્રિય લક્ત અને એકાંતપ્રેમી ઉદ્વષ્ણનો હાથ પોતાના હાથમાં લઈને કહું – ॥ ૨ ॥ હે સૌમ્ય સખા ઉદ્વવ! તમે પ્રજમાં જાઓ. ત્યાં મારા માતા-પિતા નંદબાવા અને પશોદામૈયા છે, તેમને પ્રસન્ન કરો અને ગોપીઓ મારા વિરહ-વ્યાધિથી બહુ દુઃખો થઈ રહી છે. તેમને મારો સંદેશો કહીને તેમને મનોવ્યથાથી મુક્ત કરો. ॥ ૩ ॥ પ્રિય ઉદ્વવ! ગોપીઓનું મન નિત્ય-નિરંતર મારામાં લાગેલું રહે છે. તેમના પ્રાણ, તેમનું જીવન, તેમનું સર્વસ્વ હું જ છું. મારા માટે તેમણે તેમના પતિ પુત્ર વગેરે, બધા સગ્ના-સંબંધીઓને છોડી દીધા છે. હું તેમના પ્રિયતમોમાં અત્યંત પ્રિયતમ છું, ના, ના, તેમનો આત્મા જ છું. મારો એ સંકલ્પ છે કે જે લોકો મારા માટે આ લોક અને પરલોકના ધર્માને છોડી દે છે, તેમનું યોગ-ક્ષેમ (ભરણ-પોષણ) હું વહન કરું છું. ॥ ૪ ॥ પ્રિય ઉદ્વવ! તે ગોપીઓ મારા અહીં આવી જવાથી મને દૂર રહેલો માને છે અને મારું સ્મરણ કરીને અત્યંત વિહૃવણ થઈ રહી છે, પ્રતિક્ષણ મારા માટે આતુર રહે છે. ॥ ૫ ॥ મારી ગોપીઓ અત્યારે બહુ જ પ્રયત્નપૂર્વક કષ સાથે પોતાના પ્રાણને ટકાવી રાખી રહી છે. મેં તેમને કહું હતું કે, ‘હું આવીશ.’ આ મારું વચન જ તેમના જીવનનો આધાર છે. ઉદ્વવ! વધારે શું કહું, હું જ તેમનો આત્મા છું. તેઓ નિત્ય-નિરંતર મારામાં તન્મય રહે છે. ॥ ૬ ॥

શ્રીશુકદેવજી કહે છે – પરીક્ષિત! જ્યારે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે આ વાત કહી, ત્યારે ઉદ્વષ્ણ બહુ જ આદરથી પોતાના સ્વામીનો સંદેશો લઈને રથમાં બેસી નંદગાંવ જવા નીકળ્યા. ॥ ૭ ॥ પરમ સુંદર ઉદ્વષ્ણ સૂર્યાસ્તના સમયે નંદબાવાના પ્રજમાં પહોંચ્યા. તે સમયે જંગલમાંથી ગાયો આવી રહી હતી. તેમની ખરીઓની જેટલી ધૂળ ઉડી રહી હતી કે તેમનો રથ ઢેકાઈ ગયો. ॥ ૮ ॥

૧. બાદરાપણિરુવાચ ।

वासितार्थेऽभियुध्यलिनीहिं शुष्मिभिर्वृष्टेः ।
धावन्तीभिश्च वासाभिरुधोभारैः स्ववत्सकान् ॥ ८ ॥

ईतस्ततो विलङ्घलिर्गोवत्सैर्भृष्टिं सितैः ।
गोदोऽशब्दाभिरवं वेष्टूनां निःस्वनेन च ॥ १० ॥

गायन्तीभिश्च कर्माणि शुभानि बलकृष्णयोः ।
स्वलङ्कृताभिर्गोपीभिर्गोपैश्च सुविराजितम् ॥ ११ ॥

अग्न्यकृतिथिगोविप्रपितृठेवार्थनान्वितैः ।
धूपटीपैश्च मात्यैश्च गोपावासैर्भेनोरभम् ॥ १२ ॥

सर्वतः पुण्यितवनं द्विजालिङ्कलनाहितम् ।
हंसकारण्डवाकीर्णैः पद्मषष्ठैश्च भृष्टितम् ॥ १३ ॥

तमागतं समागम्य कृष्णस्यानुचरं प्रियम् ।
नन्दःप्रीतःपरिष्वज्य वासुदेववियाङ्कर्ययत् ॥ १४ ॥

भोजितं परमानेन संविष्टं कशिपौ सुखम् ।
गतश्रमं पर्यपृच्छत् पादसंवाहनाहिभिः ॥ १५ ॥

कर्णिदक्ष महाभाग सभा नः शूरनन्दनः ।
आस्ते कुशल्यपत्याद्युर्युक्तो मुक्तः सुहृद्वृतः ॥ १६ ॥

दिष्ट्या कंसोऽहतःपापः सानुगः स्वेन पाप्मना ।
साधूनां धर्मशीलानां यद्युनां देष्टि यः सदा ॥ १७ ॥

अपि स्मरति नः कृष्णो मातरं सुहृदः सभीन् ।
गोपान् प्रजं चात्मनाथं गावो वृन्दावनं गिरिम् ॥ १८ ॥

प्रजभूमिमां ऋतुभती गायो माटे मदोन्मत आभलाओ
लडी रक्षा हता. तेमनी गर्जनाथी प्रज गुण्ड रहुं हतुं. थोडा
हिवसनी वियायेली भोटा अदाशवाणी गायो पोतानां
वाष्ठांओ तरफ ढोडी रही हती. ॥ ८ ॥ सङ्केट रंगनां वाष्ठां
आम-तेम उधणतां-झूटां सुंदर लागी रक्षा हतां. थेर-थेर
गायो ढोडवाना ध्वनिथी अने भधुर वांसणीओना सूरोथी
हज्ज पक्षा प्रजनी अपूर्व शोभा जड़ाती हती. ॥ १० ॥
गोपीओ अने गोपो सुंदर परिधान अने आभूषणोथी सञ्ज-
धने श्रीकृष्ण तथा बलरामज्ञनां मंगलमध्य चरित्रोनुं गान
करी रक्षां हतां. आ प्रभाको प्रज विशेष रणियामध्यं लागतुं
हतुं. ॥ ११ ॥ गोपोना धरोमां अज्जन, सूर्य, अतिथि, गाय,
ब्राह्मण, देवताओ अने पितृओनी पूजा करेली हती. पूजनी
सुगन्ध चारे बाजु प्रसरी रही हती. अने दीपक गगमगी
रक्षा हता. दरेक धर पुण्योथी मुशोभित हतां. आवा सुंदर
धरोथी संपूर्ण प्रज विशेष मनोहर बनी रहुं हतुं. ॥ १२ ॥
चारे बाजु वनराज्ञ झूलोथी भरचक हती. पक्षीओ टसुका
करी रक्षां हतां अने भमराओ गुजार करी रक्षा हता. त्यां
जल अने जमीन बन्ने स्थणो कमणोना वनथी शोली रक्षां
हतां अने हंस, बतक वगेरे पक्षीओ वनमां विहार करी
रक्षां हतां. ॥ १३ ॥

ज्यारे भगवान श्रीकृष्णना त्रिय अनुचर उद्वज्ञ
प्रजमां आव्या, त्यारे तेमने मणीने नंदबावा बहु प्रसन्न
थया. तेमणे उद्वज्ञने लेटीने तेमनुं भगवान श्रीकृष्णना
जेवुं सन्मान कर्यु. ॥ १४ ॥ पथासमध्य उत्तम अन्ननुं भोजन
कराव्यु अने ज्यारे तेओ आरामथी पलंग पर बेसी गया
त्यारे सेवकोअे चरणसेवा करीने, पंखो ढोणीने तेमनो श्रम
दूर कर्यो. ॥ १५ ॥ त्यारे नंदबावाअे पूछ्युं - 'परम
भाग्यशाणी उद्वज्ञ! हवे अमारा भित्र वसुदेवज्ञ झेलमांथी
झूटी गया. तेमना आत्मीय स्वज्ञन तथा पुत्र वगेरे तेमनी
साथे छे. अत्यारे ते बधा कुशण तो छे ने? ॥ १६ ॥ ए
भोटा सौभाग्यनी वात छे के पोतानां पापोनां इणस्वरूप
पापी केस तेना अनुपायीओ साथे भराई गयो. केम कें,
स्वभावथी ज धार्मिक अने उत्तम यादवोनो ते देख करतो
हतो. ॥ १७ ॥ उद्वज्ञ! श्रीकृष्ण क्यारेय अमने लोकोने
याद करे छे? आ तेमनी मा छे, स्वज्ञन-संबंधीओ छे, भित्रो
छे. गोवाणो छे अने तेमने ज पोताना स्वामी अने सर्वस्व
मानववाणुं प्रज छे, तेमनी ज गायो अने वृन्दावन अने
जिरिराज छे, शु तेओ तेमने याद करे छे? ॥ १८ ॥

અધ્યાયાસ્થતિ ગોવિન્દ: સ્વજનાન^१ સંકૃદીક્ષિતુમ् ।
તહી દ્રક્ષ્યામ તદ્વકત્રં સુનસં સુસ્તિમતેક્ષણમ् ॥ ૧૮॥

દાવાગનેર્વાતવર્ધાચ્ય વૃપસપ્રાચ્ય રક્ષિતા: ।
દુરત્યયેભ્યો મૃત્યુભ્ય: કૃષ્ણોન સુંમહાત્મના ॥ ૨૦॥

સ્મરતાં કૃષ્ણવીર્યાંશિ લીલાપાકનિરીક્ષિતમ્ ।
હસિતં ભાષિતં ચાક સર્વાન: શિથિલા: કિયા: ॥ ૨૧॥

સરિચ્છૈલવનોદેશાન્ મુકુન્દપદભૂષિતાન્ ।
આકીડાનીક્ષમાણાનાં મનો યાતિ તદાત્મતામ્ ॥ ૨૨॥

મન્યે કૃષ્ણાં ચ રામાં ચ પ્રામાવિહ સુરોત્તમૌ ।
સુરાણાં મહદર્થાય ગર્ગસ્ય વચનં યથા ॥ ૨૩॥

કંસં નાગાયુતપ્રાણાં મહ્લૌ ગજપતિં તથા ।
અવધિષાં લીલયૈવ પશૂનિવ મૃગાધિપ: ॥ ૨૪॥

તાલત્રયં મહાસારં ઘનુર્ધિભિવેભરાદ્ ।
બભર્જૈકેન હસ્તેન સમાહમદ્યાદ ગિરિમ્ ॥ ૨૫॥

પ્રલભ્યો ધેનુકોડરિષ્ટસ્તુણાવર્તો બકાદ્યઃ ।
હેત્યા: સુરાસુરજિતો હતા યેનેહ લીલયા ॥ ૨૬॥

શ્રીશ્રુક્ત ઉવાય

ઈતિ સંસ્મૃત્ય સંસ્મૃત્ય નન્દ: કૃષ્ણાનુરક્તધી: ।
અત્યુત્કૃષ્ટોડભવત્તૂષ્ણીં પ્રેમપ્રસરવિદ્ધલ: ॥ ૨૭॥

૧. સ્વજનં ચાત્ર વાકિતુમ् ।

તમે એ તો જ્ઞાનો કે અમારા ગોવિદ પોતાના સુદૃઢ-
બાંધવોને મળવા માટે એક વાર પણ અહીં આવશે ખરા?
જો તેઓ અહીં આવી જાય તો અમે તેમની સુંદર નાસિકા,
તેમનું મધુર હાસ્ય અને મનોહર ચિત્તવનથી પુક્ત મુખકુમલ
જોઈ તો લઈએ. ॥ ૧૮ ॥ ઉદ્વચ્છ! શ્રીકૃષ્ણનું હદ્ય બહુ
ઉદાર છે, તેમની શક્તિ અનંત છે. તેમણે દાવાનણથી, આંધી-
વર્ધાથી, વૃષાસુર અને અજગર વગેરે અનેક મૃત્યુના
અવસરોમાં – કે જેમાંથી બચવાનો કોઈ ઉપાય જ ન હતો
– એક વાર નહીં, અનેકવાર અમારી રક્ષા કરી છે. ॥ ૨૦ ॥
ઉદ્વચ્છ! શ્રીકૃષ્ણનાં અદ્ભુત ચરિત્રો, તેમનું વિલાસપૂર્ણ
કટાક્ષદર્શન, ઉદાર હાસ્ય અને મધુર ભાષણ વગેરેનું અમે
સ્મરણ કરતા રહીએ છીએ અને તેમાં એવા હૂબી જઈએ
છીએ કે હવે અમારાથી કોઈ કામકાજ થઈ શકતું
નથી. ॥ ૨૧ ॥ જ્યારે અમે જોઈએ છીએ કે આ તે જ નદી
છે, જેમાં શ્રીકૃષ્ણ જલકીડા કરતા હતા, આ તે જ ગિરિરાજ
છે, જેને તેમણે પોતાના એક હાથ પર ધારણ કરી લીધો
હતો, આ તે જ વનમદેશો છે, જ્યાં શ્રીકૃષ્ણ ગાયો ચરાવતા,
વાંસળી વગાડતા હતા અને આ તે જ સ્થાન છે, જ્યાં તેઓ
પોતાના મિત્રો સાથે અનેક પ્રકારની કીડા કરતા હતા; અને
સાથે-સાથે એ પણ જોઈએ છીએ કે, તેમનાં ચરણચિહ્નનો
હજી ભૂસાયા નથી. ત્યારે તે જોઈને અમારું મન શ્રીકૃષ્ણમય
બની જાય છે. ॥ ૨૨ ॥ એમાં શંકા નથી કે, હું બલરામ
અને શ્રીકૃષ્ણને શ્રેષ્ઠ દેવતાઓ માનું છું અને એ પણ માનું
છું કે, તેઓ દેવતાઓનું કોઈ મોટું કાર્ય સાધવા માટે અહીં
આવ્યા છે. સ્વયં ભગવાન ગર્ગચાર્યજીએ મને આ પ્રમાણે
જ કહ્યું હતું. ॥ ૨૩ ॥ જેમ સિંહ કોઈ પણ પરિશ્રમ વિના
પશુઓને મારી નાખે છે, તે જ પ્રમાણે તેમણે રમતાં-રમતાં
દશ હજાર હાથીઓનું બળ ધરાવતા કંસ, તેના બન્ને અજૈય
પહેલવાનો અને અત્યંત બળવાન કુવલયાપોડ હાથીને મારીં
નાખ્યો. ॥ ૨૪ ॥ તેમણે ત્રણ તાડ જેટલા લાંબા અને અત્યંત
મજબૂત ઘનુષ્ણને એ રીતે તોડી નાખ્યું, જેમ કોઈ હાથી કોઈ
લાકડીને ભાંગી નાખે. અમારા પ્રિય શ્રીકૃષ્ણો એક હાથે સાત
દિવસ સુધી ગિરિરાજને ધારણ કરી રાખ્યો હતો. ॥ ૨૫ ॥
અહીં બધાંની નજર સામે તે પ્રલભ્ય, ધેનુક, અરિષ્ટ, તુણાવર્ત
અને બક વગેરે મોટા-મોટા દૈત્યોને મારી નાખ્યા જેમણે
દેવતાઓ અને અસુરો પર વિજય પ્રાપ્ત કર્યો હતો. ॥ ૨૬ ॥

૮ શ્રીશુક્રદેવજી કહે છે – પરિક્ષિત! નંદભાવાનું હદ્ય ૩:
આમ પણ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણના અનુરાગથી રંગાયેલું હતું. જ્યારે
આ પ્રમાણે તેઓ તેમની લીલાઓનું એક-એક કરીને સ્મરણ
કરવા લાગ્યા, ત્યારે તો તેમનામાં [પ્રેમના] ભરતી આવી ગઈ,
તેઓ વિહૃવણ થઈ ગયા અને મળવાની બહુ આતુરતાથી તેમનું
ગણું રંધાઈ ગયું. અને તે મૌન થઈ ગયા. ॥ ૨૭ ॥

पशोदा वष्ट्यमानानि पुत्रस्य चरितानि च ।
शृङ्खन्त्यश्रूष्यवासाक्षीत् स्नेहसुतपयोधरा ॥ २८ ॥

तथोरित्यं भगवति कुण्डो नन्दयशोदयोः ।
वीक्ष्यानुरागं परमं नन्दमाहोद्धवो मुदा ॥ २९ ॥

उद्धव उवाच

युवां श्लाघ्यतमौ नूनं देहिनामिष मानद ।
नारायणोऽभिलगुरौ यत् कृता मतिरीटशी ॥ ३० ॥

ऐतौ हि विश्वस्य च वीजयोनी
रामो मुकुन्दः पुरुषः प्रधानम् ।
अन्वीय भूतेषु विलक्षणस्य
शानस्य चेशात ईमौ पुराणौ ॥ ३१ ॥

परिमङ्गनः प्राणवियोगकाले
क्षणां समावेश्य मनो विशुद्धम् ।
निर्हित्य कर्माशयमाशु याति
परां गतिं भ्रमयोऽर्कवर्णः ॥ ३२ ॥

तस्मिन् भवन्तावभिलात्महेतौ
नारायणे कारणमर्त्यमूर्तौ ।
भावं विधतां नितरां महात्मन्
कु वाऽवशिष्टं युवयोः सुकृत्यम् ॥ ३३ ॥

आगमिष्यत्यदीर्घां कालेन प्रज्ञमन्युतः ।
प्रियं विधास्यते पित्रोर्भगवान् सात्वतां पतिः ॥ ३४ ॥

हत्वा कुंसं रक्षमध्ये प्रतीपं सर्वसात्वताम् ।
पठाइ वः समागत्य कुण्डः सत्यं करोति तत् ॥ ३५ ॥

मा जिधतं महाभागौ द्रक्ष्यथः कुण्डमन्तिके ।
अन्तर्हृष्टि स भूतानामास्ते ज्योतिरिवैधसि ॥ ३६ ॥

पशोदाञ्छ पशा त्वा ज बेसीने नंदबावानी वातो सांखणी
रखां हतां श्रीकृष्णनी एक-एक लोला सांखणीने तेमनां
नेत्रोमांथी आंसुनी धारा वही रही हती अने पुत्रस्नेहनी
पृष्ठि थतां तेमनां स्तनोमांथी दृष्टिनी पशा धारा वही रही
हती ॥ २८ ॥ नंदबावा अने पशोदाञ्छना हृष्यमां श्रीकृष्णना
प्रति केवो अगाध अनुराग छे — ए जोहिने उद्धवज्ञ
आनन्दमन्न थई गया अने तेमने कहेवा लाभ्या ॥ २९ ॥

उद्धवज्ञओ कहुं — हे मान देनारा नंदराय! ऐमां
शंका नदी के तमे बन्ने समस्त देहधारीओमां अति
बाग्यशाणी छो, वजालावा योग्य छो, केमडे, संपूर्ण चराचर
जगतने उत्पन्न करनार अने तेने ज्ञान आपवावाणा
नारायण छे, तेमना प्रति तमारा हृष्यमां आवो वात्सल्यभर्यो
स्नेह — पुत्रभाव छे ॥ ३० ॥ बलराम अने श्रीकृष्ण
पुराणपुरुष छे; तेओ समस्त संसारना उपादान अने निमित्त
कारण पदा छे. भगवान श्रीकृष्ण पुरुष छे अने बलरामज्ञ
प्रधान प्रकृति. आ ज बन्ने बधां शरीरोमां प्रविष्ट थहने
तेमने छवनदान आपे छे अने तेमनामां शरीरो करतां अत्यंत
विलक्षण ज्ञानस्वरूप जे ज्ञव छे, तेनु नियमन करे छे ॥ ३१ ॥
जे ज्ञव मृत्यु समये पोताना शुद्ध मनने एक क्षण माटे
पशा तेमनामां स्थापे छे ते समस्त कर्म-वासनाओने बाणी
नांगे छे अने तरत ज सूर्य जेवो तेजस्वी तथा भ्रष्टस्वरूप
जनीने परमगतिने प्राप्त थाप छे ॥ ३२ ॥ ते भगवान,
जे भधाना आत्मा अने परम कारण छे, भक्तोनी अविलाषा
पूरी करवा अने पृथ्वीनो भार उतारवा माटे मनुष्य जेवुं
शरीर धारण करीने प्रगट थया छे. तेमना प्रति तमारा
बन्नेनो आवो सुट्ठ वात्सल्यभाव छे, पहिं हे महात्माओ!
तमारा बन्ने माटे हवे कहुं शुभ कर्म करवुं बाढ़ी रही जाय
छे? ॥ ३३ ॥ भक्तवत्सल यादवशेष भगवान श्रीकृष्ण थोडा
ज दिवसमां प्रज्ञमां आवशे अने तमने बन्नेने — अर्थात्
पोताना माता-पिताने आनंदित करशे ॥ ३४ ॥ ज्यारे
तेमणे समस्त यादवोना दोही कंसने रंगभूमिमां मारी नाघो
अने तमारी पासे आवीने कहुं के, ‘हुं प्रज्ञमां आवीश.’
आ वचनने तेओ सत्य करशे ॥ ३५ ॥ नंदबावा अने माता
पशोदाञ्छ! तमे बन्ने बहु ज बाग्यशाणी छो, दुःखी न थाओ.
तमे श्रीकृष्णने तमारी पासे ज जोशो, केमडे, जेम काञ्चमां
अजिने हुंमेशां व्यापकदृपे रहे छे, ते ज प्रमाणे तेओ समस्त
प्राणीओना हृष्यमां सर्वदा विराजमान रहे छे ॥ ३६ ॥

ન હસ્યાસ્તિ પ્રિય: કશ્યતા પ્રિયો વાડસ્ત્યમાનિન: ।
નોતામો નાધમો નાપિ સમાનસ્યાસમોડપિ વા ॥ ૩૭ ॥

ન માતા ન પિતા તસ્ય ન ભાર્યા ન સુતાદય: ।
નાત્મીયો ન પરશ્વાપિ ન દેહો જન્મ એવ ચ ॥ ૩૮ ॥

ન ચાસ્ય કર્મ વા લોકે સદસન્મિશ્રયોનિષુ ।
કીડાર્થઃ સોડપિ સાધૂનાં પરિત્રાણાય કલ્પતે ॥ ૩૯ ॥

સત્ત્વં રજસ્તમ ઈતિ ભજતે નિર્ગુણો ગુણાનુ ।
કીડગ્રતીતોડત્ર ગુણૈ: સુજત્યવતિ હન્ત્યજ: ॥ ૪૦ ॥

યથા ભ્રમરિકાદદ્ધચા આભ્યતીવ મહીયતે ।
ચિત્તે કર્તારિ તત્ત્રાત્મા કર્તેવાહંધિયા સ્મૃતઃ ॥ ૪૧ ॥

યુવયોરેવ નૈવાયમાત્મજો ભગવાનુ હરિ: ।
સર્વેષામાત્મજો ત્યાત્મા પિતા માતા સ ઈશ્વરઃ ॥ ૪૨ ॥

દેહ શ્રુતં ભૂતભવદ્ ભવિષ્યત्
સ્થારનુશરિષ્ટુર્મહદહ્લ્યકં ચ ।
વિનાડચ્યુતાદ્ વસ્તુ તરાં ન વાચ્યં
સ એવ સર્વ પરમાર્થભૂત: ॥ ૪૩ ॥

એવં નિશા સા બુવતોર્યતીતા
નન્દસ્ય કુષ્ણાનુચરસ્ય રાજનુ ।
ગોપ્ય: સમુત્થાય નિરૂપ્ય દીપાનુ
વાસ્તૂનુ સમભ્યર્થ્ ધીન્યમન્થનુ ॥ ૪૪ ॥

તા દીપદીપૈર્મહિભિર્વિર્જ
રજજૂર્વિકર્ષલુજકઙ્ગાસજ: ।
ચલન્તિતમ્બસ્તનહારકુષ્ડલ-
ત્વિષતકપોલારુણકુદુમાનના: ॥ ૪૫ ॥

બાવા! શ્રીકૃષ્ણને કોઈ પ્રિય નથી કે કોઈ અપ્રિય નથી. તેઓ સ્વયં અમાની છે. વળી, બધા પ્રત્યે સમાન ભાવવાળા છે. તેમને મન કોઈ ઉત્તમ નથી કે કોઈ અધમ નથી. એટલું જ નહીં, વિષમતાનો ભાવ રાખનારાઓ માટે પણ તેઓ વિષમ નથી. ॥ ૩૭ ॥ ન તેમની કોઈ માતા છે અને ન પિતા, ન પત્ની છે કે ન પુત્ર વગેરે, ન પોતાનું છે કે ન પરાયું, ન દેહ છે અને ન જન્મ છે. ॥ ૩૮ ॥ આ લોકમાં તેમને માટે કોઈ કર્મ નથી, છતાં તેઓ સાધુઓની રક્ષા માટે, લીલા કરવા માટે દેવો વગેરે સાત્ત્વિક, મત્સ્યાદિ તામસ, અને મનુષ્ય વગેરે ભિશ યોનિઓમાં શરીર ધારણ કરે છે. ॥ ૩૯ ॥ ભગવાન અજન્મા છે. તેમનામાં પ્રાકૃત સત્ત્વ, રજ વગેરેમાંથી એક પણ ગુણ નથી. એ પ્રમાણે આ ગુણોથી અતીત હોવા છતાં પણ લીલાને માટે કીડા કરતા સત્ત્વ, રજ અને તમ આ ત્રણો ગુણોનો સ્વીકાર કરે છે અને તેમના દ્વારા જગતની રચના, પાલન અને સંહાર કરે છે. ॥ ૪૦ ॥ જેમ ગોળ-ગોળ ફૂદડી ફરવાથી, દાણિ અમિત થવાથી પૃથ્વી પણ ફરતી જણાય છે. તે જ પ્રમાણે વાસ્તવમાં બધું કરવાવાળું ચિત્ત જ છે. પરંતુ તે ચિત્તમાં કર્તૃત્વબુદ્ધિ થઈ જવાથી અમબવશ આત્મા પણ પોતાને કર્તા સમજવા લાગે છે. ॥ ૪૧ ॥ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ માત્ર તમારા બન્નેના જ પુત્ર નથી, તેઓ સમસ્ત પ્રાણીઓના આત્મા, પુત્ર, માતા-પિતા અને સ્વામી પણ છે. ॥ ૪૨ ॥ બાવા! જે કાંઈ જોવા કે સાંભળવામાં આવે છે — તે બધું ચાહે ભૂતકાળ, વર્તમાન કે ભવિષ્યનું હોય, સ્થાવર હોય કે જંગમ, મહાન હોય કે અલ્ય — એવી કોઈ વસ્તુ નથી જે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણાથી બિન્ન હોય. બાવા! શ્રીકૃષ્ણ સિવાય એવી કોઈ વસ્તુ નથી, જેને વસ્તુ કહી શકાય. વાસ્તવમાં પરમકારણ પરમાત્મા જ સર્વ વસ્તુરૂપ છે. ॥ ૪૩ ॥

પરીક્ષિત! ભગવાન શ્રીકૃષ્ણના સખા ઉઢવજી અને નંદભાવા આ પ્રમાણે આપસમાં વાતો કરી રહ્યા હતા ત્યાં ચાત્રિ પસાર થઈ ગઈ. થોડી રાત બાકી રહી ત્યારે ગોપીઓ ઉઠી, દીવા પ્રગટાવીને તેમણે ઘરની અટારીઓ પર વાસ્તુદેવનું પૂજન કર્યું. પોતાનાં ઘરોને વાળી-જૂડીને સાફ કર્યો અને પછી ઢાઈ મથવા લાગી. ॥ ૪૪ ॥ તે વેળા નેતરાને ખેચતાં તેમણે હાથમાં પહેરેલા કંકળો, તેમનાં નિતંબો, વસ્ત્રસ્થળ અને ગળાના હાર ડોલતાં હતાં. કુંડળોની કાંતિથી ગાલ શોભતા હતા. તેમનાં મુખ લાલ કેસરવાળાં હતાં અને કટિ-મેખલામાં જડેલા અનેક લાલમણિઓ ઝણકતા હોવાથી તે શોભાયમાન બનીને દધિમંથન કરી રહી હતી. ॥ ૪૫ ॥

૧. પરમાત્મભૂત:

ઉદ્ગાયતીનામરવિન્ધલોચનં
પ્રજાજ્ઞનાનાં દિવમસ્પૃશદ્ ધનિઃ ।
દધનથ નિર્મન્યનશબ્દમિશ્રિતો
નિરસ્યતે યેન દિશામમજલમ् ॥ ૪૬ ॥

ભગવત્યુદ્દિતે સૂર્યે નન્દદ્વારિ પ્રજીકસઃ ।
દૃષ્ટા રથં શાતકૌમભુ કુસ્યાયમિતિ ચાખુવન् ॥ ૪૭ ॥

અદ્ધૂર આગતઃ કુ વા ય: કુસ્યાર્થસાધકઃ ।
યેન નીતો મધુપુરી કુખ્યા: કમલલોચનઃ ॥ ૪૮ ॥

કુ સાધયિષ્યત્યસ્માભિર્ભર્તુ: પ્રેતસ્ય નિષ્કૃતિમ् ।
ઈતિ^૧ શ્રીણાં વદનીનામુદ્વોડગાત્કુતાલિકઃ ॥ ૪૯ ॥

તે સમયે ગોપીઓ કમલનયન શ્રીકૃષ્ણનાં મંગલ ચરિત્રોનું ગાન
કરતી પ્રજાજ્ઞનાઓના કંઠનો મધુર ધ્વનિ સ્વર્ગલોકને સ્પર્શી રહ્યો
હતો. ત્યાં વળી દધિમંથનના ધ્વનિનું તેમાં મિશ્રણ થયું. આ
બન્નેનો મિશ્રિત મંગલ ધ્વનિ દિશાઓનાં અમંગળો દૂર કરી હે
છે. ॥ ૪૯ ॥

જ્યારે ભગવાન ભુવનભાસ્કરનો ઉદ્ય થયો, ત્યારે
પ્રજાજ્ઞનાઓએ જોયું કે, નંદભાવાના દરવાજા પર એક સોનાનો
રથ ઊભો છે. તેઓ એક-બીજાને પૂછ્યા લાગી, ‘આ કોનો રથ
છે?’ ॥ ૪૭ ॥ કોઈ ગોપીએ કહ્યું – ‘કંસનો મનસૂબો સિદ્ધ
કરનારો અદૂર જ તો ક્યાંક પાછો આવ્યો નથી ને? જે
કમલનયન ધ્યારા શ્યામસુંદરને અહીંથી મથુરા લઈ ગયો
હતો. ॥ ૪૮ ॥ કોઈ બીજી ગોપીએ કહ્યું – ‘શું તે હવે આપણને
લઈ જઈને તેના મરી ગયેલા સ્વામી કંસનું પિંડદાન કરશે? હવે
તેનું અહીં આવવાનું બીજું શું પ્રયોજન હોઈ શકે?’ પ્રજની ઓઓ
આ પ્રગાઢો આપસમાં વાતચીત કરી રહી હતી તે જ સમયે
નિત્યકર્મથી નિવૃત થઈને ઉદ્વષ્ટ આવી ગયા. ॥ ૪૮ ॥

—★—

ઈતિ શ્રીમહભાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં દશમસ્કંસે પૂર્વાર્થે નન્દશોકાપનયનં^૨ નામ
ષટ્યત્યારિંશોડધ્યાય: ॥ ૪૯ ॥

દશમા સ્કંધના પૂર્વાર્થ-અંતર્ગત નન્દના શોકને દૂર કરવો એ નામનો છેતાલીસમો અધ્યાય સમાપ્ત.

—★—

૭ સુડતાલીસમો અધ્યાય

ઉદ્વવ તથા ગોપીઓનો સંવાદ અને અમરગીત

શ્રીશુકુ ઉવાચ

તં વીક્ષ્ય કુખ્યાનુચરં પ્રજલિય:
પ્રલમ્બભાહું નવકર્જલોચનમ् ।
પીતામબરં પુષ્કરમાલિનં લસ-
નુખારવિનં મણિમૃષ્ટકુષ્ઠલમ् ॥ ૧ ॥

શુચિસ્તિતા: કોડ્યમપીચ્યદર્શન:^૩
કુતથ કુસ્યાચ્યુતવેષમૂષ્મણઃ ।
ઈતિ સ્મ સર્વા: પરિવશુરુસુક-
લતમુતામશલોકપદામ્ભુજાશ્રયમ् ॥ ૨ ॥

શ્રીશુકુદેવજી કહે છે – પરીક્ષિત ગોપીઓએ જોયું
કે, શ્રીકૃષ્ણના સેવક ઉદ્વષ્ટની આકૃતિ અને વેશભૂષા
શ્રીકૃષ્ણના જેવી જ છે. ઘૂંઠથો સુધી લાંબી-લાંબી ભુજાઓ
છે, નવા કમળપત્ર જેવાં કોમળ નેત્ર છે, શરીર પર
પીતામબર ધારણ કરેલું છે, ગળામાં કમળનાં ફૂલોની માળા
છે, કાનોમાં માણિજરિત કુંડળો જબકી રહ્યાં છે અને
મુખારવિંદ અત્યંત પ્રસન્ન છે. ॥ ૧ ॥ પવિત્ર હાસ્યવાળી
ગોપીઓએ આપસમાં કહ્યું – ‘આ પુરુષ જોવામાં તો બહુ
જ સુંદર છે. પરંતુ આ છે કોણ? ક્યાંથી આવ્યો છે?
કોનો દૂત છે? આજો શ્રીકૃષ્ણ જેવો વેશ કેમ પહેંદો છે?
બધી જ ગોપીઓ તેમનો પરિચય મેળવવા અત્યંત ઉત્સુક
થઈ ગઈ અને તેમાંથી કેટલીક, પવિત્રકીર્તિ ભગવાન
શ્રીકૃષ્ણનાં ચરણકમળોના આભિત તથા તેમના સેવક-સખા
ઉદ્વષ્ટને ચારેબાજુ ધેરીને ઊભી રહી ગઈ. ॥ ૨ ॥

૧. તત્ત્વ । ૨. ઉદ્વવયાન । ૩. કોડ્યમપૂર્વદર્શન:

તं   પ્રશ્રયેષાવનતા:   સુસતૃતં
 સત્રીડહાસેકણાસૂનૃતાદિભિ:
 રહસ્યપૃથ્રસુપવિષ્ટમાસને
 વિજાય   સન્દેશાહર   રમાપતે: ॥ ૩ ॥

જાનીમંસ્તવાં યદુપતે: પાર્ષદં સમુપાગતમ્ ।
 અર્તેહ પ્રેધિત: પિત્રોર્ભવાન् પ્રિયચિકીર્ષયા ॥ ૪ ॥

અન્યથા ગોપ્રજે તસ્ય સ્મરણીયં ન ચક્ષમહે ।
 સ્નેહાનુભન્ધો બન્ધૂનાં મુનેરપિ સુદુસ્ત્યજ્ઞ: ॥ ૫ ॥

અન્યેષ્વર્થકૃતા મૈત્રી યાવદર્થવિડભનમ્ ।
 પુભિઃ શ્રીષુ કૃતા યદ્વત્ સુમનસ્થિવ ષટ્પદૈ: ॥ ૬ ॥

નિસ્સ્વં ત્યજન્તિ ગણિકા અકલ્યં નૃપતિં પ્રજા: ।
 અધીતવિદ્યા આચાર્યમૃતિજો દાદક્ષિણામ્ ॥ ૭ ॥

ખગા વીતફલં વૃક્ષં ભુક્તવા ચાતિથયો ગૃહમ્ ।
 દંધં મૃગાસ્તથારણ્યં જારો ભુક્તવા રતાં લિયમ્ ॥ ૮ ॥

ઈતિ ગોપ્યો હિ ગોવિન્દ ગતવાક્કાયમાનસા: ।
 કૃષ્ણાદૂતે પ્રજં યાતે ઉદ્ધવે ત્યક્તલોકિકા: ॥ ૯ ॥

ગાયન્ત્ય: પ્રિયકર્માણિ રૂદ્ત્યશ્ર ગતલિય: ।
 તસ્ય સંસ્મૃત્ય સંસ્મૃત્ય યાનિકેશોરબાલ્યયો: ॥ ૧૦ ॥

કાચિન્મધુકરં દેષ્વા ધ્યાયન્તી કૃષ્ણસર્જમમ્ ।
 પ્રિયપ્રસ્થાપિતં દૂતં કલ્પયિત્વેદમભ્રવીત્ ॥ ૧૧ ॥

જ્યારે તેમને ખબર પડી કે આ તો રમારમણ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણનો સંદેશો લઈને આવ્યા છે, ત્યારે તેમણે વિયનપૂર્વક નીચા નમીને લજજાયુક્ત હાસ્ય, અવલોકન તથા મધુર વાણીથી ઉદ્વચ્છનો બહુ સત્કાર કર્યો તથા એકાંતમાં આસન પર બેસાડી તેઓ તેમને આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો - ॥ ૩ ॥
 'ઉદ્વચ્છ! અમે જાણીએ છીએ કે, આપ યદુપતિ શ્રીકૃષ્ણના સેવક છો. તેમનો સંદેશો લઈને અહીં પદ્ધાર્યા છો. આપના સ્વામીએ પોતાના માતા-પિતાને સુખ આપવા માટે તમને અહીં મોકલ્યા છે. ॥ ૪ ॥ અન્યથા અમને તો હવે આ નંદગામમાં - ગાયોના રહેવાની જગામાં તેમના માટે સ્મરણ કરવા યોગ્ય કોઈ પક્ષ વસ્તુ દેખાતી નથી; માતા-પિતા વગેરે સગા-સંબંધીઓનાં સ્નેહ-બંધન તો મોટા-મોટા ઋષિ-મુનિ પણ બહુ મુશ્કેલીથી છોડી શકે છે. ॥ ૫ ॥ બીજાઓની સાથે જે પ્રેમ-સંબંધનો અભિનય કરવામાં આવે છે, તે તો કોઈ-ને-કોઈ સ્વાર્થ માટે જ હોય છે. અમરાઓનો પુષ્પો સાથે અને પુરુષોનો ઝીએ સાથે આવો જ સ્વાર્થનો પ્રેમ-સંબંધ હોય છે. ॥ ૬ ॥ જ્યારે ગણિકા સમજે છે કે મારી પાસે આવનારની પાસે ધન નથી ત્યારે તેને તે પુલકારી દે છે. જ્યારે પ્રજા જુએ છે કે, આ રાજી અમારી રક્ષા કરી શકતો નથી, ત્યારે તે તેનો સાથ છોડી દે છે. અધ્યયન સમાપ્ત થયા પછી કેટલા શિષ્યો પોતાના આચાર્યાની સેવા કરે છે? યજાની દક્ષિણા મળ્યા પછી ઋત્વિજો ચાલવા માટે છે. ॥ ૭ ॥ જ્યારે વૃક્ષ પર ફળ રહેતાં નથી ત્યારે પક્ષીઓ ત્યાંથી કશું પણ વિચાર્યા વિના ઊરી જાય છે. બોજન કરી લીધા પછી અતિથિઓ ગૃહસ્થની તરફ કંયારે જુએ છે? વનમાં આગ લાગ્યી કે પશુઓ તેને ત્યજીને ભાગ્ય જાય છે. ભલે, ક્રીના હૃદયમાં ગમે તેટલો અનુરાગ હોય, જાર પુરુષ પોતાનું કામ પતી ગયા પછી પાછું વળીને જોતો નથી.' ॥ ૮ ॥ પરીક્ષિત! ગોપીઓનાં મન, વાણી અને શરીર શ્રીકૃષ્ણમાં જ તલ્લીન હતાં. જ્યારે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણના દૂત બનીને ઉદ્વચ્છ પ્રજમાં આવ્યા ત્યારે ગોપીઓ તેમને આ પ્રમાણે કહેતાં-કહેતાં એ ભૂલી જ ગઈ કે કઈ વાત કઈ રીતે કોની સામે કહેવી જોઈએ. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણો બાળપણથી લઈને ડિશોર અવસ્થા સુધી જેટલી પણ લીલાઓ કરી હતી, તે બધી લીલાઓની યાદ કરી કરીને ગોપીઓ તેમનું ગાન કરવા લાગ્યો. તેઓ આત્મભાન ભૂલીને ઝી-સહજ લજજાને પક્ષ ભૂલી ગઈ અને મોટે-મોટેથી રડવા લાગ્યો. ॥ ૯-૧૦ ॥ એક ગોપી પોતાને પ્રાપ્ત થયેલા ભગવાનના સંગમનું ધ્યાન કરી રહી હતી ત્યાં એક ભામરને જોયો. ત્યારે તે ભામરને ભગવાને પોતાની પાસે મોકલેલા સંદેશવાહક દૂત માનીને ભામરને નીચે પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો - ॥ ૧૧ ॥

गोप्युवाच

मधुप कितवभन्धो मा सृशाऽङ्गि सपल्या:

कुचविलुलितमालाकुड्कुमशमशुभिर्नः ।

वहतु भधुपतिस्तन्मानिनीनां प्रसादं

यदुसदसि विडम्ब्यं यस्य दृतस्त्वमीद्दक् ॥ १२ ॥

सकृदधरसुधां स्वां भोलिनीं पाययित्वा

सुमनसैव सधस्तत्यजेऽस्मान् भवाद्दक् ।

परिचरति कथं तत्पादपदं तु पद्मा

ब्यपि भत हतयेता उत्तमश्लोकज्ज्वैः ॥ १३ ॥

किमिह बहु घडङ्गे गायसि त्वं यदूना-

मधिपतिभृष्णामग्रतो नः पुराणम् ।

विज्यसभसभीनां गीयतां तत्प्रसङ्गः

क्षपितकुचरुजस्ते क्लृप्यन्तीष्टमिष्ठाः ॥ १४ ॥

दिवि भुवि य रसायां काः खिपस्तदुशापाः

कृपटरुचिरहासभूविजृम्भस्य याः स्युः ।

यरषारज उपास्ते यस्य भूतिर्वयं काः

अपि य कृपणपक्षे हुतमश्लोकशब्दः ॥ १५ ॥

गोपीने कहुं - हे मधुप! तु कृपटीनो मित्र छे; तेथी तु पद्मा कृपटी छे. तु अमारा पगने अडकीश नहीं. भोटा-भोटा प्रश्नाम करीने अमारी सामे विनंती-विनय न कर. अमे जोई रही छीओ के श्रीकृष्णनी के वनमाणा अमारी शोकना वक्षःस्थणना स्पर्शी मसलायेली छे, अने ते माणामां लागेलु केसर तारी मूँछो पर पद्मा चोटेलु छे. तु पोते पद्मा शोई एक पुण्य साथे प्रेम करतो नथी, अहो-तहो उज्ज्वा करे छे. जेवा तारा स्वामी, ऐवो ज तु मधुपति श्रीकृष्ण मधुरानी मानिनी ओओने भले मनाव्या करे, तेमनो ते कुमकुमझपी कृपा-प्रसाद, जे यादवोनी सबामां उपहास करवा योऽय छे, ते भले तेमनी पासे राखे. तेने तारा द्वारा अही भोक्लवानी शु ज़रुर छे? ॥ १२ ॥ जेवो तु काणो छे, तेवा ते पद्मा छे. तु पद्मा पुण्योनो रस लઈने उडी जाय छे, तेवा ज ते पद्मा नीकल्या. तेमनो अमने मात्र एक वार - हा, ऐवुं ज लागे छे - मात्र एक वार अमने मुण्य करनारा अपरामृतनु पान कराव्युं हतुं अने पछी अम भली-भोजी गोपीओने छोडीने ते अहीथी चाल्या गया. अहो, अमने खेद थाय छे के आवा अकृतश्च ते कृपटीनां चरणकमणोनी सेवा लक्ष्मीळ कठी रीते करतां हशो! अवश्य, तेओ पद्मा आ कृपटी श्रीकृष्णनी जूठी-भीठी वातोमां आवी गयां हशो. यित्तयोरे तेमनुं पद्मा यित्त चोरी लीधुं हशो. ॥ १३ ॥ अरे अमर! अमे वनवासी छीओ छीओ. अमारे तो घर-बार पद्मा नथी. तु अमारी सामे यादवश्रेष्ठ श्रीकृष्णना अतिशय गुणगान केम गाय छे? आ बधु भला, अमने मनाव्या माटे ज तो? परंतु नहि, नहि, ते अमारा माटे कोई नवा नथी. अमारा तो जेयेला-जालोला, बिलकुल जूना-पुराशा छे. तारी चापलूसी अमारी पासे नहीं चाले. तु ज, अहीथी चाल्यो ज अने जेमनो सदा विज्य थाय छे, ते श्रीकृष्णनी मधुरावासी सभीओनी सामे जहिने तेमना गुणगान गाया कर. ते नवीछे, ते तेमनी लीलाओ औही जाणे छे अने अत्यारे ते तेमनी यिय बनी गई छे; तेमना हृदयनी पीडा तेमणे निटावी दीधी छे. ते तारी प्रार्थना स्वीकारशे. तारी चापलूसीथी प्रसन्न थहिने तने मौमाणी वस्तु आपशे. ॥ १४ ॥ अमर! ते (श्रीकृष्ण) अमारा माटे तरकडी रव्या छे ऐवुं तु केम कहे छे? तेमनुं कृपटर्म्यु मनोहर हास्य अने ज्ञुकुटिना ईशाराथी के वशमां न थही जाय, तेमनी पासे दोडी न आवे - ऐवी कठी ओओ छे? अरे अमर! अज्ञायो न था, स्वर्गमां, पातालमां अने पृथ्वीमां ऐवी एक पद्मा छी नथी. बीजानी तो वात ज शी करवी, स्वयं लक्ष्मीळ पद्मा तेमना चरणोनी सेवा कर्या करे छे. पछी अमे तेमना माटे कठी गणतरीमां? परंतु तु तेमने जहिने कहेजे, 'तमारे नाम तो 'उत्तमश्लोक' छे, भोटा-भोटा लोको तमारी शीर्तिनुं गान करे

વિસુજ શિરસિ પાં વેદ્યઃ ચાદુકારૈ-
રનુનયવિદુષસ્તેદલ્યેત્ય દીત્યૈમુકુનાત् ।
સ્વકૃત ઈહ વિસુદ્ધાપત્યપત્યન્યલોક
વસુજદૃકૃતચેતાઃ કિં નુસન્યેયમાસ્મિન् ॥ ૧૬ ॥

મૃગયુરિવ કપીન્દ્ર વિવ્યધે લુભ્યધર્મા
ખિયમકૃત વિરૂપાં શ્રીજિતઃ કામયાનામ् ।
બલિમપિ બલિમત્વાડવેષ્યદ્ધ્યાડ્યક્ષવદ્ય-
સ્તદલમસિતસઘ્યૈર્દુસ્ત્યજસ્તાકથાર્થઃ ॥ ૧૭ ॥

પદનુચચિતલીલાકર્ણપીયુષવિમુદ્-
સ્કૃદદનવિધૂતદ્વાષ્ઠધર્મા વિનાથાઃ ।
સપદિ ગૃહકુટુમ્બાં દીનમુત્સુજ્ય દીના
બહુવ ઈહ વિહક્ષા લિક્ષુચર્યા ચરન્તિ ॥ ૧૮ ॥

વયમૃતમિવ જિત્વવ્યાહૃતં શ્રદ્ધાનાઃ
કુલિકરુતમિવાશાઃ કૃષ્ણવધ્યો હરિએયઃ ।
દદશુરસકૃદેતાત્તમખસ્પર્શતીત્ર-
સ્મરલુજ ઉપમન્ત્રિન્દ્રભષ્યતામન્યવાર્તા ॥ ૧૯ ॥

૩. પરંતુ તેની સાર્થકતા તો એમાં જ છે કે તમે દીનજનો પર દ્યા કરો. નહીંતો કૃષ્ણ! તમારું 'ઉત્તમશલોક' નામ અવાસ્તવિક બની જાય છે. ॥ ૧૫ ॥ તુરે મધુકર! જો, તું મારા પગ ઉપર માથું ન મૂક. હું જાણું છું કે તું પ્રાર્થના-વિનય કરવામાં, ક્રમા-
યાચના કરવામાં બહુ કુશળ છે. એવું લાગે છે કે તું શ્રીકૃષ્ણા
પાસેથી જ આ બધું શીખીને આવ્યો છે કે રિસાયેલાંને મનાવવા
માટે દૂતે - સંદેશવાહકે કેટલી ખુશામત કરવી જોઈએ. પરંતુ
તું સમજુ લે કે અહીં તારી દાળ ગળવાની નથી. જો, અમે
શ્રીકૃષ્ણના માટે જ અમારા પતિ, પુત્ર અને અન્ય લોકોને છોડી
દીધા. પરંતુ તેમનામાં સહેજ પણ કૃતજ્ઞતા નથી. તે એવા
નિર્માણી નીકળ્યા કે અમને છોડીને ચાલ્યા ગયા! હવે તું જ
બતાવ, આવા અફુતજની સાથે અમે શું સમાધાન કરીએ? તું
હજુ કહે કે તેમના પર શું વિશ્વાસ કરવો જોઈએ? ॥ ૧૬ ॥
૪. અરે મધુપ! જ્યારે તે રામ બન્યા હતા ત્યારે તેમણે કપિરાજ
બાલિને વાધની જેમ છુપાઈને બહુ જ નિર્દ્યતાપૂર્વક માર્યો
હતો. બિચારી શૂર્પણાખા કામવશ તેમની પાસે આવી હતી, પરંતુ
તેમણે પોતાની રીને વશ થઈને તે બિચારીનાં નાક-કાન કાપી
લીધાં અને આ પ્રમાણે તેને કુરૂપ કરી દીધી. બ્રાહ્મણને ઘેર
વામનરૂપે જન્મ લઈને તેમણે શું કર્યું? બલિએ તો તેમની પૂજા
કરી, તેમને મોમાળી વસ્તુ આપી અને એમણે તેની પૂજા ગ્રહજા
કરીને પણ તેને વરુણપાશથી બાંધી પાતાલમાં નાખી દીધો.
બરાબર એ જ રીતે કે જેમ કાગડો બલિ ખાઈને પણ બલિ
આપનારને પોતાના અન્ય સાથીઓ સાથે મળીને વેરી લે છે
અને પરેશાન કરે છે. જેર, હવે જવા દો; અમારે શ્રીકૃષ્ણ સાથે
તો શું, કોઈ પણ કાળી વસ્તુ સાથે મિત્રતા કરવાનું કોઈ પ્રયોજન
નથી. પરંતુ જો તું એમ કહે કે 'જો આવું જ છે તો તમે તેની
(શ્રીકૃષ્ણની) ચર્ચા કેમ કરો છો?' તો અમર! અમે સાચું કહીએ
છીએ, એકવાર જેને આનો ચસકો લાગી જાય છે, તે તેને છોડી
શકતું નથી. આવી સ્થિતિમાં અમે ઈચ્છાવા છતાં પણ તેમની
ચર્ચાં છોડી શકતી નથી. ॥ ૧૭ ॥ શ્રીકૃષ્ણની લીલારૂપી
કર્ણામૃતના એક કર્ણાનું પણ જે રસાસ્વાદન કરી લે છે, તેના
રાગ-દ્વેષ, સુખ-દુઃખ વગેરે બધા દ્વંદ્વો છૂટી જાય છે. એટલે સુધી
કે ઘણા લોકો તો પોતાની દુઃખમય — દુઃખથી ખદબદતી ઘર-
ગૃહસ્થી છોડીને અકિંચન બની જાય છે, પોતાની પાસે કંઈ પણ
સંગ્રહ-પરિગ્રહ ચખતા નથી અને પક્ષીઓની જેમ વીણી-
વીણાને લીખ માળીને પોતાનું પેટ ભરે છે, દીન-દુનિયાથી
વિરક્ત થઈ જાય છે. છતાં પણ શ્રીકૃષ્ણની લીલાકથા છોડી
શકતા નથી. વાસ્તવમાં તેનો રસ, તેનું વયસ એવું જ છે. આ
જ દશા અમારી પણ થઈ ગઈ છે. ॥ ૧૮ ॥ જેમ કૃષ્ણસાર
મૃગની પત્ની જલી-ભોળી હરણીઓ વ્યાધના સુમધુર સંગીતનો
વિશ્વાસ કરે છે અને તેની જાળમાં ફસાઈ જાય છે, એ જ રીતે

प्रियसभ पुनरागः प्रेयसा प्रेषितः किं
वरयकिमनुरुन्धे माननीयोऽसि भेदज्ज ।
नयसि कथमिहास्मान् दुस्त्यज्जपार्थ
सततमुरसि सौम्य श्रीर्वधूः साकमास्ते ॥ २० ॥

अपि बत मधुपुर्यामार्यपुत्रोऽधुनाऽऽस्ते
स्मरति स पितृगेहान् सौम्य बन्धुंश्च गोपान् ।
क्षयचिदपि स कथा नः किङ्गुरीणां गृहीते
भुजमगुरुसुगन्धं मूर्ख्यधास्यत् कदानु ॥ २१ ॥

श्रीशुक उवाच

अथोङ्गवो निशम्यैवं कृष्णार्द्धनलालसाः ।
सान्त्वयन् प्रियसन्तेशैर्गोपीरिदमभाषत ॥ २२ ॥

उद्व उवाच

अहो यूयं स्म पूर्णार्था भवत्यो लोकपूजिताः ।
वासुदेवे भगवति यासाभित्यर्पितं मनः ॥ २३ ॥

दानप्रततपोऽोमजपस्त्वाध्यायसंयमैः ।
श्रेयोभिर्विवैश्यान्यैः कृष्णो भक्तिर्हि साध्यते ॥ २४ ॥

भगवत्युत्तमश्लोके भवतीभिरनुतमा ।
भक्तिः प्रवर्तिता हिष्या मुनीनामपि हुर्वभा ॥ २५ ॥

हिष्या पुत्रान् पतीन् देहान् स्वज्ञनान् भवनानि च ।
हित्वाऽवृणीत यूयं यत् कृष्णाभ्यं पुरुषं परम् ॥ २६ ॥

अमे भली-भोणी गोपीओ पश्च ते कपटी कृष्णानी कपटपूर्ण
भीठी-भीठी वातोमां आवीने तेने सत्य जेवी मानी बेठी अने
तेमना नभस्पर्शयी थनारा भगवान् वारंवार अनुभव
करती रहीतेथी श्रीकृष्णाना दूत भमर! हवे आ विषयमां तुं
वधारे केंद्र कलीश नहीं तारे कहेवुं ज होय तो कोई बीच वात
कर ॥ १८ ॥ अमारा प्रियतमना प्रिय सज्जा! ऐवुं लागे छे
के, तुं एक वार त्यां जहाने पाछो आव्यो छे. जहुर अमारा
प्रियतमे तेने भनाववा भाटे भोकल्यो हरो! प्रिय भमर! तुं बधी
रीते अमारा आदरने पात्र छे. कहे, तारी शी हरचाछे? अमारी
पासे जे हरचा होय ते भागी ले. सारु, तुं सारु कहे, शुं अमने
त्यां लही जवा हरच्छे छे? अरे, तेमनी पासे जहाने पाछा वणवुं
बहु मुश्केल छे. अमे तो तेमनी पासे जही चूकी छीमे. परंतु
तुं अमने त्यां लही जहाने शुं करीश? प्रिय भमर! तेमनी साथे
— तेमना वक्षस्थण पर तो तेमनी प्रिय पत्नी लक्ष्मी छंभेशां
रहे छे ने? त्यारे त्यां अमारो निर्वाह केंद्र रीते थरो? ॥ २० ॥
सारु, अमारा प्रियतमना प्रिय दूत मधुकर! अमने ए जडाव
के, आर्यपुत्र भगवान् श्रीकृष्ण गुरुकुलयी आवीने मधुरामां हवे
सुखी तो छे ने? शुं ते क्यारेय नंदबावा, पशोदाज, अहीनां
धर, सगा-संबंधी अने गोवाणोने याद करे छे? अने शुं अम
दासीओनी कोई वात क्यारेय करे छे? प्रिय भमर! अमने ए
पश्च जडाव के, क्यारेय तेओ पोतानी चंहन जेवी हिष्य सुगंधयी
युक्त भुजा अमारा भस्तक पर पधरावशे? शुं अमारा ज्ञवनमां
क्यारेय एवो शुल अवसर आवशे? ॥ २१ ॥

२७ (श्रीशुकदेवज्ञ कहे छे — परीक्षित! गोपीओ भगवान्
श्रीकृष्णानां दर्शन माटे अत्यंत उत्सुक लालायित थही रही
हती, तेना माटे तडपी रही हती. तेमनी वातो सांभणीने
उद्वज्ञाए तेमने तेमना प्रियतमनो संदेशो संभणावीने
सान्त्वना आपतां आ प्रमाणे कहुं— ॥ २२ ॥

उद्वज्ञाए कहुं — अहो गोपीओ! तमे कृतकृत्य छो.
तमारुं ज्ञवन सक्षण छे. देवीओ! तमे संपूर्ण संसार माटे पूजनीय
छो; केमके, तमे लोको आ प्रमाणे भगवान् श्रीकृष्णने पोतानुं
हृष्य, पोतानुं सर्वस्व समर्पित करी दीयुं छे. ॥ २३ ॥
दान, प्रत, तप, छोम, जप, वेदाध्ययन, ध्यान, धारणा, समाधि
अने कल्याणानां अन्य विविध साधनो द्वारा भगवाननी भक्ति
प्राप्त थाय, ए ज प्रयत्न करवामां आवे छे. ॥ २४ ॥
ए घडा सीभाग्यनी वात छे के, तमे लोको ए पवित्रकीर्ति
भगवान् श्रीकृष्णानी ते ज सर्वोत्तम प्रेमभक्ति प्राप्त करी छे अने
ते भक्तिनो आदर्श स्थापित कर्यो छे, जे मोटा-मोटा ऋषि-
मुनिओ माटे पश्च अत्यंत हुर्वल छे. ॥ २५ ॥ भरेखर, ए
केटला सौभाग्यनी वात छे के तमे पोताना पुत्र, पति, शरीर,
स्वज्ञन अने धर-बार छोडीने पुरुषोत्तम भगवान् श्रीकृष्णानुं
(जे सर्वना परम पति छे) पतिरुपे वरण कहुं छे. ॥ २६ ॥

સર્વાત્મભાવોડધિકૃતો ભવતીનામધોક્ષજે ।
વિરહેણ મહાભાગ મહાનુમેનુગ્રહ: કૃત: ॥ ૨૭ ॥

શ્રૂયતાં પ્રિયસન્દેશો ભવતીનાં સુખાવહ: ।
યમાદાયાગતો ભક્તા અહું ભર્તૂ રહસ્કર: ॥ ૨૮ ॥

શ્રીબગવાનુવાચ

ભવતીનાં વિયોગો મેન હિ સર્વાત્મના કવચિત् ।
યથા ભૂતાનિ ભૂતેષુ ખં વાયુનિર્જલં મહી ।
તથાહું ચ મન: પ્રાણભૂતેન્દ્રિયગુણાશ્રય: ॥ ૨૯ ॥

આત્મન્યેવાત્મનાડકત્માનં સૃજે હન્મયનુપાલયે ।
આત્મમાયાનુભાવેન ભૂતેન્દ્રિયગુણાત્મના ॥ ૩૦ ॥

આત્મા શાનમય: શુદ્ધો વ્યતિરિક્તો દગુણાન્વય: ।
સુધુપ્તિસ્વખાગ્રન્દર્માયાવૃત્તિભિરીયતે ॥ ૩૧ ॥

યેનેન્દ્રિયાર્થાનું ધ્યાયેત મૃદ્ગા સ્વખનવદુલ્લિતઃ ।
તમિલન્ધ્યાદિન્દ્રિયાણિ વિનિદ્ર: પ્રત્યપદ્યત ॥ ૩૨ ॥

એતદાતઃ સમાનાયો યોગ: સાહુંયં મનીષિણામ્ ।
ત્યાગસ્તપો દમ: સત્યં સમુદ્રાન્તા ઈવાપગા: ॥ ૩૩ ॥

યત્થહું ભવતીનાં વૈ દૂરે વર્તે પ્રિયો દેશામ્ ।
મનસ: સત્ત્વિકર્થાર્થ મદનુધ્યાનકાભ્યયા ॥ ૩૪ ॥

પરમ ભાગ્યવતી ગોપીઓ! ભગવાન શ્રીકૃષ્ણજા વિયોગથી તમે હિન્દ્રિયાતીત પરમાત્મા માટે તે ભાવ પ્રાપ્ત કરી લીધો છે, જે બધા પદાર્થોના રૂપમાં તેમનાં દર્શન કરાવે છે. તમારા લોકોનો તે ભાવ મારી સામે પણ પ્રગટ થયો, આ મારા ઉપર તમારી—દેવીઓની બહુ જ દયા છે. ॥ ૨૭ ॥ હું મારા સ્વામીનું ગુપ્ત કામ કરવાવાળો દૂત છું. તમારા પ્રિયતમ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણો તમને પરમ સુખ આપવા માટે આ પ્રિય સંદેશો મોકલ્યો છે. હે કલ્યાણમૂર્તિ ગોપીઓ! તે સંદેશો લઈને હું તમારી પાસે આવ્યો છું, હવે તે સાંભળો. ॥ ૨૮ ॥

✓ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણો કહું છે — હું સર્વનું ઉપાદાન કરશું હોવાથી સર્વનો આત્મા છું, બધામાં અનુગત છું. તેથી મારી સાથે તમારો વિયોગ કસારેય થવાનો નથી. જેમ સંસારના બધા ભૌતિક પદાર્થોમાં આકાશ, વાયુ, અઞ્જિન, જલ અને પૃથ્વી — આ પાંચભૂત વ્યાપ છે, એનાથી જ બધી વસ્તુઓ બને છે, અને એ જ તે વસ્તુઓના રૂપમાં છે. તે જ પ્રમાણો હું મન, પ્રાણ, પંચભૂત, હિન્દ્રિયો અને તેમના વિષયોનો આશ્રય છું. તે મારામાં છે, હું તેમનામાં છું. અને સાચું પૂછો તો, હું જ તેમના રૂપે પ્રગટ થઈ રહ્યો છું. ॥ ૨૯ ॥ હું જ મારી માયા દ્વારા ભૂત, હિન્દ્રિયો અને તેમના વિષયોના રૂપમાં તેમનો આશ્રય બની જાઉ છું તથા સ્વયં નિભિત્ત પણ બનીને મને પોતાને સર્જું છું, પાણું છું અને સમેટી લાઉં છું. ॥ ૩૦ ॥ આત્મા માયા અને માયાના કાર્યોથી બિન્ન છે. તે વિશુદ્ધ જ્ઞાનસ્વરૂપ, જડ પ્રકૃતિ, અનેક જીવો તથા પોતાના જ અવાન્તર બેદોથી રહિત સર્વથા શુદ્ધ છે. કોઈ પણ ગુણ તેનો સ્પર્શ કરી શકતો નથી. માયાની ગ્રાવૃત્તિઓ છે — સુપુણિ, સ્વખ અને જાગ્રત. એમના દ્વારા તે જ અખંડ, અનંત, બોધસ્વરૂપ આત્મા ક્યારેક પ્રાણ, તો ક્યારેક તૈજસ અને ક્યારેક વિશ્વરૂપે પ્રતીત થાય છે. ॥ ૩૧ ॥ મનુષ્યે સમજવું જોઈએ કે, સ્વખમાં દેખાનારા પદાર્થોની જેમ જ જાગ્રત — અવસ્થામાં હિન્દ્રિયોના વિષય પણ પ્રતીત થઈ રહ્યા છે, તે મિથ્યા છે. તેથી તે વિષયોનું ચિંતન કરવાવાળાં મન અને હિન્દ્રિયોને રોકીને જાણો જાગીને ઊઠ્યો હોય, તેમ જગતના સ્વાજિક વિષયોનો ત્યાગ કરી મારો સાક્ષાત્કાર કરો. ॥ ૩૨ ॥ જે પ્રમાણો બધી નહીંઓ ફરી-ફરીને સમુદ્રમાં જ પહોંચે છે, તે જ પ્રમાણો મનસ્વી પુરુષોનો વેદાભ્યાસ, યોગ-સાધના, આત્મ-અનાત્મવિવેક, ત્યાગ, તપસ્સા, હિન્દ્રિયસંયમ અને સત્ય વગેરે બધા ધર્મો મારી પ્રાપ્તિમાં જ સમાપ્ત થઈ જાય છે. બધાનું સાચું ફળ છે મારો સાક્ષાત્કાર; કેમકે, તે બધા મનને નિરદ્ધકરીને મારી પાસે પહોંચાડે છે. ॥ ૩૩ ॥

ગોપીઓ! એમાં શંકા નથી કે, હું તમારાં નેત્રોનું અટલ લક્ષ્ય છું. તમારો જીવન-સર્વસ્વ છું. પરંતુ હું જે તમારાથી આટલો દૂર રહું છું, તેનું કરશું એ છે કે તમે નિરંતર મારું ધ્યાન કરી શકો. શરીરથી દૂર રહેવા છીતાં પણ મનથી તમે મારા સાન્નિધ્યનો અનુભવ કરો, તમારું મન મારી પાસે રાખો. ॥ ૩૪ ॥

यथा दूर्यरे प्रेष्ठे मन आविश्य वर्तते ।
खीषां च न तथा येतः१ सत्रिकृष्टेऽक्षिगोचरे ॥ ३५ ॥

मध्यावेश्य मनः कृत्स्नं२ विमुक्ताशेषवृत्तियत् ।
अनुस्मरन्त्यो मां नित्यमयिरान्मामुपैश्यथ ॥ ३६ ॥

या मया कीड़ता रात्र्यां वनेऽस्मिन् प्रज्ञ आस्थिताः ।
अलब्धरासाः कल्याण्यो माऽऽपुर्मदीर्घ्यचिन्तया ॥ ३७ ॥

श्रीशुक उवाच

ऐवं प्रियतमाहिष्माकुर्य द्रज्योषितः ।
ता उच्युरुद्धवं प्रीतास्तस्तेशागतस्मृतीः ॥ ३८ ॥

गोप्य जियुः

दिष्ट्याऽहितोऽहतः कंसो यद्दूर्नां सानुगोडघकृत् ।
दिष्ट्याऽऽसैर्लभ्यसर्वायैः कुशल्यास्तेऽस्युतोऽधुना ॥ ३९ ॥

कल्याण्यद्गदाग्रजः सौभ्य करोति पुरयोषिताम् ।
प्रीतिं नः स्तिं ध्यस्त्रीऽहासोदारेक्षणार्थितः ॥ ४० ॥

कथं रतिविशेषज्ञः प्रियश्च वरयोषिताम् ।
नानुबध्येत तदाक्यैर्विभैश्चानुभाजितः ॥ ४१ ॥

अपि स्मरति नः साधो गोविन्दः प्रस्तुते क्वचित् ।
गोष्ठीभैर्ये पुरञ्छीषां ग्राम्याः स्वैरकथान्तरे ॥ ४२ ॥

ताः किं निशाः स्मरति यासु तदा प्रियाभि-
र्वृद्धावने कुमुदकुन्दशशाङ्करभ्ये ।
रेमे कवणाच्यरणानूपुररासगोष्ठया-
मस्माभिरीढितमनोक्षकथः कदाचित् ॥ ४३ ॥

तेम के, खीओ अने अन्य प्रेमीओनु यित पोताना परदेशी प्रियतममां जेटलुं निश्चल भावे लागेलुं रहे छे, तेटलुं आंखोनी सामे, पासे रहेनारा प्रियतममां नथी लागतुं ॥ ३५ ॥ अशेष वृत्तिओथी रहित संपूर्ण मन मारामां परोवीने ज्यारे तमे मारुं अनुस्मरण कर्शो, त्यारे शीघ्र ज सदाने माटे मने प्राप्त थई जशो ॥ ३६ ॥ कल्याणी गोपीओ! जे समये मे वृन्दावनमां शरदपूर्णिमानी रात्रिमां रास-कीडा करी हती ते समये जे गोपीओ स्वजनो द्वारा रोडी लेवाथी प्रज्ञमां ज रही गई — मारी साथे रास-विलारमां सामेल न थई थकी, ते मारी लीलाओनु स्मरण करवाथी ज मने प्राप्त थई गई हती. (तमने पछां हुं मणीश-अवश्य, निराश थवानी कोई वात नथी.) ॥ ३७ ॥

श्रीशुकदेवज्ञ कहे छे — परीक्षित! पोताना प्रियतम श्रीकृष्णनो संदेशो सांखणीने गोपीओने बहु आनंद थयो अने तेमना संदेशथी तेमने श्रीकृष्णना स्वरूपनी अने एक-एक लीलानी याद आववा मांडी ॥ ३८ ॥

प्रेमसभर थईने गोपीओअे कहुं — उद्धवज्ञ! ऐ धक्षा सौभाग्यनी अने आनंदनी वात छे के यादवोने संतापी रहेलो पापी कंस पोताना अनुयायीओ साथे भराई गयो, ऐ पछा ओछा आनंदनी वात नथी के श्रीकृष्णना बंधु-बांधवो अने गुरुजनोना बधा मनोरथ पूर्ण थई गया तथा हवे अमारा प्रिय श्यामसुंदर तेमनी साथे सकुशण निवास करी रखा छे ॥ ३९ ॥ परंतु उद्धवज्ञ! एक वात तमे अमने जळावो के 'जे रीते अमे अमारा प्रेमभर्या लज्जापुक्त हास्य अने उदार दृष्टिथी तेमनी पूजा करती हती अने तेओ पछा अमने प्रेम करता हता, ते ज प्रमाणे मथुरानी खीओ साथे पछा तेओ प्रेम करे छे के नहीं?' ॥ ४० ॥ त्यां सुधीमां बीज गोपी बोली उठी — 'अरे सभी! आपछा ध्यारा श्यामसुंदर तो प्रेमनी मोहिनी कणाना दिशेषज्ञ छे, बधी श्रेष्ठ खीओ तेमने प्रेम करे छे, पछी भला, ज्यारे नगरनी खीओ तेमने भीठी-भीठी वातो करशे अने हाव-भावथी तेमनी तरक जोशे त्यारे तेओ तेमना पर तेम नहीं रीते?' ॥ ४१ ॥ बीज गोपीओ बोली — 'महात्मा! आप ऐ जळावो के, ज्यारे पछा नगरनी खीओनी मंडणीमां कोई वात चर्चाय छे अने अमारा प्रिय स्वरूपनाहताथी, कोई पछा प्रकारना संकोच विना प्रेमनी वातो करवा माउं छे, त्यारे शुं कोई प्रसंगवश अम गमार गोवालझोने पछा ते याद करे छे?' ॥ ४२ ॥ थोड़ी गोपीओअे कहुं — 'उद्धवज्ञ! शुं क्यारेय श्रीकृष्ण ते रात्रिओनु स्मरण करे छे, ज्यारे रात्रिविकासी कमणी, मोगरा अने चन्द्रथी सुशोभित अत्यंत रमणीय वृन्दावनमां ते रात्रिओमां ज तेमणे रास-मंडण भनावीने अमारी साथे नृत्य कर्युं हतुं. केवी सुंदर

અધ્યેત્યતીહ દશાઈસ્તમાઃ સ્વકૃતયા શુચા ।
સર્જુવયન્નુંનો ગાત્રેયેન્દ્રો વનમભુટે: ॥ ૪૪ ॥

કસ્માત્કૃષ્ણા ઈહાયાતિપ્રામરાજ્યો હતાહિત: ।
નરેન્દ્રકન્યા ઉદ્ઘાત્વ પ્રીત: સર્વસુહૃદ્વત: ॥ ૪૫ ॥

કિમસ્માલિર્વનૌ કોલિરન્યાલિર્વા મહાત્મન: ।
શ્રીપતેરામકામસ્ય કિયેતાર્થ: કૃતાત્મન: ॥ ૪૬ ॥

પરં સૌખ્યં હિ નેરાશ્યં સ્વેરિષ્યઘાહ¹ પિજલા ।
તજજીનતીનાં ન: કૃષ્ણો તથાયાશા દુરત્યયા ॥ ૪૭ ॥

ક ઉત્સહેત સન્યકતુમુતમશલોકસંવિદમ् ।
અનિચ્છતોડપિયસ્ય શ્રીરક્ષાગ્નયવતે કવચિત् ॥ ૪૮ ॥

સરિયૈલવનોદેશા ગાવો વેણુરવા ઈમે ।
સર્જુષાસહાયેન કૃષ્ણોનાચરિતા: પ્રભો ॥ ૪૯ ॥

પુન: પુન: સ્મારયન્તિ નન્દગોપસુતં બત ।
શ્રીનિકેતસત્પદકેર્વિસ્મર્તું નૈવ શક્નુમ: ॥ ૫૦ ॥

હતી તે રાસલીલા! તે સમયે પગનાં જાંગરોના જણકાર સાથે અમે બધી ગોપીઓ તેમની સુંદર-સુંદર લીલાઓનું ગાન કરી રહી હતી.' ॥ ૪૮ ॥ ખોડી બીજી ગોપીઓ બોલી ઉઠી - 'ઉદ્ઘવજી! અમે બધી તેમના વિરલાભિનમાં બળી રહી છીએ. જેમ દેવરાજ ઈન્દ્ર જલ વરસાવીને વનને લીલુંછમ કરી દે છે, તેમ શું શ્રીકૃષ્ણ કયારેય પોતાના કરકમળનો સ્પર્શ કરી અમને જીવનદાન આપવા માટે આવશે ખરા?' ॥ ૪૯ ॥ ત્યાં સુધીમાં એક ગોપી બોલી - 'અરે સખી! હવે તો તેમણે શત્રુઓને મારીને રાજ્ય પ્રાપ્ત કરી લીધું છે; જેને જુઓ તે બધા જ તેમના સુહૃદ થઈને આંટા મારે છે. હવે તો તે મોટા-મોટા રાજાઓની કન્યાઓ સાથે લગ્ન કરશે, તેમની સાથે આનંદપૂર્વક રહેશે; હવે તે મહાપુરુષ આપણા જેવી વનવાસી છીએ પાસે શા માટે આવે?' ॥ ૫૦ ॥ બીજી ગોપીએ કહું - 'ના, સખી! મહાત્મા શ્રીકૃષ્ણ તો સ્વયં લક્ષ્મીપતિ છે. તેઓ પૂર્ણકામ અને પૂર્ણપુરુષ છે, એમને માટે આવું વિચારવું યોગ્ય નથી. તે કૃતકૃત્ય છે. આપણે વનવાસી ગોવાલણો અથવા રાજકુમારીઓ સાથે તેમને કોઈ પ્રયોજન નથી. આપણા વિના તેમનું કંપું કામ અટકી પડ્યું છે! ॥ ૫૧ ॥ જુઓ, વેશ્યા હોવા છતાં પિંગલાએ કેટલી સરસ વાત કહી છે. - 'સંસારમાં કોઈની આશા ન રાખવી એ જ સૌથી મોટું સુખ છે.' આ વાત આપણે જાણીએ છીએ, છતાં પણ આપણે શ્રીકૃષ્ણના પાછા આવવાની આશાને છોડી શકવા અસર્મથ છીએ. તેમના શુભ-આગમનની આશા જ તો આપણું જીવન છે. ॥ ૫૨ ॥ આપણા પ્રિય શ્યામસુંદરે આપણી સાથે એકાંતમાં મીઠી-મીઠી પ્રેમની વાતો કરી છે તેને છોડી દેવાની, બૂલી જવાની હિંમત પણ કેમ કરી શકાય? જુઓ તો, તેમની ઈંદ્રજાન હોવા છતાં સ્વયં લક્ષ્મીજી તેમનાં ચરણોને છોડતાં નથી, એક કાગામાટે પણ તેમનો અંગ-સંગ છોડીને ક્યાંય જતાં નથી. ॥ ૫૩ ॥ ઉદ્ઘવજી! આ તે જ નહીં છે, જેમાં તેઓ વિલાર કરતા હતા, આ તે જ પર્વત છે, જેના શિખર પર બેસીને તેઓ વાંસળી વગાડતા હતા. આ તે જ વન છે, જેમાં તેઓ રાત્રિના સમયે રાસલીલા કરતા હતા અને આ તે જ ગાયો છે, જેમને ચરાવવા માટે તેઓ સવાર-સાંજ અમારી સામે જોતા-જોતા જતા-આવતા હતા. અને આજે પણ બરાબર તેવો જ વેણુનાં અમારા કાનોમાં ગુંજુ રહ્યો છે, જુંગો તેઓ પોતાના અધરોના સંયોગથી છેડતા હતા. બલરામજીની સાથે શ્રીકૃષ્ણો આ (નહીં, વન, પર્વત) બધી જગ્યાએ વિલાર કર્યો છે. ॥ ૫૪ ॥ અહીનું એક-એક સ્વણ એક-એક રજકાર તેમનાં ચરણચિહ્નનોથી અંકિત છે. અમે જ્યારે આ બધું જોઈએ છીએ, સાંભળીએ છીએ, - અરે આખો દિવસ આ જ તો કરીએ છીએ - ત્યારે તે અમારા પ્રિય શ્યામસુંદર નન્દનાંદનને અમારાં નેત્રો

૧. સ્વેરિષ્ય પ્રાહ!

गत्या लितयोदारहसलीलावलोकनैः ।
माध्या गिरा हतविष्यः कुर्थं तं^१ विस्मरामहे ॥ ५१ ॥

हे नाथ^२ हे रमानाथ प्रजनाथार्तिनाशन ।
मग्नमुद्धर गोविन्द गोकुलं वृजिनार्णवात् ॥ ५२ ॥

श्रीशुक उवाच

ततस्ताः कृष्णसन्देशैर्व्यपेतविरहज्ज्वराः ।
उद्धवं पूज्याऽचकुर्जात्वाऽऽत्मानमधोक्षजम् ॥ ५३ ॥

उवास कतियन्मासान् गोपीनां विनुद्गच्छुचः ।
कृष्णलीलाकथां गायन् रमयामास गोकुलम् ॥ ५४ ॥

यावन्यहनि नन्दस्य प्रजेऽवात्सीत् स उद्धवः ।
प्रजौक्सां काङ्गप्रायाङ्ग्यासान् कृष्णस्य वार्तया ॥ ५५ ॥

सरिद्वन्निरिद्रोषीर्वीक्षन् कुसुभितान् दुमान् ।
कृष्णं संस्मारयन् रेमे हरिदासो प्रजौक्साम् ॥ ५६ ॥

दृष्ट्वैवमादि गोपीनां कृष्णावेशात्मविकलवम् ।
उद्धवः परमप्रीतस्ता नमस्यन्निदं जगौ ॥ ५७ ॥

समक्ष लावीने मूर्की दृष्टिए छीअे. उद्धव! अमे कोई पक्ष रीते - मरीने पक्ष तेमने भूली शक्ती नथी अेवुं तेमनी साथे अमारुं तादात्म्य छे. ॥ ५० ॥ तेमनी पेला हंस जेवी सुंदर चाल, उदार हास्य, विलासपूर्वक ज्ञेवुं. अने मधुर वाणी! अहो! आ बधाए अमारुं चित चोरी लीधुं छे, अमारुं मन अमारा वशमां नथी; हवे अमे तेमने भूलीए पक्ष कर्त रीते? ॥ ५१ ॥ अमारा प्रिय श्रीकृष्ण! तमे ज अमारा ज्ञवनना स्वामी छो, अमारुं सर्वस्व छो. प्रिय! तमे लक्ष्मीपति छो तेथी शु चयुं? अमारा माटे तो प्रजनाथ ज छो। अम प्रजगोपीओना एकमात्र तमे ज साचा स्वामी छो. श्यामसुंदर! तमे वारंवार अमारी व्यथा भिटावी छे, अमारां संकटो क्राप्यां छे. गोविन्द! तमे गायोने बहु प्रेम करो छो. शु अमे गायो नथी? तमारुं आ संपूर्ण गोकुल, जेमां गोपबाणको, माता-पिता, गायो अने अमे गोपीओ बधा ज छीअे - हुःअना अगाध दरियामां डूबी रह्युं छे, तमे आने बचावो. आवो, अमारी रक्षा करो. ॥ ५२ ॥

गृ७ श्रीशुकदेवज्ञ कहे छे - प्रिय परीक्षित! भगवान श्रीकृष्णनो प्रिय संदेश सांभजीने गोपीओनी विरह-व्यथा शांत थर्त गर्ह छती. तेओ इन्द्रियातीत भगवान श्रीकृष्णने पोताना आत्मारूपे सर्वत्र विद्यमान छे, अेवुं समज्ञ चूकी छती. हवे तेओ बहु ज प्रेम अने आदरपूर्वक उद्धवज्ञनो सत्कार करवा लागी. ॥ ५३ ॥ उद्धवज्ञ गोपीओनी विरह-व्यथा दूर करवा माटे केटलाय भडिनाओ सुधी त्यां रक्षा. तेओ भगवान श्रीकृष्णनी अनेक-अनेक लीलाओ अने वातो कही-कहीने प्रजवासीओने आनंदित करता रक्षा. ॥ ५४ ॥ नंदबाबाना प्रजमां केटला दिवस उद्धवज्ञ रक्षा. एटला दिवस भगवान श्रीकृष्णनी लीलाओनी चर्चा थती रहेवाने कारणे प्रजवासीओने अेवुं लाङ्युं के, जाणो हज्ज अेक क्षण ज थर्त छे. ॥ ५५ ॥ अभगवानना परम प्रेमी भक्त उद्धवज्ञ क्यारेक यमुनाकिनारे जता, क्यारेक वृन्दावनमां विचरता अने क्यारेक उरिराजनी घाटीमां जता. क्यारेक रंग-बेरंगी पुष्पोथी लची रहेलां वृक्षोमां ज लीन थर्त जता, अने अहीं भगवान श्रीकृष्णे कही लीला करी छे, अेवुं पूछी-पूछीने प्रजवासीओने भगवान श्रीकृष्ण अने तेमनी लीलामां तन्मय करी देता. ॥ ५६ ॥

उद्धवज्ञ अे प्रजमां रहीने गोपीओनी आ प्रभाषोनी प्रेम-व्याकुण्ठा तथा अनेक प्रकारनी प्रेम-चेष्टाओ ज्ञेई. तेमनी आ प्रकारनी श्रीकृष्णमां तन्मयता ज्ञेईने तेओ प्रेमानंदधी पूर्ण थर्त गया. तेमणे गोपीओने वंदन करतां आ प्रभाषो कह्युं - ॥ ५७ ॥

१. तद्विमर्शमहे । २. कृष्ण ।

એતા: પરં તનુભૂતો ભુવિ ગોપવધ્યો
ગોવિન્દ અથ નિભિલાત્મનિ રૂઢભાવા: ।

વાઽજન્તિ યદ્ય ભવભિયો મુનયો વયં ચ
કિ બ્રહ્મજન્મભિરનન્તકથારસસ્ય ॥ ૫૮ ॥

ક્વેમા: ક્ષિયો વનચરીર્યભિચારદુષા:
કૃષ્ણો કવ ચૈષ પરમાત્મનિ રૂઢભાવા: ।

નન્વીશ્વરોડનુભજતોડવિદુષોડપિસાક્ષા-
ચ્છ્રેયસ્તનોત્યગદરાજ ઈવોપયુક્તઃ ॥ ૫૯ ॥

નાયં શ્રિયોડક્ષ ઉ નિતાન્તરતે: પ્રસાદ:
સ્વર્યોધિતાં નલિનગન્ધરુચાં કુતોડન્યા: ।

રાસોત્સવેડસ્ય ભુજદાડગૃહીતકદ્ધ-
લબ્ધાશિષાં ય ઉદગાદ્વ્રજવલ્લવીનામ् ॥ ૬૦ ॥

આસામહો ચરણરેણુજુખામહે સ્યાં
વૃન્દાવને કિમપિ ગુલમલતૌષધીનામ् ।

યા દુસ્ત્રં સ્વજનમાર્યપથં ચ હિત્યા
ભેજુમુકુન્ઠપદવીં શ્રુતિભિર્વિમૃગ્યામ् ॥ ૬૧ ॥

‘આ પૃથ્વી પર માત્ર આ ગોપીઓનું જ શરીર ધારણ કરવું શેષ અને સદળ છે; કેમકે, એ સર્વાત્મા શ્રીકૃષ્ણના પરમ પ્રેમમય હિંય મહાભાવમાં સ્થિત થઈ ગઈ છે. પ્રેમની આ સર્વોચ્ચ સ્થિતિ સંસારના ભયથી ભયભીત મુમુક્ષુઓ માટે જ નહીં, બલકે મોટા-મોટા મુનિઓ, મુક્ત મહાત્માઓ તથા અમારા જેવા ભક્તો માટે પણ હજી ઈચ્છવા યોગ્ય જ છે. અમને આવા પ્રેમની પ્રાપ્તિ થઈ શકી નથી. સાચું જ છે, જેને ભગવાન શ્રીકૃષ્ણની લીલા-કથાના રસનો ચસકો લાગી ગયો, તેમને ઊમકુળ, બ્રાહ્મણોના સંસ્કારો અને મોટા-મોટા પણ-યાગાદિથી શું પ્રયોજન? અર્થાત્ જો ભગવાનના લીલા-કથારસની પ્રાપ્તિ ન થઈ, તેમાં રૂચિ ન થઈ, તો અનેક મહાકલ્પો સુધી વારંવાર બ્રહ્માનું પદ મળવાથી પણ શોલાબ? ॥ ૫૮ ॥’ ક્યાં આ વાનવાસી, આચાર, જ્ઞાન અને જીતિથી હીન ગામડાની ગગાર ગોવાલદો અને ક્યાં સચ્ચિદાનંદઘન ભગવાન શ્રીકૃષ્ણમાં આવો અનન્ય પ્રેમ! અહો, ધન્ય છે! ધન્ય છે! આનાથી સિદ્ધ થાય છે કે, કોઈ ભગવાનના સ્વરૂપ અને રહસ્યને ભલે જાણ્યા વિના, તેમની સાથે પ્રેમ કરે, તેમની ભક્તિ કરે, તો તેઓ સ્વર્ય પોતાની શક્તિથી, પોતાની કૃપાથી તેનું પરમ કલ્યાણ કરી દે છે; બરાબર તે જ પ્રમાણે જેમ કોઈ અજાણતાં અમૃતપાન કરી દેતો તો તે પોતાની વસ્તુ-શક્તિથી જ પીનારને અમર બનાવી દે છે. ॥ ૫૯ ॥’ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણો રાસલીલા વખતે આ પ્રજાંગનાઓના ગળામાં પોતાનો શ્રીહસ્ત પદ્મરાવીને તેમના મનોરથ પૂર્ણ કર્યા. તેમને ભગવાને જે કૃપા-પ્રસાદનું દાન કર્યું, તેમને જેવું પ્રેમ-દાન કર્યું, તેવું ભગવાનનાં પરમ પ્રેમાસ્પદ નિત્યસંગ્રિની વક્ષઃસ્થળ પર વિરાજમાન લક્ષ્મીજીને પણ પ્રાપ્ત થયું નથી. કમળ જેવી સુગંધ અને કાન્તિયુક્ત દેવાંગનાઓને પણ પ્રાપ્ત થયું નથી. પછી અન્ય ગીઓની તો વાત જ શી કરવી? ॥ ૬૦ ॥’ મારા માટે તો સર્વશેષ વાત એ જ હશે કે હું વૃન્દાવનધામમાં કોઈ વૃક્ષ-લતા અથવા વનસ્પતિ, જડી-બુઝી રૂપે જ બની જાઉં, તો મને આ ગોપીજનોની ચરણરાજ નિરેંતર સેવન કરવા માટે મળતી રહેશે. આમની ચરણ-રજમાં સાન કરીને હું ધન્ય થઈ જઈશ. ધન્ય છે આ ગોપીઓ! જુઓ તો ખરા, તેમને છોડવા અત્યંત દુષ્ટ છે તેવા સ્વજનોં તથા લોક-વેદની આર્ય-મર્યાદાનો પરિત્યાગ કરીને | આપણે ભગવાનની પદવી, તેમની સાથે તન્મયતા, તેમનો પરમ પ્રેમ પ્રાપ્ત કરી લીધો. (બીજાઓની વાત ક્યાં છે – ભગવદ્વારી, તેમના નિઃશાસ્ત્ર સમસ્ત શ્રુતિઓ, ઉપનિષદો પણ હજી સુધી ભગવાનના પરમ પ્રેમમય સ્વરૂપને શોધ્યા કરે છે, પ્રાપ્ત કરી શક્યાં નથી. ॥ ૬૧ ॥

या वै श्रियाचित्मज्जटिभिरामकामै-
र्योगेष्वरैरपि पदात्मनि रासगोष्ठ्याम् ।
कृष्णस्य तद् भगवतश्चरणारविनं
न्यस्तं स्तनेषु विजहुः परिरभ्यतापम् ॥ ६२ ॥

वन्दे नन्दव्रजखीषां पादेषु मध्मीक्षाशः ।
यासां हरिकथोद्गीतं पुनाति भुवनत्रयम् ॥ ६३ ॥

श्रीशुक उवाच

अथ गोपीरनुशास्य यशोदां नन्दमेव च ।
गोपानामन्य दाशाहो यास्यनारुहे रथम् ॥ ६४ ॥

तं निर्गतं समासाध नानोपायनपाण्यः ।
नन्दादयोऽनुरागेषु प्रावोचनश्रुलोचनाः ॥ ६५ ॥

मनसो वृत्तयो नः स्युः कृष्णपादाभ्युज्ञश्रयाः ।
वाचोऽभिधायिनीर्नामां कायस्तत्प्रकृष्टादिषु ॥ ६६ ॥

कर्मभिर्भास्यमाङ्गानां यत्र कवापीश्वरेच्छ्या ।
मङ्गलाचरितैर्दानै रतिर्नः कृष्ण ईश्वरे ॥ ६७ ॥

अेवं सभाजितो गोपैः कृष्णाभक्त्या नराधिप ।
उद्धवः पुनरागच्छ-मथुरां कृष्णपालिताम् ॥ ६८ ॥

कृष्णाय प्रणिपत्याह भक्त्युद्रेकं ग्रजौकसाम् ।
वसुदेवाय रामाय राजे योपायनान्यदात् ॥ ६९ ॥

स्वयं भगवती लक्ष्मीश्च जेमनी पूजा करेछे; भ्रह्मा, शंकर वगेरे परम समर्थ देवताओ, पूर्वाकाम आत्माराम अने भोटा-भोटा योगेष्वरो पोताना हृष्यमां जेमनु चित्तन करता रहे छे, भगवान् श्रीकृष्णना ते ज चरणारविनं रासलीला वधते गोपीओओ पोतानां वक्षःस्थण पर पधराया अने तेमनु आदिंगन करीने पोताना हृष्यनी बलतरा, विरह-व्यथाने शांत करी ॥ ६२ ॥ नन्दबावाना प्रजमां रहेवावाणी गोपांगनाओनी चरणराजने हुं वारंवार प्रक्षाम कर्ण हुं - तेने मस्तक पर चढावुं हुं. अहो, आ गोपीओओ भगवान् श्रीकृष्णनी लीला-कथा विशे गायेलुं हरिकथागीत आ त्रष्णे लोकने पवित्र कर्तुं रहेशे ॥ ६३ ॥

श्रीशुकदेवज्ञ कहे छे - परीक्षित! आ प्रमाणे केटलाय महिनाओ सुधी प्रजमां रहीने उद्धवज्ञओ हवे मथुरा जवा माटे गोपीओनी, नन्दबावा अने यशोदा मैयानी आशा लीधी. ज्वालबाणकोनी विद्याय लहने त्यांथी मथुरा जवा माटे तेओ रथमां बेढा ॥ ६४ ॥ ज्यारे तेमनो रथ प्रजमांथी बहार नीकल्पो, त्यारे नन्दबावा वगेरे गोवाणो अनेक प्रकारनी भेट-सामग्रीओ लहने तेमनी पासे आव्या अने अशुभीनां नेत्रोथी तेमणे अतिशय प्रेमपूर्वक कहुं - ॥ ६५ ॥ 'उद्धवज्ञ!' हवे अमे ए ज ईश्वरीओ छीओ के अमारा मननी एक-एक वृत्ति, अमारो एक-एक संकल्प श्रीकृष्णना चरणारविनं आश्रित रहे. तेमनी सेवा माटे ज ते संकल्पो उद्धवो अने तेमनामां ज जोडायेला रहो. अमारी वाही नित्य-निरंतर तेमनां ज नामोनु उच्चारण करती रहे अने शरीर तेमने प्रक्षाम करवा, तेमनी आशानु पालन अने सेवामां लागेलुं रहे ॥ ६६ ॥ उद्धवज्ञ! अमे साचुं कहीओ छीओ, अमने भोक्तनी बिलकुल ईश्वरा नथी. अने भगवाननी ईश्वराथी पोतानां कर्मा प्रमाणे गमे ते योनिमां जन्म लहने त्यां शुल आचरण करीओ, हान आपीओ अने तेना कणस्वरुपे अमारो श्रीकृष्णना प्रति उत्तरोत्तर प्रेम वधतो रहे ॥ ६७ ॥ प्रिय परीक्षित! नन्दबावा वगेरे गोवाणोओ आ प्रमाणे श्रीकृष्ण-बज्जितथी उद्धवज्ञनु सन्मान कर्यु. हवे तेओ भगवान् श्रीकृष्ण द्वारा सुरक्षित ऐवी मथुरापुरीमां पाण्या आव्या ॥ ६८ ॥ त्यां पहोचीने तेमणे भगवान् श्रीकृष्णने प्रक्षाम कर्या अनेतेमने प्रजवासीओनी प्रेमपूर्ण बज्जितनी विपुलता, जे तेमणे जोई हती, विस्तारथी कही. त्यार पछी नन्दबावाओ जे-जे भेटनी वस्तुओ आपी हती ते तेमने, वसुदेवज्ञने, बलरामज्ञने अने राजा उत्तरेनने आपी हीधी ॥ ६९ ॥

इति श्रीमद्भागवते भगवान्पुराणे पारमहेष्यां संहितायां दशमस्कन्धे^१ पूर्वार्थे उद्धवप्रतियाने सप्तयत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४७ ॥
दसमा स्कंधना पूर्वार्थ-अंतर्गत उद्धवना प्रत्यागमनमांगो सुडतालीसमो अध्याय समाप्त.

=★=

અડતાલીસમો અદ્યાય

ભગવાનનું કુલજી અને અફૂરજને વેર પથારવું

શ્રીશુકુવાચ^૧

અથ વિજાય ભગવાન् સર્વાત્મા સર્વદર્શનः ।
સૈરન્દ્રયા: કામતમાયા: પ્રિયમિચ્છન્ન ગૃહં યયૌ ॥ ૧ ॥

મહારોપસ્કરેરાઢયં કામોપાયોપબૃહિતમ् ।
મુક્તાદામપતાકાભિવિતાનશયનાસને: ।
ધૂપૈ: સુરભિમિદીપિ: ખર્ગન્યૈરપિ^૨ મહિતમ् ॥ ૨ ॥

ગૃહ તમાયાન્તમવેક્ષ્ય સાડકસનાત्	સધ: સમુત્થાય હિ ^૩ જાતસમ્ભ્રમા ।
યથોપસઙ્જમ્ય	સખીભિરચ્યુતં
સમાજયામાસ	સદાસનાદિભિ: ॥ ૩ ॥

તથોદ્વા: સાધુ તયાડભિપૂજિતો
ન્યધીદ્દુર્વાભિમૃશ્ય ચાસનમ् ।
કુષ્ણોડપિ તૂર્ણા શયનં મહાધનં
વિવેશ લોકાચરિતાન્યનુદ્રતઃ ॥ ૪ ॥

સા મજજનાલેપદ્દુકુલભૂષણ-
અર્ગનંધતામ્બૂલસુધાસવાદિભિ: ।
પ્રસાધિતાત્મોપસસાર માધવં
સત્રીડલીલોત્સિતવિભમેકિતે: ॥ ૫ ॥

આહૂય કાન્તાં નવસઙ્જમલિયા
વિશક્તિં કર્કુષાભૂષિતે કરે ।
પ્રગૃહ્ય શશ્વામધિવેશ્ય રામયા
રેમેનુલેપાર્ષણપુષ્યલેશયા ॥ ૬ ॥

સાનજીતમકુચયોરરસસ્તથાક્ષો-
જિંદ્રાન્યનન્તચરણોન રૂજો મૃજાતી ।
દોભ્ર્યા સ્તનાન્તરગતં પરિરભ્ય કાન્ત-
માનન્દમૂર્તિમજહાદતિદીર્ઘતાપમ् ॥ ૭ ॥

શ્રીશુકુવાચ કહે છે — પરીક્ષિત! ત્યાર પછી સર્વત્તમા તથા સર્વના સાક્ષી ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ પોતાને મળવાની આકાંક્ષા રાખીને વ્યાકુળ થઈ ગયેલી કુલજાનું પ્રિય કરવા — તેને સુખ આપવાની હંચાથી તેના વેર ગયા. ॥ ૧ ॥ કુલજાનું વર બહુ કીમતી વસ્તુઓથી સમ્પન્ન હતું. તેમાં શુંગાર-રસને વધારનારી અનેક સાધન-સામગ્રીઓ પણ ભરપૂર હતી. મોતીનાં તોરણો, પતાકાઓ, ચન્દરવા, શય્યાઓ અને બેઠકોથી સુશોભિત અને સુગંધી ધૂપ-દીપ તથા પુષ્પમાળાઓથી તે મહેકી રહ્યું હતું. ॥ ૨ ॥ ભગવાનને પોતાને વેર આવતા જોઈને કુલજી તુરત એકદમ ઉભી થઈ ગઈ અને સખીઓની સાથે આગળ આવીને તેણે વિષિપૂર્વક ભગવાનનો સ્વાગત-સત્કાર કર્યો. પછી શ્રેષ્ઠ આસન વગેરે આપીને વિવિધ ઉપચારોથી તેમની વિષિપૂર્વક પૂજા કરી. ॥ ૩ ॥ કુલજાને ભગવાનના પરમભક્ત ઉદ્વિજાનું પણ યથોચિત પૂજન કર્યું; પરંતુ તેઓ કુલજી દ્વારા અપાયેલા આસનને સ્પર્શ કરીને જમીન પર બેસી ગયા. (પોતાના સ્વામીની સામે તેમણે આસન પર બેસવાનું ઉચિત ન માન્ય.) ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ સચ્ચિદાનંદસ્વરૂપ હોવા છતાં પણ લોક-વ્યવહારનું અનુકરણ કરતા રહીને તુરત જ તેના બહુ કીમતી પલંગ પર જઈને બિરાજ્યા. ॥ ૪ ॥ કુલજી સ્નાન, અંગરાગ, વરત્ર, આભૂષણ, દાર, ચંદન-અતાર, પાન અને સુધાસવ વગેરેથી પોતાને બહુ જ શાકશારી, લીલાપૂર્વક હસતી તેમજ વિલાસપૂર્વક જોતી શ્રીકૃષ્ણની પાસે આવી. ॥ ૫ ॥

કુલજી નવા સમાગમના સંકોચથી ખમચાતી હતી. ત્યારે શ્યામસુંદર શ્રીકૃષ્ણ તેને પોતાની પાસે બોલાવી લીધી અને તેનો કંકળથી શોભતો હાથ પકડીને પોતાની પાસે બેસાડી દીધી અને તેની સાથે કીડા કરવા લાગ્યા. પરીક્ષિત! કુલજાને આ જન્મમાં ભગવાનને માત્ર ચંદન આપ્યું હતું, તે જ એક શુભ કર્મના કળસ્વરૂપ તેને આવો અનુપમ અવસર પ્રાપ્ત થયો. ॥ ૬ ॥ કુલજી ભગવાન શ્રીકૃષ્ણના ચરણોને પોતાનાં કામ-સંતપ્ત હૃદય, વક્ષરસ્થળ અને નેત્રો પર પથરાવીને તે ચરણોની દિવ્ય સુગંધ લેવા લાગી અને આ પ્રમાણો તેણે પોતાના હૃદયના લાંબા સમયના તાપને (તમામ આધિ-વ્યાપિને) શાંત કર્યો. આ પ્રમાણો ભગવાનનું સાનિધ્ય પ્રાપ્ત કરીને

૧. બાદરાયણિચ્છવાચ । ૨. સુગન્ધીરપિ । ૩. સુખાસમ્ભ્રમા ।

सैवं उवल्यनाथं तं प्राप्य हुष्पापमीश्वरम् ।
अङ्गरागार्पणोनाहो हुर्भगेदमयाचत ॥ ८ ॥

आहोर्ष्यतामिह प्रेष्ठ दिनानि कतिचिन्मया ।
रमस्व नोत्सहे त्यक्तुं सज्जं तेऽभ्युरुहेक्षणा ॥ ९ ॥

तस्यै कामवरं दत्त्वा मानयित्वा य मानदः ।
सहोद्रवेन सर्वेशः स्वधामागमदर्शितम्^१ ॥ १० ॥

हुराराध्यं समाराध्य विष्णुं सर्वेश्वरेश्वरम् ।
यो वृष्णीते मनोग्राहमसत्त्वात् कुमनीध्यसौ ॥ ११ ॥

अङ्गरभवनं कृष्णः सहरामोद्रवः प्रभुः ।
किञ्चिच्चिद्गीर्धयन् प्रागादङ्गरप्रियकाम्यया ॥ १२ ॥

स तान् नरवरश्चेष्टानाराहू वीक्ष्य स्वधान्यवान् ।
प्रत्युत्थाय प्रमुहितः परिष्वज्याभ्यनन्दतः^२ ॥ १३ ॥

ननाम कृष्णां रामं य स तेरथ्यभिवाहितः ।
पूज्यामास विधिवत् कृतासनपरिग्रहान् ॥ १४ ॥

पादावनेऽनीरापो धारयज्ञिरसा नुप ।
अर्हणोनाम्बरैर्दिव्यैर्गन्धस्त्रिग्न्युष्णोत्तमैः ॥ १५ ॥

अर्थिता शिरसाऽकनभ्य^३ पादावङ्गतौ मृजन् ।
प्रश्रयावनतोऽङ्गरः कृष्णरामावभाषत ॥ १६ ॥

दिष्ट्या पापो हतः क्षः सानुगोवाभिदं कुलम् ।
भवद्भ्यामुहृतं कृच्छ्राद् दुरन्तार्थ्य समेपितम् ॥ १७ ॥

आनन्दमग्न थृ गृहि ॥ ७ ॥ परीक्षित! कृष्णाम् मात्र श्रीकृष्णने चंदन आप्युं छतुं तेटलाथी औ तेने ते सर्वशक्तिमान लगवाननी प्राप्ति थृहि, जेओ उवल्य-भोक्षना अधीश्वर छे अने जेमनी प्राप्ति अत्यंत कठङ्ग छे. परंतु ते अभागजीमे तेमने प्राप्त करीने पछा गोपीओनी जेम सेवा न मानतां आ औ माय्यु - ॥ ८ ॥ कृष्णाम् कहुं, 'प्रियतम! आप थोड़ो समय अहो रहीने मारी साथे कीड़ा करो. केमके, हे कमलनयन! हुं आपने छोड़ी शंख ऐम नथी.' ॥ ९ ॥ परीक्षित! लगवान श्रीकृष्ण बधानुं मान राखवावाणा अने सर्वेश्वर छे. तेमणे अभीष्ट वरदान आपीने तेनी पूजानो स्तीकार कर्या अने पछी पोताना प्रिय भक्त उद्घष्णनी साथे पोताना सर्वसन्मानित परे पाणा आव्या ॥ १० ॥ परीक्षित! लगवान ब्रह्मा वगेरे समस्त ईश्वरोना पछा उश्वर छे. तेमने प्रसन्न करवा छवने माटे बहु कठङ्ग छे. जे कोई तेमने प्रसन्न करीने तेमनी पासे विषय-सुख मारे छे, ते भरेखर हुर्भुद्धि छे; केमके वालतवमां विषय-सुख अत्यंत तुक्ष छे ॥ ११ ॥

त्यार पछी एक दिवस सर्वशक्तिमान लगवान श्रीकृष्ण बलरामण अने उद्घष्णनी साथे अङ्गरणी अलिलाधा पूरी करवा अने तेमनी पासे कंटक सेवा लेवा माटे तेमने धेर पधार्या ॥ १२ ॥ अङ्गरणी दूरथी औ जेयुं के मारा परम बंधु मनुष्यलोकशिरोभिषि लगवान श्रीकृष्ण अने बलरामण वगेरे पधारी रह्या छे. तेमो तुरत उठीने सामे गया अने आनन्दघेला थृहिने तेमनुं अलिनांदन अने आलिंगन कर्युं ॥ १३ ॥ अङ्गरणी लगवान श्रीकृष्ण अने बलरामणने नमस्कार कर्या तथा उद्घष्णनी साथे ते बन्ने आहिओओ पछा तेमने नमस्कार कर्या. ज्यारे बधा आरामथी आसन पर बेसी गया, त्यारे अङ्गरणी तेमनी विधिवत् पूजा करी ॥ १४ ॥ परीक्षित! तेमणे प्रथम लगवानना चरण पञ्चाणीने चरणोदक माथे चढ़ाव्युं अने पछी अनेक ग्राहनी पूजा-सामग्री, दिव्य वस्त्रो, गंध, माणा अने श्रेष्ठ आभूषणोथी तेमनुं पूजन कर्युं, मस्तक नमावीने तेमने प्रश्नाम कर्या अने लगवानना चरण पोताना खोणामां लहीने चरण-सेवा करवा लाग्या. ते वज्रते तेमणे बहु औ विनप्रताथी लगवान श्रीकृष्ण अने बलरामणने कहुं - ॥ १५-१६ ॥ 'लगवन्' अे अत्यंत आनंद अने सौभाग्यनी वात छे के पापी क्षः सेवा अनुयायीओ साथे मराई गयो. तेने मारीने तमे बन्नेओ पहुंचने बहु भोटा संकटमांथी

१. स्वधामागमदर्शितम् । २. परिष्वज्याभिवाध य । ३. शिरसा तस्य ।

युवां प्रधानपुरुषौ जगदेतूं जगन्मयौ ।
भवद्व्यां न विना किञ्चित् परमस्ति न यापरम् ॥ १८ ॥

आत्मसृष्टिभिं विश्वमन्वाविश्य स्वशक्तिभिः ।
ईयते बहुधा भ्रमन् श्रुतप्रत्यक्षगोचरम् ॥ १९ ॥

यथा हि भूतेषु चरायरेषु
भव्यादयो योनिषु भान्ति नाना ।
अेवं भवान् उवल आत्मयोनि-
भ्यात्माऽऽत्मतन्त्रो बहुधा विभाति ॥ २० ॥

सृजस्यथो लुभ्यसि पासि विश्वं
रजस्तमः सत्त्वगुणैः स्वशक्तिभिः ।
न बध्यसे तद्गुणकर्मभिर्वा
शानात्मनस्ते क्व च बन्धुर्हेतुः ॥ २१ ॥

देहाद्युपाधेरनिरुपितत्याद्
भवो न साक्षात् भिद्वाऽऽत्मनः स्यात् ।
अतो न बन्धस्तव नैव मोक्षः
स्यातां निकामस्त्वयि नोडविवेकः ॥ २२ ॥

त्योहितोऽयं जगतो हिताय
यदा यदा वेदपथः पुराणः ।
बाध्येत पाखण्डपथेरसत्त्वि-
स्तदा भवान् सत्त्वगुणं विभाति ॥ २३ ॥

स त्वं प्रभोऽध वसुदेवगृहेऽवतीर्णः
स्वांशेन भारमपनेतुभिहासि भूमेः ।
अक्षौहिषीशतवधेन सुरेतरांश-
राशाममुख्य च कुलस्य यशो वितन्यन् ॥ २४ ॥

अद्येश नो वसतयः खलु भूरिभागा
पः सर्वदेवपितृभूतनृदेवमूर्तिः ।

बचावी लीपो तथा तेने उन्नत अने समृद्ध कर्यो ॥ १७ ॥
तमे बन्ने जगतना कारणा अने जगद्वृप आटिपुरुष छो.
आपना सिवाय बीज कोई वस्तु नहीं, न कारण छे के न
कार्य ॥ १८ ॥ परमात्मन्! आपे ज आपनी शक्तिथी आ
संसारनी रथना करी छे अने आपनी काण, माया वगेरे
शक्तिओथी ऐमां प्रविष्ट थहने जेटला पङ्ग सांबलेला
देखाता पदार्थो छे तेमां आप ज प्रतीत थही रवा
छो ॥ १९ ॥ जेम पृथ्वी वगेरे कारणतत्त्वोथी ज तेमनां कार्य
स्थावर-जंगम शरीरो बने छे, ते (पंचमहाभूतो) तेमनामां
अनुग्रहिष जेवा थहने अनेक उपोमां प्रतीत थाय छे, परंतु
वास्तवमां ते कारणारपे ज छे. ए ज प्रभाणे छो तो मात्र
आप ज, परंतु पोताना कार्यवृप जगतमां स्वेच्छाथी अनेक
उपोमां प्रतीत थाएओ छो. ओ पङ्ग आपनी एक लीला ज
छे ॥ २० ॥ प्रलु! आप रजेगुण, सत्त्वगुण अने तमोगुणवृपी
पोतानी शक्तिओथी कमशः जगतनी रथना, पालन अने
संहार करो छो, परंतु आप ते गुणोथी अथवा तेमना द्वारा
थनारां कर्मामां देखाता नहीं, केमके, आप शुद्ध शानस्वरूप
छो. आवी स्थितिमां आपना माटे बंधननुं शु कारण छोई
शक्ते? ॥ २१ ॥ प्रलु! स्वयं आत्मवस्तुमां स्थूलदेह, सूक्ष्मदेह
वगेरे उपाधिओ न होवाने कारणो न तो तेमां जन्म-मृत्यु
छे अने न कोई प्रकारनो बेदभाव. आ ज कारण छे के न
आपनामां बंधन छे, न मोक्ष! आपनामां पोत-पोताना
अभिप्राय प्रभाणे बंधन अथवा मोक्षनी जे कल्पना थाय छे
तेनु कारण मात्र अमारो अविवेक ज छे ॥ २२ ॥ आपे
जगतना कल्पाण माटे आ सनातन वेदमार्ग प्रगट कर्यो छे.
ज्यारे-ज्यारे आने पांडी-मत अनुसार चालनारा हुए,
लोको द्वारा कृति पड़ोये छे, त्यारे-त्यारे आप शुद्ध-सत्त्वमय
शरीर खारण करो छो ॥ २३ ॥ प्रलु! ते ज आप अत्यारे
आपना अंश श्रीबलरामज्ञनी साथे पृथ्वीनो भार उतारवा
माटे अहीं वसुदेवज्ञने घेर अवतर्या छो. आप असुरोना
अंशथी उत्पन्न धयेला नाममात्रना शासकोनी सो-सो
अक्षौहिषी सेनानो नाश करशो अने यदुवंशना पशनो
विस्तार करशो ॥ २४ ॥ इन्द्रियातीत परमात्मन्! बधा
देवताओ, पितृओ, भूतगण अने शाजाओ आपनी ज
मूर्तिओ छे. आपना चरणोदक्षुप गंगाज्ञ त्रहो लोकने पवित्र
करे छे. आप संपूर्ण जगतना एकमात्र पिता अने गुरु छो.
ते ज आप आजे अमारे घेर पधार्या छो. ऐमां शंका नहीं
के, आजे मारुं घेर धन्य-धन्य थही गयुं अने अमारा

१. स्वशक्तिः ।

यत्यादशौचसलिलं त्रिजगत् पुनाति
स त्वं जगद्गुरुरधोक्षज याः प्रविष्टः ॥ २५ ॥

कः पष्ठितस्त्वदपरं शरणं सभीयाद्
भक्तप्रियादत्तिरः सुहृदः कृतशात् ।
सर्वान् ददाति सुहृदो भजतोऽभिकामा-
नात्मानमप्युपचयापचयौ न यस्य ॥ २६ ॥

दिष्ट्या जनाईन भवानिह नः प्रतीतो
योगेश्वरैरपि हुरापगतिः सुरेशैः ।
उन्धाशु नः सुतकलत्रपनामगोह-
देहादिमोहरशनां भवदीयमायाम् ॥ २७ ॥

श्रीशुक उवाच

ईत्यर्थितः संस्तुतश्च भक्तेन भगवान् उर्हिः ।
अकुरुं सस्मितं प्राह गीर्भिः सम्मोहयन्ति ॥ २८ ॥

श्रीभगवानुवाच

त्वं नो गुरुः पितृव्यश्च श्लाघ्यो बन्धुश्च नित्यदा ।
वयं तु रक्ष्याः पोख्याश्च अनुकम्याः प्रज्ञाहिवः ॥ २९ ॥

भवद्विषा महाभागा निषेव्या अर्हसत्तमाः ।
श्रेयस्कामैर्नृभिर्नित्यं देवाः स्वार्था न साधवः ॥ ३० ॥

न व्यभ्यानि तीर्थानि न देवा मृच्छिलामयाः ।
ते पुनर्न्युरुक्तालेन दर्शनादेव साधवः ॥ ३१ ॥

स भवान् सुहृदां वै नः श्रेयाऽछ्रेयश्चिकीर्षया ।
जिज्ञासार्थं पाषडवानां गच्छ स्वत्वं गजाक्षयम् ॥ ३२ ॥

सौभाग्यनी कोई सीमा नथी ॥ २५ ॥ ग्रन्थ! आप
प्रेमीभक्तोना परम प्रियतम, सत्यवक्ता, अकारका हितैषी
अने कृतश्च छो - ज्ञवनी थोड़ी सेवाने पक्षे विशेष मानो
छो भवा, ऐसो कोइ बुद्धिमान पुरुष छे जे आपने छोड़ीने
कोई अन्यना शरणमां जरो? आप आपनी भक्ति करनार
प्रेमी भक्तोनी अभिलाखा पूरी करो छो. त्वां सुधी के
पोताना आत्मानु पक्षा दान करी दो छो, छतां आपनामां
कोई वधवट थती नथी, आप एकरस छो ॥ २६ ॥

भक्तोनां हुः दूर करवावाणा अने जन्म-मृत्युना कष्टमांथी
छोड़ावनारा ग्रन्थ! मोटा-मोटा योगीओ अने देवराज पक्ष
आपना स्वरूपने जाङ्गी शक्ता नथी. परंतु मने आपनां
साक्षात् दर्शन थह गयां, ए केटला सौभाग्यनी वात छे?
ग्रन्थ! अमे पत्नी, पुत्र, धन, स्वरूप, धर अने शरीर वगेरे
पदार्थोना मोह-बंधनथी बंधायेला छीओ. भरेभर, आ बधो
आपनी मायानो खेल छे. आप कृपा करीने आ मायारुपी
मञ्जबूत बंधनमांथी अमने तुरत ज छोड़ावो ॥ २७ ॥

श्रीशुकदेवज्ञ कहे छे - परीक्षित! आ प्रमाणे भक्त
अकुरुत्तु अे भगवान श्रीकृष्णनी पूजा अने स्तुति करो. त्वार
पछी भगवान श्रीकृष्णो मोह पमाडता होय एम
स्मितहास्यपूर्वक भयुरवाषीमां कहु - ॥ २८ ॥

भगवान श्रीकृष्णो कहु - काकाशी! तमे तो अमारा
गुरु - हित-उपदेशक अने काका छो. अमारा वंशमां अत्यंत
प्रशंसनीय तथा अमारा सदा हितैषी छो. अमे तो आपना
संतान छीओ. अमे सदा तमारा द्वारा रक्षण, पालन अने
कृपाने पात्र छीओ ॥ २९ ॥ पोतानु परम कल्याण ईश्वरनार
मनुष्यो तमारा जेवा परम पूजनीय अने भाव्यशाणी
संतोनी हमेशां सेवा करवी जोहिअ. तमारा जेवा संत-पुरुष
तो देवताओथी पक्षा चढियाता छे. तेमके, देवताओ तो स्वार्थी
छे, परंतु संतो निःस्वार्थी होय छे ॥ ३० ॥ मात्र जग्मधान
तीर्थो (नदी, सरोवरो वगेरे) ज तीर्थ नथी, मात्र माटी
अने पथर वगेरेनी मूर्तिओ ज देवता नथी. काकाशी! तेमनी
तो लांबा समय सुधी सेवा करवामां आवे, त्यारे ते पवित्र
करे छे. परंतु संतपुरुषो तो पोताना दर्शनमात्रथी पवित्र
करी दे छे ॥ ३१ ॥ काकाशी! तमे अमारा हितैषी सुहृदोमां
सर्वश्रेष्ठ छो. तेथी तमे पांडवोनु हित करवा माटे तथा तेमनु
कृशण-मंगल जाग्रवा माटे हस्तिनापुर जाओ ॥ ३२ ॥

પિતર્યુપરતે બાલા: સહ માત્રા સુદુ:ભિતા: ।
આનીતા: સ્વપુરં રાજા વસન્ત ઈતિ શુશ્રુમ ॥ ૩૩॥

તેષુ રાજાભિકાપુત્રો ભાતૃપુત્રેષુ હીનધી: ।
સમો ન વર્તતે નૂં દુષ્યુત્રવશગોડન્યદ્દ ॥ ૩૪॥

ગણ્ય જાનીહિ તદ્વત્તમધુના સાધ્વસાધુ વા ।
વિજ્ઞાય તદ્વિધાસ્યામો યથા શાં સુહંદાં ભવેત् ॥ ૩૫॥

ઈત્યકૂરં સમાદિશ્ય ભગવાન् હરિરીશ્વર: ।
સર્કાર્થશોદ્વાભ્યાં વે તત: સ્વભવનં યયૌ ॥ ૩૬॥

અમે એવું સાંભળ્યું છે કે, પાંડવોના મૃત્યુ પછી યુધિષ્ઠિર વગેરે પાંડવો પોતાના માતા કુંતી સાથે બહુ જ કષ ભોગવી રહ્યા છે. / હવે રાજા ધૃતરાષ્ટ્ર તેમને પોતાની રાજધાની હસ્તિનાપુરમાં લઈ આવ્યા છે અને તેઓ ત્યાં જ રહે છે. ॥ ૩૩ ॥
તમે જાણો જ છો કે, રાજા ધૃતરાષ્ટ્ર એક તો નેત્રહીન છે અને બીજું તેમનામાં મનોબળની પણ કમી છે. તેમનો પુત્ર દુર્યોધન બહુ દુષ્ટ છે અને ધૃતરાષ્ટ્ર તેને આધીન હોવાને કારણો તેઓ પાંડવો સાથે તેમના પુત્રો જેવો—સમાન વ્યવહાર કરી શકતા નથી. ॥ ૩૪ ॥ તેથી તમે ત્યાં જાઓ અને જાણકારી મેળવો કે તેમની સ્થિતિ સારી છે કે નહીં, તમારા દ્વારા સમાચાર મળ્યા પછી હું તેનો ઉપાય કરીશ, જેથી તે સુહંદો (પાંડવો)ને સુખ મળે. ॥ ૩૫ ॥ સર્વશક્તિમાન ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ અકૂરજીને આ ગ્રમાણે આદેશ આપીને બલરામજી અને ઉદ્વજનની સાથે ત્યાંથી પોતાને વેર ગયા. ॥ ૩૬ ॥

=★=

ઈતિ શ્રીમત્દ્રાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં દશમસ્ક્રન્યે^૧ પૂર્વાર્થદસ્ત્રત્વાર્થિશોઽધ્યાય: ॥ ૪૮ ॥
દસમા સ્ક્રન્યના પૂર્વાર્થ-અંતર્ગત અડતાલીસમો અધ્યાય સમાપ્ત.

=★=

ઓગણપચાસમો અદ્યાય

૨

અકૂરજનું હસ્તિનાપુર જવું

શ્રીશુક્ર ઉવાચ^૨

સ ગત્વા હસ્તિનપુરં પૌરવેન્દ્રયશોડકિતમ् ।
દદર્શો તત્ત્રાભિકેય સભીષ્મં વિદુરં પૃથામ् ॥ ૧ ॥

સહપુત્રં ચ બાણીક ભારદ્વાજં સગૌતમમ् ।
કર્ણં સુયોધનં દ્રોણિં પાણ્ડવાન્ સુહંદોડપરાન् ॥ ૨ ॥

યથાવદુપસજન્ય બન્ધુભિર્ગાન્દિનીસુત: ।
સમૃદ્ધસ્તે: સુહદ્વાર્તાં સ્વયં ચાપૃચ્છદવ્યયમ् ॥ ૩ ॥

ઉવાસ કતિચિન્માસાન્ રાજો વૃત્તવિવિત્સયા ।
દુષ્યજસ્યાલ્પસારસ્ય^૩ ખલચ્છન્દાનુવર્તિન: ॥ ૪ ॥

શ્રીશુક્રકેવજી કહે છે — પરીક્ષિત! ભગવાનની આશાનુસાર અકૂરજી હસ્તિનાપુર ગયા. ત્યાંની એક-એક વસ્તુ પર પુરુષશી રાજાઓની અમરકીર્તિની મહોર લાગેલી છે. તેઓ ત્યાં પ્રથમ ધૃતરાષ્ટ્ર, બીજી, વિદુર, કુન્તી, બાહ્લીક, અને તેમના પુત્ર સોમદાત, દ્રોણાચાર્ય, કર્ણ, દુર્યોધન, દ્રોણપુત્ર અશ્વત્થામા, યુધિષ્ઠિર વગેરે પાંચો પાંડવો તથા બીજા ઈશ્વરિઓને મળ્યા. ॥ ૧-૨ ॥ (જ્યારે ગાન્ધિનીનન્દન અકૂરજી બધા મિત્રો અને સંબંધીઓને સારી રીતે મળ્યા ત્યારે તેમને તે લોકોએ પોતાના મથુરાવાસી સ્વજન-સંબંધીઓના કુશળ-મંગળ પૂછ્યાં. તેમને ઉત્તર આપીને અકૂરજીએ પણ હસ્તિનાપુરવાસીઓના કુશળ-મંગળ પૂછ્યાં. ॥ ૩ ॥ પરીક્ષિત! ધૃતરાષ્ટ્ર પાંડવો સાથે કેવો વહેવાર કરે છે એ જાણવા માટે જ અકૂરજી ત્યાં થોડા મહિના રોકાયા. ખરું પૂછો તો ધૃતરાષ્ટ્રમાં પોતાના દુષ્ટ પુત્રોની ઈચ્છાથી વિપરીત કાંઈ પણ કરવાનું સાહસ ન હતું. તેઓ શકુનિ વગેરે દુષ્ટ લોકોની સલાહ ગ્રમાણે જ કામ કરી રહ્યા હતા. ॥ ૪ ॥

૧. દશમસ્ક્રન્યેઽસ્ત્રત્વાર્થિશોઽધ્યાય: ૨. બાદરાયણિરૂપાય ૩. દુષ્યજસ્યાલ્પવીર્યસ્ય

तेज ओजो बलं वीर्यं प्रश्रयादीशं सद्गुणान् ।
प्रज्ञानुरागं पार्थेषु न सहित्विकीर्णितम् ॥ ५ ॥

कृतं च धार्तराष्ट्रैर्यहू गरदानाधपेशलम् ।
आचम्यौ सर्वमेवास्मै पृथा विद्वर एव च ॥ ६ ॥

पृथा तु भ्रातरं प्राप्तमङ्कुरमुपसृत्य तम् ।
उवाच जन्मनिलयं स्मरन्त्यशुक्लेक्षणा ॥ ७ ॥

अपि स्मरन्ति नः सौभ्यं पितरौ भ्रातरश्च मे ।
भजिन्यो भ्रातृपुत्राश्च जामयः सभ्य एव च ॥ ८ ॥

भ्रात्रेयो भगवान् कृष्णः शरण्यो भक्तवत्सलः ।
पैतृष्ठलेयान् स्मरति रामश्चाभ्युरुहेक्षणः ॥ ९ ॥

सप्तलमध्ये शोचन्तीं वृकणां हरिष्ठीभिव ।
सान्त्वयिष्यति मां वाक्यैः पितृहीनांश्च बालकान् ॥ १० ॥

कृष्ण कृष्ण महायोगिन्^१ विश्वात्मन् विश्वभावन ।
प्रपत्रां पाहि गोविन्द शिशुभिश्वावसीदतीम् ॥ ११ ॥

नान्यतव पदाभ्योजात् पश्यामि शरणं नृष्णाम् ।
बिभ्यतां मृत्युसंसारादीश्वरस्यापवर्जिकात् ॥ १२ ॥

नमः कृष्णाय शुद्धाय भ्रष्टाणो परमात्मने ।
योगेश्वराय योगाय त्वामहं शरणं गता ॥ १३ ॥

श्रीशुक उवाच

इत्यनुस्मृत्य स्वजनं कृष्णं च जगदीश्वरम् ।
प्रारुद्दद्दुःखिता राजन् भवतां प्रपितामही ॥ १४ ॥

अकूरज्ञने कुन्ती अने विद्वरज्ञाने अम इन्द्रुं के,
धूतराष्ट्रना दुर्योधन वगेरे पुत्रो पांडवोनो प्रभाव, शस्त्रकौशल्य,
बल, वीरता तथा विनय वगेरे सद्गुणो जोई जोईने तेमना
प्रत्ये इर्ष्याधी भज्या करे छे. ज्यारे तेओ पांडवोना उपरोक्त
गुणो जुओं छे त्यारे तेमनुं अनिष्ट करवा तत्पर थई जाय
छे. अत्यार सुधी हुर्योधन वगेरे धूतराष्ट्रना पुत्रोंमे पांडवो
पर केटलीयवार अन्नमां विष आपवा जेवा अनेक अत्याचारो
कर्या छे अने हज्ज पशा घण्टु-घण्टु करवानी योजना बनावी
रह्या छे. ॥ ५-६ ॥

ज्यारे अकूरज्ञ कुन्तीज्ञने देर आव्या, त्यारे तेओ
पोताना बाई पासे जह्ने बेठां. अकूरज्ञने जोईने कुन्तीज्ञने
तेमना पियरनी स्मृति ताज्ज थई. तेमनां नेत्रोमां आंसु आवी
गयां. तेमों कह्यु - ॥ ७ ॥ 'प्रिय भाई! शु क्यारेय मारां मा-
बाप, भाईओ-बहेनो, भत्रीजा, परिवारनी लीओ अने
सभी-साहेलीओ मने पाद करे छे? ॥ ८ ॥' मे सांबध्यु छे के,
मारा भत्रीजा भगवान् श्रीकृष्ण अने कमलनयन बलराम खूब
ज भक्तवत्सल अने शरणागत-रक्षक छे. शु क्यारेय तेओ आ
तेमना झोईना दीकरा-भाईओने पाद करे छे? ॥ ९ ॥ हुं
शत्रुओनी वच्ये देरायेली अत्यंत शोकग्रस्त थई रही छुं. मारी
दशा वरुओनी वच्ये रहेली हरिकी जेवी छे. मारा पुत्र भाप
विनाना थई गया छे. शु आपज्ञा श्रीकृष्ण क्यारेय अहो
आवीने मने अने आ अनाथ बालकोने सान्तवना
आपरो? ॥ १० ॥ (श्रीकृष्णने पोतानी सामेहीय अम समज्ञने
कुन्तीज्ञ कहेवा लाग्यां) 'सच्यिदानन्दस्वरूप हे श्रीकृष्ण! तमे
महायोगी छो, विश्वात्मा छो अने तमे संपूर्ण विश्वना
श्वनदाता छो. हे गोविद! हुं मारा बालको साथे हुःओ उपर
हुःओ भोगवी रही छुं. हुं तमारा शरणमां आवी छुं. मारी रक्षा
करो. मारा बालकोने बचावो. ॥ ११ ॥ मारा श्रीकृष्ण! आ
संसार मृत्युरूप छे अने तमारा चरणो भोक्ता आपनारा छे. हुं
जोई छुं के जे लोको आ संसारधी भयभीत थयेला छे, तेमना
माटे तमारा चरणो सिवाय बीजुं कोई शरण अने सहारो
नथी. ॥ १२ ॥ श्रीकृष्ण! तमे मायाधी अतीत परमशुद्ध छो.
तमे स्वयं परश्वल परमात्मा छो. समस्त साधनाओ, योग अने
उपायोना स्वामी छो अने स्वयं योग पश्च छो. श्रीकृष्ण! हुं
तमारा शरणमां आवी छुं. तमे मारी रक्षा करो.' ॥ १३ ॥

श्रीशुकदेवज्ञ कहे छे - परीक्षित! तमारं परदाई
कुन्ती आ प्रमाणे पोताना सगा-संबंधीओ अने अंतमां
जगदीश्वर भगवान् श्रीकृष्णनुं स्मरण करीने अत्यंत हुःओ
थई गयां अने प्रूसके-प्रूसके रङ्गा लाग्यां. ॥ १४ ॥

१. प्रभायोगिन् सर्वात्मन् विश्वपालक ।

સમદુઃખસુખોડકૂરો વિદુરશ્ચ મહાયશાः ।
સાન્ત્વયામાસતુઃ કુન્તીં તત્પુત્રોત્પત્તિહેતુભિઃ ॥ ૧૫॥

યાસ્યન् રાજાનમલ્યેત્ય વિષમં પુત્રલાલસમ् ।
અવદત् સુહદાં મધ્યે બન્ધુભિઃ સૌહદોદિતમ् ॥ ૧૬॥

અકૂર ઉવાચ

ભો ભો વૈચિત્રવીર્ય તં કુરુણાં કીર્તિવર્ધન ।
ભ્રાતર્યુપરતે પાણાવધુનાડસનમાસ્થિતઃ ॥ ૧૭॥

ધર્મેણ પાલયતુર્વી પ્રજાઃ શીલેન રગ્જયન् ।
વર્તમાનઃ સમઃ સ્વેષુ શ્રેયઃ કીર્તિમવાપ્યસિ ॥ ૧૮॥

અન્યથા ત્વાચરેણલોકે^૧ ગહિતો યાસ્યસે તમઃ ।
તસ્માત् સમત્યે વર્તસ્વ પાણાવેષ્યાત્મજેષુ ચ ॥ ૧૯॥

નેહ ચાત્યાતસંવાસઃ કહિયિત્ત કેનચિત્ત સહ ।
રાજન્ સ્વેનાપિ હેઠેન કિમુજયાત્મજાદિભિઃ ॥ ૨૦॥

એકઃ પ્રસૂયતે જન્તુરેક એવ પ્રલીયતે ।
એકોઽનુભુડક્તે સુફુતમેક એવ ચ દુષ્કૃતમ् ॥ ૨૧॥

અધર્મોપચિતં વિતં હરાત્યન્યે ડલ્પમેધસઃ ।
સમભોજનીયાપટે શૈર્જલાનીવ જલોકસઃ ॥ ૨૨॥

પુષ્ણાતિ યાનધર્મેણ સ્વબુદ્ધ્યા તમપણિતમ् ।
તેઽકૃતાર્થ્ય પ્રહિંદુન્તિ પ્રાણા રાયઃ સુતાદયઃ ॥ ૨૩॥

સ્વયં ડિલ્બિષમાદાય તેસ્ત્યકોનાર્થકોવિદઃ ।
અસિદ્ધાર્થો વિશત્યન્યં સ્વધર્મવિમુખસ્તમઃ ॥ ૨૪॥

અકૂરજી અને વિદુરજી બન્નોય સુખ-દુઃખને સમર્પિથી જોતા હતા. બન્નો યશસ્વી મહાત્માઓએ કુન્તીને તેમના પુત્રોના જન્મદાતા ધર્મ, વાયુ વગેરે દેવતાઓની પાદ અપાવી કહું કે તમારા પુત્રો અધર્મનો નાશ કરવા માટે જ પેદા થયા છે. આ પ્રમાણે સમજાવી તેમને સાન્ત્વના આપી. ॥ ૧૫ ॥ અકૂરજી મથુરા જવા રવાના થતાં પહેલાં રાજા ધૂતરાષ્ટ્ર પાસે ગયા. અત્યાર સુધીમાં એ સ્પષ્ટ થઈ ગયું હતું કે, રાજા પોતાના પુત્રોના પક્ષપાતી છે અને ભત્રીજાઓ સાથે પોતાના પુત્રો જેવો સારો વર્તાવ કરતા નથી. હવે અકૂરજીએ કૌરવોની ભરીસભામાં શ્રીકૃષ્ણ અને બલરામજી વગેરેનો હિતકારી સંદેશ કહી સંભળાવ્યો. ॥ ૧૬ ॥

અકૂરજીએ કહું - મહારાજ ધૂતરાષ્ટ્રજી! તમે કુરુવંશીઓની ઉજ્જવળ કીર્તિને હજી પણ આગળ વધારો. તમારે આ કામ વિશેષરૂપે એટલા માટે કરવું જોઈએ કે, તમારા ભાઈ પાંડુ પરલોક સિધાવી ગયા પછી હવે તમે રાજ્ય-સિંહાસનના અધિકારી બન્યા છો. ॥ ૧૭ ॥ તમે ધર્મપૂર્વક પૃથ્વીનું પાલન કરો. પોતાના સદ્વ્યવહારથી પ્રજાને પ્રસન્ન રાખો. અને પોતાના સ્વજનો સાથે સમાન વર્તાવ રાખો. આવું કરવાથી જ તમને આ લોકમાં યશ અને પરલોકમાં સદ્ગતિ પ્રાપ્ત થશો. ॥ ૧૮ ॥ જો તમે આનાથી વિપરીત આચરણ કરશો તો આ લોકમાં તમારી નિંદા થશે અને મૃત્યુ પછી તમારે નરકમાં જવું પડશો. તેથી તમારા પુત્રો અને પાંડવો સાથે સમાનતાનો વહેવાર રાખો. ॥ ૧૯ ॥ (તમે જાણો જ છો કે આ સંસારમાં ક્યારેય ક્યાંય કોઈ કોઈની સાથે હંમેશાં રહી શકતું નથી. જેમની સાથે જોડાપેલા છીએ તેમનાથી એક દિવસ છૂટા પડવું પડશે જ. રાજન! આ વાત આપણા શરીર માટે પણ શત-પ્રતિશત સાચી છે, છતાં પત્ની, પુત્ર, ધન વગેરેને છોડીને જવું પડશો. એમાં તો કહેવાનું જ શું હોય! ॥ ૨૦ ॥ જીવ એકલો જ જન્મે છે અને મૃત્યુ, પછી એકલો જ જાય છે. પોતાનાં કર્માનું - પાપ-પુણ્યનું ફળ પણ એકલો જ ભોગવે છે. ॥ ૨૧ ॥ જે પત્ની-પુત્રોને આપણો પોતાનાં સમજીએ છીએ તો તો ‘અમે તમારાં પોતાનાં છીએ, અમારું જરણા-પોષણ કરવું એ તમારો ધર્મ છે’ - આવી-આવી વાતો કરીને મૂર્ખ મનુષ્યે અધર્મથી એકઢા કરેલા ધનને લૂટી લે છે, જેમ જલમાં રહેવાવાળા જંતુઓના સર્વસ્વ જલને તેમના જ સંબંધીઓ ચાટી જાય છે. ॥ ૨૨ ॥ આ મૂર્ખ જીવ જેમને પોતાનાં સમજીને અધર્મ કરીને પણ પાળો-પોષે છે, તે જ પ્રાણ, ધન અને પુત્ર વગેરે આ જીવને અસંતુદ્ધ છોડીને ચાલ્યા જાય છે. ॥ ૨૩ ॥ જે પોતાના ધર્મથી વિમુખ છે - સાચું પૂછો તો તે, પોતાનો લીડિક સ્વાર્થ પણ જાણતો નથી. જેમના માટે તે અધર્મ કરે છે, તેઓ તો તેને છોડી જ દેશે, તેને ક્યારેય સંતોષનો અનુભવ નહીં થાય અને તે પોતાના પાપોનું પોટલું માથે મૂકીને સ્વયં ઘોર નરકમાં

૧. સ્વાર્થદેણલોકે ।

तस्माल्लोकमिमं राजन् स्वज्ञमायामनोरथम् ।
वीक्ष्यायभ्यात्मनाऽऽत्मानं समः शान्तो भव प्रभो ॥ २५ ॥

पूतराष्ट्र उवाच

यथा वदति कल्याणीं वाचं दानपते भवान् ।
तथाऽन्यान् तृष्णामि मर्त्यः प्राप्य यथाऽभृतम् ॥ २६ ॥

तथापि सूनृता सौम्य हृषि न स्थीयते यते ।
पुत्रानुरागविधमे विद्युत् सौदामनी यथा ॥ २७ ॥

ईश्वरस्य विधिं को नु विद्युनोत्यन्यथा पुमान् ।
भूमेभासावताराय योऽवतीर्णो यदोः कुले ॥ २८ ॥

यो हुर्विमर्शपथया निजमाययेदं
सुष्ट्वा गुणान् विभजते तदनुप्रविष्टः ।
तस्मै नमो हुरव्योधविहारतन्त्र-
संसारयक्षगतये परमेश्वराय ॥ २९ ॥

श्रीशुक उवाच

ईत्यमिप्रेत्य नृपतेरभिप्रायं स यादवः ।
सुहितिः समनुशास्तः पुनर्यद्दुपुरीमगात् ॥ ३० ॥

शशांस रामकृष्णाभ्यां धृतराष्ट्रविचेष्टितम् ।
पाइवान् प्रति कौरव्य यदर्थं प्रेषितः स्वयम् ॥ ३१ ॥

जशे ॥ २४ ॥ तेथी महाराज! आ वात समल्लोके आ हुनिया चार दिवसनी चांदनी छे, स्वज्ञनो खेल छे, जाहुनो तमाशो छे अने छे भात्र मनोराज्य! (तमे तमारा प्रथलथी, पोतानी शक्तिथी चित्तने वश करो, ममतावश पक्षपात न करो. तमे समर्थ छो, समत्वमां स्थित थई जाओ अने आ संसारमांथी उपराम - शांत थई जाओ). ॥ २५ ॥

राजा धृतराष्ट्रे कहुं - महादानी अहुरञ्ज! तमे मारा कल्याणानी, भलाईनी वात कही रह्या छो, अभृतनुं पान करतां जेम मनुष्य तुप्त थतो नथी, तेम हुं पश्च तमारी वातोथी तुप्त थतो नथी. ॥ २६ ॥ तेम इतां अभारा हितेथी अहुरञ्ज! मारा चंचण चित्तमां तमारी आ शिखामश्च स्तेज पश्च टक्की नथी, तेमके, मारुंहृष्य पुत्रोनी भमताने कारणे अत्यंत विषम (बेद-भाववाणु) थई गयुं छे. जेम रुटिक पर्वतना शिखर पर एक वार वीजणी चमडीने भीज्ञ ज क्षणे अंतर्धीन थई जाय छे तेवी ज दशा तमारा आ उपदेशनी छे. ॥ २७ ॥ अहुरञ्ज! सांबघुं छे के सर्वशक्तिमान भगवान पृथ्वीनो भार उत्तरवा माटे पहुकणमां अवतर्या छे. ऐवो कोङ्ग पुरुष छे, तेमना विष्णानमां केरहार करी शके. तेमनी जेवी ईच्छा छशे, तेवुं ज थशे. ॥ २८ ॥ भगवाननी गायानो मार्ग अचिन्त्य छे. तेओ पोतानी ऐ माया द्वारा आ संसार उत्पन्न करीने तेमां ग्रवेश करे छे अने लिन्न-लिन्न कर्मकणोनुं विभाजन करे छे. आ संसार-यक्षनी गतिमां तेमनी अचिन्त्य माया शक्ति सिवाय भीजुं कोई कारण नथी. हुंते परम ईश्वर्यशक्तिशाणी ग्रन्थुने नमस्कार करें हुं. ॥ २९ ॥

श्रीशुकटेवञ्ज कहे छे - आ ग्रमांशे अहुरञ्ज महाराज धृतराष्ट्रनो अभिप्राय जाणीने अने कुरुवंशी स्वज्ञन-संबंधीओनी प्रेमपूर्वक अनुभवि लहीने मथुरा-पाटा आव्या. ॥ ३० ॥ परीक्षित! तेमज्ञे त्यां भगवान श्रीकृष्ण अने बलरामज्ञनी सामे धृतराष्ट्रनो ते वधो ज व्यवहार-वर्ताव, के जे तेओ पांडवो साथे करता हता, कही संबणाव्यो, तेमके, तेमने हस्तिनापुर मोक्षवानो वास्तवमां आ ज उद्देश हतो. ॥ ३१ ॥

ईति श्रीमद्भागवते महापुराणे १ वेदासिक्यामादादशसाहस्र्यां पारमहंस्यां संहितायां दशमस्कन्धे पूर्वार्द्धे
ऐकेनपञ्चाशतमोऽध्यायः ॥ ४८ ॥

इसमा स्कंधना पूर्वार्द्ध-अंतर्गत ओगणापचासमो अध्याय समाप्त.

॥ समाप्तमिदं दशमस्कन्धस्य पूर्वार्द्धम् ॥

इसमा स्कंधनो पूर्वार्द्ध समाप्त.

॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥

॥

१. महापुराणे दशमस्कन्धे ऐकेनपञ्चाशतमोऽध्यायः ।

श्रीमद्भागवत-महापुराण

१२ समो ऋकंध (उत्तराधि)

प्रयासमो अद्याय

जरासंध साथे युद्ध अने द्वारकापुरीनुं निर्माण

श्रीशुक उवाच^१

अस्ति: प्राप्तिक्ष कुसस्य भण्डिष्यौ भरतर्धभ ।
मृते भर्तरि दुःखार्ते ईयतुः स्म पितुर्गृहान् ॥ १ ॥

पित्रे भगवराजाय जरासन्धाय दुःखिते ।
वेद्याग्न्यक्तुः सर्वमात्मवैष्वव्यक्तारणम् ॥ २ ॥

स तदप्रियमाकर्ष्य शोकामर्घयुतो नृप ।
अयाहवीं भडीं कर्तुं यके परममुद्यमम् ॥ ३ ॥

अक्षोहिष्ठोभिर्विशत्या तिसृभिश्चापि संवृतः ।
यहुराजधानीं मथुरां न्यरुणत् सर्वतोहिशम् ॥ ४ ॥

निरीक्ष्य तद्बलं कृष्ण उद्देलभिव सागरम् ।
स्वपुरं तेन संरुद्धं स्वजनं च भयाकुलम् ॥ ५ ॥

चिन्तयामास भगवान् हरिः कारणामानुषः ।
तदेशकालानुगुणं स्वावतारप्रयोजनम् ॥ ६ ॥

हनिष्याभि बलं व्येतद् भुवि भारं समाहितम् ।
माग्धेन समानीतं वश्यानां सर्वभूभुजाम् ॥ ७ ॥

श्रीशुकदेवज्ञ कहे छे – भरतश्रेष्ठ राजा परीक्षित! कुसने बे राज्ञीओ हती – अस्ति अने प्राप्ति. पतिना मृत्युथी तेमने बहु दुःख थयुं अने तेओ पोताना पितानी राजधानीमां चाली गई. ॥ १ ॥ ते बन्नेनो पिता हतो भगवराज जरासंध. तेनी पासे तेमणे बहु ज दुःख साथे पोताना वैष्वव्यनां कारणोनुं वर्णन कर्यु. ॥ २ ॥ परीक्षित! आ अप्रिय समाचार सांबजीने प्रथम तो जरासंधने बहु दुःख थयुं, परंतु पछीथी ते कोषधी समसमी गयो. पृथ्वी पर एक पक्षा यदुवंशीने रहेवा नहीं दउ ऐवो निश्चय करीने तेषो युद्धनी भारे तैयारी करी. ॥ ३ ॥ अने तेवीस अक्षोहिष्ठी सेना साथे यादवोनी राजधानी मथुराने चारे बाजुथी वेरी लीधी. ॥ ४ ॥

भगवान् श्रीकृष्णो ज्ञेयुं ३, जरासंधे चारे बाजुथी अंभारी राजधानी मथुराने वेरी लीधी छे अने अमारां स्वजनो तथा नगरवासीओ भयभीत थई रह्यां छे. ॥ ५ ॥ भगवान् श्रीकृष्णो पृथ्वीनो भार उतारवा माटे ज मनुष्यनो वेश धारण कर्यो छे. हवे तेमणे विचार्युं के भारा अवतारानुं प्रयोजन शुं छे अने अत्यारे अहीं मारे शुं करवुं जोઈजो. ॥ ६ ॥ तेमणे विचार्युं के आ बधुं सारं थयुं के भगवराज जरासंध पोताने आधीन राजाओनी पायदण, धोडेस्वार, रथो अने हाथीओवाणी केटलीये अक्षोहिष्ठी सेना साथे भारी पासे सामेथी आवी पहोंच्यो छे. आ तो बधो

१. श्रीबाद्रायणिरुवाच ।

अक्षोहिषीभिः सङ्ख्यातं भटाश्वरथकुञ्जरैः ।
मागधस्तु न हन्तव्यो भूयः कर्ता बलोद्धम् ॥ ८ ॥

ऐतदर्थोऽवतारोऽयं भूमारहरणाय मे ।
संरक्षणाय साधूनां कृतोऽन्येषां वधाय च ॥ ९ ॥

अन्योऽपि धर्मरक्षायै देहः सम्भिर्यते भया ।
विरामायाप्यधर्मस्य काले प्रभवतः क्वचित् ॥ १० ॥

ऐवं ध्यायति गोविन्द आकाशात् सूर्यवर्यसौ ।
रथावुपस्थितौ सद्यः ससूतौ सपरिच्छहौ ॥ ११ ॥

आयुधानि च दिव्यानि पुराणानि यदेष्याः ।
दृष्ट्वा तानि हृषीकेशः सङ्कर्षणमथाप्रवीत् ॥ १२ ॥

पश्यार्य व्यसनं प्रामं यदूनां त्वावतां प्रभो ।
ऐष ते रथ आयातो दधितान्यायुधानि च ॥ १३ ॥

पानमास्थाय ज्ञेतद्व्यसनात् स्वान् समुद्धर ।
ऐतदर्थं हि नौ जन्म साधूनाभीश शर्मकृत् ॥ १४ ॥

त्रयोविंशत्यनीकाख्यं भूमेर्भारमपाकुरु ।
ऐवं सम्मन्य दशाहौ दंशितौ रथिनौ पुरात् ॥ १५ ॥

निर्जग्मतुः स्वायुधाद्यौ बलेनाल्पीयसाऽदवृतौ ।
शज्जं दध्मौ विनिर्गत्य हरिदारुकसारथिः ॥ १६ ॥

ततोऽभूत् परसैन्यानां हृषि विनासवेपथुः ।
तावाह मागधो वीक्ष्य हे कृष्ण पुरुषाधम ॥ १७ ॥

न तया योद्धुभिर्यग्निभालेनैकेन लज्जया ।
गुमेन हितया मन्दन योस्त्येपाहि बन्धुहन् ॥ १८ ॥

पृथ्वीनो भार ऐक्त्र थृने मारी पासे आवी पहोँच्यो छे.
हुं आनो नाश करीश. परंतु हमणा मगधराज जरासंघने
भारवो न जोईअ. डेमडे, ते छवतो हरो तो करीथी असुरोनी
बहु मोटी सेना ऐक्त्र करीने लावशे. ॥ ७-८ ॥ भारा
अवतारनुं ऐ ज प्रयोजन छे के, हुं पृथ्वीनो भार ओछो
करी दहि, साधु-सज्जनोनुं रक्षण कर्ने अने हुष्ट-हुर्झनोनो
संहार. ॥ ९ ॥ समये-समये धर्मनी रक्षा माटे अने वधी
रहेला अधर्मने रोकवा माटे हुं बीजां पक्षा अनेक शरीर घारणा
कर्ने छ. ॥ १० ॥

११ परीक्षित! भगवान श्रीकृष्ण आ प्रमाणे विचारी ज रक्षा
हता के आकाशमांथी सूर्य जेवा प्रकाशमान बे रथ त्यां आवी
पहोँच्या. तेमां युद्धनी संपूर्ण सामग्री सुसज्ज हती अने बे
सारथिते रथ हांडी रक्षा हता. ॥ ११ ॥ ते ज समये भगवाननां
हिव्य अने सनातन आयुधो पक्ष आपमेणे त्यां आवीने
उपस्थित थृ गधां. तेमने जोईने भगवान श्रीकृष्ण पोताना
मोटा भाई बलरामज्ञने कह्युं - ॥ १२ ॥ 'मोटाभाई! तमे बहु
ज शक्तिशाणी छो. अत्यारे जे यादवो तमने ज पोताना स्वामी
अने रक्षक माने छ, जेओ आपनाथी ज सनाथ छे, तेमना उपर
बहु मोटी विपत्ति आवी पडी छे. जुओ, आ तमारो रथ छे अने
तमारां ग्रिय आयुध हण-मुश्शा पक्ष आवी पहोँच्यां
छे. ॥ १३ ॥' हिवे तमे आ रथ पर बेसीने शत्रुसेनानो संहार
करो अने पोतानां स्वज्ञनोने विपत्तिथी बचावी लो. भगवन्।
साधु-संतोनुं कल्याण करवा माटे ज आपको बन्नेअ अवतार
लीधो छे. ॥ १४ ॥ तिथी हिवे तमे आ तेवीस अक्षोहिषी सेनाना
इप्यां पृथ्वीनो आ मोटो भार नष्ट करी दो.' भगवान श्रीकृष्ण
अने बलरामज्ञने आ प्रमाणे परस्पर सलाह-सूचन करीने
कवच धारणा कर्यां अने रथ पर बेसीने तेओ भयुराथी नीकल्या.
ते समये बन्ने भाई पोत-पोतानां आयुधोथी सज्ज हता अने
नानकडी सेना तेमनी साथे चालती हती. श्रीकृष्णना सारथि
हता दारुक. भयुरापुरीथी बहार नीकणीने तेमणे पोतानो
पांचजन्य शंख वगाइयो. ॥ १५-१६ ॥ तेमना शंखनो बयंकर
धनि सांबणीने शत्रुसेनाना वीरोनां हृष्य भयथी प्रूङ्ग उठ्यां.
तेमने जोईने मगधराज जरासंघे कह्युं - 'पुरुषोमां अधम कृष्ण!
तुं तो हज्ज कुमणुं बाणक छे. ऐक्त्रा तारी साथे लडवामां मने
लज्जा (संकोच) आवी रही छे. आटला दिवसधी भवर नहीं
तुं क्यां-क्यां छुपातो फरतो हतो. अरे मूर्ख! तुं तो पोताना
मामानो हत्यारो छे. तेथी हुं तारी साथे लडी शक्तो नथी, जा,
मारी सामेथी भागी जा. ॥ १७-१८ ॥ बलराम! जो तारा

તવ રામ યાદિ શ્રદ્ધા યુધ્યસ્વ વૈર્યમુદ્રણ ।
હિત્યાવા મચ્છરેશિશ્વન્દેહં સ્વર્યાહિ માં જહિ ॥ ૧૬॥

શ્રીભગવાનુવાચ

ન વે શૂરા વિકત્યન્તે દર્શયન્ત્યેવ પૌરુષમ् ।
ન ગૃહીમો વચો રાજશાતુરસ્ય મુમૂર્ખતઃ ॥ ૨૦॥

શ્રીશુક ઉવાચ

જરાસુતસ્તાવભિસૃત્ય   ભાધવૌ
મહાબલૌદૈન બલીયસાડવૃષોત् ।
સસૈન્યયાનધ્વજવાજિસારથી
સૂર્યાનલૌ   વાયુરિવાભરેણુભિ: ॥ ૨૧॥

સુપર્ણાતાલધ્વજચિલ્લિતૌ   રથા-
વલકયન્ત્યો   હરિરામયોર્મધે ।
સ્થિય: પુરાઙ્ગાલકહર્થગોપુરં
સમાશ્રિતા: સંમુહુ: શુચાર્દિતા: ॥ ૨૨॥

હરિ:   પરાનીકપયોમુચાં   મુહુ:
શિલીમુખાત્યુલ્બણવર્ષપીડિતમ् ।
સ્વસૈન્યમાલોક્ય   સુરાસુરાર્ચિતં
વસ્તૂર્જયચણાર્જશરાસનોતમમ् ॥ ૨૩॥

ગૃહન્ન   નિષ્ક્રાદથ   સન્દધ્વચ્છરાન્ન
વિકૃષ્ય   મુગ્યાભિતબાણપૂગાન્ ।
નિધન્ન   રથાન્   કુર્જરવાજિપતીન્
નિરન્તરં   યદ્વદ્લાતચક્રમ् ॥ ૨૪॥

નિર્ભિતકુમ્ભા: કરિણો   નિપેતુ-
રનેકશોકશા: શરવૃક્ષાકન્ધરા: ।
રથા   હતાશ્વધ્વજસૂતનાયકા:
પદાતયશિશ્વમુજોરુકન્ધરા: ॥ ૨૫॥

મનમાં એવી ખાતરી હોય કે, પુદ્રમાં મરવાથી સ્વર્ગ મળે છે, તો તું હિત્યત એકઠી કરીને મારી સાથે લડ, મારા બાણોથી છેદાપેલા શરીરને અહીં છોડીને સ્વર્ગમાં જા અથવા જો તારામાં શક્તિ હોય તો મને મારી નાખ. ॥ ૧૮ ॥

ભગવાન શ્રીકૃષ્ણો કહ્યું – ભગવાજ! જે શૂરવીર હોય છે, તે તમારી માફક ડંકાસ નથી મારતા, તે તો પોતાનું બળ-પરાક્રમ જ દેખાડે છે. જુઓ, હવે તમારું મૃત્યુ તમારા માથા પર નાચી રહ્યું છે. તમે જાણો મૃત્યુ પામતા રોળીને જેમ સનેપાત ઉપે તેમ બકી રહ્યા છો. બકો, હું તમારી વાત પર ધ્યાન નથી આપતો. ॥ ૨૦ ॥

શ્રીશુકદેવજી કહે છે – પરીક્ષિત! જેમ વાયુ વાદળોથી સૂર્યને અને ધૂમાડાથી અજિને ઢાંકી દે છે, પરંતુ વાસ્તવમાં તે ઢંકાતા નથી, તેમનો પ્રકાશ ફરીથી દેલાય જ છે; તે જ પ્રમાણે ભગવાજ જરાસંપે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ અને બલરામજની સામે આવીને પોતાની બહુ મોટી બળવાન સેનાથી તેમને ચારે બાજુથી ઢાંકી લીધા – ત્યાં સુધી કે તેમની સેના, રથ, ધજા, ધોડા અને સારથિઓ પણ દેખાતા બંધ થઈ ગયા. ॥ ૨૧ ॥ / મથુરાપુરીની લીઓ પોતાના મહેલોની અટારીઓ, છત અને દરવાજાઓ પર ચડીને પુદ્ર નિહાળી રહી હતી. જ્યારે તેમણે જોયું કે પુદ્રભૂમિમાં ભગવાન શ્રીકૃષ્ણનો ગરુડધ્વજ રથ અને બલરામજનો તાડની ધજારૂપી ચિહ્નવાળો રથ – બન્ને રથ દેખાતા નથી ત્યારે તેઓ શોકથી મૂર્છિત થઈ ગઈ. ॥ ૨૨ ॥ જ્યારે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ જોયું કે, શત્રુસેનાના યોદ્ધાઓ અમારી સેના પર એ રીતે બાણોની વૃદ્ધિ કરી રહ્યા છે, જાણો આકાશમાંથી જલવૃદ્ધિ થઈ રહી હોય અને અમારી સેના તેનાથી વ્યથિત થઈ રહી છે; ત્યારે તેમણે દેવતાઓ અને અસુરો બન્ને દ્વારા સમ્માનિત પોતાના ઉત્તમ શાર્જધનુષ્યનો ટંકાર કર્યો. ॥ ૨૩ ॥ ત્યાર પછી તેઓ તરકસમાંથી બાણ કાઢવા, તેમને ધનુષ્ય પર ચઢાવવા અને ધનુષ્યની દોરી ખેંચીને અસંખ્ય બાણ છોડવા લાગ્યા. તે વખતે તેમનું તે ધનુષ્ય એટલી ત્વરાથી ફરી રહ્યું હતું, જાણો કોઈ અત્યંત વેગથી ફરતું સળગતું લાકડાનું ઊભાડિયું ન હોય! આ પ્રમાણે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ જરાસંધની ચતુરજિણી – હાથી, ધોડા, રથ અને પાયદળ સેનાનો સંહાર કરવા લાગ્યા. ॥ ૨૪ ॥ એના કારણો ઘણા હાથીઓનાં માથાં કાટી ગયાં અને તે મરી-મરીને ધરતી પર પડવા લાગ્યા. બાણોની વૃદ્ધિથી અનેક ધોડાઓના માથાં ધડથી અલગ થઈ ગયાં. ધોડા, ધજા, સારથિ અને નાયકોનો નાશ થઈ જવાથી ઘણા રથ નકામા થઈ ગયા. પાયદળ સેનાના હાથ, પગ, જાંખ અને મસ્તક વગેરે અંગ-પ્રત્યંગો કપાઈ-કપાઈને પડી ગયાં. ॥ ૨૫ ॥

૧. શુચાર્દિતા: ।

सञ्चिद्यमानद्विपदेभवाजिना-
मङ्गप्रसूताः शतशोऽसुगापगाः ।
भुज्ञहयः पूरुषशीर्षकच्छपा
हतद्विपदीपहयग्रहकुलाः ॥ २६॥

क्रोरुमीना नरकेशशैवला
धनुस्तरज्ञायुधगुल्मसङ्कुलाः ।
अस्थूरिकावर्तभयानका महा-
मणिप्रवेकाभरणाशमशक्तराः ॥ २७॥

प्रवर्तिता भीरुभयावहा मृषे
मनस्विनां हर्षकरीः परस्परम् ।
विनिधताऽरीन् मुसलेन हुम्दान्
सङ्खर्षणोनापरिमेयतेजसा ॥ २८॥

बलं तदकार्णवदुर्गम्भैरवं^१
दुर्नातपारं मगधेन्द्रपालितम् ।
क्षयं प्रशीतं वसुदेवपुत्रयो-
र्विकीर्तिं तज्जगदीशयोः परम् ॥ २९॥

स्थित्युद्वान्तं भुवनत्रयस्य यः
समीहतेऽनन्तगुणाः स्वलीलया ।
न तस्य चित्रं परपक्षनिग्रह-
सत्थापि मर्त्यानुविधस्य वहृथते ॥ ३०॥

जग्राह विरथं रामो जरासन्धं महाबलम् ।
हतानीकावशिष्टासुं सिंहः सिंहभिवौजसा ॥ ३१॥

बध्यमानं हताराति पाशैर्वारुणमानुषैः ।
वारयामास गोविन्दस्तेन कार्यविकीर्षया ॥ ३२॥

स मुक्तो लोकनाथाभ्यां द्रीढितो वीरसंमतः ।
तपसे कृतसङ्कल्पो वारितः पथि राजभिः ॥ ३३॥

ते युद्धमां अपार तेजस्वी भगवान् बलरामज्ञामे पोताना मुशणना धाथी अनेक बणवान् शत्रुओने मारी-मारीने तेमना अंग-प्रत्यंगोमांथी निकणेला लोहीनी सेंकडो नदीओ वहावी दीधी. क्यांक मनुष्य कपार्ह रहा छे तो क्यांक धाथी अने घोडा तरफडी रहा छे. ते नदीओमां सैनिकोनी भुजाओ सर्पना जेवी देखाई रही हती अने कपायेलां माथां ऐवां लागतां हतां जाणो कायबाओनी भीड जामी छोय. मरेला धाथी बेट जेवा अने घोडा मगरो जेवा लागता हता. धाथ अने साथां माघलां जेवां, मनुष्योनां माथांना वाण शेवाण जेवा, पनुष्यो तरंगो जेवां अने बीजां अस्त-शस्त्रो जाणो रजनदीमां ताङ्गाई आवेलां तश्चभलां अने लताओना समूह जेवा लागतां हतां. [हालो ज्यंकर भमरीओ जेवी, बहु कीमती मणिओथी मढेला महामूला आलूखणो नदीनी रेती अने पथ्यरना टुकडा जेवां तश्चापाता ज्यै रहां हतां. ते नदीओने जोईने कायरो ज्यंकर थई रहा हता अने वीर पुरुषोनो उत्साह वधी रहो हतो.] २६-२८ ॥
परीक्षित! धाथी, घोडा, रथ, आयुधो वगेरेथी सज्ज जरासंधनु सैन्यसमुद्र जेवुं दुर्गम्, ज्यंकर अने बहु मुक्तेलीथी जिताय ऐवुं हतुं. परंतु भगवान् श्रीकृष्ण अने बलरामज्ञामे घोडा ज समयमां तेने नाई करी नायुं. तेओ संपूर्ण जगतना स्वाभी छे. तेमना माटे आ सेनानो नाश करी देवो एक रमत छे.] २९ ॥
परीक्षित! भगवानना अनन्त गुणो छे. तेओ कीडामात्रथी त्रिशे लोकनी उत्पत्ति, स्थिति अने संहार करे छे. तेमना माटे शत्रुओनी सेनानो आ रीते सहजमां ज सत्यानाश करी देवो ए कोई भोटी वात न हती. तेम छतां ज्यारे तेओ मनुष्य जेवो वेशधारण करीने मनुष्य जेवी लीला करे छे त्यारे तेनुं पश वर्णन करवामां आवे ज छे.] ३० ॥
इ (आ प्रमाणे जरासंधनु बहु सैन्य नाश पायुं. तेनो रथ पक्ष बांगी गयो. शरीरमां मात्र प्राण बाडी रहा. त्यारे भगवान् श्री बलरामज्ञामे जेम एक सिंह बीज सिंहने पकडी ले छे ते ज प्रमाणे बणपूर्वक महाबलवान् जरासंधने पकडी दीधो.] ३१ ॥ जरासंधे पहेलां वण्णा शत्रु राजाओनो वधकर्यो हतो. परंतु आजे तेने बलरामज्ञामे वरुणापाशथी अने मनुष्यपाशथी बांधवा मांडयो. परंतु भगवान् श्रीकृष्ण ऐवुं विचारीने के, आने छोडी देवामां आवे तो बीज सेना बेगी करीने लावशे अने अमे सहज रीते पृथ्वीनो भार उतारी शकीशु, तेथी तेमणे बलरामज्ञने रोकया.] ३२ ॥ मोटा-मोटा शूरवीरो जरासंधनु सन्मान करता हता. तेथी ते आवी वात सांबणीने बहु लक्ष्मित थई गयो के मने श्रीकृष्ण-बलरामे दया करीने रांकनी जेम छोडी दीधो छे. हवे तेषो तप करवानो निश्चय कर्यो. परंतु रस्तामां तेना मित्र राजाओं अे तेने बहु समजायो के राजन्! आ यादवोमां छे शुं? तेतमने बिलकुल पराजित करी

વાક્યે: પવિત્રાર્થપદૈર્ણયને: પ્રાકૃતેરપિ ।
સ્વકર્મબન્ધપ્રામોડયં યદુભિસ્તે પરાભવઃ ॥ ૩૪ ॥

હતેષુ સર્વાનીકેષુ નૃપો બાહ્યદ્રથસ્તા ।
ઉપેક્ષિતો ભગવતા મગધાનુ હુર્મના યયૌ ॥ ૩૫ ॥

મુકુન્દોઽપ્યક્ષતબલો નિસ્તીર્ણારિબલાર્ણવઃ ।
વિકીર્ણમાણા: કુસુમેખિદર્શૈરનુભોદિતઃ ॥ ૩૬ ॥

માથુરૈરૂપસક્જભ્ય વિજવરૈમુદિતાત્મભિ: ।
ઉપગીયમાનવિજય: સૂતમાગધવન્દિભિ: ॥ ૩૭ ॥

શન્દદુનુભયો નેહુર્ભેરીતૂર્યાઙ્યનેકશઃ ।
વીણાવેણુમૃદજ્ઞાનિ પુરં પ્રવિશતિ પ્રભૌ ॥ ૩૮ ॥

સિક્તમાર્ગોહષ્ટજનાંપતાકાભિરલડકૃતામ् ।
નિર્દુષ્ટાં બ્રહ્મઘોષેણ કૌતુકાભજતોરણામ् ॥ ૩૯ ॥

નિશીયમાનો^૧ નારીભિર્માલ્યદ્વયક્ષતાડકુરૈ: ।
નિરીક્ષ્યમાણા: સસ્નેહું પ્રીત્યુત્કલિતલોચનૈ: ॥ ૪૦ ॥

આયોધનગતં વિતમનનં વીરભૂષણામ् ।
યદુરાજાય તત્ત્વ સર્વમાહતં પ્રાદિશત્પ્રભુ: ॥ ૪૧ ॥

એવં સમદશકૃત્વસ્તાવત્યક્ષૌહિણીભલઃ^૨ ।
પુયુષે માગધો રાજા યદુભિ: કૃષ્ણપાલિતૈ: ॥ ૪૨ ॥

અક્ષિષ્ઠવંસત્દ્બલં સર્વવૃષ્ણાય: કૃષ્ણતેજસા ।
હતેષુ સ્વેષ્ણનીકેષુ ત્યક્તોડયાદરિભિર્નૃપ: ॥ ૪૩ ॥

શકે એમ ન હતા. તમારે ગ્રારબ્યવશ જ નીચું જોવું પડ્યું છે.'
તે લોકોએ ભગવાનની ઠચ્છા, પદ્ધીવિજય પ્રાપ્ત કરવાની આશા
વળેરે બતાવીને લૌકિક દાણત આપી-આપીને એ વાત સમજાવી
દીધી કે તમારે તપસ્યા ન કરવી જોઈએ. ॥ ૩૩-૩૪ ॥
પરીક્ષિત! તે સમયે મગધરાજ જરાસંધની બધી સેના મરાઈ ચૂકી
હતી. ભગવાન બલરામજ્ઞાએ તેને ઉપેક્ષાપૂર્વક છોડી દીધો હતો,
તેથી તે બઢુ ઉદાસ થઈને પોતાના વતન મગધ દેશમાં ચાલ્યો
ગયો. ॥ ૩૫ ॥

૬ | પરીક્ષિત! ભગવાન શ્રીકૃષ્ણાની સેનામાં કોઈનો વાળ
પણ વાંકો ન થયો અને તેમણે જરાસંધની તેવીસ અક્ષૌહિણી
સેના પર, જે સમુદ્ર જેવી હતી, સહજમાં વિજય પ્રાપ્ત કરી
લીધો. ત્યારે મોટા-મોટા દેવતાઓ તેમના ઉપર નંદનવનના
પુષ્પોની વૃદ્ધિ અને તેમના આ મહાન કાર્યની પ્રશંસા કરી
રહ્યા હતા. ॥ ૩૬ ॥ જરાસંધની સેનાના પરાજયથી
મથુરાવાસીઓ નિર્ભય બની ગયા અને ભગવાન શ્રીકૃષ્ણાના
વિજયથી તેઓના હૃદયમાં આનંદ સમાતો ન હતો. ભગવાન
શ્રીકૃષ્ણ આવીને તેમને મળ્યા. સૂત, માગધ, અને બન્ધીજન
તેમના વિજયનું યશોગાન ગાઈ રહ્યા હતા. ॥ ૩૭ ॥ જે
સમયે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે નગરમાં પ્રવેશ કર્યો ત્યારે ત્યાં
શંખધ્વનિ, નગારાં, બેરી, તૂરી, વીણા, વાંસળી અને મૃદુંગ
વળેરે વાજિન્નો વાગવા લાગ્યાં ॥ ૩૮ ॥ મથુરાના બધા
માર્ગો અને શેરીઓને શાંકાગારવામાં આવી હતી. ચારે બાજુ
ઉત્સાહનું વાતાવરણ હતું. સંપૂર્ણ નગરમાં પણ-પતાકા-
તોરણો બાંધવામાં આવ્યાં હતાં. પ્રાલઙ્ગોનો વેદધ્વનિ ગુંજ
રહ્યો હતો. ॥ ૩૯ ॥ જ્યારે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ નગરમાં પ્રવેશ
કરી રહ્યા હતા તે વખતે નગરની ઝીઓ પ્રેમ અને
આતુરતાથી ઊભરાતાં નેત્રોથી તેમને સ્નેહપૂર્વક નિહાળી રહી
હતી અને ફૂલોના હાર, દહી, અક્ષત અને જવ વળેરેના
અંકુરોથી તેમને વધાવી રહી હતી. ॥ ૪૦ ॥ ભગવાન
શ્રીકૃષ્ણ રણભૂમિમાંથી અપાર ધન અને સૈનિકોનાં
આભૂષણો લઈ આવ્યા હતા. તે બધું તેમણે યાદવોના રાજ
ઉત્ત્રસેન પાસે મોકલી આપ્યું. ॥ ૪૧ ॥

પરીક્ષિત! આ પ્રમાણે સત્તર વખત તેવીસ-તેવીસ
અક્ષૌહિણી સેના એકઠી કરીને મગધરાજ જરાસંધે ભગવાન
શ્રીકૃષ્ણ દ્વારા સુરક્ષિત યાદવો સાથે યુદ્ધ કર્યું. ॥ ૪૨ ॥ પરંતુ
યાદવોએ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણાની શક્તિથી દરેક વખતે તેની
સેનાનો નાશ કરી નાખ્યો. જ્યારે સંપૂર્ણ સેના નાચ થઈ જતી
ત્યારે યાદવોના ઉપેક્ષાપૂર્વક છોડી દેવાથી જરાસંધ પોતાની
રાજ્યાનીમાં ચાલ્યો જતો. ॥ ૪૩ ॥

૧. વિકીર્ણમાણાં । ૨. જ્યાંકોહિણીનૃપ: ।

अष्टादशमसङ्ग्रामे आग्नमिनि तदन्तरा ।
नारदप्रेषितो^१ वीरो यवनः प्रत्यदेश्यत ॥ ४४ ॥

रुरोध मथुरामेत्य तिसुभिर्लेख्यकोटिभिः ।
नूलोकेचापतिहङ्को वृष्णीज्ञुत्वाऽत्मसमितान् ॥ ४५ ॥

तं देष्ट्वाऽचिन्नयत् कुष्ठः सङ्कृष्टश्च सहायवान् ।
अहो यदूनां वृक्षिनं ग्रामं ह्युभयतो भडत् ॥ ४६ ॥

यवनोऽयं निरुन्धेऽस्मान्य तावन्महाभलः ।
भागधोऽप्यद्य वा श्वो वा परश्वो वाऽऽग्निष्वति ॥ ४७ ॥

आवयोर्युध्यतोरस्य यद्यागन्ता जरासुतः ।
बन्धून् वधिष्यत्यथवा नेष्यते स्वपुरं भली ॥ ४८ ॥

तस्माद्य विधाक्ष्यामो हुर्गं द्विपदहुर्गमभ् ।
तत्र शातीन् समाधाय यवने धातयामहे ॥ ४९ ॥

इति सम्मन्य भगवान् हुर्गं द्वादशयोजनम् ।
अन्तःसमुद्रे नगरं कृत्स्नाहुतमचीकरत् ॥ ५० ॥

देश्यते यत्र हित्याएँ विशानं शिल्पनेपुष्टम् ।
रथ्याचत्वरवीथीभिर्यथावास्तु विनिर्मितम् ॥ ५१ ॥

सुरदुमलतोद्यानविचित्रोपवनान्वितम् ।
हेमशृङ्गैर्दिविस्पृशिभः सङ्काटिकाङ्कालगोपुरैः ॥ ५२ ॥

राजतारकुटैः कोष्ठैर्हुमकुभैरलङ्कुतैः ।
रत्नकुटैर्गृहेहैर्महामरकतस्थलैः ॥ ५३ ॥

वास्तोष्पतीनां च गुहेवलभीभिश्च निर्मितम् ।
चातुर्वर्ष्यजनाकीर्णं यद्युदेवगृहोल्लस्त् ॥ ५४ ॥

जे समये अद्वारमुं युद्ध शह थवानुं जहतुं, ते समये नारदज्ञनो मोक्षेलो वीर कालयवन देखायो ॥ ४४ ॥ युद्धमां कालयवननी सामे उभो रहेनार कोई वीर संसारमां न हतो, तेषो जपारे सांभृत्युं के यद्युवंशीओ अमारा जेवा ज बणवान छे अने अमारो सामनो करी शके छे, त्यारे त्रष्ण करोड खेछोनुं सैन्य लहीने तेषो मथुराने वेरी लीनुं ॥ ४५ ॥

/कालयवननी आ क्समयनी चढाई जोहीने श्रीकृष्णो बलरामज्ञ साथे मणीने विचार कर्यो – ‘अहो! अत्यारे तो यद्युवंशीओ उपर जरासंघ अने कालयवन – आ बे-बे आपत्तिओ एक साथे ज वेराई रही छे ॥ ४६ ॥ आजे आ परम बणवान यवने अमने आवीने वेरी लीधा छे अने जरासंघ पश्च आजे, काले के परमदिवसे आवी ज जशे ॥ ४७ ॥ जो अमे बन्ने भाई आनी साथे लडवा जहीभे अने ते ज समये जरासंघ पश्च आवी पहोचशे तो ते अमारा यादव-बंधुओने मारी नाखशे. अथवा केद करीने पोताना नगरमां लही जशे. तेमके, ते बहु बणवान छे ॥ ४८ ॥ तेथी आजे आपशो एक ऐवो डिल्लो बनावीभे के जेमां कोई पक्ष मनुष्य माटे प्रवेश करवो अत्यंत कठां थही जाय. आपशां स्वजन-संबंधीओने ते डिल्लामां पहोचारीने पछी आ यवननो वध करावीशुं.’ ॥ ४९ ॥ बलरामज्ञ साथे आ प्रमाणो वातचीत करीने भगवान श्रीकृष्णो समुद्रनी अंदर अडतालीस कोस विस्तारनुं एक ऐवुं हुर्गमनगर बनावडाव्युं, जेमां बधी वस्तुओ अद्भुत हती ॥ ५० ॥ ते नगरनी एक-एक वस्तुमां विश्वकर्मानुं विश्वान (वास्तु-शास्त्र) अने शिल्पकणानी निपुणता प्रगट थही रही हती. तेमां लांबा-पहोचा मार्गी, चोतराओ अने शेरीओनुं पथायोग्य विभाजन करवामां आव्युं हतुं ॥ ५१ ॥ ते नगरमां देवताओनां वृक्ष-लताओँ शोभतां बहु सुंदर उद्यानो अने अद्भुत उपवनो हतां. मंटिरो उपर आकाश साथे वातो करतां सोनानां बहु ज उच्चां शिखरो हतां. स्फटिकमण्डिनी अटारीओ अने ऊच्चा-ऊच्चा दरवाजा ते नगरनी शोभामां अभिवृद्धि करता हता. ८५ ॥ अनां ज संशेष करवा माटे चांदी अने पितणना कोठारो हता. रत्नो अने पन्नाथी महेला सोनानां कणशवाणा बधा महेलो सोनाना हता. ८५ ॥ आ सिवाय आ नगरमां वास्तुदेवतानां मंटिरो अने छां बहु ज सुंदर हतां. आ नगरमां चारे वर्षाना लोडो रहेता हता. नगरनी मध्यमां यादवोना राजा उप्रसेनज्ञ, वसुदेवज्ञ, बलरामज्ञ तथा भगवान श्रीकृष्णना महेलो शोभी रह्या हता. ८५ ॥

१. नारदप्रेषितो ।

સુધર્મા પારિજાતં ચ મહેન્દ્ર: પ્રાહિણોદ્વરે: ।
યત્ર ચાવસ્થિતો મત્યો મત્યધર્મેન્ન યુજ્યાને ॥ ૫૫॥

શ્યામૈંકલ્પાનું વરણો હયામૃતુકલાનું મનોજવાનું ।
અણૌ નિષિપતિ: કોશાનું લોકપાલો નિજોદ્યાનું ॥ ૫૬॥

યદ્ય યદ્ય ભગવતા દત્તમાધિપત્યં સ્વસિદ્ધયે । -
સર્વે પ્રત્યર્પયામાસુર્હરૌ ભૂમિગતે નૃપ ॥ ૫૭॥

તત્ર યોગપ્રભાવેણ નીત્વા સર્વજનં હરિ: ।
પ્રજાપાલેન રામેણ કૃષ્ણઃ સમનુમન્ત્રિતઃ ।
નિર્જગામ પુરદ્વારાત્ પદ્મમાલી નિરાયુધઃ ॥ ૫૮॥

પરીક્ષિત! તે સમયે દેવરાજ ઈન્દ્રએ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ માટે પારિજાત વૃક્ષ અને સુધર્મા-સભાને મોકલી આપી. તે સભા એવી ઇદ્ય હતી કે તેમાં બેઢેલા મનુષ્યોને ભૂમા-તરસ વગેરે મૃત્યુલોકના ધર્માસ્પર્શ કરતા ન હતા. ॥ ૫૫ ॥ વરુણદેવે એવા અનેક શેત ઘોડા મોકલી આપ્યા જેમનો એક-એક કાન શ્યામવર્ણનો હતો અને તે મનોવેગથી ચાલનારા હતા. ધનપતિ કુબેરજીએ પોતાના આઠેય નિષિપતિ મોકલી આપ્યા અને બીજા લોકપાલોએ પણ પોત-પોતાની વિભૂતિઓ ભગવાન પાસે મોકલી આપી. ॥ ૫૬ ॥ પરીક્ષિત! બધા લોકપાલોને ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે જ તેમના અધિકારના જતન માટે શક્તિઓ અને સિદ્ધિઓ આપી હતી. જ્યારે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ પૃથ્વી પર અવતરીને લીલા કરવા લાગ્યા ત્યારે ભધી સિદ્ધિઓ તેમણે ભગવાનના ચરણોમાં સમર્પિત કરી દીધી. ॥ ૫૭ ॥ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે પોતાનાં બધાં સ્વજન-સંબંધીઓને પોતાની અચિન્ન્ય મહાશક્તિ યોગમાયા દ્વારા દ્વારકામાં પહોંચાડી દીધાં. બાકી રહેલી પ્રજાની રક્ષા માટે બલગામજીને મથુરાપુરીમાં રાખ્યા અને તેમની સલાહ લઈને તેઓ કંઠમાં કમળની માળા પહેરીને, હાથમાં કોઈ અણ-શરૂત રાખ્યા વિના નગરના મુખ્ય દરવાજામાંથી બહાર નીકળી ગયા. ॥ ૫૮ ॥

—★—

ઈતિ શ્રીમદ્બાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસાં સંહિતાયાં દશમસ્કન્યે¹ ઉત્તરાર્થ દુર્ગનિવેશનં નામ
પદ્મચાશતમોડધ્યાય: ॥ ૫૦ ॥

દસમા સ્કન્ધના ઉત્તરાર્થ-અંતર્ગત દુર્ગનિવેશન નામનો પચાસમો અધ્યાય સમાપ્ત.

—★—

એકાવનમો અધ્યાય

૬

કાલયવનનું ભર્મ થવું, મુચુકુનની કથા

શ્રીશુક ઉવાચ

તં વિલોક્ય વિનિષ્ઠાન્તમુજિજ્ઞહાનમિવોદુપમ् ।
દર્શનીયતમં શ્યામં પીતકૌશેયવાસસમ् ॥ ૧ ॥

શ્રીવત્સવક્ષસં ભ્રાજતકૌસ્તુભામુક્તકન્ધરમ् ।
પૃથુદીર્ઘયતુર્બાહું નવકર્જારુણોકાણમ् ॥ ૨ ॥

નિત્યપ્રમુદ્દિતં શ્રીમત્સુકપોલં શુચિસ્મિતમ् ।
મુખારવિન્દં બિભ્રાણં રકુરન્મકરકુરુડલમ् ॥ ૩ ॥

શ્રીશુકદેવજી કહે છે — પ્રિય પરીક્ષિત! જે સમયે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ મથુરાનગરીના મુખ્ય દરવાજેથી નીકળ્યા, ત્યારે એવું લાળું કે જાણો પૂર્વદિશામાં ચન્દ્રોદય થઈ રહ્યો હોય. તેમનો શ્યામસુન્દર વિગ્રહ અત્યંત દર્શનીય હતો, તેના ઉપર રેશમી પીતામ્બરની છટા અદ્ભુત હતી, વક્ષસ્થળ પર સુવર્ણરેખાના રૂપમાં શ્રીવત્સવિદ્ધન શોભી રહ્યું હતું અને કંઠમાં કૌસ્તુલમણિ જળહળી રહ્યો હતો. લાંબી અને ભરાવદાર ચાર ભુજાઓ હતી. નવાં ભીલેલાં કમળ જેવાં ક્રોમળ રતુમડાં નેત્ર હતાં. મુખકમળ પર અઢળક આનંદ હતો. કપોલની શોભા નિરાળી જ હતી. મન્દહાસ્ય જોનારનું મન ચોરી લેતું હતું. કાનોમાં મકરાકૃત કુંડળો જગાકતાં હતાં. તેમને જોઈને કાલયવને નિશ્ચય કર્યો કે — ‘આ જ વાસુદેવ

૧. દશમસ્કન્યે પદ્મચાશતમોડધ્યાય:

वासुदेवो हयमिति पुमाञ्छ्रीवत्सलाञ्छनः ।
यतु भुजोऽरविन्दाक्षो वनमाल्यतिसुन्दरः ॥ ४ ॥

लक्षणैर्नारदप्रोक्तैर्नान्यो भवितुमहृति ।
निरायुधश्चलन् पद्म्यां योत्स्येऽनेन निरायुधः ॥ ५ ॥

ईति निश्चित्य यवनः प्रादवन्तं पराङ्मुखम् ।
अन्वधावक्षिज्ज्वलुसं हुरामपि योगिनाम् ॥ ६ ॥

उस्तप्रामभिवात्मानं॑ हरिणा स पदे पदे ।
नीतो दर्शयता हूरं यवनेशोऽद्रिकन्दरम् ॥ ७ ॥

पलायनं यदुकुले ज्ञातस्य तव नोचितम् ।
ईति क्षिपत्रनुगतो नैनं प्रापाहताशुभः ॥ ८ ॥

ऐवं क्षिपोऽपि भगवान् प्राविशद्गिरिकन्दरम् ।
सोऽपि प्रविष्टस्तत्रान्यं शयानं ददेशो नरम् ॥ ९ ॥

नन्वसौ हूरमानीय शेते मामिह साधुवत् ।
ईति मत्वाऽच्युतं मूढसं पदा समताऽयत् ॥ १० ॥

स उत्थाय चिरं सुमः शनैरुन्मील्य लोचने ।
दिशो विलोक्यन् पार्श्वं तमद्राक्षीदवस्थितम् ॥ ११ ॥

स तावत्स्य रुष्य दृष्टिपातेन भारत ।
देहजेनाग्निना दृष्टो भस्मसाद्भवत् क्षणात् ॥ १२ ॥

राजेवाच॒

को नाम स पुमान् भ्रमन् कस्य किंवीर्य ऐव च ।
कस्माद् गुहां गतः शिश्ये किंतेजो यवनार्दनः ॥ १३ ॥

छ. करक्ष के, नारदज्ञाने जे-जे लक्षण भताव्यां हतां - वक्षःस्थण पर श्रीपत्स विष्णु, चार भुजाओ, कमण जेवां नेत्रो, गणामां वनमाणा अने सुंदरतानी सीमा; आ वधां ज लक्षणो आनामां छे. तेथी आ कोई भीजो होई शके नहीं /अत्यारे आ कोई अख-शस्त्र विना चालीने आ तरक्ष आवी रक्षो छे, तेथी हुं पक्षा आनी साथे अख-शस्त्र विना ज लडीश. ॥ १-५ ॥

आवो निश्चय करीने ज्यारे कालयवन भगवान् श्रीकृष्ण तरक्ष दोऽचो त्यारे भगवान् भीजु भाजु मुख करीने रक्षाभूमिमांथी भागी गया अने ते योगीओने पक्षा हुर्लभ एवा भगवानने पक्षवा माटे कालयवन तेमनी पाष्ठण-पाष्ठण दोऽवा लाङ्यो. ॥ ६ ॥ रक्षाभूमि भगवान् लीला करतां भागी रक्षा हता; कालयवन डग्ले ने पगले ऐवुं समजतो हतो के हमणां पक्षाशे, हमणां पक्षाशे. आ प्रमाणो भगवान् तेने बहु हूर सुधी एक पर्वतनी गुफामां लहू गया. ॥ ७ ॥ कालयवन पाष्ठणथी वारंवार आक्षेप करतो हतो के, 'अरे भाई! तमे परम पशस्त्री पद्मवंशमां पेदा थया छो, तमारं आ प्रमाणो युद्ध छोडीने नासी जवुं उचित नवी.' परंतु हज्ज तेनां अशुभ कर्मा भाकी हतां, तेथी ते भगवानने पक्षवा समर्थ न थहू शक्यो. ॥ ८ ॥ तेना आक्षेपो चालु होवा हतां पक्षा भगवान् एक पर्वतनी गुफामां पेसी गया. तेमनी पाष्ठण कालयवन पक्षा पेठो. त्यां तेषो एक भीजा माणसने सूतेलो ज्ञेयो. ॥ ९ ॥ तेने जोईने कालयवने विचार्यु, 'जुओ तो खरा, आ मने आ रीते आटले हूर लहू आव्यो अने हवे आ प्रमाणो - जाङ्गो तेने कांडि खबर ज न होय - सापु महाराज बनीने सूर्य गयो छो.' / तेवुं विचारी ते मूर्ख कालयवने तेने जोरधी एक लात मारी. ॥ १० ॥ ते पुरुष त्यां घण्टा दिवसशी सूतेलो हतो. पगनी लात वागवाढी ते उक्षो अने धीरे-धीरे तेषो पोतानी आंखो खोली. आजु-भाजु जोयुं तो पासे ज कालयवन उभेलो ज्ञेवा मध्यो. ॥ ११ ॥ परीक्षित! ते पुरुष आ प्रमाणो लात मारीने जगाऽवाढी कंठिक नाराज थहू गयो हतो. तेनी दृष्टि पदतां ज कालयवनना शरीरमां अग्नि प्रगट थहू गयो अने ते क्षणवारमां बणीने राखनो ढग्लो थहू गयो. ॥ १२ ॥

राजा परीक्षिते पूछ्युं - भगवन्! जेना मात्र दृष्टिपातथी कालयवन बणीने भस्म थहू गयो, ते पुरुष कोइ हतो? तेनामां केवी शक्ति हती अने ते कोनो पुत्र हतो? तमे कृपा करीने ए पक्षा ज्ञेवावो के ते पर्वतनी गुफामां जहाने केम सूतो हतो? ॥ १३ ॥

શ્રીશુક ઉવાચ

સ ઈક્ષવાકુલે જાતો માન્યાતૃતનયો મહાન् ।
મુચુકુંઠ ઈતિ ઘ્યાતો બ્રહ્માણ્ય: સત્યસર્જરઃ ॥ ૧૪॥

સ યાચિત: સુરગણૈરિન્દ્રાદૈરાત્મરક્ષણે ।
અસુરેભ્ય: પરિત્રસ્તૈસદ્રક્ષાં સોડકરોચ્યિરમ् ॥ ૧૫॥

લભ્યા ગુહું તે સ્વઃ પાલં મુચુકુંઠમથાખુવન् ।
રાજનુવિરમતાં કુચ્છાદ્ભવાન્નન: પરિપાલનાત् ॥ ૧૬॥

નરલોકે પરિત્યજ્ય રાજ્યં નિહતકષ્ટકમ્ ।
અસ્માનું પાલયતો વીર કામાસ્તે સર્વ ઉજીજતા: ॥ ૧૭॥

સુતા મહિષ્યો ભવતો શાત્યોડમાત્યમન્ત્રિણા: ।
પ્રજાશ તુલ્યકાલીયા નાધુના સંજી કાલિતા: ॥ ૧૮॥

કાલો બલીયાનુભવિનાં ભગવાનીશરોડવ્યય: ।
પ્રજા: કાલયતે કીડનું પશુપાલો યથા પશૂનું ॥ ૧૯॥

વરં વૃષીષ્ય ભરં તે ઋતે કેવલ્યમધ્ય ન: ।
એક એવેશ્વરસ્તસ્ય ભગવાનું વિષ્ણુરવ્યય: ॥ ૨૦॥

એવમુક્ત: સ વૈ દેવાનભિવન્દ્ય મહાયશા: ।
અશાયિષ્ટ ગુહાવિષ્યો નિદ્રયા દેવદાતાયા ॥ ૨૧॥

સ્વાપં^૨ યાતં યસ્તુ મધ્યે બોધયેત્વામયેતન: ।
સત્યા દેષ્ટમાત્રસ્તુ ભસ્મીભવતુ તત્કષ્ણાત् ॥ ૨૨॥

યવને ભસ્મસાત્ત્રીતે ભગવાનું સાત્વતર્ષભઃ ।
આત્માનં દર્શયામાસ મુચુકુંઠાય ધીમતે ॥ ૨૩॥

શ્રીશુકદેવજી કહે છે – પરીક્ષિત! તેઓ ઈક્ષવાકુવંશના મહારાજા માન્યાતાના પુત્ર રાજા મુચુકુંઠ હતા. તેઓ બ્રાહ્મણોના પરમ લક્ષ્ય, સત્યવાદી, સંગ્રામવિજ્યી અને મહાપુરુષ હતા. ॥ ૧૪ ॥ એકવાર ઈન્દ્ર વગેરે દેવતાઓ અસુરોથી બહુ ભયભીત થઈ ગયા હતા. તેમણે પોતાની રક્ષા માટે રાજા મુચુકુંઠને પ્રાર્થના કરી અને તેમણે ઘણા સમય સુધી તેમની રક્ષા કરી. ॥ ૧૫ ॥ જ્યારે ઘણા સમય બાદ દેવતાઓને સેનાપતિના રૂપમાં કાર્તિકસ્વામી મળી ગયા, ત્યારે દેવતાઓએ રાજા મુચુકુંઠને કહ્યું – ‘રાજનું! તમે અમારી રક્ષા માટે બહુ જ પરિશ્રમ અને કષ વેકાં છે. હવે તમે વિશ્રામ કરો. ॥ ૧૬ ॥ વીરશિરોમણિ! તમે અમારી રક્ષા માટે મનુષ્યલોકનું પોતાનું અંટક રાજ્ય છોડી દીધું તથા છવનની અભિલાષાઓ તથા ભોગોનો પણ પરિત્યાગ કરી દીધો. ॥ ૧૭ ॥ હવે તમારા પુત્રો, રાણીઓ, બાઈ-બાંધવો અને મંત્રીઓ તથા તમારા સમયની પ્રજામાંથી અત્યારે કોઈ રહ્યું નથી. બધા જ કાળનો કોળિયો બની ગયા છે. ॥ ૧૮ ॥ બધા જ બળવાનોમાં કાળ સૌથી બળવાન છે. તે પોતે પરમ સમર્થ અવિનાશી અને ભગવત્સ્વરૂપ છે. ॥ ૧૯ ॥ જેમ ગોવાળો પશુઓને પોતાના વશમાં રાખે છે, તેમ તે સહજ રીતે જ તમામ પ્રજાને પોતાને આધીન રાખે છે. ॥ ૨૦ ॥ રાજનું કલ્યાણ થાઓ. તમારી જે ઈચ્છા હોય તે અમારી પાસે માગો લો. અમે કેવલ્ય-મોક્ષ સિવાય, આપને જે માગો તે આપી શકીએ છીએ. કેમકે, કેવલ્ય-મોક્ષ આપવાનું સામર્થ્ય તો માત્ર અવિનાશી ભગવાન વિષ્ણુમાં જ છે. ॥ ૨૧ ॥ દેવતાઓની વાત સાંભળીને પરમ પશસ્વી રાજા મુચુકુંઠે તેમને વંદન કર્યાં અને બહુ જ થાકી ગયા હોવાથી નિદ્રાનું જ વરદાન માર્ગ્યું અને વરદાન મેળવીને તેઓ નિદ્રાધીન થઈને પર્વતની ગુફામાં સૂઈ ગયા. ॥ ૨૨ ॥ તે સમયે દેવતાઓએ કહી દીધું હતું કે ‘રાજનું! નિદ્રાધીન અવસ્થામાં જો કોઈ મૂર્જ તમને જગાડી હે તો તે આપની દાઢિ પડતાં તે જ કષણે બળીને ભસ્મ થઈ જશે.’ ॥ ૨૩ ॥

પરીક્ષિત! હવે કાલયવન ભસ્મ થઈ ગયો, ત્યારે પદ્મવંશશિરોમણિ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણો પરમ બુદ્ધિમાન રાજા મુચુકુંઠને દર્શન આપ્યાં. (ભગવાન શ્રીકૃષ્ણનો વિગ્રહ વર્ણકાળના મેઘ જેવો શ્યામસુંદર હતો. રેશમી પીતામબર ધારણ કરેલું હતું. વક્ષઃસ્થળ પર શ્રીવત્સ અને ગણામાં ક્રોસ્તુભમણિ પોતાનું દિવ્ય તેજ પ્રસરાવી રહ્યો હતો. ચાર

૧. યે હતકષ્ટકમ્ ।

૨. પ્રાચીન પ્રત્યાં ‘સ્વાપં યાતં....’ એ આખો શ્લોક મૂળમાં નહીં પણ ટિપ્પણીમાં લાખ્યો છે. ‘સ્વાપં યાતં’ના સ્થાને ‘સ્વાપં યાતાં’ પાડલેદ છે.

तमालोक्य घनशयामं पीतकौशेयवाससम् ।
श्रीवत्सवक्षसं आजत्कौस्तुभेन विराजितम् ॥ २४ ॥

यतुभुजं रोचमानं वैज्यन्त्या य मालया ।
चारप्रसन्नवदनं स्कुरन्मकरकुष्ठलम् ॥ २५ ॥

प्रेक्षणीयं नुलोकस्य सानुरागस्मितेक्षणम्^१ ।
अपीयवयसं^२ भत्तमृगोन्नोदारविकमम् ॥ २६ ॥

पर्यपृथक्ष्यन्महाबुद्धिस्तेजसा तस्य धर्षितः ।
शक्तिः शनके राजा हुर्धर्षभिव तेजसा ॥ २७ ॥

मुचुकुन्द उवाच

को भवानिह सम्भासो विपिने जिरिंगद्वरे ।
पद्म्भ्यां पद्मपलाशाभ्यां विचरस्युरुक्षटके ॥ २८ ॥

क्षिस्वितेजस्विनां तेजो भगवान् वाविभावसुः ।
सूर्यः सोमो महेन्द्रो वा लोकपालोऽपरोऽपि वा ॥ २९ ॥

मन्ये त्वां देवदेवानां त्रयाणां पुरुषर्थभम् ।
यद्भाष्पसे गुहाध्यानं प्रदीपः प्रभया यथा ॥ ३० ॥

शुश्रूषतामव्यलीकमस्माकुं नरपुङ्गव ।
स्वजन्म कर्म गोत्रं वा कथ्यतां यदि रोचते ॥ ३१ ॥

वयं तु^३ पुरुषव्याघ्रं ऐक्याकाः क्षत्रजन्यवः ।
मुचुकुन्द ईति प्रोक्तो यौवनाध्यात्मजः प्रभो ॥ ३२ ॥

चिरप्रज्ञागरश्चान्तो निरयोपहतेन्द्रियः ।
शयेऽस्मिन् विज्ञेकामं केनाप्युत्थापितोऽधुना ॥ ३३ ॥

भुजाओ हती. धुरडा सुधी वैज्यन्तीमाणा लटकी रही हती. मुखकमण अत्यंत सुन्दर अने प्रसन्नताथी भीलेलुं हतुं. कानोमां मकराकृत कुडण जणहली रव्यां हतां. होठो पर प्रेमलब्ध्युं हास्य अने नेत्रोमां अनुराग वरसी रहो हतो. अत्यंत दर्शनीय तरुण अवस्था अने मदमस्त सिंह जेवी नीडर चाल हती! राजा मुचुकुन्द जोडे बहु ज बुद्धिमान अने धीर-पुरुष हता, छतां पक्ष भगवानानुं आ दिव्य ज्योतिर्भव्य स्वरूप जोडीने कुरुक्षित विस्मित थई गया. भगवानना तेजसी हतप्रब (निस्तेज) थईने आश्वर्यमां पडी गया. भगवान पोताना तेजसी हुर्धर्ष (प्रचंड) लागता हता, राजा ए सहेज शंकित थईने पूछ्यु - ॥ २८-२७ ॥

राजा मुचुकुन्दे कह्युं - 'आप कोइ छो? आ कंटकथी भरेला धोर जंगलमां आप कमण जेवा कोमण चरणोथी तेम फरी रव्या छो? अने आ पर्वतनी गुफामां पधारवानुं शुं प्रयोजन हतुं? ॥ २८ ॥' शुं आप समस्त तेजस्वीओनुं भूर्तिमान तेज अथवा भगवान अग्निदेव तो नथी? शुं आप सूर्य, चन्द्रमा, देवराज ईन्द्र अथवा बोजा कोई लोकपाल तो नथी? ॥ २९ ॥ हुं तो ऐवुं समजुं हुं के, आप देवताओना आराध्यदेव ब्रह्मा, विष्णु तथा शंकर - आ ऋषेमांथी पुरुषोत्तम नारायण ज छो. तेमडे, जेम श्रेष्ठ दीपक अंधकारने हूर करी दे छे, ते ज रीते आप पोतानी अंगकान्तिथी आ गुफानो अंधकार हूर करी रव्या छो. ॥ ३० ॥ पुरुषश्रेष्ठ! जो आपने योगम लागे तो भने आपनां जन्म, कर्म अने गोत्र विशे जप्तावो; तेमडे, हुं साचा हृदयथी आ बहुं सांभणवा हृच्छुं हुं. ॥ ३१ ॥ अने पुरुषोत्तम! जो आप भारा विशे पूछ्वा हृच्छता हो तो हुं हृक्ष्वाकुवंशनो क्षत्रिय हुं, मारुं नाम मुचुकुन्द छ. /अने प्रभु! हुं युवनाश्चनन्दन महाराज मान्यतानो पुत्र हुं. ॥ ३२ ॥ धड्हा समय सुधी जागता रहेवाथी हुं थाकी गपो हतो. निद्राए मारी समस्त हन्दियोनी शक्ति छीनवी लीधी हती अर्थात् तेमने निष्ठिय बनावी दीधी हती. आना कारणे हुं अहो निर्जन स्थानमां एकलो ज सूतो हतो. हमङ्गां ज भने कोई जगाडी दीधो. ॥ ३३ ॥

१. वस्मितेक्षितम् । २. अपीतावयसं । ३. वयं व हृषि विभ्याता ।

સોડપિભસ્મીકૃતો નૂનમાત્મીયેનૈવ^૧ પાખના ।
અનન્તરં ભવાગ્નીમાનુલક્ષિતો ઽમિત્રશાતનઃ^૨ ॥ ૩૪ ॥

તેજસા તેઽવિષહૈણ ભૂરિ દ્રષ્ટું ન શક્નુમઃ ।
હતૌજસો મહાભાગ માનનીયો ઽસિ દેહિનામુ ॥ ૩૫ ॥

એવં સમ્માપિતો રાજા ભગવાનુભૂતભાવનઃ ।
પ્રત્યાહ પ્રહસનું વાણ્યા મેધનાદગભીરયા ॥ ૩૬ ॥

શ્રીભગવાનુવાચ

જન્મકર્માભિધાનાનિ સંજી મેઝઙ્ સહસ્રશ: ।
ન શક્યાતો ઽનુસંખ્યાતુમનન્તત્વાભ્યાપિહિ ॥ ૩૭ ॥

કવચિદ્રજાંસિ વિમમે પાર્થિવાન્યુરુજન્મભિ: ।
ગુણકર્માભિધાનાનિ ન મેજન્માનિ કર્હિચિતુ ॥ ૩૮ ॥

કાલત્રયોપપત્રાનિ જન્મકર્માણિ મે નૃપ ।
અનુકમન્તો નૈવાનં ગચ્છન્તિ પરમર્ઘય: ॥ ૩૯ ॥

તથાઘધતનાન્યજ્ઞ શૃષ્ટુષ્ય ગદ્તો મમ ।
વિજાપિતો વિરિષ્યેન પુરાહહ ધર્મગુમયે ।
ભૂમેર્ભારાયમાણાનામસુરાણાં ક્ષયાય ચ ॥ ૪૦ ॥

અવતીર્ણો યદુકુલે ગૃહ આનકદુનુભે: ।
વદન્તિ વાસુદેવેતિ વસુદેવસુતં હિ મામુ ॥ ૪૧ ॥

કાલનેમિહૃત: કંસ: પ્રલમ્બાદ્યાશ સદ્દ્વિષ: ।
અયં ચ યવનો દંધો રાજંસ્તે તિગમયકુષા ॥ ૪૨ ॥

સોડહં તવાનુગ્રહાર્થે ગુહામેતામુપાગતઃ ।
પ્રાર્થિતઃ પ્રચુરં પૂર્વ્ય ત્વયાહહ ભક્તવત્સલઃ ॥ ૪૩ ॥

જરેખર તેનાં પાપોએ જ તેને બાળીને ભસ્મ કરી નાખ્યો છે. ત્યાર પછી શત્રુઓનો સંહાર કરનારા પરમ સુંદર એવા આપે મને દર્શન આપ્યાં ॥ ૩૪ ॥ મહાભાગ! આપ સમસ્ત પ્રાણીઓના વંદનીય છો. આપના પરમ દિવ્ય અને અસંબ્લ તેજથી મારી શક્તિ ખોવાઈ ગઈ છે. હું આપને વધારે સમય જોઈ શકવાને પણ સમર્થ નથી.' ॥ ૩૫ ॥ જ્યારે રાજા મુચુકુન્દ આ પ્રમાણે કહ્યું ત્યારે સમસ્ત પ્રાણીઓના જીવનદાતા ભગવાન શ્રીકૃષ્ણો હસતાં-હસતાં મેધ જેવી ગંભીર વાણીથી કહ્યું— ॥ ૩૬ ॥

૭ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણો કહ્યું — પ્રિય મુચુકુન્દ! મારાં હજારો જન્મ, કર્મ અને નામ છે. તે અનંત છે, તેથી હું પણ તેની ગણતરી કરીને કહી શકતો નથી. ॥ ૩૭ ॥ એ સંભવ છે કે કોઈ પુરુષ પોતાના અનેક જન્મોમાં પૃથ્વીના ૨૪-કણોની ગણતરી કદાચ કરી શકે, પરંતુ મારાં જન્મ, ગુણ, કર્મ અને નામોને કોઈ પણ રીતે ગણી શકે એમ નથી. ॥ ૩૮ ॥ રાજન્! સનક-સનન્દન વગેરે પરમાત્માપિઓ નણો કાળમાં થતાં મારા જન્મોનું વર્ણન કરતા રહે છે, પરંતુ ક્યારેય તેનો પાર પામી શકતા નથી. ॥ ૩૯ ॥ પ્રિય મુચુકુન્દ! આમ છતાં હું મારાં વર્તમાન જન્મ, કર્મ અને નામોનું વર્ણન કરું છું, સાંભળો. પહેલાં બ્રહ્માજીએ ધર્મની રક્ષા અને પૃથ્વીને ભારતુપ અસુરોનો સંહાર કરવા માટે પ્રાર્થના કરી હતી. ॥ ૪૦ ॥ તેમની જ પ્રાર્થનાથી મેયદુંશમાં વસુદેવજીને ત્યાં અવતાર લીધો છે. અત્યારે હું વસુદેવજીનો પુત્ર છું, તેથી લોકો મને 'વાસુદેવ' કહે છે. ॥ ૪૧ ॥ અત્યાર સુધી હું કાલનેમિ અસુરનો કે, જે કંસરૂપે પેદા થયો હતો તથા પ્રલંબાસુર વગેરે અનેક સંતોના દ્રોહી અસુરોનો સંહાર કરી ચૂક્યો છું. રાજન્! આ કાલયવન હતો, જે મારી જ પ્રેરણાથી તમારી તીક્ષ્ણ દિશિ પડતાં ભસ્મ થઈ ગયો. ॥ ૪૨ ॥ તે જ હું તમારા પર કૃપા કરવા માટે જ આ ગુણમાં આવ્યો છું. તમે પહેલાં મારી બહુ જ આરાધના કરી છે અને હું ભક્તવત્સલ છું. ॥ ૪૩ ॥

वरान् वृक्षीभ्य राज्ञे सर्वान् कामान् ददाभिते ।
मां प्रपन्नो जनः कश्चित्प्रभूयोऽहंति शोचितुम् ॥ ४४ ॥

श्रीशुक्त उवाच

ईत्युक्तस्तं प्रशास्याह मुचुकुन्दो मुदान्वितः ।
शात्वा नारायणं देवं गर्गवाक्यमनुस्मरन् ॥ ४५ ॥

मुचुकुन्द उवाच

विमोहितोऽयं जन ईश मायया
त्वदीयया त्वां न भजत्यनर्थदक् ।
सुखाय हुःअप्रभवेषु सज्जते
गृहेषु योधित् पुरुषश्च वन्धितः ॥ ४६ ॥

लभ्या जनो हुर्लभमत्र मानुषं
कथञ्चिदव्यज्ञमयततोऽनध
पादारविन्दं न भजत्यसन्भति-
र्गुहान्धूपे पतितो यथा पशुः ॥ ४७ ॥

ममैष कालोऽजित निष्ठलो गतो
राज्यग्रियोऽनद्वमदस्य भूपतेः ।
मर्त्यात्मभुद्देः सुतदारकोशभू-
ख्यासज्जमानस्य हुरन्तर्यितया ॥ ४८ ॥

क्लेवरेऽस्मिन् घटकुड्यसन्तिभे
निरुद्धमानो नरदेव ईत्यहम् ।
वृतो रथेभाश्चपदात्यनीकपै-
र्गी पर्यटस्त्वाऽगणयन् सुदुर्भदः ॥ ४९ ॥

प्रमत्तमुच्चैरितिकृत्यर्यितया
प्रवृद्धलोभं विषयेषु लालसम् ।

तेथी राज्ञि! तमारी जे ईश्वा छोप ते मारी पासे माझी लो.
हुंतमारी तमाम ईश्वा, अभिलाखाओ पूरी करी दर्शा, जे पुरुष
मारा शरणमां आवे छे, तेना माटे पछी ऐवी कोई वस्तु रहेती
नथी, जेना माटे तेने हुःयी थवुं पडे, ॥ ४४ ॥

श्रीशुक्तेवश्च कहे छे – ज्यारे भगवान श्रीकृष्णो आ
प्रभाजे कहुं, त्यारे राजा मुचुकुन्दने वृद्ध गर्गीर्यार्पञ्चनु ऐवयन
याद आवी गयुं के, यद्युवंशमां भगवान जन्म लेवाना छे. तेओ
जाणी गया के आ स्वयं भगवान नारायण छे. आनंदित थहने
तेमधो भगवानना चरणोमां प्रशास्य डर्या अने आ प्रभाजे
सुति करी. ॥ ४५ ॥

मुचुकुन्दे कहुं – ‘प्रभु! जगतनां तमाम प्राणीओ
आपनी मायाथी भोगित थह रह्यां छे. जेओ आपनाथी विमुख
थहने अनर्थोमां फ्सायेला रहे छे अने आपनी भक्ति करता
नथी तेओ सुख माटे घर-गृहस्थीनी जंजटमां फ्साई जाय छे,
के जे तमाम हुःयोनी जडछे. आम ली अने पुरुष बधां जठाई
रह्यां छे. ॥ ४६ ॥ पापरूपी संसारथी सर्वथा अतीत प्रभो! आ
भूमि अत्यंत पवित्र कर्मभूमि छे, आमां मनुष्यनो जन्म थवो
बहु हुर्लब छे. मनुष्यञ्चवन ऐट्लुं पूर्ण छे के, तेमां भक्ति माटे
कोई पशु असुविधा नथी. पोताना परम सौभाग्य अने
भगवाननी अहेतु हृपाथी तेने अनायासे प्राप्त करीने पशु जे
पोतानी मति-गतिने असत ऐवा संसारमां लगाई दे छे अने
तुच्छ विषयसुखने माटे तमाम प्रयत्न करता रहीने घर-
गृहस्थीना अंधारा हूवामां पश्चा रहे छे – भगवानना
चरणकमणोनी उपासना करता नथी तेओ तो बराबर ते पशु
जेवा छे, जे तुच्छ तृष्ण (धास)ना लोभथी अंधारा हूवामां पडे
छे. ॥ ४७ ॥ भगवन्! हुं राजा हतो, राज्यलक्ष्मीना मदमां हुं
छकी गयो हतो. आ मरणशील शरीरने ज हुं मारो आत्मा –
पोतानुं स्वरूप समञ्च रहो हतो अने राजकुमारो, राजी अने
राजभंडर तथा पृथ्वीना लोभ-मोहमां फ्सायेलो हतो. ते
वस्तुओनी चिता रात-दिवस मारा गणे वणगी हती. आ
प्रभाजे मारा ज्वननो ते अमूल्य समय बिलकुल निष्ठण –
वर्ध चाल्यो गयो. ॥ ४८ ॥ जे शरीर वास्तवमां घडा अने
जीतना जेवुं माटीनुं छे अने दश्य होवाथी तेमनी जेम
आपणाथी अलग पशु छे, तेने ज में पोतानुं स्वरूप मानी लोधुं
हतुं अने पछी पोताने राजा मानी बेठो हतो. आ प्रभाजे में
मदान्य थहने आपना विशे तो कशुं जाक्युं ज नही. रथ, हाथी,
घोडा अने पायदणनी चतुरंगिणी सेना तथा सेनापतिओथी
घेराईने हुं पृथ्वी पर आम-तेम फरतो रहो. ॥ ४९ ॥ मारे आ
करवुं जोईओ अने आ न करवुं जोईओ, आ प्रकारना विविध
कर्तव्य अने अकर्तव्यनी चितामां पडीने मनुष्य पोताना
अकमात्र कर्तव्य भगवत्प्राप्तिथी विमुख थहने पाणल थह जाय

ત્વમપ્રમતા: સહસાભિપદ્યસે
કુલ્લેલિહાનોડહિરિવાખુમન્તક: ॥ ૫૦॥

પુરા રથૈહુમપરિષ્કતેશ્વરન्
મતજૈવા નરદેવંસભિશત: ।
સ એવ કાલેન દુરત્યયેન તે
કલેવરો વિટ્કુમિભસ્તમસભિશત: ॥ ૫૧॥

નિર્જિત્ય દિક્યંકમભૂતવિગ્રહો
વરાસનસ્થ: સમરાજવન્દિત: ।
ગૃહેષુ મૈથુન્યસુખેષુ યોષિતાં
કીડામૃગ: પૂરુષ ઈશ નીયતે ॥ ૫૨॥

કરોતિ કર્માણિ તપસ્સુનિષ્ઠિતો
નિવૃતાભોગસ્તદપેક્ષયા દદત્ ।
પુનશ્ ભૂયેયમહું સ્વરાદિતિ
પ્રવૃદ્ધતથો ન સુખાય કલ્પતે ॥ ૫૩॥

ભવાપવર્ગો ભ્રમતો યદા ભવે-
જજનસ્ય તર્હાચ્યુત સત્સમાગમ: ।
સત્સજમો ધર્તિ તદૈવ સદ્ગતૌ
પરાવરેશે ત્વયિ જાયતે ભતિ: ॥ ૫૪॥

મન્યે મમાનુગ્રહ ઈશ તે કૃતો
રાજ્યાનુભાવપગમો યદેચ્છયા ।
ય: પ્રાર્થયે સાધુભિરેકચર્યયા
વન વિવિકલ્લિરખષુડભૂમિપૈ: ॥ ૫૫॥

ન કામયેઉન્યં તવ પાદસેવના-
દક્ષિણપ્રાર્થ્યતમાદ વરં વિભો ।
આરાધ્ય કસ્ત્વાં હૃપવર્ગદં હરે
વૃદ્ધીત આર્યો વરમાત્મબન્ધનમ् ॥ ૫૬॥

છ, 'અસાવધાન થઈ જાય છે. સંસાર સાથે બાંધી રાખનારા વિષયો માટે તેની લાલસા ઉત્તરોત્તર વધતી જાય છે. પરંતુ ભૂષ્યો થયેલો સાપ અસાવધાન ઉંદરને પકડી લે છે, તે જ પ્રમાણો આપ ક્રાણરૂપે સદા-સર્વદા સાવધાન રહીને એકાએક તે પ્રમાદગ્રસ્ત ગ્રાણીને ઉઠાવી લો છો. ॥ ૫૦ ॥' જે શરીરથી પહેલાં સોનાના રથ પર અથવા મોટા-મોટા ગજરાજો પર ચઢીને ફરતો હતો અને રાજા કહેવાતો હતો, તે જ શરીર તમારા અભાધિત કાળનો કોળિયો બનીને બહાર ફેરી દેવાથી પક્ષીઓની વિષા, પરતીમાં દાટી દેતાં સરીને કીડાનો આહાર અને બાળી દેવાથી રોખનો ફગલો થઈ જાય છે. ॥ ૫૧ ॥' પ્રલુબ! જેણો બધી દિશાઓ પર વિજય પ્રાપ્ત કરી લીધો છે અને જેણી સામે લડનાર સંસારમાં કોઈ રહ્યો નથી, જે શ્રેષ્ઠ સિંહાસન પર બેસે છે અને મોટા-મોટા રાજાઓ (જે તેના જેવા જ હતા) હવે જેના ચરણોમાં માથું જુકાવે છે, તે જ પુરુષ જ્યારે વિષયસુખ ભોગવવા માટે (જે ધર-ગૃહસ્થીની વિશેષ વસ્તુ છે) ઝીઓ પાસે જાય છે, ત્યારે તેમના હાથનું રમકું, તેમનું પાણેલું પશુ બની જાય છે. ॥ ૫૨ ॥' ધર્ષા લોકો વિષયભોગો છોડીને ફરીથી રાજ્ય વગેરે ભોગો મળવાની હિંદુથી જ દાન-પુરુષ કરે છે અને 'હું કરી જન્મ લઈને સૌથી મોટો ચક્કવર્તી રાજા બનું,' આવી કામના રાખીને તપસ્યામાં સારી પેઠે સ્થિત થઈને શુભ કર્મો કરે છે. આ પ્રમાણો જેણી તૃષ્ણા અપાર છે, તે કદાપિ સુખી થઈ શકતો નથી. ॥ ૫૩ ॥' પોતાના સ્વરૂપમાં એકરસ સ્થિત રહેવાવાળા ભગવન्! જીવ અનાદિકાળથી જન્મ-મૃત્યુરૂપી સંસારચક્માં ભટકી રહ્યો છે. જીવારે તે ચકરાવામાંથી છુટવાનો સમય આવે છે, તે જ કણો સંતોના આશ્રય, કાર્ય-કારણરૂપ જગતના એકમાત્ર સ્વામી એવા આપનામાં જીવની બુદ્ધિ અત્યંત દફતાપૂર્વક લાગી જાય છે. ॥ ૫૪ ॥' ભગવન्! હું તો એવું સમજું હું કે આપે મારા ઉપર પરમ અનુગ્રહની વૃદ્ધિ કરી છે. કેમકે, કોઈ પક્ષ પ્રકારના પરિશ્રમ વિના - અનાયાસ જ મારો રાજ્ય-સંબંધ છુટી ગયો. સાધુ સ્વભાવના ચક્કવર્તી રાજા પણ જીવારે પોતાનું રાજ્ય છોડીને એકાંતમાં ભક્તિ-સાધના કરવાના ઉદ્દેશથી વનમાં જવા હિંદુ છે, ત્યારે તે મમતારૂપી બંધનથી મુક્ત થવા માટે આપને પ્રાર્થના કરે છે. ॥ ૫૫ ॥' અંતર્થામી પ્રલુબ! આપનાથી શું અછાનું છે? હું આપના ચરણોની સેવા સિવાય બીજું કોઈ વરદાન હિંદુતો નથી. કેમકે, જેણી પાસે કોઈ પક્ષ પ્રકારનો સંગ્રહ-પરિશ્રમ નથી અથવા જે એના અલિમાનથી રહિત છે તે લોકો પક્ષ માત્ર તેના માટે જ પ્રાર્થના કરતા રહે છે. ભગવન्! આપ જ કહો કે, મોક્ષદાતા એવા આપની આરાધના કરીને એવો કષ્યો શ્રેષ્ઠ પુરુષ હશે, જે પોતાને બંધનમાં નાખનારા સાંસારિક વિષયોને માગે? ॥ ૫૬ ॥'

तस्माद् विसुज्याशिषं ईश सर्वतो
रजस्तमःसत्यगुणानुभवनाः ।
निरञ्जनं निर्जुणमद्वयं परं
त्वां शमिमात्रं पुरुषं व्रजाभ्यहम् ॥ ५७ ॥

चिरमिह वृजिनार्तस्तप्यमानोऽनुतापे-
रवितुपषडभिन्नोऽलब्धशान्तिः कथञ्चित् ।
शरणाद् समुपेतस्त्वत्पदाद्यं परात्म-
नभयमृतमशोऽपाहि माडपत्रमीश ॥ ५८ ॥

श्रीभगवानुवाच

सार्वभौम महाराज मतिस्ते विमलोर्जिता ।
वरैः प्रलोभितस्यापि न कामैर्विहता यतः ॥ ५९ ॥

प्रलोभितो वरैर्यत्वमप्रमादाय विद्धि तत् ।
न धीर्घ्येऽभक्तानामाशीर्भिर्भिर्द्यते कवचित् ॥ ६० ॥

युज्ञानानामभक्तानां^१ प्राणायामादिभिर्भनः ।
अक्षीष्णवासनं राजन् देश्यते पुनरुत्थितम्^२ ॥ ६१ ॥

विचरस्य महीं कामं मध्यावेशितमानसः ।
अस्त्वेव नित्यदा तुल्यं भक्तिर्भयनपायिनी ॥ ६२ ॥

क्षात्रधर्मस्थितो जन्मन् न्यवधीमृगयादिभिः ।
समाहितस्ततपसा जग्धवं महुपाश्रितः^३ ॥ ६३ ॥

जन्मन्यनन्तरे राजन् सर्वभूतसुहत्तमः ।
भूत्वा द्विजवरस्त्वं वै मामुपैर्घ्यसि केवलम् ॥ ६४ ॥

तेथी हे प्रभु! हु सत्यगुण, रजेगुण अने तमोगुण साथे संबंध राखवावाणी तमाम कामनाओने त्यज्ञने मात्र मायाना (लेशमात्र) संबंधथी रहित, गुणातीत, एक अद्वितीय, चित्तवृप परमपुरुष ऐवा आपनुं शरणा लाउ छुं ॥ ५७ ॥
भगवन्! हु अनादिकाणथी पोतानां कर्मकणोने बोगवतो-
बोगवतो अत्यंत आर्त (दीन) थहि रहो हतो, ते कर्मकणोनी
हुः अद ज्वाणा मने रात-दिवस द्वाडशी रहेती हती. मारा छ
शत्रु (पांच हन्दियो अने एक मन) क्यारेय शांत थतां न हतां,
तेमनी विषयोनी तुख्या वधती जती हती. क्यारेय कोई प्रकारे
एक शक्ति माटे पक्ष मने शांति न मणी. शरणादाता! हवे हु भय,
मृत्यु अने शोक-रहित आपनां चरणाकमणोना शरणे आव्यो छुं.
संपूर्ण जगतना एकमात्र स्वामी! परमात्मन्! आप मुझ
शरणागतनी रक्षा करो. ॥ ५८ ॥

भगवान श्रीकृष्णो कहुं - 'सार्वलौम महाराज! तमारी
मति, तमारो निश्चय भूब ज पवित्र अने सर्वश्रेष्ठ छे, जोके
मैं तमने वारंवार वरदान आपवानुं प्रलोभन आयुं, छतां
पक्ष तमारी बुद्धि कामनाओने आधीन न थहि. ॥ ५९ ॥
मैं जे तमने वरदान आपवानुं प्रलोभन आयुं, ते मात्र
तमारी सावधानीनी परीक्षा माटे हतुं. मारा जे अनन्य
लक्ष्य होय छे तेमनी बुद्धि क्यारेय कामनाओमां आसक्त
थती नथी. ॥ ६० ॥ जे लोको मारा लक्ष्य नथी, ते लले
प्राणायाम वगेरे द्वारा पोताना मनने वश करवानो गमे
तेट्लो प्रयत्न केम न करे, तेमनी वासनाओं कीषा थती
नथी. अने राजन्! तेमनुं मन फरी-फरीने विषयो पाछण
दोहे छे. ॥ ६१ ॥ तमे तमारुं मन अने बधा मनना भावो
मने अर्पण करी दो, मारामां जोडी दो अने पछी स्वच्छन्दताथी
पृथ्वी पर विचरण करो. । मारामां तमारी (विषय-
वासनारहित) निर्भय भक्ति अभंड रहेशो. ॥ ६२ ॥ तमे
क्षत्रिय धर्मनुं आचरण करती वेणाए शिकार वगेरे करीने
अनेक पशुओनो वध कर्यो छे, हवे एकाग्र चित्ते मारी उपासना
करता रहीने तपस्या द्वारा ते पापोने घोइ नाखो. ॥ ६३ ॥
राजन्! आगला जन्ममां तमे भ्रातृष्ण थशो अने समस्त
ग्रामीओना साचा दितीषी, परम सुहृद बनशो तथा विशुद्ध
विज्ञानघन परमात्मा ऐवा मने ग्राम करी लेशो.' ॥ ६४ ॥

—★—

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां दशमस्कन्धे^४ उत्तरार्थे मुचुकुन्दस्तुतिर्नामैक-
पञ्चाशतामोऽध्यायः ॥ ५१ ॥

इसमा संधना उत्तरार्थ-अंतर्गत मुचुकुन्दनी सुति नामनो एकावनमो अध्याय समाप्त.

—★—

१. युज्ञानानामभुक्तानां । २. अविद्युत्थितम् । ३. महुपाश्रयः । ४. दशमस्कन्धे पवनपात्रो मुमुक्षुन्दस्तव केऽन् ।

બાવનમો અદ્યાય

દ્વારકાગમન, શ્રી બલરામજીનો વિવાહ તથા શ્રીકૃષ્ણની પાસે રક્તિમણીનો સંદેશો લઈને બ્રાહ્મણનું આવવું

શ્રીશુક ઉવાચ

ઈતયં સોઽનુગૃહીતોઽજ કૃષ્ણોનેક્વાકુનનનઃ ।
તં પરિક્રમ્ય સતત્ય નિશ્ચકામ ગુહામુખાત् ॥ ૧ ॥

સ વીક્ષ્ય ક્ષુલ્લકાન્ મત્યાન્ પશૂન્ વીરુદ્ધનસ્પતીન् ।
મત્યા કલિયું પ્રામં જગામ દિશમુત્તરામ् ॥ ૨ ॥

તપઃશ્રદ્ધાયુતો ધીરો^૧ નિઃસક્તો મુક્તસંશયઃ ।
સમાધાય મનઃ કૃષ્ણો પ્રાવિશદ્ ગન્ધમાદનમ् ॥ ૩ ॥

બદ્ધાંશ્રમમાસાદ નરનારાયણાલયમ् ।
સર્વद્વન્દ્વસહઃ શાન્તસ્તપસાડકરાધ્યદ્વરિમ् ॥ ૪ ॥

ભગવાન્ પુનરાગ્રજ્ય પુરી^૨ યવનવેષિતામ् ।
હત્વા મ્લેચ્છબળં નિન્યે તદીયં દ્વારકાં ધનમ् ॥ ૫ ॥

નીયમાને ધને ગોલ્ભિનૃભિશ્ચાચ્યુતચોદિતે: ।
આજગામ જરાસન્ધસ્ત્રયોવિંશત્યનીકપ: ॥ ૬ ॥

વિલોક્ય વેગરભસં રિપુસૈન્યસ્ય માધવૌ ।
મનુષ્યચેષ્ટામાપત્રૌ રાજન્ હુદુવતુર્દુતમ् ॥ ૭ ॥

વિહાય વિતાં પ્રચુરમભીતૌ ભીરુભીતવત् ।
પદ્મભ્યાં પદ્મપલાશાભ્યાં ચેરતુર્ભદ્ધુયોજનમ् ॥ ૮ ॥

પલાયમાનો તૌ દષ્ટ્રવા માગધ: પ્રહસન્ બલી ।
અન્યધાવદ્ રથાનીકેરીશયોરપ્રમાણવિત् ॥ ૯ ॥

શ્રીશુકદેવજી કહે છે – પ્રિય પરીક્ષિત! ભગવાન શ્રીકૃષ્ણો આ રીતે ઈક્વાકુનનન રાજ મુચુક્ળન્ પર અનુગ્રહ કર્યો. હવે તેમણે ભગવાનજી પરિક્રમા કરી, તેમને નમસ્કાર કર્યા અને ગુણમાંથી બહાર નીકળ્યા. ॥ ૧ ॥ તેમણે બહાર આવીને જોયું કે, બધા જ મનુષ્યો, પશુ, લતા અને વૃક્ષ-વનસ્પતિ પહેલાંની તુલનામાં બહુ નાના આકારનાં થઈ ગયાં છે. તેથી (એવું જાણીને કે કલિયુગ આવી ગયો,) તેઓ ઉત્તર દિશા તરફ ચાલ્યા ગયા. ॥ ૨ ॥ મહારાજ મુચુક્ળન્ તપસ્યા, શ્રીદ્વા, દીર્ઘ તથા અનાસક્તિથી યુક્ત અને સંશય-સંદેહથી મુક્ત હતા. તેઓ પોતાનું ચિત્ત ભગવાન શ્રીકૃષ્ણમાં પરોવીને ગન્ધમાદન પર્વત પર પહોંચ્યા. ॥ ૩ ॥ ભગવાન નર-નારાયણના નિત્ય નિવાસસ્થાન બદરિકાશ્રમ જઈને બહુ શાંતભાવે ગરમી-હંડી વગેરે હંડોને સહન કરતાં તેઓ તપસ્યા દ્વારા ભગવાનજી આરાધના કરવા લાગ્યા. ॥ ૪ ॥

અહીં ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ મથુરાપુરીમાં પાછા આવ્યા ત્યાં સુધી કાલયવનની સેનાએ તેને બેરી રાખી હતી. હવે તેમણે ખેણોની સેનાનો સંહાર કર્યો અને તેમનું બધું ધન છીનવી લઈ દ્વારકા લઈ ગયા. ॥ ૫ ॥ જે સમયે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણની આજ્ઞા પ્રમાણે માણસો અને પોઢિયાઓ પર ચાંદીને તે ધન દ્વારકા લઈ જવાતું હતું તે વખતે તેવીસ અકૌણિકી સેના સાથે જરાસંધ (અધારમી વાર) મથુરા પર, ચડી આવ્યો. ॥ ૬ ॥ પરીક્ષિત! શત્રુસેનાનો પ્રભળ વેગ જોઈને ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ અને બલરામ મનુષ્યોના જેવી લીલા કરતા રહીને તેમની સામેથી બહુ જ ત્વરાથી ભાગી ગયા. ॥ ૭ ॥ તેમના મનમાં સહેજ પણ ભય ન હતો. છાં જાણો અત્યંત ભયભીત થઈ ગયા હોય એવું નાટક કરતાં, તે તમામ ધન ત્યાં જ છોડીને અનેક યોજનો સુધી તેઓ પોતાના કમળપત્ર જેવા કોમળ ચરણોથી જ, અર્થાત્, પગપાળા દોડતા દોડતા ભાગી ગયા. ॥ ૮ ॥ હવે મહાબળવાન મગધરાજ જરાસંધ જોયું કે શ્રીકૃષ્ણ અને બલરામ તો ભાગી રહ્યા છે, ત્યારે તે હસવા લાગ્યો અને પોતાના રથ અને સેના સાથે તેમની પાછળ દોડ્યો. તેને ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ અને બલરામજીના ઐશ્વર્ય, પ્રભાવ વગેરેનું જ્ઞાન ન હતું. ॥ ૯ ॥

૧. ધીરો । ૨. મથુરાં યવને હતે ।

प्रदुत्य दूरं संश्रान्तौ तुङ्मारुहतां गिरिम् ।
प्रवर्षषाख्यं भगवान् नित्यदा पत्र वर्षति ॥ १० ॥

गिरी निलीनावाशाय नाधिगम्य पहं नृप ।
ददाह गिरिमेधोभिः समन्तादजिनमुत्सृजन् ॥ ११ ॥

तत् उत्पत्य तरसा दक्षमानतटाहुभ्यौ ।
दशैक्योऽनोत्क्रान्तिपेततुरधो भुवि ॥ १२ ॥

अलक्ष्यमाणौ रिपुणा सानुगेन यदृतमौ ।
स्वपुरं पुनरायातौ समुद्रपरिखां नृप ॥ १३ ॥

सोऽपि हृधाविति मृधा मन्वानो बलकेशवौ ।
बलमाक्ष्य सुमहन्मगधान् मागधो ययौ ॥ १४ ॥

आनर्तापिपतिः श्रीमान् रैवतो रेवतीं सुताम् ।
ब्रह्मणा चोटितः प्रादाद् बलायेति पुरोटितम् ॥ १५ ॥

भगवान्पि गोविन्द उपयेमे कुरुद्वह ।
वैदर्भीं भीष्मकसुतां श्रियो मात्रां स्वयंवरे ॥ १६ ॥

प्रमथ्य तरसा राशः शाल्वादीश्वरपक्षगान् ।
पश्यतां सर्वलोकानां ताक्ष्यपुत्रः सुधामिव ॥ १७ ॥

राजेवन

भगवान् भीष्मकसुतां रुक्मिणीं रुचिराननाम् ।
राक्षसेन विधानेन उपयेम इति श्रुतम् ॥ १८ ॥

भगवन्नेत्रुभित्त्वाभि कृष्णस्याभित्तेजसः ।
यथा मागधशाल्वादीन् जित्वा कन्यामुपाहरत् ॥ १९ ॥

धर्मे दूरं सुधी दोडवाने कारणे बन्ने भाई थोडा थाड़ी
गया छोय ऐवा थठ गया. हवे तेओ बहु उंचा प्रवर्षषा
पर्वत पर चड़ी गया. ते पर्वतनुं 'प्रवर्षषा' नाम ऐटवा
माटे पड़युं छतुं के, त्या हंमेशा मेघ वर्षा करता
हता. ॥ १० ॥ परीक्षित! ज्यारे जरासंधे जोयुं के ते बन्ने
पर्वतमां छुपाई गया छे अने बहु शोधवा छतां भजता
नथी, त्यारे तेले लाकडांथी लरपूर ऐवा प्रवर्षषा पर्वतनी
चारे बाजु आग लगावडावीने तेने बाणी भूक्यो. ॥ ११ ॥
ज्यारे भगवाने जोयुं के पर्वतना छेडा बणवा लाग्या छे
त्यारे बन्ने भाई जरासंधनी सेनाने ओणंगीने बहु ज
वेगपूर्वक ते अग्रियार योजन (युंगालीस डोस) उंचा पर्वत
परथी एकदम नीचे धरती पर कूदी पड़ा. ॥ १२ ॥
राजन्! तेमने जरासंधे अथवा तेमना डोई सेनिके जोया
नहीं अने ते बन्ने भाई त्यांथी यालीने पोतानी समुद्रथी
देरायेली द्वारकापुरीमां आवी गया. ॥ १३ ॥ जरासंधे एवुं
मानी लीयुं के श्रीकृष्ण अने बलराम तो बाणी गया हशे
त्यारे ते पोतानी बहु भोटी सेना साथे भगधेश चाल्यो
गयो. ॥ १४ ॥

ऐ वात हुं तमने पहेलां ज (नवमा संक्षेमां) कही
चूक्यो छुं के, आनंद देशना राजा श्रीमान रैवतक्षेत्रे पोतानी
रेवती नामनी कन्या ब्रह्माजनी प्रेरक्षाथी बलरामक्ष साथे
परश्वावी. ॥ १५ ॥ परीक्षित! भगवान श्रीकृष्ण पक्ष
स्वयंवरमां आवेला शिशुपाल तथा तेना पक्षपाती शाल्व
वगेरे राजाओने बणपूर्वक हरणीने बधानी सामे जेम गरडे
सुधा(अमृत)नुं हरण कर्युं छतुं, ते ज रीते विदर्भदेशनी
राजकुमारी रुक्मिणीने हरी लाव्या अने तेमनी साथे लग्न
कर्यां. रुक्मिणीज राजा भीष्मकनी कन्या अने स्वयं भगवती
लक्ष्मीजनो अवतार हतां. ॥ १६-१७ ॥

राजा परीक्षिते पूछ्युं - भगवन्! अमे सांबण्युं छे
के भगवान श्रीकृष्णे भीष्मकनंदिनी परमसुंदरी
रुक्मिणीदेवीने बणपूर्वक हरण करीने राक्षसविधिथी तेमनी
साथे लग्न कर्यां हतां. ॥ १८ ॥ महाराज! हवे हुं ऐ
सांबण्या हञ्चुं हुं के परम तेजस्वी भगवान श्रीकृष्णे
जरासंध, शाल्व वगेरे राजाओने ज्ञानीने कई रीते
रुक्मिणीनुं हरण कर्युं. ॥ १९ ॥